

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ПСИХОЛОГИЈА

**ИНДИВИДУАЛНЕ И СОЦИЈАЛНЕ
ДЕТЕРМИНАНТЕ КВАЛИТЕТА
БЛИСКИХ ИНТЕРПЕРСОНАЛНИХ
ОДНОСА: ЗНАЧАЈ ОСОБИНА
ЛИЧНОСТИ, ПОРОДИЧНЕ
ИНТЕРАКЦИЈЕ И КОМУНИКАЦИЈЕ**

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Ментор: Проф. Др. Владимир Мухић

Кандидат: Мр. Николина Курузовић

Нови Сад, 2018. године

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

Redni broj: RBR	
Identifikacioni broj: IBR	
Tip dokumentacije: TD	Monografska dokumentacija
Tip zapisa: TZ	Tekstualni štampani materijal
Vrsta rada (dipl., mag., dokt.): VR	Doktorski rad
Ime i prezime autora: AU	Mr. Nikolina Kuruzović
Mentor (titula, ime, prezime, zvanje): MN	Prof. Dr. Vladimir Mihić, Vanredni profesor
Naslov rada: NR	Individualne i socijalne determinante kvaliteta bliskih interpersonalnih odnosa: značaj osobina ličnosti, porodične interakcije i komunikacije
Jezik publikacije: JP	srpski
Jezik izvoda: JI	srpski
Zemlja publikovanja: ZP	Srbija
Uže geografsko područje: UGP	Vojvodina
Godina: GO	2018
Izdavač: IZ	autorski reprint
Mesto i adresa: MA	21 000 Novi Sad, Dr. Zorana Đinđića 2

Fizički opis rada: FO	(broj poglavlja- 29 / stranica- 215 / slika- 0 / grafikona- 1/ referenci- 366 / priloga- 2)
Naučna oblast: NO	Psihologija
Naučna disciplina: ND	Socijalna psihologija
Predmetna odrednica, ključne reči: PO	Kvalitet bliskih odnosa, ličnost, porodična interakcija, afektivna vezanost, komunikacija
UDK	364.64-053.8:159.923
Čuva se: ČU	FILOZOFSKI FAKULTET, Centralna Biblioteka
Važna napomena: VN	Nema
Izvod: IZ	U ovom radu se ispituje fenomen kvaliteta 5 vrsta bliskih odnosa u odraslom dobu (majka, otac, brat/sestra, prijatelj, partner). Istraživanjem se razmatraju specifičnosti bliskih odnosa na domaćoj populaciji i razlike u kvaliteti bliskih odnosa s obzirom na nekoliko personalnih i kontekstualnih karakteristika ispitanika. Poseban akcenat se stavlja na relacije između individualnih (osobine ličnosti, afektivna vezanost, autoritarnost i stilovi komunikacije) i socijalnih (porodična interakcija sa majkom i ocem) determinanti i kvaliteta bliskih odnosa.
Datum prihvatanja teme od strane NN veća: DP	5. mart 2015
Datum odbrane: DO	
Članovi komisije: (ime i prezime / titula / zvanje / naziv organizacije / status) KO	

University of Novi Sad
Key word documentation

Accession number: ANO	
Identification number: INO	
Document type: DT	Monograph documentation
Type of record: TR	Textual printed material
Contents code: CC	PhD Thesis
Author: AU	Nikolina Kuruzović, Msc
Mentor: MN	Vladimir Mihić, PhD
Title: TI	Individual and social determinants of quality of close interpersonal relationships: The importance of a personality, family interaction and communication.
Language of text: LT	Serbian
Language of abstract: LA	Serbian
Country of publication: CP	Republic of Serbia
Locality of publication: LP	Vojvodina
Publication year: PY	2018
Publisher: PU	Author`s reprint
Publication place: PP	Novi Sad, Zorana Đinđića Street 2

Physical description: PD	(29 / 215 / 0 / 1/ 366 / 2)
Scientific field SF	Psychology
Scientific discipline SD	Social psychology
Subject, Key words SKW	Quality of close relationships, personality, family interaction, attachment, communication
UC	364.64-053.8:159.923
Holding data: HD	
Note: N	
Abstract: AB	This paper examines the quality phenomenon of 5 types of close relationships in adulthood (mother, father, brother / sister, friend, partner). The research examines the specificity of close relationships on the domestic population and the differences in the quality of close relationships with regard to several personal and contextual characteristics of the respondents. Particular emphasis is put on the relationships between individual (personality traits, attachment, authoritarianism and communication styles) and social (family interaction with mother and father) determinants and quality of close relationships.
Accepted on Scientific Board on: AS	5 March, 2015
Defended: DE	
Thesis Defend Board: DB	

Zahvaljujem se prof.dr. Vladimiru Mihiću na nesebičnoj pomoći i podršci koje mi je pružao tokom pisanja ovog rada. Profesorovo strpljenje i saveti su mi mnogome olakšali i pomogli da realizujem do kraja proces pisanja rada.

Zahvaljujem se roditeljima i sestri na stalnom ohrabrivanju i podršci, što mi je bilo od neprocenjive važnosti.

Zahvaljujem svima koji su učestvovali u realizaciji ovog rada, a najpre ispitanicima bez čije saradnje nije bilo moguće ni započeti istraživanje.

SADRŽAJ

REZIME	3
APSTRACT	5
UVOD	7
TEORIJSKI DEO	11
1. BLISKI INTERPERSONALNI ODNOSI	11
1.1. Određenje bliskih odnosa.....	11
1.2. Istorija proučavanja bliskih odnosa.....	17
1.3. Proces razvoja bliskih odnosa.....	26
1.4. Tipologija bliskih odnosa.....	30
1.5. Determinante bliskih odnosa.....	34
1.6. Važnost bliskih odnosa.....	39
1.7. Polne i uzrasne razlike u bliskim odnosima.....	43
2. KVALITET BLISKIH INTERPERSONALNIH ODNOSA	47
2.1. Određenje pojma kvalitet bliskih odnosa.....	47
2.2. Dimenzije kvaliteta bliskih odnosa.....	59
2.3. Merenje kvaliteta bliskih odnosa.....	53
3. DETERMINANTE KVALITETA BLISKIH INTERPERSONALNIH ODNOSA	55
3.1. Ličnost.....	55
3.2. Afektivna vezanost.....	59
3.3. Porodična interakcija.....	61
3.4. Autoritarnost.....	64
3.5. Komunikacija.....	67
METODOLOŠKI DEO	72
Ciljevi i zadaci istraživanja.....	72
Hipoteze.....	73
Varijable i instrumenti.....	79
Uzorak.....	89
Obrada podataka.....	92
Sprovođenje istraživanja.....	92
REZULTATI ISTRAŽIVANJA	93
DISKUSIJA	124
ZAKLJUČAK	168
LITERATURA	172
PRILOZI	202

REZIME

Osnovna tema ovog rada je bila kvalitet bliskih odnosa u odraslo doba. Istraživanje je bilo usmereno ka utvrđivanju relacija između nekoliko individualnih i socijalnih determinanti kvaliteta bliskih odnosa. Pokušalo se odgovoriti na pitanje da li su i u kojoj meri individualni (osobine ličnosti, afektivna vezanost, autoritarnost i komunikacija) i socijalni faktori (porodična interakcija sa majkom i ocem u periodu odrastanja) značajni korelati pet vrsta bliskih odnosa: odnos sa majkom, ocem, bratom/sestrom, prijateljem i partnerom.

Uzorak je činilo 400 ispitanika oba pola, uzrasta od 19 do 51 godina, najvećim delom stanovnici Novog Sada, kao i okolnih gradskih i prigradskih naselja. Prosečna starost ispitanika je iznosila 29 godina. Od ukupno 400 ispitanika, njih 277 (69,3%) su bile žene, dok je njih 123 (30,8%) muškog pola. Pored polnih i uzrasnih razlika, uzeto je u obzir i nekoliko drugih varijabli- obrazovanje i zaposlenje ispitanika, mesto boravka tokom odrastanja i mesto boravka u sadašnjem trenutku, bračni status, deca, struktura porodice tokom odrastanja i struktura porodice u sadašnjem trenutku, bračni status roditelja i uzrast ispitanika u trenutku razvoda (za ispitanike čiji su se roditelji razveli), procena odnosa između roditelja i procena odnosa između svih članova porodice, kao i celokupne emocionalne atmosfere u porodici tokom odrastanja.

U istraživanju je korištena baterija testova koju čine sledeći merni instrumenti- *opšti upitnik* za prikupljanje osnovnih podataka o ispitanicima, *upitnik kvaliteta bliskih odnosa NRI* (Network Relationship Inventory) (Furman i Buhrmester, 1985), *upitnik afektivne vezanosti UPIPAV* (Hanak, 2004), *skraćena verzija upitnika crta ličnosti Velikih pet plus dva* (Smederevac, Mitrović i Čolović, 2010), *upitnik za procenu autoritarnosti AutoritarNoSt* (Mihic, Čolović, Bodroža, Biro i Smederevac, 2009), *upitnik komunikacijskih stilova CSM* (Communicator Style Measure) (Norton, 1983), *modifikovana verzija upitnika porodične interakcije SRDI* (Opačić i Kos, 1987).

Istraživanje je realizovano tokom 2015 godine na području Novog Sada i okolnih mesta.

Rezultati pokazuju da odrasle osobe u našoj populaciji procenjuju svoje bliske odnose kao visoko kvalitetne odnose, sa preovladavajućim aspektima emocionalne vezanosti za blisku osobu. Percepcija kvaliteta određenih vrsta bliskih osoba je određena razlikama u polu, uzrastu, zaposlenju, bračnom statusu, činjenici da li ispitanici imaju decu ili ne, strukturi porodice, bračnom statusu roditelja i procenama kvaliteta odnosa između roditelja i svih članova porodice. Iako je utvrđena značajna povezanost individualnih (osobine ličnosti, afektivna vezanost,

autoritarnost i komunikacija) i socijalnih faktora (porodična interakcija sa majkom i ocem) i kvaliteta bliskih odnosa, prediktivnu značajnost za sve vrste bliskih odnosa ostvaruje samo socijalni faktor porodična interakcija sa majkom i ocem u periodu odrastanja. Pojedinačno naj snažniji socijalni korelati kvaliteta bliskih odnosa u odraslo doba su emocionalni aspekti porodične interakcije sa majkom i ocem. Što se tiče individualnih korelata kvaliteta bliskih odnosa, njihova značajnost varira s obzirom na vrstu bliskog odnosa. Prema značajnosti za većinu bliskih odnosa, od individualnih faktora se ističe nekoliko aspekata komunikacije. Generalno, kvalitet svakog pojedinačnog bliskog odnosa u odraslo doba je određen specifičnom kombinacijom individualnih i socijalnih determinanti.

APSTRACT

The main topic of this work was the quality of close relationships in adulthood. The research was aimed at establishing relationships between several individual and social determinants of the quality of close relationships. An attempt was to answer the question of whether and to what extent individual (personality traits, attachment, authoritarianism and communication) and social factors (family interaction with mother and father in the period of growing up) are significant correlates of five types of close relationships: relationship with mother, father, brother/sister, friend and romantic partner.

The sample consisted of 400 subjects of both sexes, age 19 to 51, mostly residents of Novi Sad, as well as the surrounding urban and suburban settlements. The average age of the subjects was 29 years. Out of 400 respondents, 277 (69.3%) were women, while 123 (30.8%) of them were male. In addition to gender and age differences, several other variables have been taken into account: education and employment of respondents, place of residence during childhood and place of residence at present, marital status, children, family structure during childhood and family structure at the present time, marital status of parents and the age of subjects at the time of their parent`s divorce (for subjects whose parents divorced), the assessment of relationships between parents and the assessment of relationships among all family members, and the overall emotional atmosphere in family during adulthood.

The research used a test battery comprised of the following measuring instruments- a general questionnaire for collecting basic data on subjects, a questionnaire of close relationships NRI (Furman and Buhrmester, 1985), questionnaire of attachment UPIPAV (Hanak, 2004), abbreviated personality questionnaire Velikih pet plus dva (Smederevac, Mitrović and Čolović, 2010), authoritarianism questionnaire AutoritarNoSt (Mihić, Čolović, Bodroža, Biro and Smederevac, 2009), communication questionnaire (CSM) (Norton, 1983), a modified version of the family interaction questionnaire SRDI (Opačić i Kos, 1987).

The research was carried out in 2015 in the area of Novi Sad and surrounding places.

The results show that adults in our population assess their close relationships as high-quality relationships, with the prevailing aspects of emotional attachment to a close person. The perception of certain types of close relationships is determined by differences in gender, age, employment, marital status, the fact whether the respondents have children or not, family

structure, marital status of parents and assessment of the quality of relationships between parents and all family members. Although significant correlation between individual (personality traits, attachment, authoritarianism and communication) and social factors (family interaction with mother and father) and quality of close relationships are established, predictive significance for all types of close relationships is realized only by family interaction with mother and father in the childhood. Individually, the strongest correlates of the quality of close relationships in adulthood are the emotional aspects of family interaction with the mother and father. Regarding individual correlates of the quality of close relationships, their significance varies with regard to the type of close relationship. According to the importance for most close relationships, individual factor of communication is highlighted. In general, the quality of each individual close relationship in adulthood is determined by a specific combination of individual and social determinants.

UVOD

Tema interpersonalnih odnosa zauzima važno mesto u okviru socijalne psihologije. Od najranijeg perioda se smatralo značajnim proučavati, iz različitih uglova, ljudsku tendenciju ka povezivanju sa drugima kao karakteristiku koja u velikom opsegu opisuje i determiniše čoveka. U okviru ove istraživačke linije, razmatraju se pitanja porekla čovekove socijalnosti, bilo da se ona pokušava opisati, ili se pokušavaju utvrditi individualne i društvene razlike u njenom ispoljavanju, njeno hronološko menjanje na istorijskom ili pojedinačnom nivou, njeni efekti na život pojedinca, porodicu i društvo i slično. Pitanja je mnogo, i sva počivaju na pretpostavci da je čovek pre svega socijalno biće. Zar nisu odnosi svuda oko nas, u domu, na poslu, u komšiluku. O odnosima pričamo, slušamo. O odnosima se govori u medijima, tema su umetničkih dela, predmet su proučavanja nauke. Odnosi se nastoje razumeti, unaprediti, popraviti. Jednostavnije rečeno, čovek živi svoj život kroz odnose.

U dugoj istoriji izučavanja ljudske socijalnosti istraživači su menjali pravac, od proučavanja grupnih odnosa ka odnosima pojedinaca. Odnosno, sve su se više usmeravali na mikro nivo, fokusirajući pažnju na pojedinačne odnose. Time je dijadni aspekt interpersonalnih odnosa postao polazna osnova mnogih teorijskih i istraživačkih napora. Još određenije, od mnogobrojnih odnosa koje svaki pojedinac formira tokom života, posebno su se izdvojili, prema svojoj važnosti, tzv. bliski odnosi. Tako se može reći da se tematika bliskih odnosa nametnula kao oblast od posebnog značaja, sa velikim udelom u teorijskoj i istraživačkoj praksi, ne samo socijalne psihologije i psihologije uopšte, već i drugih nauka, od sociologije, ekonomije, medicine, prava.

Na ovakav istorijski sled događaja u istraživačkoj i teorijskoj praksi utiče ne samo, već spomenuto određenje čoveka kao primarno socijalnog bića, već i spoznaja značaja odnosa za život pojedinca, porodicu i širu društvenu zajednicu. Ljudi prepoznaju i subjektivno označavaju ove odnose kao važne, čak presudne za njihov život i osećanje ličnog zadovoljstva (Klinger, 1977). Osim toga, mnogobrojne studije ukazuju i pokazuju na koji način su bliski odnosi značajni za svakodnevno funkcionisanje pojedinaca s jedne strane, i koji su njihovi specifični efekti i posledice na različite segmente čovekovog života s druge strane (Reis, Collins i Berscheid, 2000).

Bliski odnosi se određuju različito, uz preovlađujuće tumačenje da se radi o specifičnoj vrsti povezivanja između dva pojedinca. Ovo povezivanje se odlikuje u najvećoj meri međusobnim uticajem na razmišljanje, emocije i ponašanje, a koji pojedinci u bliskom odnosu imaju jedni na

druge (Berscheid i Reis, 1998). Ovakav međusobni uticaj se tiče i uzajamnosti ili reciprociteta, koja predstavlja važnu odrednicu bliskih odnosa. Ona ukazuje da su odnosi bliski onda kada su dvosmerni, kada povezanost ide u oba smera. Dvosmernost povezanosti i uticaja u bliskim odnosima govori da se radi o dijadnom fenomenu (Fine i Harvey, 2006). Naglašavanje dijadne prirode bliskih odnosa se može činiti trivijalnim i bespotrebim. Međutim, duga istraživačka tendencija ka proučavanju odnosa na nivou individue i grupe je dovela do brojnih kritika i usmeravanja pažnje na činjenicu da se radi o fenomenu koji obuhvata dve osobe i kao takav se treba izučavati. Bliske odnose određuje i njihova trajnost koja podrazumeva vremenski opstanak povezanosti između osoba (Hinde, 1995). Jedna od najznačajnijih karakteristika jeste interaktivnost, koja ukazuje da bez interakcije nije ni moguće ostvariti niti izgraditi povezanost dve osobe (Hinde, 1979; Berscheid i Reis, 1998). Bliski odnosi su ujedno i dinamični i jedinstveni. Povezanost koju ostvarimo sa jednom bliskom osobom je neponovljiva (Regan, 2011). Iako ima puno sličnih elemenata između naših bliskih odnosa, svaki od njih je jedinstven i nikada se ne može staviti znak jednakosti između njih. Bliski odnosi nisu statična pojava, već puni dinamike, promenjivi i pod uticajem brojnih faktora koji ih menjaju (Sroufe i Fleeson, 1986).

Bliske odnose je moguće odrediti detaljnije putem kognitivnih, emocionalnih i bihevioralnih procesa koji oblikuju relaciona iskustva između pojedinaca. Istražuju se bazični kognitivni procesi, poput uverenja, atribucija, očekivanja, interpersonalnih ciljeva, specifičnih znanja vezanih za bliske odnose i dr. Ono što posebno određuje bliske odnose su emotivni procesi. Bez emocija, bilo da se radi o onima sa pozitivnom ili onima sa negativnom konotacijom, teško je i zamisliti bliske odnose. Posebno su negativne emocije u fokusu pažnje istraživača. Sve se više izučavaju i konkretna ponašanja, veštine i sposobnosti, odnosno bihevioralni aspekt bliskih odnosa. Među bazičnim relacionim procesima, izučava se i komunikacija koja se posmatra kao neodvojiv deo odnosa, odnosno kao sredstvo njihove izgradnje i održavanja.

Bliske odnose je moguće opisivati i izučavati i prema njihovim kvalitativnim karakteristikama. Od činjenice da li i koliko pojedinac ima bliskih odnosa, postaje važnije utvrditi kakvog su kvaliteta. Posledice i efekti bliskih odnosa na život pojedinca su različite s obzirom na to kakav je njihov kvalitet (Towler i Stuhlmacher, 2014). Ovaj pojam najčešće podrazumeva niz pozitivnih i negativnih karakteristika, kojima se bliski odnos opisuje (Berndt, 1996). Određenije, kvalitet bliskih odnosa se tiče različitih aspekata tog odnosa, i može da obuhvata osećanje zadovoljstva odnosom, zatim relacione procese (intima, briga, pomoć i dr.), te procene na koji

način odnos zadovoljava osnovne potrebe i očekivanja. Raznolikost pristupa kvalitetu odnosa je uslovio i metodološku šarolikost. Dovoljno je reći da svaki teoritičar ima svoju listu definišućih karakteristika kvaliteta bliskih odnosa.

Razmišljanje o kvaliteti bliskih odnosa nameće važno istraživačko pitanje: Zbog čega se naši bliski odnosi razlikuju i šta uslovljava te razlike? Odnosno nametnulo se pitanje determinanti kvaliteta bliskih odnosa. Odnosi, a time i njihovi aspekti, poput kvaliteta su složena pojava koja trpi uticaj brojnih faktora. Intrapersonalni faktori vezani za pojedince u bliskom odnosu (pr. ličnost, pol, način komuniciranja, stil vezivanja i dr.), interpersonalni faktori vezani za bliske odnose (porodična interakcija, iskustva u različitim vrstama odnosa) i faktori vezani za okruženje u kome pojedinci ostvaruju svoj odnos (društvene norme, uloge, kulturni uticaji i sl.) su činioici koji imaju direktan i indirektan efekat na bliski odnos (Karney i Bradbury, 1995; Parke i Buriel, 1998; Feeney, 1999).

Pitanje kvaliteta bliskih odnosa, kao i faktora značajnih za razvoj odnosa određenog kvaliteta jeste tema i ovog rada. U istraživanju će se kvalitet bliskih odnosa razmatrati iz ugla nekoliko važnih pozitivnih i negativnih karakteristika: *prijateljstvo, pomoć, intimnost, briga, privrženost, poštovanje, sigurnost u trajnost odnosa, konflikti i antagonizam*. Osim toga u fokusu pažnje nije samo jedna vrsta bliskih odnosa, već nekoliko odnosa koji su prepoznati kao najznačajniji. To su odnos sa roditeljima, odnos sa bratom/sestrom, odnos sa prijateljem i odnos sa partnerom. Pokušava se ustanoviti značaj nekoliko individualnih (ličnost, afektivna vezanost, autoritarnost, komunikacija) i socijalnih determinanti (porodična interakcija) za kvalitet odnosa. Postavljaju se dva osnovna istraživačka pitanja: da li su navedene determinante značajne za razvoj bliskih odnosa specifičnog kvaliteta i da li je značajnija uloga individualnih ili socijalnih determinanti? Osim toga pokušava se utvrditi i eventualna specifičnost bliskih odnosa u našoj populaciji, kao i sličnosti i razlike između navedenih tipova bliskih odnosa.

Tema bliskih odnosa sve češće okupira pažnju istraživača u našoj zemlji. Tradicionalno, porodični odnosi su dominantna tema, a slede ih istraživanja romantičnih odnosa. Međutim, i druge vrste bliskih odnosa, prijateljski, odnosi braće i sestara postaju sve značajnija oblast izučavanja. Mnoga od ovih istraživanja se tiču upravo fenomena kvaliteta različitih vrsta bliskih odnosa (Bobić, M. 2003; Petrović, 2006; Stefanović-Stanojević, 2008; Mihić i Petrović, 2009; Tošić-Radev, 2013; Trifunović, Šakotić-Kurbalija i Striković, 2016). Prateći ovu istraživačku liniju u našoj zemlji, rad teži da da svoj doprinos koji se ogleda u nekoliko tačaka. Pre svega,

prikupljanjem informacija o karakteristikama bliskih odnosa u našoj zemlji, razmatra se pitanje kulturoloških specifičnosti. Zatim, istraživanjem se obuhvata širok spektar uzrasta ispitanika pa će se prikupiti informacije vezane na uzrasne razlike. Obuhvatanjem većeg broja tipova bliskih odnosa osvetljavaju se eventualne sličnosti i razlike među njima. Razmatra se i pitanje na koji način istraživane individualne i socijalne determinante deluju na ove različite vrste odnosa. Pitanje determinanti bliskih odnosa, a posebno njihovog kvaliteta je još uvek otvoreno. Ovim istraživanjem se pokušava dati doprinos i ovoj temi. Tako se proveravaju navodi prethodnih istraživanja o značaju pojedinih faktora (afektivna vezanost i ličnost), ali se uvode i neki manje izučavani faktori (porodična interakcija, autoritarnost i način komuniciranja) i proverava se njihova važnost za bliske odnose. I na kraju, ništa manje značajna praktična strana istraživanja se ogleda u činjenici da se proučavanjem bliskih odnosa može uticati na njihovo unapređenje i poboljšanje, a time posredno i na kvalitet života pojedinaca.

TEORIJSKI DEO

1. BLISKI INTERPERSONALNI ODNOSI

1.1. Određenje bliskih odnosa

Bliski odnosi su od izuzetne važnosti za ljudski život. Oni predstavljaju primarno određenje ne samo društvenog života, već i života uopšte jer se sve odvija u kontekstu nekog bliskog odnosa. Zbog toga nije preterano reći da oni predstavljaju suštinu ljudske egzistencije. Svaki aspekt života pojedinca ima svoje utemeljenje u bliskom odnosu- začeti smo i rođeni u okviru porodičnih odnosa, tu smo rasli i razvijali se, svoje osnovne potrebe smo zadovoljavali u okviru odnosa sa roditeljima, te braćom i sestrama. Dalji razvoj, pogotovo njegov socijalni i emocionalni aspekt, smo nastavili i unapredili u okviru prijateljskih odnosa. Nešto kasnije svoje najintimnije potrebe smo počeli ostvarivati kroz romantične odnose. Svaka razvojna faza koju smo prošli, svaki razvojni napredak koji smo ostvarili odigravao se u zajednici sa nekom bliskom osobom. I tako sve do kraja života, koji se takođe završava u okviru pomenutih bliskih odnosa. Retka je pojava potpune lišenosti bliskosti kod ljudi. Čak i u slučajevima osoba koje tokom života iz različitih razloga žive same, bez partnera, prijatelja, komšija, porodice, odnosi su bili okvir njihovog života i razvoja. Ovi retki primeri krajnje osamljenih ljudi govore da većina osoba bar neki deo svog života provede u okviru bliske zajednice, i bez obzira na dalji tok razvoja i životne okolnosti, iskustva iz bliskih odnosa ostvarena u bilo kom trenutku života su „kapital“ ugrađen u sve segmente čovekovog bića. Pored toga što bliski odnosi imaju funkcionalnu ulogu, oni su i izvor najveće lične sreće i zadovoljstva, ali često i najveće nesreće i tuge.

Pošto je pitanje odnosa sa drugima verovatno jedno od najvažnijih pitanja kada se razmišlja o ljudskoj prirodi, ne možemo a da se ne pitamo kakvo je poreklo ove potrebe. Da li je ona inherentna čovekovoj prirodi ili stečena tokom ontogeneze? Koliko je staro ovo pitanje govori činjenica da su ga još Platon i Aristotel razmatrali. U nauci, prve beleške o socijalnom ponašanju ljudi datiraju iz druge polovine 19-tog veka. Određen broj naučnika je posmatrajući decu vodilo tzv. dnevnike o socijalnom ponašanju dece, koji prate njihove različite forme od najranijeg doba,

npr. prvi plač, osmeh, itd. (Eckerman i Peterman, 2001). U prvoj polovini 20-tog veka pojavile su se tzv. normativne studije koje takođe prate različite forme socijalnog ponašanja ali na većoj grupi dece s ciljem utvrđivanja pravilnosti u socijalnim sposobnostima dece i njihovom vremenskom pojavljivanju. S vremenom se pažnja usmerila i na roditeljsko ponašanje, kao i na individualne razlike kod dece i roditelja po pitanju socijalnog ponašanja (Sears, Maccoby i Levin, 1957).

Tokom 40-tih i 50-tih godina 20-tog veka poreklo ljudske društvenosti se objašnjava konceptima sekundarnog nagona i sekundarnog potrepljivanja, prema kojima je čovekova socijalnost ustvari „nus proizvod“ drugih, bazičnih nagona i potreba. Ova objašnjenja su u skladu i sa psihoanalitičkom teorijom, koja takođe ističe sekundarnu prirodu društvenosti- roditelji prvo zadovoljavaju primarne potrebe deteta, a vremenom postaju objekti kroz koje se zadovoljavaju socijalne potrebe.

Kasnih 50-tih godina shvatanje društvenosti kao sekundarnog fenomena biva uzdrmano etološkim studijama o „utiskivanju“ i studijama surogat majki, koje pokazuju odvojenost socijalnih preferencija od bazičnih nagona. U ovom smeru ide i teorija afektivne vezanosti, koja naglašava da je formiranje bliskih odnosa bazična odlika ljudske prirode, koja je izražena od najranijeg doba, a traje tokom celog života (Bowlby, 1977). Suština je da je dete od rođenja „opremljeno“ instinktivnim ponašanjima (pr. plač, smeh i dr.) koja služe da obezbede blizinu i kontakt sa majkom, a s druge strane majka svojim odgovorima na ta ponašanja pomaže daljem razvoju dečije socijalnosti.

Dalja teorijska tumačenja čovekove socijalnosti idu korak dalje, ukazujući da svaki čovek ima urođenu potrebu za pripadanjem (engl. need to belong), za formiranjem i održavanjem trajnih i značajnih bliskih odnosa (Baumeister i Leary, 1995). Ova potreba nije izvedena iz drugih potreba niti je odraz učenja, kao što su smatrali psihoanalitičari i teoretičari socijalnog učenja. Ali ova potreba nije ni proizašla iz određenog odnosa, niti je fokusirana na određenu individuu, kao što smatraju teoretičari afektivne vezanosti. Ovi autori smatraju da su ljudska bića prirodno usmerena ka uspostavljanju i održavanju pripadnosti. Zbog toga bi potrebu za pripadanjem trebali da nađemo u određenom stepenu kod svih ljudskih bića, u svim kulturama, uz očekivanje da postoje individualne razlike u jačini i intenzitetu, kao i kulturalne i individualne varijacije u načinu njenog izražavanja i zadovoljenja. Naglašava se univerzalnost potrebe za pripadanjem kao i mogućnost njenog zadovoljenja kroz odnose sa bilo kojim drugim ljudskim bićem.

U tumačenjima porekla socijalnosti sve je manje oštre polarizacije između teza naučenosti i urođenosti. U današnje vreme, sve više prevladava multikauzalni model koji shvata socijalni razvoj kao složenu „igru“ iskustvenih i bioloških faktora. Uviđa se da je ljudska socijalnost kompleksan fenomen, koji se ne može posmatrati na isključiv način već je neophodno uzimati u obzir čitav niz faktora koji deluju na njega. A kada tome pribrojimo važnost sociokulturnog miljea u kome čovek živi, shvatamo svu složenost fenomena socijalnosti. Tumačenja sprege sociokulturnih faktora i socijalnih odnosa su se istorijski gledano pojavila kasnije. Vremenom sve izraženije postaje mišljenje da socijalna ponašanja moraju biti razmatrana u širem kontekstu u kome su smeštena. Jedna od najuticajnijih teorija, koja je postavila temelje razmatranjima uticaja širih društvenih faktora na socijalne odnose je ekološka teorija (Bronfenbrenner, 1981). Razvoj pojedinca, prema ovoj teoriji se odvija u određenom ekološkom sistemu koji ga podržava i usmerava. Socijalni razvoj nije iznimka, već je snažno uronjen u ekološki sistem, čiji delovi- mikrosistem, mezosistem, egzosistem i makrosistem vrše snažan uticaj na smer njegovog odvijanja (Duck, 2007). Determinante mikro i mezosistema u vidu bližeg okruženja (uža i šira porodica, škola) pojedinca su odavno prepoznate kao izuzetna razvojna „sila“ u oblikovanju čovekove socijalnosti (Maccoby, 1992; Howes, Hamilton i Matheson, 1994; Allen, Moore, Kuperminc i Bell, 1998). Faktori egzosistema i makrosistema, koji se odnose na šire društveno okruženje, fizičke uslove života, kulturalne vrednosti i stavove, zakone i norme su predmet izučavanja velikog broja studija, koje ukazuju na direktan ili indirektan značaj šire društvene zajednice u oblikovanju socijalnih odnosa (Brown, Werner i Altman, 2006; Goodwin i Pillay, 2006; Allan, 2006).

Zbog značajne mere u kojoj su odnosi prisutni u našim životima, pomislili bismo da se radi o fenomenu koji je lako definisati. Pregledom određenog dela literature iz ove oblasti, dolazi se do zaključka da je termin bliski interpersonalni odnos teško definisati. Poglavlje o definisanju odnosa u knjizi Enciklopedija ljudskih odnosa, započinje rečenicom „personalne odnose je teško definisati“ (str. 1220) (Livesay i Duck, 2009). Ovi autori naglašavaju da se istraživači i filozofi međusobno slažu da su ljudi socijalna bića, ali teško da se mogu složiti oko toga šta to tačno znači. Postavlja se pitanje zbog čega je teško odrediti nešto što smo svi iskusili i što predstavlja, ili je predstavljalo tako važan segment života svih ljudi?

Do 70-tih godina prošloga veka, u pogledu definisanja odnosa vlada konceptualna zbrka (Regan, 2011). To postaje uočljivo u periodu nakon 70-tih, kada raste broj istraživanja iz ove oblasti, a time i broj različitih tumačenja i značenja termina. I pored porasta broja istraživanja manji se broj istraživača upuštao u detaljniju elaboraciju termina.

Jedan od razloga za to jeste činjenica da je termin odnos deo svakodnevnog jezika, i njegovo značenje je donekle podrazumevano, što je mnoge navelo na zaključak da je značenje jasno i da nije potrebna posebna, dodatna elaboracija (Berscheid i Peplau, 1983). Još jedan od razloga za neslaganje među autorima po pitanju značenja odnosa, ove autorke vide u multidisciplinarnom poreklu nauke o odnosima. Različite discipline imaju različitu terminologiju, tako da se jedan termin razmatra putem pojmova više različitih deskriptivnih jezika. Osim toga, mnoga od postojećih objašnjenja termina odnosa nisu naslonjena na opservacije, već na druge, takođe neodređene koncepte (Reis, Collins i Berscheid, 2000). Tako se odnosi često određuju putem prideva bliski, intimni, koji su nejasno definisani konstruktima poverenja, brige, posvećenosti i sl.

Upravo u ovoj konceptualnoj nepovezanosti se pronalaze razlozi za ometanje sistematskog proučavanja odnosa koje je bilo prisutno dugi niz godina. Bez zajedničkog vokabulara, nema ni adekvatne komunikacije među naučnicima čime je ometen razvoj bazičnog teorijskog tela oblasti (Berscheid i Peplau, 1983).

Kako bi razrešili ove konceptualne probleme i pružili sistematičnu elaboraciju koncepta odnosa, grupa naučnika prikuplja i upoređuje različite koncepcije i upotrebe termina odnos, s ciljem dobijanja određenja koje će biti prihvatljivo za veći broj istraživača (Kelley, Berscheid, Christensen, Harvey, Huston, Levinger, McClintock, Peplau i Peterson, 1983). Prema ovim autorima, dvoje ljudi su u odnosu ako imaju uticaj jedan na drugoga, ako su u međusobnoj zavisnosti, u tom smislu da promene kod jedne osobe izazivaju promene kod drugoga, i obratno. Tako tumače da bliski odnosi označavaju „snažnu, učestalu i raznoliku međuzavisnost koja traje značajan vremenski period“ (str. 38). Ovi istraživači smatraju da odnosi nemaju jasan identitet i granice, ali se mogu posmatrati, i zato deskripcija odnosa treba započeti sa onim što je prvo uočljivo, a to je interakcija. Interakcija se određuje kao definišuća karakteristika bliskog interpersonalnog odnosa, jer ona omogućava uspostavljanje uzajamnog uticaja ili međuzavisnosti.

Ovakav koncept odnosa, koji počiva na konstruktima međuzavisnosti i interakcije, podrazumeva da o odnosu možemo govoriti samo onda kada su dve osobe u interakciji tokom

koje međusobno utiču jedna na drugu (Berscheid i Reis, 1998). Međusobni uticaj dveju osoba obuhvata ponašanje, razmišljanje i osećanja oba partnera, tj. kako se jedan partner ponaša, razmišlja i oseća, utiče na to kako se drugi partner ponaša, razmišlja i oseća. Tako definicije u prvi plan ističu interakciju kao definišuću karakteristiku odnosa: odnos uključuje seriju interakcija između dve osobe koje se poznaju.

Smatra se da su gore navedena tumačenja, kada je u pitanju konceptualizacija termina odnos, polazne postavke koje prihvata većina današnjih istraživača bliskih odnosa (Vangelisti i Perlman, 2006; Regan, 2011).

Vremenom su istraživači došli do spoznaje da je interakcija nužan uslov postojanja odnosa, jer omogućava razvoj međusobne povezanosti, ali nije dovoljna sama za sebe. I dva stranca mogu biti u interakciji, što ne znači da su u odnosu. Mora postojati pre svega jedinstvenost u interakciji (obrazac interakcije mora biti različit od obrasca interakcije bilo kog drugog para), koja se odvija duži vremenski period (Regan, 2011). Odnosi su nešto više od izolovanih interaktivnih trenutaka, odnosno više od skupa interaktivnih epizoda koje ih čine (Vangelisti i Perlman, 2006). Po svojoj prirodi odnosi su holistički fenomen, koji funkcionišu kao složena celina zavisna od velikog broja determinanti.

Šta je neophodno da bi se identifikovao bliski odnos, pored interakcije, razlikuje se od istraživača do istraživača. Autori stavljaju naglasak na različite aspekte dijadnog funkcionisanja-međusobni uticaj, interakcija, emocionalna iskustva, kognitivne fenomene i sl. Bliske odnose je potrebno, zbog njihove složenosti analizirati istovremeno na više nivoa vodeći računa o velikom broju segmenata koji ih sačinjavaju (Duck, 2007).

Odnosi pored elemenata interakcije i međuzavisnosti učesnika, bivaju praćeni manje vidljivim kognitivnim i emocionalnim procesima koji usmeravaju njihov pravac i tok. Bez mentalne reprezentacije odnosa (interakcija između partnera se mora kognitivno organizovati i reprezentovati), i pratećih emocionalnih aspekata, teško možemo identifikovati bliske odnose. Osim toga, odnose ne treba ograničavati samo na tzv. aktivni angažman partnera u odnosu, već ih treba posmatrati u širem smislu. Naime, odnosi se mogu bazirati i na kognitivnim reprezentacijama učesnika, npr. možemo biti u odnosu i sa nekim ko nije fizički prisutan (Lang, Fingerman i Fitzpatrick. 2003).

Proučavanja bliskih odnosa u različitim kulturama i društvima ukazuju da su rane konceptualizacije ograničile domen bliskih odnosa. Jedna od nedostajućih komponenti jesu uloge

koje nameće društvena zajednica. Time se pokušava naglasiti uloga kulture i društva u oblasti odnosa. Odnose treba, pored ostalog, posmatrati i kao interakcije između individua koje su smeštene u širi socijalni i kulturalni kontekst (Goodwin, 1999).

Na značajne karakteristike bliskih odnosa detaljnije ukazuju Srouf i Flison (Sroufe i Fleeson, 1986), koji tumače da odnose treba posmatrati: kao celine, koje funkcionišu kao međuzavisni sistemi sa povratnim uticajem; odnose karakteriše dinamičnost, jer se kontinuirano menjaju uz održavanje određenog stepena koherentnosti; odnosi počivaju na kognitivnim reprezentacijama prethodnih iskustava, uz postepno internalizovanje trenutnih odnosnih iskustava, što usmerava interakciju u određenom pravcu. Ovi autori prate sistemski pravac tumačenja odnosa koji odnose posmatraju kao celine. Prema njima odnosi su tzv. odnosni sistemi, koji nisu određeni samo relacijama učesnika, već relacijama dijade i šireg socijalnog okruženja.

Dosadašnje definicije odnosa, prate tri smeru: prvi koji se odnosi na rane filozofske i religiozne poglede na odnose; drugi koji određuje odnose na osnovu kontinuuma od minimalne do maksimalne količine kontakta, dok treći način, koji dominira u današnje vreme definiše odnose prema karakteristikama koje je moguće uočiti i kvantifikovati (Reis i Sprecher, 2009). Tako istraživači danas prvo postavljaju pitanje: koliko ili u kojoj meri je prisutan stepen poverenja, intime, vezanosti, zadovoljstva, itd?. Ovakva kvantifikacija zatim služi kao polazna osnovna upoređivanja odnosa. Najveći problem kod ovog načina definisanja odnosa, jeste činjenica da različiti autori imaju različite liste karakteristika koje određuju odnose, tako da nema konačnog spiska koji bi služio kao temelj određenja i razlikovanja odnosa.

Pored konceptualnog neslaganja u oblasti bliskih odnosa, primetna je i raznolikost u terminologiji. Tako se u literaturi sreću različiti izrazi vezano za odnose: *personalni*, *lični odnosi*, *interpersonalni odnosi*, *socijalni odnosi*, *bliski odnosi*, *intimni odnosi*. Nije retkost da se ovi izrazi koriste kao sinonimi, a često imaju i različita značenja. Socijalni odnosi, jeste termin koji je od navedenih najobuhvatniji i odnosi se na širok spektar odnosa koji mogu da se formiraju između ljudi u jednoj društvenoj zajednici. Radi se o krovnom terminu koji obuhvata interakciju između dva ili više pojedinca, grupa, organizacija. Pošto su se odnosi počeli proučavati u okviru socijalne psihologije, ovaj termin vuče poreklo iz te oblasti. Možda su upravo zbog širokog opsega odnosa koji su prvobitno bili predmet proučavanja u socijalnoj psihologiji, nastajali termini poput *personalni*, *bliski*, *intimni*. Ovakvim terminima se pažnja usmerava ka odnosima pojedinaca. Ali ne samo to, već se ovim izrazima ukazuje i na različiti kvalitet odnosa.

Tako se u mnoštvu tipologija odnosa, izdvojila jedna od osnovnih podela koja ih razdvaja na tzv. personalne i socijalne odnose (VanLear, Koerner i Allen, 2006). Dok socijalni odnosi obuhvataju širu grupu odnosa, formalnog karaktera baziranih na položaju u društvu, društvenim ulogama, personalni odnosi su odnosi između dve osobe, čiji kvalitet je određen, između ostalog, većom intimom, bliskošću i međuzavisnošću.

Što se tiče upotrebe izraza personalni, intimni i bliski odnosi, razlike nisu toliko jasne. Vrlo često se ovi izrazi koriste kao jednoznačni. Iako se personalni odnosi tiču isključivo odnosa između dve osobe, treba imati na umu da ti odnosi nisu istog kvaliteta. Tako bi se termin personalni, odnosio na širu grupu odnosa koje pojedinac formira na individualnom nivou, uključujući, između ostalih i naše najbliskije i najintimnije odnose (Vangelist i Perlman, 2006). Termin *interpersonalni* u najvećoj meri naglašava dijadnu prirodu odnosa. Najuzi termini, bliski i intimni odnosi obuhvataju užu grupu odnosa, poput porodičnih, romantičnih i prijateljskih odnosa. Njihova razlika često nije uočljiva, ali bi se svodila na kvalitativne karakteristike koje stoje u osnovi opisa. Tako bi termin bliski podrazumevao da je dimenzija bliskosti ta koja omogućava razlikovanje odnosa, dok termin intimni ukazuje na dimenziju intime. Kod nekih istraživača termin intimni odnosi se tiče isključivo romantičnih odnosa, koji pored ostalih kvalitativnih dimenzija obavezno uključuje i dimenziju seksualnosti (Laurenceau i Kleinman, 2006).

1.2. Istorija proučavanja bliskih odnosa

Izrazita prisutnost bliskih interpersonalnih odnosa u našim životima i njihova važnost su više nego dovoljni razlozi za njihovo izučavanje. Njihovim proučavanjem dolazi se do informacija koje u krajnjoj instanci pomažu njihovo unapređenje i poboljšanje, što može voditi ka poboljšanju kvaliteta života uopšte. Stoga ne čudi činjenica da je ova naučna oblast doživela veliku ekspanziju, počev od kraja prošlog veka pa sve do danas. Potreba da razumemo bliske odnose verovatno postoji koliko i sama civilizacija. Ovom temom se oduvek bave pesnici, pripovedači, filozofi. Za proučavanje oblasti bliskih odnosa se kaže da važi isto ono što je Ebbinghaus rekao za psihologiju- psihologija ima dugu istoriju, a kratku prošlost (Goodwin,

1999). Tako za oblast bliskih odnosa istorija započinje sa grčkim filozofima, a prošlost početkom 70-tih godina prošlog veka.

Među prvim filozofima bliske odnose razmatra Platon u *Gozbi* (385-380 g.p.n.e.). Baveći se alegorijama o mitskom biću Androginu koga je Zeus prepolovio na dva dela, Platon ukazuje da su ljudi sami, te da nisu kompletni. Takvo stanje se može prevazići samo ako se sa drugim bićem razvije bliska veza. S druge strane, Aristotel razmatra nekoliko tema koje su postale uticajne u kasnijim istraživanjima bliskih odnosa- uloga fizičke privlačnosti kod izbora partnera, veza sličnosti i privlačnosti, odnos između primanja nagrade i privlačnosti (Vangelisti i Perlman, 2006). Od ovih najranijih filozofskih razmatranja bliskih odnosa pa do pojave prvih psiholoških tumačenja, gotovo da nema pesnika i filozofa koji se nisu bavili ovom temom. U svim istorijskim periodima je bilo važno otkriti zašto su bitni bliski odnosi, kako funkcionišu i kako ih popraviti.

Iako je interesovanje za bliske interpersonalne odnose postojalo tokom istorije, psihologija se za njih intenzivnije počinje interesovati u drugoj polovini 20 veka. Do tog perioda, psiholozi su se slabije interesovali za oblast bliskih odnosa (Harlow, 1958). Razlozi za to su višestruki. Pre svega, bliski odnosi nisu smatrani za pogodne za izučavanje putem naučnog metoda. Period dominacije bihevioristički orijentisanih psihologa nametnuo je tendenciju proučavanja ponašanja koja se mogu opažati i meriti. Još je jedan razlog zbog čega bliski odnosi nisu bili važna tema proučavanja. To je činjenica da su oni dugo predstavljali neku vrstu društvene tabu teme (Berscheid i Peplau, 1983). Ljudi su često odbijali da odgovaraju na pitanju koja se tiču njihovog intimnog života, pogotovo na pitanja o porodičnom životu. Nije postojala društvena podrška proučavanju odnosa. Osim toga, kompleksnost fenomena bliskih odnosa je doprinela manjem interesovanju naučnika (Forgas i Fitness, 2008). Bliski odnosi nisu pravolinijski, niti jednostavni za shvatanje. Dovoljno je složeno individualno doživljavanje odnosa, a ako tome dodamo činjenicu da se radi o dijadnom fenomenu, dobija se nova, još kompleksnija dimenzija odnosa.

Svemu ovome treba pridružiti i opažanje da moderna industrijska društva značajno doprinose usložnjavanju procesa formiranja i održavanja odnosa. Ovom temom su se bavili mnogi sociolozi. Pre svega, ispituju se razlike u socijalnim odnosima tradicionalnih i modernih društava (Durkheim, 1956). Došlo je do nestanka manjih tradicionalnih društava u kome su odnosi među ljudima bili većinom trajni, stabilni, direktni i visoko regulisani. U modernim društvima dominiraju indirektni odnosi, komuniciramo većinom sa ljudima koji nam nisu toliko bliski, postoji veliki stepen fleksibilnosti i mobilnosti. Ovakva promena načina života je dovela do toga

da su bliski interpersonalni odnosi postali vrlo kompleksni. Nekada prirodan i automatski proces povezivanja sa drugima, postaje neizvestan i složen. Da bismo ostvarili kvalitetne odnose sa drugima moramo aktivirati složene kognitivne, motivacione i afektivne mehanizme, a uspeh nije uopšte zagarantovan. Više nego ikada pre, postaje važno izučavati odnose. Posebno se to odnosi na porodične odnose, koji su u najvećoj meri postali ugroženi razvojem modernih društva. Tzv. tradicionalne porodice su se značajno promenile, a razvile su se brojne „alternativne“ porodice i društvo je postalo zabrinuto za tu osnovnu jedinicu društvenog života. Razvijen je snažan društveni konsenzus da treba proučavati bliske odnose, radi očuvanja njihovog kvaliteta. Razbijen je tabu bliskih odnosa i društvo daje značajnu podršku njihovom proučavanju. Kada ovome dodamo i rezultate mnogih istraživanja koja ukazuju na povezanost bliskih interpersonalnih odnosa i različitih aspekata psihološkog i fizičkog blagostanja čoveka, ne čudi zašto su odnosi postali jedna od najzastupljenijih tema u psihološkim istraživanjima.

Tematski posmatrano istorijski razvoj izučavanja bliskih odnosa započinje fenomenom interpersonalne privlačnosti u oblasti partnerskih odnosa (Forgas i Fitness, 2008; Reis, Aron, Clark i Finkel, 2013). Tako je generalno, u prvoj polovini 20 veka, tema bliskih odnosa bila zastupljena sa manjim brojem radova koji su se bavili pitanjem kako nastaje inicijalna privlačnost koja vodi ka razvoju odnosa (Dragon i Duck, 2005). Razmatrala se privlačnost na osnovu izgleda, slaganja u mišljenju i stavovima, prema sličnosti u inteligenciji i slično. Sa pojavom psihoanalize započinje detaljnije izučavanje bliskih odnosa. Razmatraju se poteškoće u razvoju izbora objekta ljubavi i degradaciji objekta ljubav (Freud, 1910). Ipak ovi radovi nisu u većoj meri podstakli širi interes za odnose.

Nakon II sv. rata, tema interpersonalne privlačnosti nastavlja da dominira istraživanjima odnosa. Izučava se proces upoznavanja, uz tumačenje da pojava privlačnosti zavisi od opsega prisustva uzajamnih nagrada u interakciji (Newcomb, 1956). Tokom 60-tih i 70-tih godina dolazi do značajnog pomaka u eksperimentalnom izučavanju ovog fenomena. Unapređuje se eksperimentalna tehnika ispitivanja privlačnosti (Bogus Stranger Technique) koja podrazumeva izazivanje sličnosti kod ispitanika, te ispitivanje efekata te sličnosti na skali svidanja (Byrne, 1961). Tokom 60-tih godina prošlog veka, autorke Beršid i Hetfild (Ellen Berscheid i Elaine Hatfield Walster) podstiču eksperimentalno proučavanje ovog fenomena, i među prvima prepoznaju da odnosi daju važan doprinos zdravlju, sreći i uopšte blagostanju u svim domenima

ljudske aktivnosti (Reis, Aron, Clark i Finkel, 2013). Knjigu „Interpersonalna privlačnost“ objavljuju 1969, u kojoj daju objašnjenje fenomena iz perspektive pozitivne dobiti od odnosa u vidu kooperacije, smanjenja anksioznosti i stresa, a bave se i ulogom sličnosti i blizine. Najvažniji doprinosi ove dve naučnice jesu:

- prepoznavanje važnosti odnosa za ljudski život u periodu kada odnosi nisu bili česta tema izučavanja,
- tumačenje da je ljubav moguće meriti,
- shvatanje da privlačnost treba posmatrati kao emociju, a ne stav,
- shvatanje da su mnogi oblici ponašanja i iskustva pod uticajem odnosa.

Kraj 20-tog veka donosi značajne promene u izučavanju bliskih interpersonalnih odnosa. To je period kada se ovo polje izučavanja počinje vrtoglavo razvijati, da bi danas predstavljalo jedno od najzastupljenijih istraživačkih oblasti socijalne psihologije. Teorijske i metodološke inovacije toga doba pomeraju fokus pažnje sa prvobitne dominirajuće teme interpersonalne privlačnosti na širi spektar relacionih fenomena. Takođe, tradicionalna linija izučavanja interpersonalne privlačnosti doživljava promene. Ideje o privlačnosti se počinju smeštati u širi i složeniji kontekst psiholoških, socioloških i dinamičkih faktora. Osim toga, sve se više traga za karakteristikama odnosa nakon perioda početne privlačnosti. Počinju se postavljati pitanja o ulozi karakteristika individua, struktura kognicije i ličnosti kada je u pitanju uspeh odnosa. Više se proučavaju dinamički aspekti odnosa koji se stalno menjaju, odnosno teme razvoja, održavanja i prekida odnosa.

Prepoznaje se nekoliko dominantnih istraživačkih oblasti tog perioda (Fletcher, Simpson, Campbell i Overall, 2013):

1. Radovi inspirisani teorijom međuzavisnosti uz detaljniju razradu prirode i procesa međuzavisnosti, te ulogu socijalnih, kognitivnih i emocionalnih faktora u bliskim odnosima (Fincham i Bradbury, 1988; Fitness i Fletcher, 1993);

2. Ljubav (Sternberg, 1986; Hendrick, Hendrick i Dicke, 1998);

3. Komunikacija (Burleson, 2003);

4. Na koji način odnosi vezivanja, stečeni u detinjstvu doprinose odnosima u kasnijem dobu. Rani odnosi se povezuju sa kasnijim romantičnim odnosima (Conger, Cui, Bryant, i Elder, 2000); vršnjačkim i prijateljskim odnosima (Kerns, Klepac i Cole, 1996; Lieberman, Doyle i

Markiewicz, 1999); rana relacionalna istorija se ogleda i u oblasti kasnijih odnosa sa roditeljima (Whitbeck, Hoyt i Huck, 1993) i braćom/sestrama (Volling i Belsky, 1992).

Kraj 20-tog veka je i vreme pojave naučne organizacije koja pokriva temu bliskih odnosa, što dodatno unapređuje razvoj istraživanja. Osnovano je udruženje INPR (International Network on Personal Relationships) koje organizuje prvu konferenciju na temu bliskih odnosa 1982 godine u Wisconsinu, SAD. Isto udruženje zajedno sa kompanijom Sage Publications pokreće *Journal of Social and Personal Relationships* 1984, kao jedan od vodećih naučnih časopisa ove oblasti do današnjih dana. Kasnijim povezivanjem organizacija INPR i International Society for the Study of Personal Relationships nastaje International Association for Relationships Research, koja danas predstavlja vodeću organizaciju iz oblasti bliskih interpersonalnih odnosa. Ova organizacija izdaje nekoliko najvažnijih publikacija u oblasti: *Personal Relationships*, *Journal of Social and Personal Relationships*, *Advances in Personal Relationships* i *Relationship Research News*.

U prvom desetljeću 21-og veka, tema bliskih interpersonalnih odnosa je postala široko rasprostranjena. Istraživačima je na raspolaganju veliki broj časopisa, knjiga i konferencija koje pokrivaju ovu temu. Primetno je proširenje opsega tema kojima se istraživači bave (Goodwin, 1999). Sada više dominiraju teme razvoja i promena odnosa, interakcije i emocija, ljubavi i posvećenosti, uloga i pola, ali i tamne strane odnosa tj. moći i konflikata. Pored toga, nastaju još neke promene u oblasti nastale ubrzanim razvojem. Pre svega, metodološke i analitičke tehnike su postale sofisticiranije, posebno se to tiče pojave multivarijantnih tehnika koje omogućavaju ispitivanje jedinstvenih ali i kombinovanih efekata nezavisnih varijabli. Odnosi se sve manje posmatraju kao spoj karakteristika učesnika, a više kao fenomen koji se razvija kroz interakciju i komunikaciju (Duck, 2007). To znači da je naglasak sve više na dijadi, tj. paru kao jednoj celini, a manje na pojedincima. Povratni uticaj bliskih odnosa na ljudski razvoj i ponašanje, jeste tema koja sve više dobija na važnosti (Reis, Sheldon, Gable, Roscoe i Ryan, 2000). Osim toga, sve više se prepoznaje važnost bliskih odnosa za fizičko i mentalno zdravlje ljudi. Tema odnosa tehnologije i bliskih odnosa postaje sve prisutnija. Izučava se uloga informacionih i komunikacijskih tehnologija (pr. mogućnost slanja e-mailova, tekst poruka, pojava društvenih mreža) u oblasti bliskih odnosa. U ovom segmentu, pažnja je pomerena sa pitanja koliko ljudi koristi sredstva savremene tehnologije kako bi komuniciralo sa bliskim odnosima, na pitanje na koji način tehnologije utiču na bliske odnose (Boase i Wellman, 2006). Najvažnija promena se tiče prelaska sa prostorno bliskih i umreženih zajednica na prostorno udaljene zajednice. Osim

toga bliski odnosi postaju manje snažni, socijalno raznoliki i prolazni. Međutim, ova promena se odnosi na novonastale bliske odnose formirane zahvaljujući upotrebi tehnologija. Što se tiče postojećih bliskih odnosa, tehnologije su samo unapredile postojeću komunikacije, bez uticaja na količinu fizičkog kontakta. Preovladava mišljenje da tehnologije same po sebi, ne menjaju prirodu odnosa, već prate postojeće trendove koji su odraz dubljih sociokulturnih promena u oblasti bliskih odnosa. (Hughes i Hans, 2009).

Teorijski posmatrano, tokom godina razvoja oblasti odnosa, nastajali su brojni konceptualni i metodološki pristupi, koji sa različitih aspekata posmatraju fenomen bliskih interpersonalnih odnosa. Kao što pokazuje prethodni odeljak, koji se bavio određenjem bliskih odnosa, prisutna je velika raznolikost kada su u pitanju pokušaji definisanja bliskih odnosa. To upućuje i na raznovrsnost teorijskih pristupa istom fenomenu, koji sagledavaju odnose iz različitih uglova: biološkog, sociološkog, intrapersonalnog, dijadnog. Primetna su 4 glavna teorijska pristupa bliskim odnosima, u okviru kojih postoji veliki broj različitih teorijskih tumačenja.

Evolucijski pristup se bavi bihevioralnim nivoom bliskih odnosa, sa dominantnom temom izbora partnera radi ispunjenja osnovne svrhe partnerstva- preživljavanje. Suština je u tome da su ljudima potrebni drugi ljudi, te da ulazimo u bliske odnose da bismo preživeli. Tu se ne misli samo na bukvalno fizičko preživljavanje jednog pojedinca, već i na preživljavanje vrste. Tako da su, prema ovom pristupu, mnogi aspekti odnosa (npr. seksualna privlačnost, izbor partnera) ustvari evolucijski razvijeni procesi koji potpomažu preživljavanje vrste podsredstvom prirodne selekcije (Buss, 1987). Ovaj pristup ne ulazi toliko u individualne razlike u bliskim odnosima (kako i zašto izabiremo određene partnere, ili kako se nosimo sa odnosima), niti se bavi odnosnim procesima nakon početnog izbora partnera. I pored suženog broja tema kojima se ovaj pristup bavio, tokom vremena je podstakao brojna istraživanja na temu izbora partnera, polnih razlika u seksualnoj želji, ljubomori, konfliktima i temi zlostavljanja u bliskim odnosima (Reis i Sprecher, 2009).

Teorije socijalne razmene i jednakosti smatraju da ljudi teže bliskom odnosu u kome postoji ujednačenost u primanju i davanju. Ukoliko dođe do neujednačenosti spontano se aktiviraju strategije radi postizanja balansa. U bliskim odnosima partneri procenjuju proces razmene, i odmeravaju šta se daje, a šta se prima. Pojedinaac je zadovoljan odnosom ukoliko proceni da dobija od partnera ono što zaslužuje, u protivnom se javlja nezadovoljstvo (Canary i Stafford, 1992). Tako je princip jednakosti glavna smernica u procesu razmene u bliskim

odnosima. Jedna od najuticajnijih teorija bliskih interpersonalnih odnosa, koja pripada ovoj grupi teorija, jeste teorija međuzavisnosti, koja daje svoje shvatanje socijalne razmene (Kelley i Thibault, 1978). Pregledom literature iz oblasti bliskih odnosa u današnje vreme, primetno je da se većina istraživača naslanja na tumačenja ovog teorijskog pristupa. Teorija međuzavisnosti ukazuje da svaki pojedinac u odnosu ima očekivanja od tog odnosa, i u skladu sa tim ga i procenjuje. Ukoliko odnos ispunjava lične standarde i očekivanja, procenjuje se kao prihvatljiv. Pored toga teorija tumači da su odnosi određeni stepenom međusobnog uticaja i zavisnosti. Ponašanja, misli i osećanja jednog partnera su bar delom determinisani ponašanjima, mislima i osećanjima drugog partnera, i obratno. Teorija se bavi onim što se u odnosu može posmatrati, a to je interakcija. Jasnom definicijom bliskih odnosa, jasnim definisanjem parametara međuzavisnosti i utvrđivanjem načina njihovog identifikovanja ovaj teorijski pristup podstiče dalji razvoj oblasti. Postavljajući temelje u nauci o odnosima, i pomerajući shvatanje bliskih odnosa sa termina ljubavi ili svidanja na fenomen međusobni zavisnosti, ova teorija daje snažan zamah istraživanjima bliskih odnosa (Forgas i Fitness, 2008).

Kognitivno-bihevioralni pristupi se bave temom načina na koji ljudi opažaju i interpretiraju događaje u njihovim odnosima, kao i eventualnim uticajem tih opažanja na emocionalne doživljaje i ponašanje (Beck, Steer i Garbin, 1988). Način razmišljanja o sebi, o partneru i o bliskom odnosu, ima važan značaj na to kako pristupamo bliskoj osobi i kako se osećamo povodom samog odnosa. Smatra se da su upravo očekivanja i uverenja o odnosu osnova objašnjenja događaja u odnosu, ali i procene kvaliteta odnosa (Baldwin, 1992). Pored pitanja atribucija (objašnjenja) koja se pridaju događajima vezanim za odnose, ovaj pristup izučava i druge kognitivne varijable i njihove relacije sa bliskim odnosima- sećanja, proces obrade informacija, kognitivni sadržaj, proces formiranja mentalnih reprezentacija i dr.

Teorija afektivnog vezivanja naglašava primarnost ljudske potrebe za bliskim odnosom sa drugima, objašnjava proces vezivanja kao i poteškoće koje ljudi mogu imati u ovoj oblasti života. Afektivna vezanost predstavlja fenomen koji se vrlo često dovodi u vezu sa bliskim odnosima na svim uzrastima. Zahvaljujući iscrpnim teorijskim objašnjenjima i metodološkim mogućnostima, mnogi istraživači se oslanjaju na teoriju afektivne vezanosti u pokušaju razumevanja i ispitivanja procesa formiranja bliskih odnosa, kao i kvaliteta bliskih odnosa, te individualnih i relacionih procesa (Shaver i Mikulincer, 2006).

U prilog teorijskog i metodološkog bogatstva govori činjenica da je konstrukt afektivne vezanosti moguće operacionalizovati na 4 načina:

- Potrebu
- Dispoziciju
- Odnos
- Ponašanje (Bretherton, prema Stefanović-Stanojević, 2005).

Svaki čovek ima urođenu *potrebu* da se vezuje za druge. Začetnik teorije afektivne vezanosti Džon Bolbi (John Bowlby) na osnovu kliničkog iskustva sa hospitalizovanom decom i posmatranja njihovog odnosa sa majkama, zaključuje, da je potreba za vezivanjem primarna, urođena i biološki uslovljena. Afektivna vezanost kao *dispozicija* jeste atribut same osobe, odnosno crta ličnosti koja se ogleda u relativnom stabilnom i trajnom ponašanju traženja blizine osobe za koju je vezana (Hanak, 2004). Afektivna vezanost jeste sinonim i za *bliske odnose*. Afektivna vezanost je određena kao specifičan odnos koji se formira u najranijem periodu između majke i deteta i traje ceo život. Bez dijadnog iskustva, i stalne interakcije nije ni moguće se vezati za drugu osobu. Individualne razlike u kvalitetu afektivne vezanosti su i nastale tokom specifičnih interakcija unutar dijade majka-dete (Weinfield, Sroufe i Egeland, 2000). Afektivna vezanost se označava i kao sistem *ponašanja*, sačinjen od signalnih ponašanja i ponašanja pristupanja, čiji je cilj traženje i održavanje blizine osobe za koju je dete vezano, sa osnovnom funkcijom zaštite (Bowlby, 1969). Sa razvojem se usložnjavaju i ponašanja vezivanja. Ovaj sistem omogućava uočavanje potencijalne opasnosti (udaljavanje figure vezanosti) kao i fleksibilno odgovaranje na ovu opasnost.

Početna shvatanja afektivne vezanosti kao sistema ponašanja sa osnovnom funkcijom zaštite se tokom vremena proširuju i doraduju. Naglašava se da je za čoveka, čija je osnovna prednost fleksibilnost i veštine rešavanje problema, osnovna funkcija afektivne vezanosti adaptacija jer omogućava detetu ovladavanje svetom oko sebe (Sroufe i Fleeson, 1986). Tako se afektivna vezanost određuje i kao „psihološku vrpcu“ između deteta i staratelja koja obuhvata ispoljavanje pozitivnih emocija, kao i sigurnost i smirenost u prisustvu (a kasnije i reprezentaciji) osobe za koju je vezano.

Sistem afektivne vezanosti se ne svodi samo na nivo ponašanja, već obuhvata kognitivne i afektivne aspekte. Uvođenjem pojma unutrašnjih radnih modela naglašava se kognitivni aspekt

afektivne vezanosti. U periodu ovladavanja govorom, dete konstruiše radne modele o tome kako funkcioniše fizički svet, kakvo se ponašanje može očekivati od majke i drugih važnih osoba, kakvo ponašanje može očekivati od sebe i kakva je interakcija svih ljudi iz okruženja. Internalizovanjem iskustava sa starateljem nastaju radni modeli sebe, drugih i odnosa koji omogućavaju efikasnije prikupljanje informacija iz okoline, njihovo obrađivanje i interpretiranje, te predviđanje daljeg odvijanja situacija kao i stvaranja i realizovanja određenog plana akcije. Zahvaljujući uvođenju konstrukta unutrašnjih radnih modela, teorija afektivnog vezivanja se može nazvati razvojnom teorijom (Stefanović-Stanojević, 2005). Istraživačima je omogućeno proučavanje vezanosti tokom celog života, njeno menjanje tokom razvoja kao i uticaj na odnose sa drugima (Hanak, 2004).

Razmatrajući istorijski razvoj oblasti bliskih interpersonalnih odnosa, ne može se zaobići činjenica da su počeci multidisciplinarni (Berscheid i Peplau, 1983). Pošto su odnosi pod uticajem brojnih faktora, a i sami utiču na brojne segmente života čoveka, različite nauke su bile usmerene ka njihovom izučavanju. Činjenica je da su odnosi pod uticajem svoje socijalne okoline, i zato se njima bavila antropologija, istorija i druge socijalne nauke. Osim toga, pod uticajem su i bioloških kapaciteta i predispozicija pojedinaca čime su predmet izučavanja biologije i etologije. Ipak najveći uticaj je potekao iz psihologije, sociologije, bračne i porodične terapije (Berscheid i Peplau, 1983). Sociolozi se tradicionalno bave socijalnim odnosima u dva pravca. S jedne strane proučavaju socijalnu interakciju iz nekoliko teorijskih uglova (strukturalni funkcionalizam, teorija socijalne razmene, simbolički interakcionizam), a s druge strane se najviše bave institucijama braka i porodice. Bračna i porodična terapija daju važan doprinos oblasti još od vremena socijalnog pokreta koji je podrazumevao edukaciju porodica. Danas dominira tumačenje da porodicu treba shvatiti kao socijalni sistem, i da su najvažnije za razumevanje porodice ustvari varijable odnosa. Psihologija, pored bazičnog doprinosa shvatanju bliskih odnosa, ima nekoliko disciplina koje su direktno fokusirane na ovaj fenomen- klinička psihologija, psihoterapija, razvojna i socijalna psihologija.

Multidisciplinarnost je i danas važna karakteristika ove naučne oblasti, s tim da je proširen broj nauka koje se bave bliskim interpersonalnim odnosima. Na primer, ekonomija se bavi pitanjem kako odnosi mogu doprineti razumevanju mikroekonomije, a politikologija razumevanjem odnosa u okviru političkih sistema. Medicina se bavi uzrocima i posledicama

bolesti, planom tretmana u kome porodice igraju važnu ulogu, pravo se bavi porodicama, neuro nauke pitanjem lokalizovanja i opisivanja struktura mozga odgovornih za ljudsko ponašanje u bliskim odnosima.

1.3. Proces razvoja bliskih odnosa

Istraživači su već desetljećima zainteresovani da rasvetle proces razvoja bliskih odnosa. Kako se od slučajnih socijalnih susreta vremenom dolazi do emocionalne povezanosti?. Da je proces razvoja odnosa tema koja je od početka naučnog ispitivanja odnosa u samom vrhu interesovanja govori i činjenica da je pitanje interpersonalne privlačnosti (kao prvog koraka u formiranju bliskog odnosa) jedno od prvih istraživačkih tema iz ove oblasti.

Posmatrajući istorijski razvoj oblasti, primetno je da su teorije ili modeli faza ili etapa razvoja odnosa najistaknutiji u ranijem periodu istraživanja. Osnovna karakteristika ovakvih gledišta jeste tumačenje da proces razvoja odnosa podrazumeva postepeno kretanje kroz određene faze ili etape. Tokom svake etape dominira određeno razvojno pitanje odnosa, čijim rešavanjem se prelazi na sledeći, viši nivo odnosnog funkcionisanja. Svaku fazu odlikuju specifični emocionalni, kognitivni i bihevioralni obrasci, na osnovu kojih se etape i razlikuju.

Jedan od prvih modela razvoja jeste „teorija točka“ (Reiss, 1960). Prema ovom modelu, tokom početne faze razvoja odnosa, partneri procenjuju koliko se međusobno shvataju, slobodno razgovaraju o sebi što dovodi do sledeće faze uzajamne zavisnosti u kojoj se sve više međusobno oslanjaju jedan na drugoga pri zadovoljenju potreba i ciljeva. Usled toga se razvijaju osećanja zadovoljstva i održavanja odnosa koja vode ka fazi zadovoljenja potrebe za intimnošću. Nakon toga se procenjuje u kojoj meri odnos zadovoljava bazične potreba za intimom, podrškom i ljubavi, na osnovu koje se donosi odluka o daljoj sudbini odnosa.

Još jedna od teorija etapa, „teorija filtera“ govori o kriterijumima na osnovu kojih procenjujemo potencijalne partnere i izabiremo one najpodobnije (Kerckhoff i Davis, 1962). Prvo se partneri procenjuju u terminima sličnosti prema socijalnim atributima (obrazovanje, religijska shvatanja, klasna pripadnost). Oni kandidati koji prođu dalje se zatim procenjuju prema sličnostima u vrednostima i stavovima, da bi se u poslednjoj fazi procenjivali na osnovu komplementarnosti potreba.

„Teorija stimulus-vrednost-uloga“ (stimulus-value-role theory) koja, i prema samom nazivu ukazuje da se razvoj odnosa odvija u tri faze: faza stimulusa podrazumeva procenu spoljnih atributa (pr. izgled, ponašanje), faza vrednosti donosi procenu kompatibilnosti u vrednostima i stavovima što vodi ka fazi uloga i proceni partnera s obzirom na određene uloge (pr. da li bi nam odgovarao kao bračni drug?) (Murstein, 1970).

Vremenom je, ovakav način razmatranja faznog razvoja odnosa postao manje uticajan. Istraživači se ne slažu koje etape se pojavljuju u razvoju odnosa i koje su specifičnosti pojedinih etapa. Osim toga, ne prolaze svi ljudi iste etape ili bar ne prolaze etape navedenim redosledima, niti to čine istim tempom. Teorije etapa prikazuju proces razvoja odnosa kao statičan fenomen, iako je on u suštini vrlo dinamičan i fleksibilan (Duck i Sants, 1983). Proces razvoja odnosa treba posmatrati kao proces koji se postepeno razvija tokom vremena, a ne prolaženjem kroz različite etape. Specifičnije, kritičari ukazuju na nekoliko važnih nedostataka etapnog pristupa bliskim odnosima: 1. Pretpostavka da svi odnosi prolaze iste faze, poriče mogućnost različitih razvojnih puteva za različite tipove odnosa, ili različite partnere; 2. Pretpostavka da je razvoj linearan, i da se tokom faza postepeno razvija bliskost i vezanost, poriče mogućnost nelinearnog razvoja ispunjenog pomeranjima napred-nazad kada je u pitanju stepen vezanosti; 3. Nema objašnjenja koji to faktori omogućavaju pomeranje odnosa od jedne faze ka drugoj; 4. Pretpostavka da je odnos stabilan dok se nalazi u određenoj fazi, odriče mogućnost fluktuacije i veće turbulenosti u razvoju odnosa; 5. Faze razvoja imaju preklapajućih karakteristika što granice između faza čini nejasnima (Baxter i Montgomery, 1996).

Modeli etapa su zamenjeni tzv. modelima procesa, koji sugerišu da razvoj odnosa biva ispunjen postepenim promenama u određenim relacionim procesima, npr. intimi, samootkrivanju, komunikaciji, emocionalnom investiranju, međuzavisnosti, socijalnoj razmeni i dr. (Regan, 2011). Postepenim promenama u dimenzijama komunikacije, samootkrivanja i intime kao ključnim faktorima za razvoj odnosa bave se teorija socijalnog prodiranja, teorija stepenica i teorija intimnosti.

Teorija socijalnog prodiranja naglašava da tokom razvoja odnosa dolazi do postepenog otkrivanja ličnih informacija i razvoja intimnosti (Altman i Taylor, 1973). Tokom početne interakcije razmenjuju se površne informacije, na mali broj tema. Razvojem, kroz četiri faze polako se povećava i širina i dubina samootkrivanja da bi se konačno došlo do stabilne razmene intimnih informacija putem otvorene komunikacije na svim nivoima.

„Teorija stepenica“ slično naglašava, da postepenim promenama u komunikacijskim varijablama raste nivo intimnosti i posvećenosti (Knapp, 1978). Od površne komunikacije, koja podrazumeva razmenu bazičnih informacija radi ostavljanja što boljeg prvog utiska i smanjenja nesigurnosti, dolazi se do međusobne povezanosti kroz pet faza razvoja. Ono što odlikuje razvoj odnosa, nisu samo promene u dubini samootkrivanja, već i komunikacija takođe prelazi put od otežane ka efikasnoj, rigidne ka fleksibilnoj, neprijatne ka prijatnoj, usiljenoj ka spontanoj.

Teorija intimnosti ukazuje da razvoj odnosa ne podrazumeva samo promene u dubini i širini samootkrivanja, već je od presudne važnosti i responsivnost partnera, odnosno odgovor partnera na samootkrivanje (Reis, 1990). Ukoliko partner reaguje pažljivo i podržavajuće, sa razumevanjem za naše intimne informacije, to razvija osećanje da smo vrednovani, shvaćeni, uz percepciju da se neko brine o nama. To zauzvrat pogoduje razvoju intime i razvoju odnosa.

Određeni broj teorija se bavi tzv. socijalnom razmenom, odnosno uzajamnom razmenom kako pozitivnih, tako i negativnih komponenata (Walster, Walster i Berscheid, 1978). Teoretičari socijalne razmene smatraju da na razvoj odnosa snažno utiču procene razmene, odnosno da partneri stalno procenjuju šta i koliko je ko dobio i dao (konkretne ili apstraktne stvari), a od ove procene zavisi smer daljeg razvoja odnosa (Regan, 2011). Stoga su odnosi dinamični, fluktuiraju i menjaju se od samog početka u zavisnosti od dobitaka i gubitaka. Smatra se da je ključ uspeha jednog odnosa pravičnost u razmeni, i da ukoliko želimo održati odnos, treba maksimizirati dobitke, a smanjiti gubitke.

Međuzavisnost je još važan faktor razvoja odnosa koga naglašavaju brojne teorije: teorija međuzavisnosti (Kelley i Thibaut 1978), model bračne kohezivnosti (marital cohesiveness model) (Levinger, 1965), model investiranja (investment model) (Rusbult, 1983). Ovi modeli polaze od postavke da razvoj odnosa u najvećoj meri podrazumeva prelaz od međusobne nezavisnosti ka zavisnosti, u smislu da se vremenom povećava uticaj koji partneri imaju jedan na drugoga, kada su u pitanju misli, osećanja i ponašanje.

Razvoj odnosa je moguće razmatrati i putem analize „ključnih momenata“ (turning point events) (Baxter, Braithwaite i Nicholson, 1999). Tokom razvoja postoje određeni važni događaji koji menjaju odnos, bilo u pozitivnom, bilo u negativnom smislu. To su mesta razvojnih promena u odnosu, ključni momenti ili tačke menjanja. Najčešće spominjani ključni momenti su:

- Trenutak upoznavanja (prvi sastanak)
- Trenuci provedeni zajedno (razgovor, druženje)
- Period fizičke razdvojenosti
- Ponovno susretanje
- Postojanje konkurencije (druga osoba, obaveze)
- Strast (prvi poljubac)
- Konflikti (prva svađa)
- Pomirenje
- Kratkotrajni raskid
- Razgovor o odnosu
- Spoznaja da gajimo snažne emocije prema partneru.

Analiza ključnih momenata u razvoju odnosa, modeli etapa razvoja i modeli procesa razvoja na različite načine pristupaju procesu razvoja odnosa. I pored toga može se zaključiti da se nadopunjuju. Proces razvoja odnosa je složen i dinamičan proces koji podrazumeva i postepeni uzlazni razvoj, kao što predlažu modeli razvoja, ali i vraćanje unazad. Svako kretanje napred i vraćanje unazad može biti povezano sa određenim važnim događajima. S druge strane, najverovatnije da ključni momenti podstiču određene faktore razvoja odnosa, koji stoje u osnovi celokupnog procesa.

Navedeni opisi procesa razvoja bliskih odnosa se većinom odnose na bliske partnerske odnose. Međutim, kako su prijateljski odnosi postali važna istraživačka tema, navedeni teorijski opisi razvoja odnosa su se počeli primenjivati i na tu oblast. I teorije etapa i teorije ključnih momenta se jednako primenjuju i na partnerske i prijateljske odnose. Ove teorije se ne primenjuju u slučaju drugih bliskih odnosa, odnos roditelj-dete i odnos braće i sestara. Suštinski se radi o različitim odnosima u pogledu njihove prirode. Odnos roditelj-dete i odnos između braće i sestara je pre svega nedobrovoljni odnos, odnos koji nam namenut, koji nije zavisio od naše volje, odnos koji je započeo i pre nego što smo ga postali svesni. Moguća je primena teorija etapa i teorija ključnih momenta i za ove odnose, u slučaju kada su ti odnosi ugroženi i krhki, odnosno kada je došlo do njihovog raspada i procesa ponovne izgradnje (Morse i Metts, 2011).

1.4. Tipologija bliskih odnosa

S ciljem boljeg razumevanja bliskih odnosa, istraživači ih pokušavaju sistematski razlikovati, razgraničavati i klasifikovati. Taksonomije odnosa se pojavljuju relativno kasno i predstavljaju koristan deskriptivni alat koji teži utvrditi procese ili mehanizme koji su odgovorni za organizovanje različitih kategorija odnosa, ali i zakone i pravila koji usmeravaju interakciju učesnika. Upoznajući se sa sličnostima i razlikama između kategorija odnosa mogu se steći dodatna saznanja o prirodi bliskih odnosa, stoga se klasifikacije posmatraju kao poželjne pa čak i kao fundamentalne u izgradnji nauke o odnosima (Hinde, 1995).

Kao i u slučaju drugih tipologija, i tipologije odnosa su kritikovane, najčešće zbog redukcije informacija. Baziranje kategorija odnosa na jednu ili nekoliko dimenzija jeste pojednostavljenje slike odnosa, a time i gubitak određenog dela informacija. Zbog toga neki istraživači favoriziraju dimenzionalni pristup. Dimenzionalni pristup deskripciji odnosa je plodonosniji, jer se lociranjem odnosa na različitim dimenzionim skalama ne gube podaci (Griffin i Bartholomew, 1994). S druge strane, tipologije omogućavaju bolju sistematizaciju znanja o odnosima, i bolju empirijsku osnovu. Kategorizacije pogoduju ljudskoj sklonosti ka interpretaciji odnosa u vidu manjih, diskontinuiranih kategorija (Haslam, 1994). Odnosno, teže je razmatranje odnosa putem položaja na dimenzijama. Pored toga, smatra se jednostavnijim rešiti neki problem iz domena odnosa koristeći kategorijalni pristup (Bugental i Goodnow, 1998).

Brojni su pokušaji klasifikacije odnosa, a razlikuju se prema sadržaju i formi. Što se tiče sadržaja, klasifikacije se zasnivaju na različitim dimenzijama bliskih odnosa.

Većina tipologija proizilazi iz multivarijatnih analiza uzoraka termina uloga, prideva odnosa, ali i posmatranja aktuelnih odnosa, koje daju manje ili više faktora (Haslam i Fiske, 1999). Dobijeni faktori predstavljaju osnovni izvor varijacija između odnosa. Pored ovog induktivnog metoda razvijanja tipologije, moguć je i konfirmativni metod koji se bazira na već postojećim tipologijama.

Postojeće tipologije odnosa se mogu podeliti na opšte ili specifične (Vanlear, Koerner i Allen, 2006). Opšte tipologije su one koje teže da utvrde fundamentalne karakteristike odnosa, na osnovu kojih se utvrđuju suštinske razlike između odnosa. Ovakve tipologije bi trebalo da predstave odnose i sa aspekta socio-psihološkog nivoa, ali i u terminu obrazaca ponašanja i interakcije (Hinde, 1979). Specifične tipologije teže detaljnijem prikazu unutar pojedinih vrsta

odnosa. Tako postoje posebne tipologije za svaku vrstu odnosa, npr. bračne tipologije, porodične, prijateljske, partnerske itd.

Najčešće spominjane opšte tipologije, a koje se temelje na prikazu pojedinih dimenzija koje stoje u osnovi odnosa su:

1. Lične (personalne) i socijalne
2. Voljne i nevoljne
3. Komunalne i odnose razmene

Podela na lične i socijalne odnose se bazira na dimenzijama- intima, bliskost i međuzavisnost. Lični odnosi su intimniji, bliskiji i partneri su u većoj meri međuzavisni (bračni, prijateljski, partnerski, odnos roditelj-dete, braća/sestre, i dr.), u odnosu na socijalne odnose koji su impersonalni i površni, manje intimni sa partnerima koji ne utiču jedni na druge u značajnijoj meri (poznanci, odnosi na poslu, rođaci). Faktor volje deli odnose na one koje smo svojom slobodnom voljom izgradili (bračni, prijateljski, partnerski) i nevoljne koji su određeni spoljnim faktorima, npr. rođenjem, zaposlenjem (odnos roditelj-dete, braća/sestra, baka/deka, rođaci, odnosi na poslu).

Tipologija odnosa koja počiva na dimenziji reciprociteta (podrazumeva razmenu ponašanja) deli odnose na simetrične, u kojima se ponašanja sličnih funkcija razmenjuju i paralelne, u kojima su interakcije fleksibilne, a učesnici razmenjuju ponašanja i međusobno se nadopunjuju (Watzlavick, Beavin i Jackson, 1967).

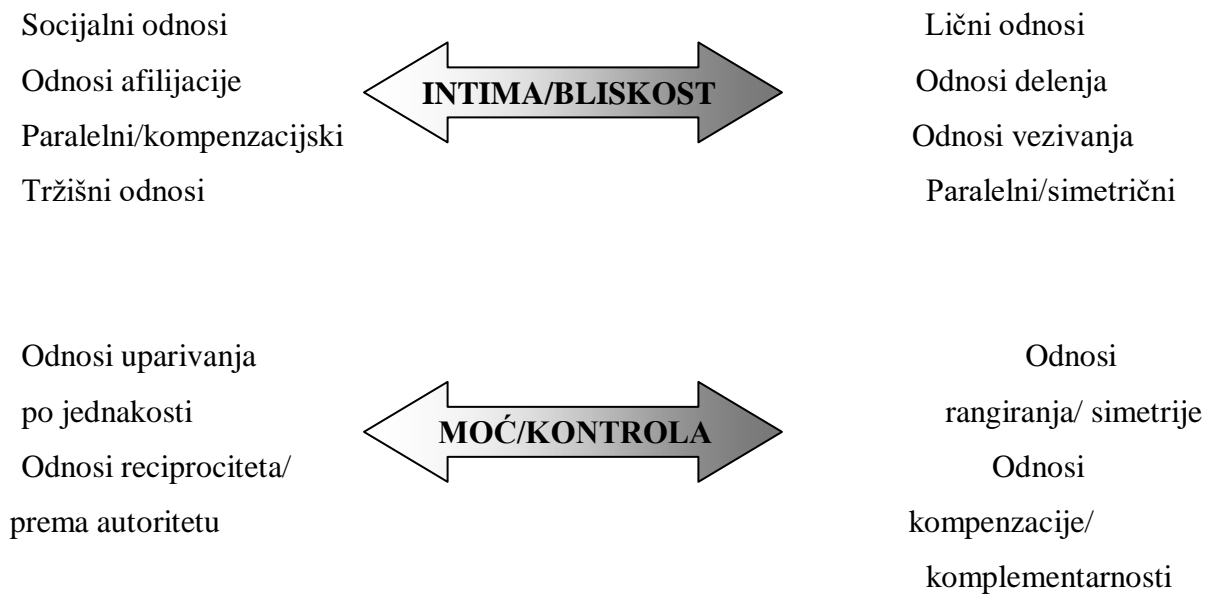
Faktori distribucije sredstava između učesnika i moći definišu tipologiju koja prepoznaje 4 vrste odnose: odnosi uzajamnog deljenja, u kojima partneri imaju osećanje jednakosti, a posvećeni su svom odnosu i zajedničkim dobrima, a ne razlikama i pojedinačnim potrebama; odnosi rangiranja prema autoritetu, podrazumevaju vladavinu hijerarhijske organizacije koja privilegije i odgovornosti određuje prema položaju na hijerarhijskoj lestvici; odnosi uparivanja po jednakosti, koriste recipročnu razmenu kako bi se učesnici osetili jednakima; odnosi po principu tržišta, funkcionišu tako da se učesnici posmatraju kao osobe sa različitim vrednostima, s obzirom na vrednost investicija koje mogu da obezbede (Fiske, 1991).

Sigurnost, dimenzije vezivanja i afilijacije, kao glavni principi regulacije odnosa definišu tipologiju partnerskih, roditeljskih i odnosa usmeravanja i dobijanja (Weiss, 1998). Partnerski odnosi su stalni i odlikuje ih separaciona anksioznost u slučaju razdvajanja, kao u slučaju dece

kada se odvoje od roditelja. Roditeljski odnosi podrazumevaju, kao u slučaju vezanosti roditelja za dete, uznemirenost kod razdvojenosti i osećanje zaštite. Odnosi usmeravanja i dobijanja podrazumeva vezivanje za partnera koji je jači i mudriji od nas. S druge strane, afilijacije su odnosi bazirani na nekom zajedničkom interesu i uzajamnom dobiti i prednosti. U slučaju ovih odnosa neće doći do veće nesigurnosti u slučaju razdvojenosti. Primer za ove odnose su prijateljstvo, odnosi na poslu, rođачki odnosi i dr.

Kao što grafički prikaz 1. ukazuje, razlike između većine tipova odnosa mogu su identifikovati putem nekoliko dimenzija, koje stoje u osnovi većine navedenih tipologija: intima/bliskost i kontrola/moć (Vanlear, Koerner i Allen, 2006):

Grafički prikaz 1. Dimenzije odnosa

Tipologije bliskih odnosa se razlikuju po svojoj formi, odnosno načinu organizovanja osnovnih podataka o odnosima. Postoje bipolarne tipologije, koje se kako i naziv govori baziraju na bipolarnim dimenzijama (Haslam, 1995; Burton i Romney, 1975). Pored bipolarnih tipologija postoje i tzv. kružni ili cirkularni modeli odnosa (Leary i Coffey, 1955; Foa i Foa, 1974). Tako jedna od najpoznatijih kružnih tipologija integriše domene 4 glavne bipolarne mere odnosa, deleći ih kružno na daljih 16 subklasa:

dominantan/submisivan, kompetitivan/popustljiv, nepoverljiv/poverljiv, hladan/topao, hostilan/prijateljski, odvojen/socijabilan, inhibiran/egzibicionista, nesiguran/siguran (Kiesler, 1983).

Tipologije su često i hijerarhijski organizovane. Primer je tipologija koja prikaz odnosa započinje generalnom socijalnom šemom, koju sledi šema određenih tipova odnosa (porodica), a završava sa šemom specifičnih odnosa (odnos majka-dete) (Fitzpatrick i Koerner, 2002). Sistemski pristup ukazuje da su osobe smeštene u dijadne odnose, koji su smešteni u šire socijalne organizacije.

Postoje i tipologije koje imaju isključivo dijadni pristup odnosima, jer vode računa o oba učesnika odnosa. Na primer, neke tipologije se bave time koliko se jedna dijada podudara kada su u pitanju različite dimenzije (pr. prema stilovima vezivanja). Druge tipologije ne vode računa od individualnim karakteristikama, već o relacionom nivou odnosa (npr. tipologije po pitanju simetričnosti ili stabilnosti odnosa).

Smatra se da veliki broj različitih tipologija omogućava bolje poznavanje odnosa. Predlaže se i kombinovanje dimenzionalnog i kategorijalnog pristupa radi što boljeg utvrđivanja prirode odnosa (Reis, Collins i Berscheid, 2000). Prvo bi trebalo odabrati određene kategorije odnosa, a zatim ih dalje smeštati na pojedinim dimenzijama odnosa. Moguće je i korišćenje različitih modela odnosa u razmatranju različitih aspekata istog odnosa.

U ovom radu se razmatra četiri tipa odnosa (odnos roditelj-dete, odnos braće i sestara, prijateljski odnos, romantični odnos), koji prema opštoj tipologiji pripadaju ličnim ili personalnim odnosima. Izrazom interpersonalni bliski odnosi, koji dominira u ovom tekstu, se pokušava naglasiti dijadni nivo odnosa. U odnosu na druge vrste, *odnos roditelj-dete* karakteriše dugotrajnost. Započet još pre rođenja, za vreme trudnoće, odnos sa roditeljima najčešće traje ceo život, čak i posle smrti roditelja na reprezentacijskom i emocionalnom nivou (Noack i Buhl, 2004). Još jedna važna karakteristika ovaj odnos čini specifičnim, a to je da on predstavlja najvažniji kontekst socijalnog, psihološkog i biološkog razvoja pojedinca. Iako uključenost roditelja vremenom opada, oni ostaju tokom celog života jedne od glavnih figura koje obezbeđuju različite vrste podrške i trajnu emocionalnu vezanost. *Odnos između braće i sestara* kao deo porodičnih odnosa, obezbeđuje interpersonalni kontekst za prva učenja o odnosima. Ovaj odnos je najčešće ispunjen i negativnim osećanjima i učestalim konfliktima, i kao takav pruža mogućnost učenja veština rešavanja konflikata i regulacije emocija. Kao najvažnija

funkcija ovog odnosa, posebno tokom razvoja ističe se obezbeđenje podrške, pomoći ali i uzajamno učenje o važnim životnim temama i ulogama. *Prijateljski odnosi* su posebno značajni aspekt ljudske socijalnosti, pogotovo u periodu rasta i razvoja, kada predstavljaju važan faktor socijalizacije. Od partnera u igri, prijatelji polako postaju važan deo života pojedinca koji preuzimaju mnoge funkcije koje su imali porodični odnosi. Tako prijatelji obezbeđuju važno iskustvo prvih biranih bliskih odnosa. Za razliku od porodičnih odnosa, koje nismo mogli birati, prijatelje biramo, što je važan razvojni korak ka budućim bliskim odnosima, posebno romantičnim odnosima. Za *romantične odnose* bismo mogli reći da su kruna u ispoljavanju naših kapaciteta za razvoj bliskosti i intime. Kao i druge vrste bliskih odnosa, i ovi odnosi omogućavaju zadovoljenje brojnih potreba. Pored zadovoljenja potreba za bliskošću i emocionalnim vezivanjem, ovi odnosi obezbeđuju kontekst ostvarenja potreba u području seksualnosti i roditeljstva.

1.5. Determinante bliskih odnosa

Još jedno važno pitanje, kada se govori o razumevanju odnosa, jeste pitanje determinanti bliskih odnosa. Šta određuje bliske odnose, čineći ih takvima kakvi jesu? Teško je zamisliti analizu ili teoriju koja se bavi bliskim odnosima, a koja ne dotiče ovo pitanje, bilo eksplicitno ili implicitno (Kelley i saradnici, 1983). Pregledom dela literature koja se bavi determinantama značajnim za bliske odnose, može se zaključiti da su odnosi „komplikovani“ sistemi koji su pod uticajem velikog broja faktora. S jedne strane, odnosi su pod uticajem velikog broja faktora, a sa druge strane, i sami utiču na te iste faktore. Tako da je u pitanju složeno međudelovanje većeg broja fenomena, što odnose čini složenim za razumevanje i istraživanje.

Broj i raznolikost kauzalnih faktora koji se povezuju sa bliskim odnosima je izuzetno veliki, gotovo beskonačan (Berscheid i Peplau, 1983). Identifikovano je nekoliko grupa faktora značajnih za odnose: personalni, sredinski i relacioni (Kelley i saradnici, 1983). Ovu sistematizaciju determinanti odnosa prihvataju i drugi istraživači, naglašavajući da njihovo delovanje nije izolovano i da se treba uzeti u obzir i njihovo međudelovanje (Reis, Collins i Berscheid, 2000; Regan, 2011). Zato razmatranju determinanti odnosa treba pridružiti i faktor njihove međusobne interakcije. Odnosno treba ispitivati i interakcije svih faktora između sebe, ili

njihove specifične kombinacije. Šira slika bliskih odnosa podrazumeva da su odnosi umrežena iskustva, koja se mogu analizirati na više različitih nivoa (Duck, 2007). Snažan upliv širokog spektra faktora, od bioloških, psiholoških i kulturalnih, preko efekata iskustava sa odnosima od najranijeg doba, do uticaja drugih odnosa koje osoba ima, ali i svakodnevnih sredinskih dešavanja ukazuju da nije nimalo lako odgovoriti na pitanje sa početka ovog odeljka: Šta određuje bliske odnose, čineći ih takvima kakvi jesu?

Personalni faktori

Personalni faktori se odnose na varijable koje su povezane sa pojedincima u bliskom odnosu. Sve ono što se tiče pojedinca u odnosu može uticati na sam odnos, bilo da se radi o telesnim aspektima, kognitivnim, psihološkim ili bihevioralnim.

Telesne karakteristike su najčešće povezivane od strane evolucionista sa reproduktivnim uspehom. Fizički atraktivnije osobe imaju prednost u procesu selekcije partnera (Kendrick i Trost, 1987), a time i veću reproduktivnu šansu. Van evolucionističkog shvatanja, važnost fizičkih karakteristika se ističe najviše kada je u pitanju fenomen interpersonalne privlačnosti. Jedan od najvažnijih faktora, ako ne i najvažniji za javljanje interpersonalne privlačnosti jeste fizički izgled, odnosno fizička lepota, fizička atraktivnost. Ova činjenica se objašnjava tzv. stereotipom fizičke privlačnosti, prema kome su ljudi skloni fizički atraktivnijim ljudima pripisivati poželjnije karakteristike ličnosti i veći životni uspeh (Dion, Berscheid i Walster, 1972). Tako se veruje da su fizički lepši ljudi nežniji, uviđavniji, opušteniji, da imaju bolji brak, bolji posao i sl. Fizički izgled je važan i u kasnijim etapama odnosa, a ne samo za početnu fazu. Tumači se da fizički atraktivnije osobe imaju veću šansu za pozitivniju interakciju sa partnerom. Naime, lepši ljudi imaju veće samopouzdanje, bolje zaposlenje, fizičko i mentalno zdravlje, bolje se ponašaju u socijalnim situacijama, što im život čini lakšim, a time imaju i veće šanse za pozitivnije bliske odnose. Fizičko stanje organizma (pr. zdravlje) se takođe povezuje sa bliskim odnosima.

Kognitivni aspekti personalnih faktora se tiču sadržaja i procesa razmišljanja. Kako ljudi razmišljaju o sebi, svojim partnerima i njihovom odnosu ima uticaja na to kako pristupaju drugim ljudima, šta osećaju o odnosu i kako se ponašaju prema bliskoj osobi. Neki od kognitivnih aspekta važnih za odnose su: *atribucijski procesi*- objašnjenja koje ljudi imaju za događaje koji se dešavaju u njihovom odnosu, kao i objašnjenja reakcija bliskih osoba, koja

uključuju pretpostavke o karakteristikama odnosa i partnera, standardi kakav bi odnos trebao biti i očekivanja kako bi partner trebao da se ponaša u budućnosti i šta će biti sa odnosom. Atribucije mogu postati problem i prepreka za odnos onda kada su ekstremne, rigidne ili netačne (pr. ukoliko osoba smatra svađe i nesuglasice sa bliskom osobom kao neprihvatljive, svaki nesporazum će posmatrati kao pretnju za odnos); *sećanja o odnosu*- su bitna jer se navedena uverenja najčešće baziraju na sećanjima iz prošlosti; *obrada informacija*- kako ljudi opažaju, interpretiraju, skladište interpersonalna iskustva, kako se prisećaju tih iskustava. Širi kognitivni koncepti: *relacijske sheme*- obuhvata znanje o odnosu, a sadrži model sebe (kako se doživljava u interpersonalnoj situaciji), model partnera (kako se doživljava partner) i interpersonalni skript za očekivane obrasce interakcije između sebe i partnera (Baldwin, 1992); sličan model daje i teorija afektivne vezanosti, koja pojmom *radnih modela* sebe, drugih i odnosa predstavlja način na koji čovek organizuje znanja važna za interpersonalne odnose.

Psihološke karakteristike kao što su crte ličnosti, emocije, identitet, komunikacija, motivacija takođe snažno oblikuju bliske odnose. Jedan od najviše proučavanih personalnih faktora bliskih odnosa su crte ličnosti. Smatra se da odnos zavisi između ostalog i od osobina ličnosti, odnosno od načina na koji neko misli, kako se ponaša i šta oseća. Značaj ličnosti za bliske odnose se može razmatrati na nekoliko načina. U procesu formiranja odnosa, utvrđeno je da ljudi u značajnoj meri biraju za partnere osobe koje su im kompatibilne po crtama ličnost. Osim toga, crte ličnosti mogu uticati i na svaki dalji period razvoja odnosa (Neyer i Wrzus, 2009). Posebno se to odnosi na period održavanja odnosa, ali i potencijalno urušavanje kvaliteta odnosa i njegov kraj.

Bihevioralne karakteristike takođe igraju značajnu ulogu kada su u pitanju bliski odnosi. Bez obzira na to da li je reč o početku odnosa, ili odnos uveliko traje, različiti oblici ponašanja daju značajan doprinos. U bliskim odnosima prisutna je između ostalog i međuzavisnost na nivou ponašanja. Način na koji se osoba ponaša direktno utiče na ponašanje bliske osobe u odnosu (Kelley, Holmes, Kerr, Reis, Rusbult i Van Lange, 2003). Bilo da se radi o afektivnim ponašanjima (npr. ispoljavanje bliskosti), instrumentalnim ponašanjima (npr. pružanje konkretne pomoći bliskoj osobi) ili komunikacijskim ponašanjima (npr. izražavanje emocija, rešavanje konflikata), ona mogu značajno da odrede različite relacione varijable (npr. privlačnost, reciprocitet, bliskost, kvalitet odnosa, održavanje odnosa, prekid odnosa).

Sredinski faktori

Kao sredinski faktori najčešće se spominju fizička i socijalna sredina. Svaki odnos je smešten u šire okruženje (Brown, Werner i Altman, 2006). Bilo da se radi o domu, radnom mestu, komšiluku, široj zajednici, čak gradu i državi, fizičko okruženje predstavlja mesto odnosa koje svojim karakteristikama može sudelovati u unapređenju, menjanju ili stabilizaciji odnosa (Reis, Collins i Berscheid, 2000). Za uspešne odnose fizička sredina mora biti podržavajuća, obezbeđujući uslove koji omogućavaju efikasnu realizaciju ciljeva vezanih za te odnose. Jedan od najvažnijih načina učestvovanja fizičke okoline u životu odnosa jeste obezbeđenje interakcije sa drugima. Blizina se spominje kao važan preduslov formiranja odnosa. Osim toga, pomoću različitih karakteristika okruženja i objekata u njima, ljudi mogu drugima signalizirati svoje vrednosti, identitet, želju za bliskošću, otvorenost. Uslovi u domu u kome živimo (pr. udaljenost, veličina), uslovi na radnom mestu (pr. buka), u komšiluku (pr. sigurnost, naseljenost) mogu uticati na kvalitet i učestalost interakcije, ali i na količinu doživljenog stresa koji se može reflektovati na bliske odnose. Čak i vremenski uslovi učestvuju u tome. Ekonomski uslovi (količina materijalnih dobara, veličina materijalnih izdataka), karakteristike zanimanja (pr. brzina rada, veličina odgovornosti), urbanizovanost sredine, pristup tehnologiji mogu svakodnevni život učiniti udobnijim ili manje udobnijim što se reflektuje na odnose (Regan, 2011).

Bliski odnosi nisu samo smešteni u određeno fizičko okruženje, već su deo i određenog društva. Svako društvo nosi svoje specifičnosti, na koje bliski odnosi nisu imuni. Širok spektar socijalnih procesa i fenomena utiče na interpersonalno ponašanje ljudi, usmeravajući ga u određenom pravcu. Tako sociokulturalne vrednosti i norme, religiozne i političke ideologije, zakon i pravila, društvene i kulturalne promene, verovanja, šira socijalna mreža i sl. utiču na sve faze jednog odnosa (Goodwin i Pillay, 2006; Regan, 2011). Na primer, sociokulturalne norme, vrednosti i verovanja mogu uticati na naše shvatanje kakav partner treba da bude, kakav prijatelj treba da bude, što nas onda usmerava ka biranju određenih tipova relacionih partnera. Zakon može da određuje sa kim možemo da se venčamo, a sa kim ne.

Međuzavisnost bliskih odnosa

Kao što je već napomenuto, istraživači su vremenom fokus pažnje sa individualnih faktora bliskih odnosa pomerili na socijalni nivo. Sve više u prvi plan dolazi činjenica da se odnosi ne pojavljuju u izolaciji već u širem socijalnom kontekstu. U okviru socijalnog konteksta treba

voditi računa o nekoliko segmenata značajnih za bliske odnose: lično okruženje, socijalna mreža, šira zajednica i društvo u celosti (Adams i Allan, 1998).

Pored ličnog okruženja svi ljudi su smešteni u određenu socijalnu mrežu, u okviru koje razvijaju bliske odnose. Svi ti odnosi nisu međusobno nezavisni, već isprepleteni, sa značajnim stepenog međusobnog delovanja. Kada se kaže socijalna mreža, misli se na skup svih individua sa kojima smo u manjoj ili većoj meri lično povezani (pr. porodica, prijatelji, kolege, komšiluk). Ovaj skup individua može imati različite karakteristike: veličina, gustina (stepen međusobne povezanosti između različitih odnosa), nivo grupisanja osoba unutar mreže, nivo direktnih veza sa drugim osobama u mreži (Allan, 2006). Sve ove karakteristike se odražavaju na pojedinačne odnose koji egzistiraju u mreži. Neke osobe imaju razgranate socijalne mreže sa ljudima koji takođe imaju bliske odnose među sobom, ili pak imaju mreže u kojoj ljudi međusobno ne komuniciraju. Varijacije strukturalnih karakteristika mreža su bezbrojne.

Bliski odnosi su pod uticajem odnosa iz socijalne mreže tokom svih faza razvoja, počev od upoznavanja, razvoja i održavanja do eventualnog prekida (Sprecher, Felmlee, Orbuch i Willetts, 2006). Izdvojeno je nekoliko načina na koji socijalne mreže mogu uticati na odnose:

- Obezbeđivanje mogućnosti za susretanje potencijalnih partnera, prijatelja kroz direktno upoznavanje, pomaganje da se lociraju i izaberu partneri. I sama mreža obezbeđuje potencijalne partnere.
- Obezbeđivanje informacija putem sugestija, saveta, konkretnih informacija o partnerima, o normama ponašanja.
- Obezbeđivanje podrške putem odobravanja, konkretne pomoći, slušanja.

Relacioni faktori

Određene determinante su rezultat dijadne prirode bliskih odnosa. Takozvani relacioni faktori nisu toliko odraz karakteristika pojedinaca u bliskom odnosu, već su „rezultat“ samog odnosa. Postoje dve vrste ovih faktora (Kelley i saradnici, 1983). Jedna grupa relacionih faktora proizilazi iz relacija osoba unutar odnosa, dok druga proizilazi iz relacije osoba i sredinskih uslova. Faktori koji se tiču relacija bliskih osoba su najčešće rezultat ili same interakcije pojedinaca ili kombinacije njihovih karakteristika. Sličnost stavova bliskih osoba, komplementarnost karakteristika ličnosti, prostorna blizina su neki od tih faktora. Navode se još specifični načini poveravanja, rešavanja problema, osećanje privlačnosti (Regan, 2011).

1.6. Važnost bliskih odnosa

Gotovo da nema studije koja se bavi bliskim odnosima koja ne započinje sa navodima o njihovoj važnosti za funkcionisanje pojedinca. Značajnost odnosa za ljudski život jeste njihova najučestalija odrednica, a najverovatnije i podstrek za razvoj ove istraživačke oblasti. Ne samo što su odnosi naučno označeni kao izuzetno važni, nego su i ljudi svesni centralne uloge koju odnosi imaju u njihovim životima (Klinger, 1977). Ispitujući pitanje smisla života i uslova koji čine život smislenim, isti autor sprovodi istraživanje na 320 studenata. Postavlja dva pitanja- da li je Vaš život smislen i šta je ono što čini Vaš život smislenim? Rezultati ukazuju da većina ispitanika smatra da je njihov život u potpunosti ili izrazito smislen (68%), a ono što doprinosi smislenosti života za većinu ispitanika (89%) su jedna ili više različitih vrsta bliskih odnosa (prijateljstvo, roditelji i braća i sestre, partneri, deca).

Važnost bliskih odnosa za čoveka proizilazi iz činjenice da čovek ima urođenu i preovlađujuću potrebu za pripadanjem (Baumeister i Leary, 1995). Biološka određenost čovekove socijalnosti, kao i njena povezanost sa brojnim drugim potrebama, čine bliske odnose prioritetnima u životu svakog pojedinca. U skladu sa ovim tumačenjima, nije teško zaključiti da od stepena zadovoljenosti, odnosno nezadovoljenosti ove potrebe za vezivanjem, zavise i mnogi aspekti čovekovog funkcionisanja. Ili kako to na sličan način tumače evolucionisti, evolucijski procesi su „opremili“ ljude sa biološkim sistemima čija je svrha postizanje zadovoljenja socijalnih potreba. Zbog toga se i uspeh u zadovoljenju ovih potreba povezuje sa efektima po život ljudi.

O kojim efektima je reč, odnosno sa kojim aspektima ljudskog funkcionisanju su bliski odnosi povezani, jeste pitanje brojnih studija. U najvećoj meri su ispitivane varijable zdravlja (fizičkog i mentalnog), osećanje sreće i blagostanja. Brojna istraživanja ukazuju na povezanost bliskih odnosa i brojnih faktora mentalnog i fizičkog zdravlja, kao i dugovečnosti (Lynch, 1977). Značaj odnosa se možda najbolje može uočiti u slučajevima osoba koje imaju siromašnu socijalnu mrežu. Brojne studije direktno procenjuju efekte osećanja usamljenosti i socijalne izolacije na čoveka, koje ukazuju na pogubne posledice nedostatka socijalnih odnosa: depresivnost (Perlman, Gerson i Spinner, 1978), suicidalne tendencije (Diamant i Windholz, 1981); neuroticizam, (Goswick i Jones, 1981); anksioznost (Russell, Peplau i Cutrona, 1980); agresivnost (Loucks i Zamble, 1994), problemi u ponašanju (Brennan, 1986).

Tumačenje da zdravlje nije samo pod uticajem fizioloških i patogenih činioca, već i pod uticajem psihosocijalnih faktora, od kojih se kao najznačajniji navode socijalni odnosi, se pojavljuje kasnije u odnosu na druge teme iz oblasti bliskih odnosa. Istraživanja na ovu temu postaju učestalija tokom 70-tih godina prošlog veka (House, Landis i Umberson, 1988). Navodi se da je to period istraživanja fenomena socijalne podrške u oblasti mentalnog zdravlja. Jedno od najranijih istraživanja jesu studije epidemiologa koji analiziraju 30-tak studija na temu zdravlja kod ljudi i životinja i zaključuju da socijalni odnosi imaju protektivnu ulogu kada je u pitanju zdravlje (Cobb, 1976). Od tada, naglo raste broj istraživanja i epidemioloških studija na ovu temu. Od tog perioda pa sve do danas, brojne studije, kao što pokazuju meta- analize, zaključuju da su socijalni odnosi faktor rizika kada je u pitanju obolevanje od raznih bolesti i smrtnost, odnosno da bliski odnosi daju značajan doprinos različitim faktorima ljudskog zdravlja (House, Landis i Umberson, 1988; Kiecolt-Glaser i Newton, 2001).

Mere zdravlja obuhvaćene ovim istraživanjima i epidemiološkim studijama tiču se kako fizičkog, tako i mentalnog zdravlja, i vrlo su raznolike. Prati se veliki broj ljudi, učestalost javljanja različitih vrsta bolesti i stopa smrtnosti. Tome treba pridružiti i druge indikatore zdravlja- etiologija bolesti, povećanje ili smanjenje simptoma, oporavak nakon medicinskih intervencija i dr. Što se tiče konkretnih mera fizičkog zdravlja, bliski odnosi su povezani sa kardiovaskularnim problemima, artritismom, lumbalnim bolovima, bolestima usne duplje, menstrualnim tegobama, čirema na želucu i dr. (Kiecolt-Glaser i Newton, 2001).

Većina navedenih studija se bavi korelacijom između navedenih fenomena, osvetljavajući direktne i indirektne puteve povezanosti između odnosa i zdravlja. Mogući načini povezanosti fenomena bliskih odnosa i zdravlja se kategorišu kao psihološki, bihevioralni i fiziološki (Uchino i Reblin, 2009):

- Psihološki mehanizmi se tiču činjenice da odnosi obezbeđuju podršku, a time i lakše suočavanje sa problemima, takođe mogu obezbediti pomoć pri interpretaciji teškoća, ili bolje prilagođavanje i shvatanje bolesti. Osim toga, mogu omogućiti iskazivanje bolnih osećanja. I sama činjenica da imamo nekoga ko nam daje podršku može dovesti do osećanja olakšanja, ali i većeg osećanja sigurnosti i efikasnosti. Odnosi nam obezbeđuju i osećanje smisla života, i većeg samopouzdanja, a time i veću motivaciju i efikasnost u brizi za vlastito zdravlje. Na ovaj način odnosi pomažu da se izbegne ili smanji štetan uticaj životnih teškoća.

- Bihevioralni mehanizmi se odnose na to da socijalni odnosi mogu podsticati ljude na redovnu i kvalitetnu ishranu, veću fizičku aktivnost, bolju saradnju sa lekarima, izbegavanje konzumiranja alkohola, duvana. Odnosno mogu podsticati na ponašanja koja blagotvorno utiču na zdravlje, bilo usled već navedene motivacije ili kontrole od strane partnera.
- Fiziološki mehanizmi su u poslednje vreme najčešće ispitivani. Tiču se endokrinih, imunoloških i autonomnih promena u organizmu prilikom interakcije sa drugima. Ove promene se smatraju direktnim biološkim mehanizmom koji je odgovoran za povezanost socijalnih odnosa i zdravlja (Uchino, Cacioppo i Kiecolt-Glaser, 1998; Kiecolt-Glaser i Newton, 2001). Naime, tokom socijalne interakcije pojavljuju se fiziološke promene u vidu aktivacije autonomnog nervnog sistema i pojačanog lučenja hormona, što može voditi do promena u radu imunog sistema i kardiovaskularnih poteškoća. Tako se veza socijalnih odnosa i zdravlja najbolje oslikava u slučaju bolesti koje imaju imunološke ili kardiovaskularne komponente.

Socijalni odnosi su povezani i sa mentalnim zdravljem. Sve je učestalije povezivanje lošeg porodičnog funkcionisanja sa psihijatrijskim poremećajima, ali i sa anksioznošću, upotrebom psihoaktivnih supstanci i poremećajima ishrane (Uchino i Reblin, 2009). Kao i u slučaju telesnih bolesti, socijalni odnosi, a pre svega porodični odnosi mogu doprineti pojačavanju ili smanjenju simptomatologije mentalnih bolesti. Osim toga, sve bolesti, a posebno mentalne, menjaju funkcionisanje socijalnih odnosa što je dodatni faktor koji se povratno može odraziti na životnu situaciju.

Bliski odnosi se, pored fizičkog i mentalnog zdravlja povezuju, i sa osećanjem sreće, zadovoljstva i blagostanja (Ryff i Keyes, 1995; Berscheid i Reis, 1998). Istraživanja fenomena sreće, pokazuju da su socijalni odnosi jedan od glavnih izvora sreće i olakšanja od stresa. Ispitivanja na temu šta ljude čini srećnima ukazuju da se osećanje sreće povezuje sa bliskim interpersonalnim odnosima, odnosno da je važno imati dobre i kvalitetne odnose u braku, porodici, sa prijateljima da bi čovek bio srećan.

Veza između ovih fenomena je složena i uzajamna. Kao što je moguće da kvalitetniji bliski odnosi vode srećnijem životu, tako i prvobitno srećnije i zadovoljnije osobe mogu imati kvalitetnije socijalne odnose (Reis i Sprecher, 2009). Moguće je da određene moderator varijable posreduju između navedenih fenomena: određene crte ličnosti, temperament, uzrasne karakteristike, strategije emocionalne regulacije i dr. (Lykken i Tellegen, 1996).

Važnost bliskih odnosa se pored navedenoga, oslikava i u činjenici da odnosi nisu samo kontekst u okviru koga se odvija naš život, nego su i više od toga. Ukazuje se da kao kontekst našeg života, bliski odnosi ne samo što snažno određuju naša ponašanja, misli i osećanja, već su snažan faktor našeg razvoja (Reis, 2000). Tako svaka osoba menja svoje ponašanje na određeni stimulus u zavisnosti od konteksta odnosa. Ukoliko posmatramo dvoje u odnosu (bilo kog tipa), možemo primetiti njihove pokušaje da se međusobno prilagode, da koordinišu svoje aktivnosti i akcije sa onim drugim. Kao posledica toga, imamo varijacije u odgovoru na isti stimulus u zavisnosti od specifičnog konteksta odnosa.

S druge strane, odnose treba označavati i kao fundamentalne činioce ljudskog razvoja i adaptacije (Reis, Collins i Berscheid, 2000). Važnost uloge odnosa za razvoj čoveka počinje još u detinjstvu. Posmatranja dece odvojenih od roditelja govore da se ova deca ne razvijaju normalno, ostaju mala, bolešljiva bez vidljivog organskog uzroka što se označava fenomenom „neorganskog promašaja napredovanja“ (Freud i Burlingham, 1943). Tako iskustva koja doživimo u kontekstu odnosa često menjaju mentalna i fizička svojstva osobe, odnosno utiču na smer razvoja osobe. Kao posledica izmene svojstava osobe, prošli i sadašnji odnosi utiču i na ponašanje u drugim odnosima, ali i u situacijama van konteksta odnosa. Najdramatičniji su primeri dece odrasle u izolaciji, bez adekvatnog roditeljskog staranja i brige, ali i odnosa sa bližnjima uopšte. Iako su studije o tzv. „divljoj“ deci (pr. Amala, Kamala, Oxana i drugi) često osporavane, one na živopisan način opisuju posledice odrastanja u socijalnoj izolaciji na različite domene razvoja (Foley, 1940; Miller, 1940). Teorija afektivne vezanosti, koja se vrlo iscrpno bavi pitanjem čovekove potrebe za vezivanjem, pruža niz teorijskih koncepata koji naglašavaju važnost bliskih interpersonalnih odnosa za socijalni, emocionalni i kognitivni razvoj i život uopšte. Veliki broj studija naglašava povezanost bliskih interpersonalnih odnosa i razvojnih ishoda: utvrđena je povezanost iskustava iz okvira ranih bliskih odnosa i socijalne kompetencije, sposobnosti emocionalne regulacije i samopouzdanja (Sroufe, 2005), socijalnih i akademskih veština (Fraley, Roisman i Haltigan, 2013), shvatanja mentalnih stanja (Meins, 2013), kvaliteta romantičnih odnosa (Roisman, Collins, Sroufe i Egeland, 2005), različitih aspekata socijalnog i kognitivnog funkcionisanja (Vandell, Belsky, Burchinal, Vandergrift i Steinberg, 2010), komunikacijskih veština, veština rešavanja problema (Lamb, 1987).

1.7. Polne i uzrasne razlike u bliskim odnosima

Tema *polnih razlika* u bliskim odnosima je oduvek bila popularna među istraživačima. Pored toga, i društvena javnost modernih država je snažno zainteresovana za razlike između muškaraca i žena kada su u pitanju bliski odnosi. Časopisi, popularna literatura i tv. emisije gotovo svakodnevno obrađuju ovu temu.

Prve naučne analize se pojavljuju u oblasti sociologije i antropologije, a od 70-tih godina prošlog veka pa nadalje, broj empirijskih istraživanja koje realizuju psiholozi je u stalnom porastu. Prvobitno su istraživanja bila usmerena na domen porodice, a sa pojavom feminističke perspektive, počinju se izučavati razlike između muškaraca i žena po pitanju odnosa u širem smislu. Brojne teorije pokušavaju da opišu, objasne, i predvide razmišljanja, osećanja i ponašanja muškaraca i žena u bliskim odnosima. Esencijalistička objašnjenja uzroke razlika pronalaze u urođenim kvalitetima muškaraca i žena (sociobiološko shvatanje), dok konstruktivistička gledišta posmatraju pol kao socijalnu konstrukciju koja nije urođena (teorije socijalnog učenja) (Hendrick i Hendrick, 2000).

Danas sve više prevladava gledište o multideterminisanosti polnih razlika koje su odraz bioloških i ličnosnih dispozicija, društvenog i ekonomskog statusa, stavova o polnim ulogama (Impett i Peplau, 2006).

Broj empirijskih istraživanja na temu polnih razlika je u sadašnjem trenutku imponantan. Raznovrsnost obrađenih tema takođe. Kada tome dodamo činjenicu da pojam bliskih odnosa obuhvata nekoliko različitih vrsta (romantični, prijateljski i dr.) postaje jasno koliko obiman broj empirijskih podataka može biti. Stoga u kraćim crtama prikazati dosadašnje rezultate istraživanja na ovu temu biva teško ostvarljivo.

Moguće je identifikovati nekoliko aspekata bliskih odnosa, obrađenih empirijskim istraživanjima, koji odražavaju specifičnosti polnih tendencija. Iako se empirijski podaci odnose na različite vrste bliskih odnosa, najveći broj njih se tiče romantičnih odnosa. Bez obzira na to, neke od navedenih polnih specifičnosti mogu da se odražavaju na sve odnose. Radi se o sledećim aspektima:

- Važnost odnosa- utvrđeno je da žene pridaju odnosima veću važnost od muškaraca (Cross i Madison, 1997). Ženama je vezivanje za druge, bliskost i emocionalna posvećenost prioritet, dok muškarcima ostavljaju prostor za nezavisnosti i oslanjanje na sebe u odnosu na

zavisnost od drugih. Ovakva posvećenost odnosima se može uočiti i u većoj motivaciji žena za održavanjem odnosa, kao i u većoj angažovanosti i ulaganjem energije na tom polju.

- Očekivanje od odnosa- muškarci i žene se ne razlikuju značajno po pitanju očekivanja od bliskih odnosa (Vangelisti i Daly, 1997). Oba pola vrednuju iskrenost, poverenje i responsivnost kao osnovne temelje bliskih odnosa.
- Efekat na zdravlje- odnosi blagotvorno deluju na zdravlje oba pola, ali je taj efekat na zdravlje muškaraca veći (Kiecolt-Glaser i Newton, 2001).
- Seksualnost- žene više preferiraju bliske odnose kao kontekst ispoljavanja seksualnosti.
- Moć i uticaj- novije tendencije ukazuju, za razliku od tradicionalnog shvatanja, da oba pola opisuju svoje odnose kao relativno izjednačene po pitanju moći (VanLear, Koerner i Allen, 2006).
- Određene polne specifičnosti se tiču bihevioralnog nivoa odnosa, i najizraženije su u komunikaciji. Tako žene preferiraju razgovor o osećanjima i ličnim temama kao osnovni kanal razvoja intime i bliskosti, dok muškarci više vole impersonalne teme i učestvovanje u zajedničkim aktivnostima kao način razvoja odnosa. Osim toga, žene preferiraju da razgovaraju o odnosima, što muškarci manje praktikuju. U ispoljavanju podrške žene naginju empatiji i razgovoru o problemima, dok su muškarci skloni pružanju podrške putem konkretnog rešavanja problema, ili izvora frustracije. Što se tiče rešavanja konflikata muškarci su skloni minimiziranju problema i povlačenju, dok žene teže razgovoru o problemima (Hendrick i Hendrick, 2000).

Pitanje *uzrasnih razlika* u bliskim odnosima se bavi promenama koje su primetne u odnosima tokom života pojedinaca, a vezano za različite uzrasne periode. Tokom različitih razvojnih perioda svaki pojedinac doživljava promene u sposobnostima, fizičkim, kognitivnim i emocionalnim kapacitetima, ciljevima i potreba, stiče različita iskustva, i sl. Sve te promene u biološkom, psihološkom i socijalnom aspektu čovekovog života se unosi i u njegove bliske odnose, menjajući ih u različitim pravcima.

Pored promena u samim odnosima, vidljivo je da tokom života, određeni tipovi odnosa bivaju manje ili više značajni. Tako su za detinjstvo najvažniji odnosi sa roditeljima, a malo kasnije i odnosi sa vršnjacima. Za period adolescencije, pored prijatelja u prvi plan izbijaju romantični odnosi. Period odraslog doba je period dominacije romantičnih, bračnih odnosa, ali sa

izjednačenom važnošću i prisutnošću drugih, različitih vrsta odnosa kao što su prijateljski, odnosi na poslu, rođaćki i dr. odnosi (Lang i Fingerman, 2004).

Kao i u slučaju polnih razlika u bliskim odnosima, i u slučaju uzrasnih promena teško je prikazati detaljnije sve do čega su istraživači došli tokom istraživanja. Stoga se sledeći prikaz tiče nekih bazičnih uzrasnih promena koje se dešavaju u različitim tipovima odnosa.

Kao i svi odnosi, i *odnos roditelj-dete* doživljava promene tokom razvoja pojedinca. U ranom detinjstvu roditelji (a posebno majka) su „medijatori“ dečijeg sveta, i oni određuju sam taj odnos (Reis i Sprecher, 2009). Dete doživljava da je jedna celina sa roditeljima. Vremenom, dete počinje da razlikuje sebe od roditelja, razvijajući svoju osobnost, i počinje se razvijati izbalansirani odnos, sa sve većom nezavisnošću deteta. U školskom dobu, kod deteta se sve više počinju razvijati sposobnosti i osećanje selfa, odnosno vlastite ličnosti, koje mu omogućavaju da još više postane samostalno sa snažnom okrenutošću ka istraživanju spoljnog sveta. To se posebno odnosi na istraživanje socijalnog sveta i razvijanje vršnjačkih odnosa. Ipak i dalje su roditelji dominantne figure u dečijem životu, koji i dalje omogućavaju zadovoljene osnovnih potreba. Tokom adolescencije odnos sa roditeljima postaje udaljeniji, manje se vremena provodi sa roditeljima, sve je veće okretanje ka drugim socijalnim vezama za mnoge potrebe. Prisutna je manja uključenost roditelja u život adolescenata, i češći konflikti, ali su oni i dalje najvažniji izvor finansijske i emocionalne podrške. Sa mladalaštvom i tokom odraslog doba nastaje dominacija romantičnih odnosa, i odnos sa roditeljima postaje manje buran, i više partnerski, odnos jednakih.

U ranom detinjstvu *braća i sestre* nemaju sposobnost upravljanja međusobnim odnosom i roditelji preuzimaju tu ulogu regulacije s ciljem smanjenja agresije i konflikata i razvoja kooperacije i uzajamne ljubavi. Adolescencija donosi promenu u tom smislu da sada braća i sestre imaju sposobnosti da sami utiču na svoj odnos. Nije više toliko bitno roditeljsko ohrabivanje i usmeravanje. Odraslo doba je period kada braća i sestre imaju mogućnost međusobnog pružanja socioemocionalne podrške u usvajanju važnih životnih uloga kao roditelji, supružnici, zaposleni. Vrlo često neprijateljski odnos iz detinjstva prerasta u podržavajući i pozitivan odnos u ovom periodu.

Do predškolskog perioda teško da se može govoriti o *prijateljskim odnosima*. Čak i u predškolskom periodu „prijatelji“ su više partneri za igru. Školsko doba donosi prva prijateljstva u smislu da deca provode vreme zajedno, kooperativno se igraju i identifikuju se kao prijatelji.

Detinjstvo je period kada su prijateljski odnosi više bazirani na blizini i sličnosti u objektivnim karakteristikama (slična preferencija ka predmetima u školi, sličnim igrama, temama za razgovor i sl). Adolescencija je period kada prijateljstva postaju izrazito važna i povezana su sa mnogim razvojnim aspektima, kao što je iskustvo intime i afekcije, razvoj identiteta (Buhrmester i Chow, 2004). Sada su prijateljstva više usmerena na razgovor, emocionalno su intimnija, vrednuje se poverenje, lojalnost i uzajamno poveravanje. To je period kada uticaj koji imaju prijatelji doseže svoj vrhunac. U period mladalaštva i odraslom dobu širi se krug prijatelja i ne insistira se toliko na ekskluzivitetu. Ipak prijatelji ostaju jedna od glavnih izvora pomoći i podrške.

O *romantičnim odnosima* u periodu detinjstva se ne može govoriti, dok su za period adolescencije oni najupečatljivija novina. Ovu vrstu odnosa u adolescenciji karakteriše kratkotrajnost (Giordano, Manning i Longmore, 2009). Pre adolescencije većina interakcija se dešava sa vršnjacima istog pola. Tokom adolescencije povećava se interakcija sa vršnjacima suprotnog pola, kroz koju se polako rađaju emocionalni odnosi. Iskustva u ovim odnosima mladoj osobi donose niz razvojnih prednosti vezanih za istraživanje identiteta, razvoj seksualnosti, prilagođavanje promenama nastalih u porodici i sl. U ranoj adolescenciji imati romansu više služi potvrđivanju i uklapanju u grupu. Daljim razvojem romantični odnosi počinju zadobijati obličje kakvo srećemo kod odraslih osoba u smislu da postaju važni bliskost, uzajamna briga i podrška, vezanost, kompatibilnost. Ove promene se prolongiraju na period mladalaštva. U odrasloj dobi glavna promena se tiče smanjenja važnosti strastvene ljubavi i davanja veće prednosti prijateljstvu i solidarnosti (Bierhoff i Schmohr, 2004).

2. KVALITET BLISKIH ODNOSA

2.1. Određenje pojma kvalitet bliskih odnosa

Kvalitet bliskih odnosa predstavlja jedan od najčešće izučavanih aspekata bliskih odnosa. Ovaj termin možda nije tako čest deo našeg svakodnevnog vokabulara, niti smo ga možda svesni, ali on je jako bitan za naš život. Jer nije samo važno biti u bliskim odnosima različite vrste, važno je kakvog su kvaliteta ti odnosi. Naime, nisu svi odnosi isti. Neki su odnosi intimniji od drugih, u nekima su konflikti izraženi, dok su u drugima učesnici posvećeniji međusobnom pomaganju i podržavanju. Pregledom dela istraživanja ove oblasti može se zaključiti da postoji nekoliko metodoloških nedoumica koje otežavaju izvođenje zaključaka o ovom fenomenu (Fincham i Rogge, 2010). Pri pokušaju određenja termina kvalitet bliskih odnosa, nailazi se na problem identičan onom kada se pokuša definisati pojam bliski odnos. I pored obilne empirijske građe koja se bavi ovom temom, jako je malo konceptualnih analiza. Pre svega, vlada terminološka heterogenost, te teorijska šarolikost i konceptualna nedorečenost. Osim toga, različite discipline poput psihologije, sociologije, studija porodice i komunikacije, koje se bave ovim fenomenom unose svoje metodološke i konceptualne specifičnosti.

Što se tiče terminološke raznovrsnosti, naizmenično se koriste, uz pretpostavku jednoznačnosti, pojmovi „kvalitet odnosa“, „sreća“, „zadovoljstvo“, „uspeh“, „prilagođavanje“. Treba napomenuti da je od navedenih termina, najzastupljeniji pojam zadovoljstvo odnosom. Čak se čini da je do nedavno ovaj termin preovladavao, dok se nije ustalio termin kvalitet odnosa. To može odražavati određene konceptualne i istraživačke promene po pitanju ove teme. Naime, kvalitetom odnosa su se među prvima bavili istraživači romantičnih odnosa i braka, koji su pokušavali shvatiti prirodu i uzroke problema u okviru ove vrste bliskog odnosa. Kvalitet romantičnog odnosa ili braka se pokazuje kao glavna odrednica toga da li će se odnos održati ili ne, i zato on postaje najučestaliji istraživački predmet (Fincham i Rogge, 2010). Nešto kasnije se počinje izučavati kvalitet drugih vrsta odnosa. Termini sreća, zadovoljstvo i kvalitet se najviše isprepliću upravo u istraživanjima bračnih odnosa, dok se u istraživanjima drugih vrsta istraživanja odomaćio termin kvalitet odnosa. Osim toga, u konceptualnom smislu, počinju se ispitivati i tzv. „negativni“ i „pozitivni“ aspekti kvaliteta odnosa, tako da se kvalitet više ne svodi

samo na zadovoljstvo i sreću. Drugačije rečeno, ispitivanja počinju detaljnije izučavati koncept kvaliteta, idući u pravcu traganja za različitim dimenzijama koje bi obuhvatale sve širi opseg aspekata ovog fenomena.

Kada se kaže kvalitet odnosa, najjednostavnijim rečima rečeno, misli se na to kakav je u suštini taj odnos, tj. šta se konkretno dešava sa tim odnosom (Reynolds, Houlston, Coleman, 2014). Pod pojmom kvalitet bliskih odnosa, najčešće se podrazumeva niz karakteristika, pozitivnih (intima, afekcija, pomoć, vezanost, poverenje) i negativnih (konflikti, rivalstvo, neprijateljstvo, agresija) kojima se taj odnos opisuje (Berndt, 2002). Slično, tumači se da se kvalitet odnosa tiče subjektivne procene odnosa, odnosno opažanja različitih aspekata iskustava koje pojedinci u njima doživljavaju (Furman i Buhrmester, 1985; Fincham i Rogge, 2010).

Pored toga, pojam kvaliteta odnosa obuhvata i izražavanje stepena izraženosti utvrđenih karakteristika (Berndt i McCandless, 2009). Utvrđivanje kvaliteta odnosa započinje definisanjem karakteristika koje bliže određuju taj odnos, a nastavlja sa izražavanjem stepena, nivoa njihove izraženosti. Veća izraženost, odnosno preovlađivanje pozitivnih karakteristika odnosa ukazuje da je taj odnos kvalitetniji. Na osnovu toga, moguće je upoređivanje jednog tipa odnosa kod različitih osoba, ili različitih vrsta odnosa kod jedne osobe. Svaki razgovor o kvaliteti ukazuje da postoji „pravi“ način povezivanja sa drugima, koji je uvek pod uticajem socijalnih normi i ideologija (Duck, 2007).

S druge strane postoje autori koji pojam kvaliteta svode na subjektivni osećaj zadovoljstva tumačeći da se termin kvalitet odnosa tiče toga koliko je srećna ili zadovoljna osoba u svom odnosu ili koliko se dobro slaže sa bliskom osobom (Reynolds, Houlston i Coleman, 2014).

Različiti primeri definisanja pojma kvaliteta ukazuju da postoje dva pristupa određenju ovog pojma (Fincham i Rogge, 2010; Reynolds, Houlston i Coleman, 2014):

- fokusiranje na obrasce interakcije između bliskih osoba. Procenjuje se način komunikacije, konfliktna ponašanja, način na koji se provodi zajedničko vreme i drugi oblici ponašanja;
- fokusiranje na procenu odnosa u celini, u smislu koliko je osoba srećna i zadovoljna sa odnosom.

Ovim pristupima treba dodati i činjenicu da se kvalitet odnosa ne tiče samo globalne procene odnosa, ili procene bihevioralnog aspekta odnosa, već i procene u kojoj meri odnos

zadovoljava određene emocionalne potrebe (provisions), pr. za intimnošću, bliskošću i sl. (Furman i Buhrmester, 1985).

Što se tiče teorijske osnove istraživanja ovog fenomena prisutna je teorijska raznovrsnost. Ne postoji jedinstvena teorija koja se bavi kvalitetom odnosa. Što se tiče romantični i bračnih odnosa, istraživanja se baziraju na praktičnim osnovama sa korištenjem teorijskih tumačenja sporadično (Glenn, 1990). Ista situacija se nazire i u istraživanjima drugih vrsta odnosa. Istraživači koriste pojedine elemente različitih teorija. Studije koje neguju tzv. funkcionalni pristup bliskim odnosima (odnosno bave se pitanjem kvaliteta) dolaze do podataka koji su u skladu sa tumačenjima teorija psihosocijalnog razvoja (Mihić i Petrović, 2009). Izdvaja se nekoliko teorijski pristupa koji su osnova empirijskom ispitivanju kvaliteta odnosa- Ericksonova psihosocijalna teorija, teorija afektivne vezanosti, Sullivanova interpersonalna teorija, Vajsova teorija socijalnih „dobiti“ (provisions), Sternbergova teorija ljubavi, Aronova teorija self ekspanzije, sistemska porodična teorija i dr.

2.2. Dimenzije kvaliteta bliskih odnosa

Većina istraživača se slaže da kvalitet odnosa predstavlja evaluaciju odnosa u kome smo, ali ne postoji slaganje oko toga šta se evaluira. Broj i vrsta karakteristika koje određuju kvalitet odnosa varira od autora do autora. Gotovo da svaki istraživač ima svoju listu aspekata odnosa za koju smatra da iscrpljuje domen kvaliteta prijateljstva. Neke od dimenzija se tiču određenog tipa odnosa, dok su druge primenljive na širi broj odnosa. Iako ne postoji slaganje po pitanju dimenzija kvaliteta primećuje se da se mnoge dimenzije ponavljaju kod više istraživača, pod istim ili sličnim nazivom. Tako su na primer dimenzije druženje, afekcija, pomoć, intima, konflikti prisutne u nekom obliku kod većine autora. Neki od najpoznatijih istraživača ukazuju na sledeće dimenzije kvaliteta bliskih odnosa:

- Locke i Wallace (1959)- zajedničke aktivnosti, afekcija, prigovaranje, usamljenost, slaganje;
- Spanier (1976)- konsenzus, zadovoljstvo, afektivna ekspresija, kohezija;

- Sharabany, Gershoni i Hofman (1981)- iskrenost i sponstanost, senzitivnost i poznavanje prijatelja, vezivanje, ekskluzivnost, davanje i delenje, nametanje i primanje, zajedničke aktivnost, poverenje i lojalnost;
- Furman i Burhmester (1985)- pouzdano savezništvo, unapređivanje samovrednovanja, pomoć i usmeravanje, druženje, afekcija, intima, moć, konflikti, zadovoljstvo, važnost odnosa;
- Berndt i Perry (1986)- igra, prosocijalno ponašanje, intima, lojalnost, vezivanje i unapređivanje samopouzdanja, konflikti;
- Bukowski, Boivin i Hoza (1991)- druženje, sigurnost (pouzdan savezništvo, prevazilaženje problema), konflikti, pomoć, bliskost;
- Parker i Asher (1993)- validacija i briga, pomoć i usmeravanje, druženje i rekreacija, intimna razmena, konflikti i izdaja, rešavanje konflikata;
- Asendorpf i Wilpers (1998)- količina kontakta, važnost, konflikti, nesigurnost;
- Fletcher, Simpson i Thomas (2000)- zadovoljstvo, posvećenost, poverenje, bliskost, strast, ljubav;
- Robins, Caspi i Moffitt (2002)- zajedničke aktivnosti i interesovanja, raspodela moći, poštovanje, emocionalna intima i poverenje, otvorena komunikacija;
- Hasserbrauck i Fehr (2002)- intima, nezavisnost, slaganje, seksualnost;
- Neyer i Voigt (2004)- zadovoljstvo odnosom, afektivna vezanost, zavisnost, važnost partnera, učestalost konflikata, bliskost, nesigurnost.

Tokom perioda kada se kvalitet bliskih odnosa istraživao najčešće u oblasti romantičnih i bračnih odnosa i kada se povezivao sa srećom i zadovoljstvom, većina istraživača je podrazumevala da kvalitet odnosa predstavlja jednu bipolarnu dimenziju koja se proteže od ekstremnog nezadovoljstva ka ekstremnom zadovoljstvu. Kako su se počeli ispitivati različiti drugi aspekti odnosa (interakcija, potrebe, intima, poštovanje i sl.), te manje pozitivne pojave u odnosu, kao i druge vrste odnosa, počinje se javljati stav da bi kvalitet odnosa mogao da se svede na dve dimenzije- pozitivan i negativan kvalitet (Berndt, 2002; Fincham i Rogge, 2010). Tokom istraživačke istorije ovog fenomena postalo je jasno da svaki bliski odnos uključuje i manje pozitivne pojave, kao što je nasilje, konflikti, neprijateljstvo, odbacivanje, i sl. (Vangelisti,

2006). Moguće je da individue imaju istovremeno u različitom opsegu i pozitivan i negativan afekat prema bliskoj osobi u odnosu.

Iako je broj ispitivanih dimenzija kvaliteta odnosa veliki i raznolik, određeni broj njih se pojavljuje kod više istraživača. Sledi kratak opis nekih od najčešće spominjanih aspekata kvaliteta bliskih odnosa.

Druženje je jedna od najvažnijih karakteristika bliskih odnosa. Gotovo da nema mernog instrumenta za procenu kvaliteta odnosa koji ne obuhvata dimenziju druženje, bez obzira na to za koji uzrast ispitanika je namenjen ili koji tip odnosa se procenjuje. Ova dimenzija se javlja pod nazivima „zajedničko provođenje vremena“, „druženje“, „zajedničke aktivnosti“ i dr. Druženje se najčešće određuje kao *provoditi vreme zajedno ili kao blizina* (Howes, 1996). Ukoliko dve osobe teže jedna drugoj, žele da budu u međusobnoj blizini i da održe tu blizinu, tada te dve osobe možemo oceniti kao osobe u nekoj vrsti bliskog odnosa. Ovakva operacionalizacija druženja pomoću pojma blizine navodi na to da o druženju zaključujemo po učestalosti kontakata, tj. po dužini vremena koje se provodi u blizini bliske osobe. O druženju se može zaključivati i prema sadržaju *zajednički provedenog vremena*, tj. po tome šta osobe čine kada su zajedno. Svaki tip odnosa se vezuje za zajedničke aktivnosti. To mogu biti neke konkretne aktivnosti, igre, zabava ili samo vreme zajednički provedeno u razgovoru. Od vrste odnosa najčešće i zavisi kako će se provoditi zajedničko vreme. Isto tako, uzrast značajno određuje vrstu aktivnosti tokom druženja u različitim vrstama odnosa. Pr. što se tiče prijateljskog odnosa, u detinjstvu prijatelji najviše zajedničkog vremena provode u konkretnim aktivnostima, najčešće u igrama. U periodu preadolescencije i adolescencije produžava se vreme provedeno sa prijateljem i menja se način provođenja tog vremena. Prijatelji sada, pored konkretnih aktivnosti (izlasci, sportske aktivnosti i sl.), dosta zajedničkog vremena provode u razgovoru i razmeni mišljenja, ideja i osećanja (Seiffge-Krenke, 1993).

Intima je jedna od najčešće proučavanih karakteristika bliskih odnosa. Smatra se da je intima jedna od onih dimenzija koja odvaja bliske odnose o manje bliskih odnosa. Saliven (Sullivan, 1953) se među prvima bavio pitanjem intime u interpersonalnim odnosima. Ističe da suštinski proces intimnih interakcija nije samo samootkrivanje ličnih ideja i osećanja, već da je u pitanju *osećanje da smo shvaćeni, vrednovani i da brinu o nama*. Osim toga tvrdi da istinska intimna razmena zahteva odnos „saradnje“, a minimum takve saradnje podrazumeva uzajamne aktivnosti, samootkrivanje i recipročna osećanja zadovoljstva odnosom. Tome se dodaje

tumačenje po kojem se intima opisuje kao dinamički proces u kojem osobe uče različite stvari jedna o drugoj (Laurenceau, Pietromonaco i Barrett, 1998). Ipak, najčešće se operacionalizacija intime vrši pomoću *samoiskrivanja ličnih mišljenja, ideja i osećanja, tj. međusobno poveravanje, otkrivanje tajni, opis iskustava* i sl. (Berndt, 2002). Želja za intimom je konstantna od najranijeg detinjstva (Buhrmester i Furman, 1987). Bez obzira na uzrast nema razlike u potrebi za intimom, ali se manifestovane forme intime menjaju tokom razvoja. Tako je za mlađi uzrast potreba za intimom izražena više kroz fizički kontakt sa bliskom osobom ili kroz razgovor o nekim njima važnim stvarima, npr. nekom filmu. Vremenom se javljaju zrelije forme intime, kao što je razgovor o ličnim mišljenjima i osećanjima.

Teško da je moguće zamisliti bliski odnos bez *afekcije* ili emocionalnog aspekta. Taj aspekt autori različito imenuju, kao afekcija, afektivna vezanost, senzitivnost, afektivna ekspresija, ljubav i sl. Ovi pojmovi nemaju uvek ista značenja ali se sva tiču osećanja prema bliskoj osobi. Afekcija se najčešće opracionalizuje kao *prisustvo osećanja ili intenzitet osećanja prema bliskoj osobi*, ali i kroz različite *načine ispoljavanja tih osećanja*, bilo verbalno ili neverbalno.

Jedna od često pominjanih karakteristika bliskih odnosa je *pomoć*. Pružanje i primanje pomoći jeste jedno od značajnih očekivanja u odnosu. Bliske osobe očekuju da mogu da se oslone jedna na drugu u određenim trenucima i da mogu jedan drugom da pomognu. Pružanje pomoći nije ograničeno samo na konkretno pomaganje, npr. pomoć pri obavljanju nekih poslova, pozajmljivanje novca. Može se pomoći i u emocionalnom smislu kada bliska osoba teši ili pruža emocionalnu podršku u trenucima uznemirenosti ili stresa. Kao poseban vid pomoći, koji se naziva usmeravanje (guidance), navodi se davanje saveta i smernica prilikom rešavanja važnih problema, donošenju odluka i dr.

Poverenje je važna karakteristika svih vrsta bliskih odnosa na svim uzrastima. Pošto su bliski odnosi usko povezani sa razmenom intimnih osećanja i razmišljanja, poverenje između bliskih osoba zauzima visoko mesto po važnosti. Od presudne važnosti za svakog pojedinca jeste imati blisku osobu kojoj se može verovati. To je osoba kojoj se mogu reći tajne, najskrivenija osećanja i misli, a koja će to zadržati za sebe tj. neće nikome odati povereno. Ovo je jedno od najosetljivijih pitanja bliskih odnosa i vrlo čest izvor konflikata i prekida odnosa ili pada u kvalitetu. Poverenje je povezano sa drugim važnim karakteristikama kao što su lojalnost i iskrenost, i dr.

Kvalitet bliskih odnosa određuju i njegovi negativni aspekti. Jedan od najvažnijih i najčešće izučavanih jesu **konflikti**. Konflikti su sastavni deo svakog interpersonalnog odnosa. To je posebno važno za one vrste bliskih odnosa koji nisu nametnuti već se dobrovoljno stupa u njih i koji se u svakom trenutku mogu prekinuti. Zbog toga je posebno važno kako će bliske osobe rešavati međusobne konflikte i kako će oni uticati na njihov odnos. Sa odrastanjem raste svest o tome u kojoj meri konflikti mogu da utiču na odnos (Laursen, 1993). Sa adolescencijom ljudi postaju posebno svesni negativnog uticaja konflikata na bliske odnose. Razvija se svest da se konflikti ne mogu izbeći, te da je jako važno posvetiti se njihovom rešavanju na obostrano zadovoljstvo. Isto tako se sa razvojem, konflikti sve više rešavaju razgovorom i kompromisima. Najčešće se konflikti operacionalizuju putem *učestalosti konflikata* i *različitih načina njihovog rešavanja* (kompromis, nametanje rešenja, izbegavanje i sl.).

2.3. Merenje kvaliteta bliskih odnosa

Merenje kvaliteta odnosa se proteže od jednostavnog pitanja u kojoj meri ste sretni, zadovoljni svojim odnosom do upotrebe detaljnih instrumenata koji obuhvataju veći broj faktora kvaliteta odnosa. Najveći deo instrumenata se svodi na mere samoprocene, što sa sobom nosi određene probleme, koji se najpre tiču činjenice da subjektivna procena nekog fenomena nije isto što i njegova objektivna mera. S druge strane, neki istraživači smatraju da su psihometrijske osnove mera kvaliteta odnosa solidne i da ih ne treba revidirati (Gottman i Levenson, 1985).

Broj instrumenata kvaliteta odnosa je izrazito veliki. Pošto je interesovanje za kvalitet odnosa započelo u okviru romantičnih odnosa, ova oblast beleži veliki broj instrumenata, više od 50 (Hassebrauck i Fehr, 2002). Slede primeri učestalih instrumenata kvaliteta odnosa prema vrsti odnosa za koje su namenjeni. Postoje i skale kvaliteta odnosa koje su primenljive i na više različitih vrsta odnosa. Jedna od najpoznatijih jeste NRI (Network of Relationship Inventory, Furman i Buhrmester, 1985), koja je primenjena i u ovom istraživanju.

Ovo su samo neki od velikog broja instrumenata, čije detaljnije predstavljanje prevazilazi okvire ovog rada:

Oblast odnosa između roditelja i dece:

- Parent-Child Relationship Questionnaire (Furman i Giberson, 1995)
- Parental Warmth, Support and Hostility Scale (Conger, Ebert-Wallace, Sun, Simons, McLoyd i Brody, 2002)
- The Parent-Child Interaction Task (Egeland i Hiester, 1993)
- Social Provisions Questionnaire (Carbery i Buhrmester, 1998)
- Kansas Parental Satisfaction Scale (James, Schumm, Kennedy, Grigsby, Sheckman i Nichols, 1985).

Oblast odnosa između braće i sestara:

- Sibling Qualities Scale (Cole i Kerns, 2001)
- Brief Version Sibling Relationship Questionnaire (Furman i Buhrmester, 1985)
- Sibling Relationship Inventory (Boer, Westenberg, McHale, Updegraff i Stocker, 1997)
- Sibling Type Questionnaire (Stewart, Kozak, Tingley, Goddard, Blake i Cassel, 2001).

Oblast prijateljskih odnosa:

- Friendship Qualities Scale (Bukowski, Boivin i Hoza, 1994)
- Friendship Quality Questionnaire (Parker i Asher, 1993)
- Network of Relationships Inventory (Furman i Buhrmester, 1985)
- Berndt's assessment of friendship features (Berndt i Perry., 1986)
- Friendship Questionnaire (Furman i Adler, 1982).

Oblast romantičnih odnosa:

- The Locke-Wallace Marital Adjustment test (Locke i Wallace, 1959)
- The Dyadic Adjustment Scale (Spanier, 1976)
- The Quality of Marriage Index (Norton, 1983)
- Golombok-Rust Inventory of Marital State (Golombok i Rust, 1986)
- Relationship Dynamics Scale (Stanley i Markman, 1996)
- The Couples Satisfaction Index (Funk i Rogge, 2007).

3. DETERMINANTE KVALITETA BLISKIH ODNOSA

Najčešće postavljana istraživačka pitanja u oblasti kvaliteta bliskih odnosa jesu pitanja vezana za efekte i determinante. Mnogobrojna istraživanja na temu efekata kvaliteta odnosa na različite aspekte čovekovog života, pokazuju da su kvalitetniji odnosi povezani sa brojnim varijablama mentalnog i fizičkog zdravlja, razvojnim ishodima od najranijeg detinjstva, mogućnostima prilagođavanja na različite životne situacije, osećanjem sreće i zadovoljstva životom, i mnogim drugim domenima života (Crook, Raskin i Eliot, 1981; Amato, 1986; Peterson i Zill, 1996; Towler i Stuhlmacher, 2014). S obzirom na rezultate ovih i sličnih istraživanja, dati odgovore na pitanje značajnih determinanti kvaliteta bliskih odnosa značilo bi između ostalog i pomoći pojedincima da pokušaju izgraditi bliske odnose kojima će biti zadovoljni. Izgradnjom kvalitetnijih odnosa, povećava se kvalitet celokupanog života pojedinca.

Što se tiče pitanja determinanti, istraživači su se oduvek pitali: Zbog čega se pojedinci međusobno razlikuju prema kvalitetu svojih bliskih odnosa?. Zašto neke osobe formiraju odnose u kojima prevladava intimnost, bliskost, poštovanje i sl., dok odnose drugih krasi učestali konflikti, borba za moć, nezadovoljstvo, odsustvo intime i bliskosti. Kvalitet bliskih odnosa je fenomen sa složenom dinamikom i povezan je sa brojnim faktorima. Pošto se radi o multideterminisanoj pojavi, istraživači determinante kvaliteta bliskih odnosa traže u brojnim individualnim i socijalnim faktorima.

3.1. Ličnost

Jedna od često izučavanih determinanti kvaliteta odnosa jeste ličnost. Svaki učesnik bilo koje vrste bliskih odnosa, unosi u taj odnos svoje specifične crte ličnosti koje ga čine jedinstvenim. Ukoliko su crte ličnosti definisane kao specifični i relativno stabilni načini na koje se osoba ponaša, misli i oseća (Pervin, Cervone i John, 2005), onda bismo važnost ličnosti za kvalitet odnosa mogli svesti na tvrdnju da ličnosne karakteristike određuju kako se neko ponaša prema bliskoj osobi, kako razmišlja o njoj i odnosu u celini, i šta oseća. Ovaj specifičan način ponašanja, razmišljanja i osećanja, karakterističan za određenu osobu usmerava ju ka formiranju

odnosa određenih kvalitativnih karakteristika, što te odnose čini različitim od odnosa koje formiraju drugi (Karney i Bradbury, 1995; Cooper, 2002; Neyer i Voigt, 2004). Time se odnosi međusobno razlikuju prema tome kakve su trajne karakteristike njihovih aktera (Neyer i Wrzus, 2009). Zato ne čudi činjenica da mnogi savremeni modeli bliskih odnosa na posebno mesto stavljaju mogućnost značaja individualnih karakteristika ličnosti za kvalitet odnosa (Karney i Bradbury, 1995).

Iako su fenomeni ličnosti i bliskih odnosa međupovezani, jer postoji dvosmerni pravac delovanja između njih, ovde se bavimo samo pitanjem važnosti ličnosti za bliske odnose. Istraživači bliskih odnosa ukazuju da se način na koji ličnost učestvuje u kreiranju odnosa može najjednostavnije iskazati tvrdnjom da osoba bira i održava odnose na način koji njoj odgovara, odnosno koji je u skladu sa njenom ličnošću. Prepoznato je nekoliko mehanizama koji omogućavaju aktivno učešće ličnosti u kreiranju bliskih odnosa:

- Proaktivni
- Reaktivni
- Evokativni
- Manipulativni (Buss, 1987; Neyer i Voigt, 2004; Reis i Sprecher, 2009).

Svaki čovek je u svakodnevnom životu izložen brojnim fizičkim i socijalnim situacijama i izazovima. I svaki čovek aktivno učestvuje u tim situacijama. Ljudi nisu pasivni akteri svog života, već aktivno mogu tražiti ili izbegavati određene situacije, mogu izazivati okredene reakcije iz okoline, ali i svrsishodno ih menjati, uticati na njih, manipulirati njima i sl. (Buss, 1987).

Proaktivni mehanizmi se tiču činjenice da ljudi preferiraju formiranje odnosa sa osobama koje su im kompatibilne po pitanju karakteristika ličnosti. Mnogobrojna istraživanja inicijalne privlačnosti ukazuju da su ljudi skloniji da za partnere biraju osobe slične sebi. Prema tzv. „similarity-attraction“ hipotezi privlačnost je izraženija ako su osobe sličnije. Partneri u odnosima mogu biti slični prema različitim aspektima. Sličnost u karakteristikama ličnosti je samo jedan od tih aspekata, ali izuzetno bitan za kvalitet odnosa, jer je utvrđeno da sličnost u karakterističnim načinima ponašanja, razmišljanja i osećanja smanjuje rizik od konflikata i neslaganja (Byrne, 1971; Morry, 2005).

Proaktivni mehanizam se odnosi i na tendenciju izbora određenih relacionih situacija tj. iskustava sa bliskom osobom (Neyer i Wrzus, 2009). Odnosno osobe ulaze ili izbegavaju situacije u zavisnosti od sklopa svoje ličnosti. Samim tim, sebe i/ili blisku osobu izlažu ili ne izlažu specifičnoj vrsti iskustava, čime aktivno utiču na stanje i usmerenost bliskog odnosa. Na primer, ekstrovertnije osobe su uključene u više socijalnih interakcija čime sebe stavljaju u mogućnost da produbljuju bliske odnose.

Reaktivni mehanizmi se odnose na način opažanja i interpretaciju relacionih iskustava (Neyer i Voigt, 2004). Način na koji se opažaju relacione situacije i ponašanje partnera, kao i značenje koje im se pridaje jeste u skladu sa karakteristikama ličnosti. Tako na primer, osobe sa izraženom izbegavajućom tendencijom (visok stepen neurotičnosti i negativne emocionalnosti) interpretiraju relacione informacije na negativan način, dok osobe sa pristupajućom tendencijom (visok stepen ekstraverzije i pozitivne emocionalnosti) relacione informacije tumače više pozitivno (Gable i Impett, 2012).

Evokativni i manipulativni mehanizmi ukazuju na bihevioralni aspekt bliskog odnosa, odnosno način interakcije između bliskih osoba. Svaki učesnik odnosa izaziva relacione situacije i reakcije kod bliskih osoba koje odgovaraju njegovoj ličnosti. Utvrđeno je da osobe sa izraženom karakteristikom ekstraverzije i savesnosti kod drugih izazivaju više podrške, dok osobe sa crtom neuroticizma provociraju kod drugih odbacivanje i negativan odgovor (Reis i Sprecher, 2009). S druge strane manipulativni mehanizmi se odnose na aktivno manipulisanje, odnosno menjanje ponašanja partnera. Osobe u skladu sa ličnošću pokušavaju izazvati željeno ponašanje, odnosno zaustaviti neželjeno ponašanje. Na primer, osobe sa izraženom crtom neuroticizma češće koriste strategiju izbegavanja kako bi zaustavile neželjeno ponašanje.

Što se tiče istraživačkih aktivnosti u ovoj oblasti, one su vrlo žive sa tendencijom rasta. Što se tiče konstrukata i mera ličnosti, koriste se najčešće tri grupe- šire crte ličnosti (tri faktora ili pet faktora, MMPI i mere temperamenta), uže crte ličnosti (self konstrukti, stil vezivanja, socijalna kompetencija, polne uloge), te mere psihičkog zdravlja i poremećaji ličnosti. S druge strane, najučestalije mere bliskih odnosa su: stabilnost odnosa, kvalitet odnosa, sličnost bliskih odnosa i specifični aspekti kvaliteta odnosa (komunikacija, intima, ljubav, konflikti i dr).

Istraživanja odnosa ličnosti i bliskih odnosa zavise i od shvatanja koncepta ličnosti. U novije vreme, ova istraživanja najčešće ispituju karakteristike ličnosti iz okvira modela Velikih pet (Costa i McCrae, 1992). Ovi autori predlažu dve klase crta ličnosti- bazične tendencije i

karakteristične adaptacije. Dok se bazične tendencije, koje se najviše i povezuju sa bliskim odnosima, tiču bazičnih crta ličnosti koje su slabo promenljive i nisu toliko pod uticajem okoline, imamo karakteristične adaptacije koje se tiču stavova, motiva, ciljeva, i sl. a koji su posledica zahteva okoline i manje su stabilni.

Pet crta ličnosti- ekstraverzija, neuroticizam, otvorenost, savesnost i prijatnost, čine suštinski deo ličnosti (John i Srivastava, 1999; McCrae i Costa, 1999), i kao takve predstavljaju vrlo čest predmet izučavanja kada je u pitanju perspektiva bliskih odnosa. Istraživanja odnosa između velikih pet crta ličnosti i bliskih odnosa se kreću u nekoliko pravaca. Jedan deo istraživanja se bavi pitanjem odnosa pet bazičnih dimenzija ličnosti sa kvalitetom bliskih odnosa. Najveći deo ovih istraživanja ukazuju na postojanje značajne povezanosti ovih fenomena (Karney i Bradbury, 1995; Heller, Watson i Iles, 2004), sa dimenzijom neuroticizma koja je povezana sa nižim kvalitetom odnosa, a dimenzijama ekstraverzija, otvorenost, prijatnost i savesnost koje su povezane sa višim kvalitetom odnosa. Neuroticizam je dimenzija ličnosti koja se po jačini povezanosti sa različitim varijablama bliskih odnosa izdvaja iz grupe velikih pet crta ličnosti, kao crta ličnosti koja beleži najsnažniju povezanost. Iako su istraživanja ove problematike najčešća u oblasti romantičnih odnosa, slični rezultati se dobijaju i u slučaju drugih tipova bliskih odnosa. Određen broj istraživanja ide u smeru ispitivanja kongruentnosti između crta ličnosti učesnika bliskih odnosa, kao i povezanosti stepena zadovoljstva odnosom jednog partnera i crta ličnosti drugog partnera.

Pitanje važnosti ličnosti za bliske odnose ostaje otvoreno. I dalje ostaje nedoumica u kojoj su meri karakteristike odnosa odraz značaj ličnosnih faktora. Još uvek se malo zna kako, kada i zašto crte ličnosti utiču na bliske odnose (Cooper, 2002b). Kako bi se odgovorilo na ova pitanja neki autori preporučuju baziranje istraživanja na karakteristične adaptacije, a ne na bazične crte ličnosti (Reis, Capobianco i Tsai, 2002). S obzirom da je pitanje kompleksno jer su i sami fenomeni kompleksni i multideterminisani, teškoća u istraživanjima ima dosta. Počev od slabe komunikacije istraživača bliskih odnosa i istraživača ličnosti, preko činjenice da su bliski odnosi dijadni fenomen, pa do nedostataka modela koji bi specifikovali na koji način određene situacije aktiviraju određene dispozicije koje potom usmeravaju odnosne sheme sa partnerom u određenom pravcu (Reis i Sprecher, 2009).

3.2. Afektivna vezanost

Teorija afektivne vezanosti naglašava da vezanost nije samo karakteristika ranog detinjstva, niti se svodi isključivo na odnos između deteta i roditelja. Radi se o fenomenu prisutnom tokom celokupnog života, koji se dotiče i odnosa sa drugim bliskim osobama. Vezivanje karakteriše čoveka od rođenja do smrti (Bowlby, 1977). Ovakvim teorijskim tvrdnjama omogućeno je proširivanje teorije vezanosti na period adolescencije i odraslog doba. Snažan zamah istraživačkom pomeranju fokusa pažnje sa vezanosti u ranom detinjstvu na vezanost u odraslom dobu omogućava razvoj tzv. AAI (adult attachment interview) (George, Kaplan i Main, 1985), s jedne strane i razvoj oblasti vezanosti u partnerskim odnosima, s druge strane (Hazan i Shaver, 1987). Od ovog perioda ova teorija postaje značajan činilac u okviru istraživanja bliskih odnosa.

Elementi sistema vezanosti su uočljivi u manjoj ili većoj meri u svim vrstama bliskih odnosa, na svim uzrastima, a tiču se sledećeg:

- Osoba za koju smo vezani se mora posmatrati kao osoba kojoj se možemo obratiti kada smo uznemireni, i koja će nam pružiti utehu i sigurnost (*sigurno utočište*);
- Mora postojati težnja da se približimo ovoj osobi, da ostvarujemo kontakte, da ostanemo u njenoj blizini (*traženje blizine*);
- Odnos sa ovom osobom mora da obezbedi osećanje sigurne baze, odnosno osećanja da je odnos baza sa koje lakše i efikasnije vodimo svakodnevni život i bavimo se različitim aktivnostima (*baza sigurnosti*);
- Prisustvo nezadovoljstva kada je osoba nedostupna, kao i radost zbog ponovnog susreta (*separacioni protest*) (Hazan i Zeifman, 1994).

Navedene elemente uočavamo i u odnosu sa prijateljem, i sa romantičnim partnerom i svim drugim bliskim osoba koje nam omogućavaju da se osećamo sigurno i zaštićeno, uz uticaj na našu sposobnost suočavanja i adaptacije na životne izazove. Naravno, u bliskim odnosima nije sve tako idealno, niti linearno. Tako ni sistem vezivanja ne funkcioniše kod svih osoba isto, čime dolazimo do pitanja individualnih razlika u odnosima vezanosti. Poreklo ovih individualnih razlika, teorija vezanosti pronalazi u kvalitetu rane interakcije dete-roditelj tokom koje svaka osoba razvija svoj specifičan stil vezivanja, koji se definiše kao uobičajeni obrazac očekivanja,

potreba, emocija i ponašanja u bliskim odnosima (Mikulincer i Shaver, 2016). Bilo da se individualne razlike posmatraju iz kategorijalnog (sigurna, anksiozna i izbegavajuća vezanost) ili dimenzionalnog (u osnovi razlika su dimenzije izbegavanja vezivanja i anksioznosti vezivanja) ugla, suština je u različitim načinima aktivacije sistema vezivanja i izbora strategija za njegovo deaktiviranje.

Model dinamike sistema vezivanja, koji razlikuje tri vrste strategija vezivanja omogućava shvatanje individualnih razlika u funkcionisanju i kvalitetu bliskih odnosa svih vrsta (Mikulincer, Shaver i Pereg, 2003). Kada se jednom aktivira sistem vezivanja usled opažanja pretnje, različite osobe primenjuju različite strategije u pokušaju postizanja osnovnog cilja ovog sistema- uspostavljanje osećanja sigurnosti:

- Strategije bazirane na sigurnosti se sastoje od optimističnih uverenja o dobroj volji bliske osobe i osećanju samoeфикаsnosti u izlaženju na kraj sa potencijalnim pretnjama, ali i od vrste koping strategija (shvatanje i ispoljavanje uznemirenosti, traženje podrške i konkretno rešavanje problema)
- Strategije hiperaktivacije sistema vezivanja podrazumevaju visok stepen uznemirenosti pri uočavanja pretnji dostupnosti bliske osobe. Tada se aktivira protektivna strategija koja podrazumeva stalno nadgledanje bliske osobe, intenzivnu brigu i veliki trud u traženju i održavanju blizine bliske osobe što bi dovelo do ponovnog uspostavljanja osećanja sigurnosti.
- Strategije deaktivacije sistema vezivanja podrazumeva umanjene potrebe za vezivanjem, jer je osoba uverenja da bliska osoba ne može smanjiti osećanje uznemirenosti. Vrlo često osoba umanjuje značenje pretnje i signala vezivanja, potiskuje emocije, izbegava bliskost i intima i maksimizira distancu od drugih.

Strategije vezivanja su prisutne u svim fazama razvoja odnosa, i značajno doprinose usmeravanju odnosa u određenom pravcu. Tako na primer, u početku odnosa osobe sa strategijom sigurnosti vezivanja efikasno se nose sa potencijalnim pretnjama odbacivanja i doprinose kreiranju opuštene atmosfere. Osobe sa strategijom hiperaktivacije prenaplašavaju mogućnost odbacivanja što vodi većoj uznemirenosti i neadekvatnim ponašanjima, a osobe sa strategijom izbegavanja reaguju na emocionalno distanciran način što rezultira često površnim flertovanjem. Na sličan način, ove tri vrste strategija postaju aktivne i u drugim fazama razvoja odnosa.

Mnogobrojna istraživanja pokazuju da postoji značajna povezanost afektivne vezanosti i kvaliteta bliskih odnosa različitih vrsta (Simpson, 1990; Grabill i Kerns, 2000; Zimmerman, 2004; Shaver i Mikulincer, 2006; Tianyuan i Chan, 2012). Sigurno vezane osobe (u odnosu preokupirane i izbegavajuće) imaju viši nivo poverenja, zadovoljstva, posvećenosti, bliskosti, podrške, otvorenosti, reciprociteta i fleksibilnosti u komunikaciji, uključenosti i zadovoljstva u dnevnim interakcijama sa partnerom (Feeney, 1999). Strategije anksioznog i izbegavajućeg vezivanja imaju negativan efekat na kvalitet odnosa, svaki na svoj način. Izbegavajuće vezivanje ima čak lošiji efekat na kvalitet odnosa, u odnosu na anksiozno. Dok anksiozno vezane osobe pokušavaju svojim hiperaktivacijskim strategijama da na svojstven način izgrade odnos i ulažu znatan napor u tome, izbegavajući se trude više oko svoje nezavisnosti od drugih.

3.3. Porodična interakcija

Termin porodična interakcija je širok i može se odnositi na različite aspekte prirode odnosa u porodici. Pored termina porodična interakcija, koriste se i termini roditeljski stilovi, vaspitni stilovi, stilovi roditeljevanja, roditeljski uticaj i sl. U ovom radu se pod pojmom porodična interakcija misli na ponašanje roditelja prema detetu u procesu odrastanja. Ovako određen termin porodične interakcije obuhvata širok spektar ponašanja i stavova roditelja usmerenih ka zadovoljenju fizičkih, emocionalnih i socijalnih potreba deteta (Grolnick i Marbell, 2009).

Porodica se označava kao primarni agens procesa socijalizacije zbog svoje važnosti za život svakog pojedinca. Zadovoljavajući osnovne psihološke, socijalne i fizičke potrebe deteta, porodica posreduje u usvajanju stavova i vrednosti, sticanju navika i obrazaca ponašanja, te raznovrsnih emocionalnih iskustava i znanja. Time porodica snažno utiče na detetov razvojni put i razvojne ishode. Mnogobrojne individualne razlike kod pojedinaca su većim delom odraz specifičnosti porodične klime u kome su odrastali.

Vodeći psihološki pristupi, svaki iz svog ugla naglašavaju važnost porodične interakcije (Opačić, 1995). Psihoanalitički pristup ukazuje na presudnu ulogu ranih iskustava sa majkom, a posebno postupaka vezanih za hranjenje. Bihevioristički pristup naglašava važnost procesa učenja kao osnovnog mehanizma uticaja porodice na razvoj deteta. Socijalni interakcionisti ukazuju na važnost interakcije sa majkom kao glavnim socijalnim objektom, dok

fenomenološko-kognitivistički pristup fokus pažnje usmerava ka presudnoj ulozi ne toliko samog iskustva u porodici, već intrasubjektivnog doživljaja tog iskustva.

Važnost porodične interakcije se prostire i na domen bliskih odnosa, jer su porodični odnosi prvi bliski odnosi u kojima učestvujemo. Time su ovi odnosi izvor najranijih iskustava u povezivanju sa bliskim osobama, koja u manjoj ili većoj meri ostaju naš relacioni kapital tokom celog života. Stoga ne čudi činjenica da su se mnogi istraživači pitali i još uvek se pitaju da li, i u kojoj meri i na koji način iskustva prvih bliskih odnosa imaju uticaj na sve kasnije bliske odnose, bez obzira na njihovu vrstu?. Odnosno, u traganju za važnim determinantama bliskih odnosa usmeravaju se ka primarnoj porodici, čime podržavaju tzv. razvojnu perspektivu bliskih odnosa. Naime, svaka osoba koja ulazi u neku vrstu bliskog odnosa, sa sobom donosi i prethodna relaciona iskustva. Shvata se važnost faktora vezanih za prethodne bliske odnose za trenutni bliski odnos.

Najvažnije pitanje, koje je još uvek predmet razmatranja jeste pitanje, putem kojih procesa i mehanizama prethodni bliski odnosi ostvaruju značaj za trenutne odnose?. Dva teorijska pristupa su se posebno istakla u pokušaju da odgovore na ovakva i slična pitanja. To su teorija afektivne vezanosti i teorija socijalnog učenja. Kao što je bilo ranije u ovom tekstu reči, teorija afektivne vezanosti individualne razlike u kvaliteti bliskih odnosa posmatra kao odraz kvaliteta odnosa sa roditeljima tokom odrastanja. Iskustva u odnosu sa roditeljima dovode do formiranja radnih modela bliskih odnosa, koji predstavljaju mehanizam i strukture koje oblikuju kasnije bliske odnose, jer oblikuju način na koji će se neko ponašati, kako će misliti i osećati u tim odnosima.

S druge strane, teorija socijalnog učenja stavlja naglasak na proces učenja socijalnih ponašanja od roditelja, kao i primenu naučenoga u okviru drugih bliskih odnosa. Odnosno roditelji obezbeđuju deci polje za učenje, uvežbavanje i usavršavanje socijalnih veština (pružanje i dobijanje podrške, razumevanje i regulacija emocija, rešavanje konflikata i sl.) koje se posle generalizuju na interakciju sa drugim bliskim odnosima.

Govoreći o mehanizmima doprinosa roditeljskog ponašanja za dečje odnose, predlaže se model koji ukazuje na dva moguća puta kojima se iskustva iz odnosa sa roditeljima preliva na kasnije bliske odnose (Parke i Buriel, 1998):

- Indirektan- roditelji imaju uticaja na dečje odnose putem uopštenog kvaliteta njihovog odnosa sa decom. Teorija afektivne vezanosti i socijalnog učenja naglašavaju da je interakcija

roditelj-dete presudna za učenje adekvatnog ponašanja u bliskim odnosima, odnosno razvoja radnih modela koja ih određuju i usmeravaju.

- Direktni roditelji se postavljaju kao savetnici, učitelji dajući konkretne savete i predloge kako rešiti određeni socijalni problem, kako se ponašati u određenoj socijalnoj situaciji i sl. Na taj način roditelji učestvuju u oblikovanju dečijih iskustava u bliskim odnosima. U adolescenciji bi se ovo savetovanje trebalo pretvoriti u razgovor o posledicama određenog socijalnog ponašanja. Osim toga, roditelji se mogu postaviti i kao neko ko na direktan način utiče na socijalne odnose dece, u smislu organizovanja druženja, podsticanja na druženje. Pored toga roditelji nadgledaju dečje ponašanje, disciplinuju ga na efikasan način putem naglašavanja pozitivne interakcije i inhibiranja negativnih ponašanja, čime se usmerava dečji razvoj u određenom smeru.

Istraživanja roditeljskog ponašanja su usmerena ka identifikovanju dimenzija koje bi omogućile lakše merenje i interpretaciju različitih manifestacija roditeljskih postupaka prema deci. Posebno je pažnja usmerena ka onim oblicima roditeljskog ponašanja koja pomažu dečiji razvoj u afirmativnom smislu. Iako se autori iz ove oblasti međusobno ne slažu oko broja i vrste dimenzija roditeljskog ponašanja, postoji određeni stepen slaganja po pitanju dva osnovna faktora (Opačić, 1995):

1. Faktor koji se tiče emocionalnog aspekta porodične interakcije- *prihvatanje nasuprot odbijanju*. Ovaj faktor se tiče roditeljske emocionalne dostupnosti i spremnosti da iskaže afekciju i empatiju.

2. Faktor koji se tiče funkcionalnog aspekta porodične interakcije- *kontrola nasuprot autonomije*. Ovaj faktor se odnosi na roditeljsku spremnost da uključe decu u proces donošenja odluka, da imaju pravo izbora, da imaju osećanje slobode u ponašanju i sl.

Teorije afektivne vezanosti i socijalnog učenja, daju svoje tumačenje u pogledu toga koji oblici roditeljskog ponašanja prema deci na afirmativan način podstiču dečiji razvoj. Tumači se da topli, suportivni, responsivni porodični odnosi omogućavaju usvajanje pozitivnih modela bliskih odnosa, odnosno učenja takvih oblika ponašanja koja doprinose formiranju kvalitetnijih bliskih odnosa u budućnosti. To se objašnjava činjenicom da emotivno topli odnosi olakšavaju interakciju i na efikasniji način zadovoljavaju psihološke i socijalne potrebe deteta, čime se olakšava i proces identifikacije sa roditeljima, i internalizacije roditeljskih vrednosti, kao i samo učenje.

Pored dimenzionog pristupa roditeljskom ponašanju, postoje i tipološki načini sagledavanja. Među najpoznatijima je tipologija koja kombinuje nekoliko dimenzija (toplina, podržavanje individualnosti, nametanje pravila), a koja predlaže sledeće tipove roditeljevanja (Baumrind, 1971):

- Autoritarni- retko ispoljavanje pozitivnih emocija i čvrsta kontrola,
- Autoritativni- često ispoljavanje pozitivnih emocija uz čvrstu kontrolu
- Permisivni- često ispoljavanje pozitivnih emocija uz slabiju kontrolu.

Pri razmatranju roditeljskog ponašanja, istraživači su počeli obraćati pažnju i na faktore koji su značajni za njihov kvalitet. Prepoznata je važnost nekoliko takvih determinanti (Belsky, 1984). Pre svega, lični „resursi“ roditelja određuju njihovo ponašanje. To se odnosi na specifična znanja vezana za roditeljstvo i razvoj deteta, motivaciju i lične karakteristike, i dr. Karakteristike deteta takođe modeliraju roditeljsko ponašanje. Sve više se pažnje usmerava ka specifičnostima socijalne sredine porodice, od kulturalnih karakteristika, organizacije institucija, karakteristika uže društvene zajednice i sl. (Kochanska, Aksan, Knaack i Rhines, 2004). Kao što je već napomenuto, i sam kvalitet odnosa roditelj-dete može modifikovati roditeljski uticaj. Jedan isti vaspitni postupak može imati različit efekat zbog različitog relacionog konteksta. Takođe odnos između roditelja može značajno menjati kvalitet odnosa sa detetom.

3.4. Autoritarnost

Pojam autoritarnosti kao specifičan odnos ličnosti prema određenim socijalnim pitanjima i društvu, već dugo vremena zaokuplja pažnju naučnika. Tačnije rečeno, od perioda II sv. rata, postaje važno razumeti i objasniti društvene pojave koje su dovele do sukoba takvih razmera.

Konceptualizacija fenomena autoritarnosti jeste proces koji i danas traje. Ističu se dva pravca određenja, koja različito tumače poreklo i suštinu autoritarnosti:

- autoritarnost kao sklop ličnosti
- autoritarnost kao skup stavova.

Autoritarnost kao sklop ličnosti jeste posmatranje ovog pojma iz perspektive ličnosti. Ono što nazivamo autoritarnost podrazumeva specifičnu kombinaciju crta ličnosti. Eric Fromm (Fromm, 1942) među prvima govori o fenomenu autoritarnosti, odnosno autoritarnog karaktera koga odlikuju karakteristike submisivnosti i dominacije. Radi se o psihološki zasovanom fenomenu koji se temelji na crtama agresivnosti, anksioznosti i alijenacije, koje zajedno grade tendencije ka prihvatanju specifičnih socijalnih stavova i uverenja, koji se pre svega odlikuju svojom antidemokratskom orijentacijom (Todosijević i Enyedi, 2002). Faktori razvoja ovakve socijalne orijentacije i sklopa ličnosti se pronalaze u ranoj interakciji sa roditeljima. Tragajući za uzrocima razvoja ličnosti koje podržavaju antidemokratsku orijentaciju, prati se linija Frommovog psihoanalitičkog tumačenja, prema kome je porodična interakcija, koju odlikuje emocionalna hladnoća, strogost i nedoslednost osnovni uzrok pojave negativnih stavova prema roditeljima, sa kojima dete pokušava izaći na kraj putem mehanizama potiskivanja, a zatim i projekcije na spoljne objekte (Mihić, Bodroža i Čolović, 2009).

Autoritarnost kao skup stavova podrazumeva sagledavanje autoritarnosti na nivou socijalnih stavova. Pored oslanjanja na psihoanalitičko shvatanje porekla autoritarnosti i njeno svođenje na određene crte ličnosti, razvija se i drugačiji koncept autoritarnosti. Posebno se u tome istakao rad Boba Altemejera (Altemeyer, 1988), koji formuliše koncept desničarske autoritarnosti kao skupa socijalnih stavova prema autoritetima. Ovako koncipirana autoritarnost označava tendenciju podvrgavanja antidemokratskom autoritetu, koja podrazumeva stavove da se treba potčinjavati autoritetu, da je opravdano biti agresivan ukoliko autoritet odobri i da je neophodno prihvatiti pravila koja autoritet nameće (Roccato, 2008). Psihološke varijable prema ovom shvatanju nisu povezane sa socijalnim stavovima.

Ukoliko shvatimo autoritarnost kao složen socijalno-psihološki fenomen, koji sa jedne strane ima duboku psihološku ukorenjost, a s druge strane širok spektar afektivnog, bihevioralnog i kognitivnog ispoljavanja, nameće se pitanje da li se i na koji način on ispoljava u socio-relacionom domenu? U skladu sa temom ovog rada, postavlja se pitanje da li se može govoriti o povezanosti autoritarnosti i dimenzija bliskih odnosa? Ili još određenije, kakvi su bliski odnosi autoritarnih osoba? Ono što je primetno, nakon pregleda literature, jeste manji broj radova koji se bave ovom temom. Čak se smatra da konstrukt autoritarnosti na interpersonalnom nivou nema puno značaja, jer se radi o fenomenu vezanom za grupu, koji se tiče grupne pripadnosti (Duckitt, prema Petrović, 2003). Ovim radom se želi ispitati mogućnost stavljanja

autoritarnosti u interpersonalni kontekst, oslanjanjem na nekoliko indirektnih puteva njihove eventualne povezanosti.

Povezanost određenih crta ličnosti i autoritarnosti omogućava izvođenje posrednih zaključaka o bliskim odnosima autoritarnih osoba. Tu se pre svega misli na crte agresivnosti, destruktivnosti i cinizma (Altemeyer, 1988), te rigidnosti i netolerantnosti (McCloskey, 1958). Iako se tumači da je u slučaju autoritarnosti, crta agresivnosti okrenuta ka manjinskim grupama, postavlja se pitanje da li se ona može toliko strogo kontrolisati, odnosno ostati u tim okvirima, bez preliivanja na druge domene života? Autoritarne osobe su označene i kao osobe koje su sumnjive i neprijateljski raspoložene prema drugima, sa pratećim socijalnim stavovima čiji sadržaj ukazuje da je za njih socijalni svet opasan, besmislen i nekontrolišući, ispunjen događajima koji se teško mogu shvatiti, a još manje kontrolisati (McCloskey, 1958). Još jedna crta ličnosti koja povezuje autoritarnost sa socijalnim odnosima jeste alijenacija ili otuđenje koja se definiše kao određeno osećanje u odnosu na sebe i društvo, koje se karakteriše pesimizmom, pasivnošću, i osećanjem nemoći (Todosijević i Enyedi, 2002). Pored ovoga, autoritarne osobe odlikuje i crta anksioznosti, nesigurnost u vlastite vrednosti, nezadovoljstvo sobom, osećanje krivice, strah (McCloskey, 1958; Todosijević i Enyedi, 2002).

Tumačenje povezanosti autoritarnosti i srodnih fenomena sa afektivnom vezanošću takođe može na posredan način omogućiti teorijsko objašnjenje socijalnog aspekta autoritarnosti. U novije vreme, nekoliko autora povezuje autoritarnost i srodne fenomene sa afektivnom vezanošću (Marris, 1991; Hopf, 1993; Thornhill i Fincher, 2007; Roccato, 2008; Weise, Pyszczynski, Cox, Arndt, Greenberg, Solomon i Kosloff, 2008). Postulat o afektivnom vezivanju kao celoživotnom fenomenu koji je na mnogo načina transformisan, i stoji u osnovi naše vezanosti za državu, suverenost i crkvu, služi kao polazna osnova za teorijsko povezivanje autoritarnosti i vezanosti (Bowlby, Ainsworth, Boston i Rosenbluth, 1956). Kao ključna teorijska veza ovih fenomena jeste razvoj autoritarnosti kao posledice neadekvatnog i narušenog odnosa majka-dete (Hopf, 1993). Pored toga, opisuju se dve vrste porodičnih modela koji utiču na razvoj različitih političkih ideologija: model negujućih roditelja kojeg odlikuje empatija i brižnost što vodi razvoju liberalne ideologije i model strogog oca kojeg odlikuju uverenja da je život opasan i težak, te da se treba osloniti na tradiciju i hijerarhiju vodi razvoju konzervativne ideologije (Weise i saradnici, 2008). Tumači se da su političke ideologije ustvari oblik funkcionalnih strategija za regulaciju socijalnih odnosa, koje su formirane u skladu sa određenim tipom

afektivne vezanosti za roditelje (Thornhill i Fincher, 2007). Osobe sa slabije izraženom tendencijom izbegavanja i većom afektivnom sigurnošću, čije detinjstvo nije bilo ispunjeno značajnijim stresovima su skloniji razvoju konzervativne ideologije i tzv. in-group sklonosti (vrednuju tradiciju, povezane manje socijalne grupe i porodicu). S druge strane, osobe sa izraženijom tendencijom izbegavanja i nižom afektivnom vezanošću razvijanom tokom detinjstva ispunjenim brojnim stresovima, skloni razvoju liberalne orijentacije i tzv. out-group sklonosti (imaju širu socijalnu mrežu i otvorenost ka novim idejama).

3.5. Komunikacija

Kao što se ne može zamisliti socijalni život bez bliskih odnosa, tako se ni bliski odnosi ne mogu zamisliti bez komunikacije. Ne čudi činjenica da vrlo često istraživači tesno povezuju ove dve oblasti. Domen komunikacije je vrlo razvijen i zauzima važno mesto u naučnim istraživanjima, o čemu najbolje govori bogatstvo različitih teorijskih pristupa i konceptualizacija, kao i samih mernih instrumenta za njihovo proveravanje. Komunikacija se između ostalog definiše kao dinamičan proces kreiranja značenja kroz verbalne i neverbalne simbole (Wood i Riggs, 2009).

Gotovo da nema autora koji se bave odnosom komunikacije i bliskih odnosa, a koji ne naglašavaju značaj povezanosti ovih fenomena. Tumači se da je komunikacija primarni mehanizam razvoja odnosa (Andersen, 2009; Regan, 2011). Komunikacija nije samo mehanizam razvoja odnosa, već i krucijalna varijabla koja određuje uspeh bliskih odnosa (Nicoreta, 1993; Fletcher, 2002; Sillars i Vangelisti, 2006; Berko, Aitken, Wolvin, 2010).

Počev od 70-tih godina prošlog veka započinje značajnije izučavanje povezanosti ova dva fenomena, pre svega u okviru teme interpersonalne privlačnosti. Nastaju brojni teorijski modeli koji svrstavaju komunikaciju u osnovne mehanizme razvoja, održavanja i okončanja odnosa: teorija filtera (Kerckhoff i Davis, 1962), teorija „stimulus-vrednost-uloge“ (Murstein, 1970), teorija socijalnog prodiranja (Altman i Taylor, 1973), model stepenica (Knapp, 1978), i dr. Ovaj trend se nastavlja i tokom 80-tih i 90-tih godina (Perlman i Duck, 2006). Tako se psiholozi sve više bave temom komunikacije u okviru bliskih odnosa, a komunikacijski istraživači pitanjem bliskih odnosa.

U okviru komunikacijske naučne discipline razvija se subdisciplina interpersonalne komunikacije koja, između ostalih, obrađuje nekoliko oblasti: nesigurnost u interpersonalnoj komunikaciji, interpersonalna adaptacija, obmana u komunikaciji, stvaranje poruke, razvoj odnosa, tehnologije u socijalnoj interakciji (Berger i Burgoon, 1995). Neki smatraju da je možda došlo i do prenaglašavanja uloge komunikacije u bliskim odnosima krajem prošlog veka, jer su se rešenja svih problema počela tražiti u efikasnijoj komunikaciji (Nicoreta, 1993).

Postoji nekoliko bazičnih svojstava komunikacije važnih za bliske odnose, prepoznatih od većeg broja teorijskih modela (Sillars i Vangelisti, 2006):

- Međuzavisnost- označava da komunikacijske poruke istovremeno utiču na i pod uticajem su poruka koje prethode i slede, što omogućava razvoj komunikacijskih procesa. Ovo je jedan od preduslova razvoja interpersonalne interakcije, a time i razvoja bliskog odnosa.
- Refleksivnost- odnosi se na dualnu poziciju komunikacije naspram strukture odnosa, jer s jedne strane komunikacija kreira strukturu odnosa, a s druge strane je pod uticajem te iste strukture.
- Kompleksnost- komunikacijom se istovremeno prenose multiple poruke, različitog nivoa značenja. Pored bukvalnog sadržaja poruke, prenose se i socijalna značenja, presudna za odnose. Posebno je neverbalna komunikacija važna za prenos implicitnih, relacionih značenja.
- Dvosmislenost- čak i kada se komunikacijom prenosi određeno značenje poruke, ono nije činjenica, već zahteva pregovaranje, usaglašavanje i uzajamno razumevanje. Pravila kodiranja nisu potpuna već umnogome zavise od istorije odnosa.
- Neodređenost ishoda- uticaj komunikacijske poruke na odnos je neodređen jer zavisi od više faktora, npr. konteksta, istorije odnosa, kulture, ličnosti i sl.

Istraživanja relacija kvaliteta bliskih odnosa i komunikacijskih varijabli pokazuju njihovu međuzavisnost. Prisutnost komunikacijske anksioznosti u početnoj fazi odnosa dovodi do smanjene interpersonalne privlačnosti i poželjnosti za produbljivanjem odnosa (McCroskey, Daly, Richmond i Cox, 1975). Tendencija iniciranja kontakta u odnosu može doprineti razvoju i stabilizaciji odnosa (Denton i Burleson, 2007). Istraživači ukazuju na važnost komunikacijske responsivnosti, te traženja i pružanja podrške u periodu uznemirenosti kao važnih faktora zadovoljstva/nezadovoljstva odnosom (Sillars i Vangelisti, 2006). Važnost komunikacijske responsivnosti je od presudne važnosti, s obzirom da većina ljudi preferira partnere sa visokim

nivoom responsivnosti, koji različitim verbalnim i neverbalnim komunikacijskim strategijama pokazuju zainteresovanost za partnera, te samootkrivanjem ličnih informacija razvijaju i održavaju visok nivo intimnosti (Regan, 2011). Neka od istraživanja iz okvira teorije afektivne vezanosti ukazuju da ono što doprinosi pozitivnom načinu povezivanja sa drugima jeste: veća konverzacijska fleksibilnost, veće samootkrivanje ličnih informacija, veća ekspresivnost u komunikaciji, veća sposobnost konstruktivnog regulisanja emocija i sl. (Anders i Tucker, 2000). Malo koja komunikacijska varijabla kao ekspresija afekcije ima takvo značenje za bliske odnose, njihov razvoj i održavanje i osećanje zadovoljstva (Floyd i Morman, 1997). Slično tome, tzv. neverbalna neposrednost, odnosno proces bliskosti i sviđanja kreiran kroz komunikaciju pogoduje percepciji bliskosti, signalizira interes, stimuliše interakciju i razvija odnos (Houser, Horan i Furler, 2008). Ova i slična istraživanja pokazuju da komunikacija kao forma socijalne akcije, počiva na tri fundamentalna tipa motivacije u socijalnim odnosima- zahtevanje, deljenje i informisanje (Carassa i Colombetti, 2015).

Najpoznatija podela komunikacije jeste podela na verbalnu ili jezičku i neverbalnu ili nejezičku (dodir, pokreti tela, facijalna ekspresija, pokreti očiju i dr.). Kako putem verbalnih, tako i neverbalnih strategija ljudi pre svega pokazuju svoju zainteresovanost potencijalnom relacijskom partneru, a zatim pokreću površan odnos ka dubljim nivoima intime i posvećenosti. Svaki ovaj oblik komunikacije ima jedinstvenu ulogu u odnosima. Dok je verbalna komunikacija presudna za prenos bukvalnog značenja poruke, neverbalna komunikacija je primarni način prenosa emocija i interpersonalnih poruka. Mnogi istraživači smatraju da je neverbalna komunikacija čak i važnija za bliske odnose jer se veći deo značenja poruka prenosi neverbalnim simbolima (Andersen, 2009).

O prenosu značenja komunikacijskih poruka i procesu njihovog interpretiranja govori i fenomen komunikacijskog stila ili specifičnog načina komuniciranja svojstven svakom pojedincu. Radi se o konstrukt koji zaokuplja pažnju još od antičke Grčke, kad se ovim pitanjem bave filozofi sofistika kao važnim delom govora. Tokom Rimskog doba stil postaje jedan od 5 kanona retorike. Tokom 20-tog veka, studije stila se bave kvantifikovanjem lingvističkih aspekata, gramatičkim izrazima, izborima reči i izraza, s ciljem shvatanja njihovog odnosa sa razumevanjem i dr. varijablama.

U radu se polazi od shvatanja komunikacijskog stila kako ga definiše Norton (1983). Ovaj autor povezuje stil ne samo sa načinom komuniciranja, već i sa sadržajem poruke. I sam način

komuniciranja daje određenu poruku. Zato je važnost ovako koncipiranog stila dvojaka- za metakomunikaciju i za prirodu osobe. Definiše se kao „način na koji se neko verbalno i neverbalno ponaša kako bi signalizirao drugima kako bukvalno značenje poruke treba prihvatiti, interpretirati, filtrirati i shvatiti“ (str. 19). Načinom prenosa poruke možemo negirati poruku, naglasiti, zamagliti značenje, umanjiti ga.

Ovako shvaćen stil komuniciranja ima pragmatične posledice po bliske odnose (Norton, 1983; Payne, 1996). Pošto se stilom daje forma sadržaju i instrukcija kako interpretirati bukvalno značenje, utiče se na očekivanja i percepciju u vezi sa relacijskim pitanjima. S druge strane, stil otkriva jedinstvenost i individualnost svake osobe, odnosno tiče se identiteta. Tokom interakcije relacijski partneri formiraju očekivanja koja se tiču načina na koji partner komunicira. Nekoliko studija se bavilo povezanošću stila komunikacije i interpersonalnih varijabli: interpersonalna privlačnost (Norton i Pettegrew, 1977); polne razlike (Staley i Cohen, 1988); efikasnost učitelja (Norton, 1977), dijadna percepcija (Norton i Miller, 1975). Posebno se ističe povezanost stila komuniciranja i varijable interpersonalna privlačnost. Osobe koje su otvorene, opuštene i pažljive u komunikaciji su i interpersonalno najprivlačnije (Norton i Pettegrew, 1977).

Osnovni predmet ovog istraživanja su relacije između konstrukta kvaliteta bliskih odnosa, i individualnih i socijalnih faktora. U istraživanju se polazi od shvatanja da je bliski interpersonalni odnos složen oblik vezanosti između dve osobe koji se manifestuje na svim nivoima funkcionisanja- emocionalnom, kognitivnom i bihevioralnom. Ovaj složen oblik vezanosti podrazumeva učestalu i trajnu interakciju tokom koje osobe vrše ali i trpe međusobne uticaje, te su zajedno pod uticajem eksternih socio-kulturalnih faktora, koji značajno određuju njen tok. Fenomen *kvaliteta bliskih odnosa* se tiče različitih karakteristika tih odnosa merenih putem percepcija različitih iskustava koje pojedinci doživljavaju u njima (Furman i Buhrmester, 1985). Kvalitativne karakteristike bliskih odnosa koje su predmet ispitivanja u ovom istraživanju su sledeće: prijateljstvo, pomoć, intimnost, briga, privrženost, poštovanje, sigurnost u trajnost odnosa, konflikti i antagonizam. Istraživanje je fokusirano na nekoliko tipova bliskih odnosa- odnos sa majkom, odnos sa ocem, odnos sa bratom/sestrom, odnos sa prijateljem i odnos sa partnerom.

Od individualnih determinanti kvaliteta bliskih odnosa akcenat se stavlja na crte ličnosti, afektivnu vezanost, autoritarnost i način komuniciranja, a što se tiče socijalnih faktora uzima se u obzir pretežno porodična interakcija. U radu se polazi od shvatanja *crti ličnosti* kao specifičnih i relativno stabilnih načina osećanja, mišljenja i ponašanja jedne osobe (Pervin, Cervone i John, 2005). S druge strane, *afektivna vezanost* se sagledava kao organizacija osećanja, kognicija i ponašanja osobe u odnosima koji obezbeđuju osećaj sigurnosti i pripadanja (Weiss, 1994). Konstrukt *autoritarnosti* se određuje kao fenomen koga odlikuje dualna priroda, s obzirom da obuhvata kako dimenzije individualnih razlika tako i određene stavove prema socijalnim pitanjima i društvu u celini (Mihić, Bodroža i Čolović, 2009). Što se tiče faktora *komunikacije*, polazi se od shvatanja komunikacije kao dinamičnog procesa kreiranja značenja kroz verbalne i neverbalne simbole (Wood, 2009).

Socijalni faktor *porodične interakcije* se odnosi na širok spektar ponašanja i stavova roditelja usmerenih ka zadovoljenju fizičkih, emocionalnih i socijalnih potreba deteta (Grolnick i Marbell, 2009).

Istraživanje je realizovano sa idejom da se ispita odnos između fenomena bliskih interpersonalnih odnosa i različitih faktora ličnosti, porodične interakcije i komunikacije. Odnosno, istraživanjem će se ispitivati potencijalna značajnost navedenih individualnih i socijalnih faktora za aspekt kvaliteta bliskih odnosa.

U skladu sa osnovnom idejom formulisan je problem istraživanja koji se odnosi na utvrđivanje determinanti kvaliteta bliskih odnosa. Pokušaće će se odgovoriti na pitanje da li su i na koji način individualne i socijalne determinante povezane sa kvalitetom različitih vrsta bliskih interpersonalnih odnosa kod domaće populacije?.

Pored utvrđivanja značajnosti pojedinih determinanti kvaliteta bliskih odnosa, istraživanje će se baviti i pitanjem eventualnih sličnosti i razlika različitih tipova bliskih odnosa.

METODOLOŠKI DEO

CILJEVI I ZADACI ISTRAŽIVANJA

Osnovni cilj istraživanja je ispitivanje međusobnih relacija kvaliteta bliskih odnosa i individualnih i socijalnih faktora. Istraživanje je usmereno ka proveri osnovnih pretpostavki o postojanju značajnosti individualnih i socijalnih determinanti za kvalitet bliskih odnosa.

Osim toga, istraživanje je imalo i nekoliko **posebnih ciljeva**: utvrđivanje specifičnosti bliskih odnosa u našoj populaciji, zatim eventualnih sličnosti i razlika između pojedinačnih tipova bliskih odnosa, kao i pitanje personalnih i kontekstualnih faktora kvaliteta bliskih odnosa.

Radi ostvarenja navedenih ciljeva istraživanja postavljeno je nekoliko istraživačkih zadataka:

Utvrđiti relacije između individualnih determinanti i kvaliteta bliskih odnosa:

- Utvrđiti da li postoji statistički značajna povezanost između osobina ličnosti i kvaliteta bliskih odnosa;
- Utvrđiti da li postoji statistički značajna povezanost između afektivne vezanosti i kvaliteta bliskih odnosa;
- Utvrđiti da li postoji statistički značajna povezanost između autoritarnosti i kvaliteta bliskih odnosa;
- Utvrđiti da li postoji statistički značajna povezanost između komunikacijskog stila i kvaliteta bliskih odnosa.

Utvrđiti relacije socijalne determinante i kvaliteta bliskih odnosa:

- Utvrđiti da li postoji statistički značajna povezanost između porodične interakcije i kvaliteta bliskih odnosa.

Utvrđiti značajnost individualnih i socijalnih determinanti za kvalitet bliskih:

- Utvrđiti potencijalnu značajnost individualnih- osobine ličnosti, afektivna vezanost, autoritarnost i stil komuniciranja, te socijalnog korelata- porodična interakcija, za kvalitet bliskih odnosa.

HIPOTEZE

H1: Postoji statistički značajna povezanost između osobina ličnosti i kvaliteta bliskih odnosa

Očekuje se viši kvalitet bliskih odnosa kod osoba koje imaju izraženiju ekstraverziju, pozitivnu valencu, otvorenost prema iskustvu i savesnost, u odnosu na osobe sa izraženijim neuroticizmom, negativnom valencom i agresivnosti.

Mnogi istraživači determinanti kvaliteta bliskih odnosa, kada je u pitanju ličnost, smatraju i slažu se oko sledećeg, ličnost pojedinca je važan faktor u formiranju bliskih odnosa (Karney i Bradbury, 1997; Neyer i Asendorpf, 2001; Robins, Caspi i Moffitt, 2002). Počev od izbora osobe sa kojom će se formirati odnos, do razvoja intime i bliskosti, preko održavanja odnosa, i nadalje do procesa deteriorizacije, ličnosti učesnika u odnosu su veoma značajni. Utvrđeno je nekoliko pravaca povezanosti ličnosti i bliskih odnosa. Pre svega, utvrđeno je da su ljudi skloni da biraju partnere sa sličnim osobinama ličnosti, da su crte ličnosti povezane sa načinom na koji bliske osobe opažaju jedni druge, kako međusobno komuniciraju, kako objašnjavaju događaje značajne za odnose (Barelds, 2005). Kao što je bilo reči u teorijskom delu rada, ukoliko se prihvati shvatanje da su crte ličnosti definisane kao specifični i relativno stabilni načini na koji se osoba oseća, kako razmišlja i ponaša se (Pervin, Cervone i John, 2005), onda bismo važnost ličnosti za kvalitet odnosa mogli svesti na tvrdnju da ličnosne karakteristike određuju kako se neko ponaša prema partneru, kako razmišlja o partneru i odnosu u celini, i šta oseća prema njemu. Zbog toga se pretpostavlja da specifičan način ponašanja, razmišljanja i osećanja svaku osobu usmerava ka formiranju odnosa određenih kvalitativnih karakteristika, što te odnose čini različitim od odnosa koje formiraju drugi (Karney i Bradbury, 1995; Asendorpf i Wilpers, 1998; Cooper, 2002; Neyer

i Wrzus, 2009). Istraživanja ukazuju na postojanje značajne povezanosti bazičnih crta ličnosti i kvaliteta bliskih odnosa. Tako je utvrđena značajna povezanost dimenzija neuroticizam, negativna valenca i agresivnost sa nižim kvalitetom odnosa, a dimenzija ekstraverzija, otvorenost, prijatnost i savesnost sa višim kvalitetom odnosa (Karney i Bradbury, 1995; Heller, Watson i Iles, 2004). Neuroticizam je dimenzija ličnosti koja se po jačini povezanosti sa različitim varijablama bliskih odnosa izdvaja iz grupe velikih pet crta ličnosti, kao ona crta ličnosti koja beleži najsnažniju povezanost.

H2: Postoji statistički značajna povezanost između afektivne vezanosti i kvaliteta bliskih odnosa

Očekuje se da osobe, koje imaju pozitivniju sliku o sebi i drugima, imaju viši nivo kvaliteta bliskih odnosa, u poređenju sa osobama koje imaju negativniju sliku o sebi i drugima.

Teorija afektivne vezanosti pruža teorijski i metodološki okvir za ispitivanje konstrukta kvaliteta različitih vrsta bliskih odnosa u svakom životnom dobu pojedinca. To je omogućeno s jedne strane, shvatanjem da je vezanost pojava koja je prisutna tokom celog života i tiče se bliskih odnosa, ne samo između roditelja i dece, već i između drugih važnih osoba (Bowlby, 1977). S druge strane, pomeranjem fokusa pažnje istraživača sa vezanosti u ranom detinjstvu na vezanost u odraslom dobu, počinje se sa proučavanjem vezanosti u partnerskim odnosima (George, Kaplan i Main, 1985; Hazan i Shaver 1987). Ovakvo pomeranje je omogućeno zahvaljujući konstruktivnim modelima. Oslanjajući se na pojam unutrašnjih radnih modela ova teorija tumači da se na osnovu kvaliteta interakcije sa roditeljima formiraju specifične mentalne reprezentacije sebe i drugih i bliskih odnosa uopšte. Ove kognitivne strukture oblikuju način na koji će neko misliti, osećati i ponašati se u bliskim odnosima (Monteoliva i Garcia-Martinez, 2005). Razlike u tim kognitivnim strukturama određuju i relacione razlike. Predlaže se model dinamike sistema vezivanja, koji razlikuje tri vrste strategija koje su važne za shvatanje individualnih razlika u funkcionisanju i kvalitetu bliskih odnosa svih vrsta (Mikulincer, Shaver i Pereg, 2003). Za razliku od strategije sigurnog vezivanja, koja omogućava izgradnju kvalitetnijih bliskih odnosa, strategije anksioznog i izbegavajućeg vezivanja imaju negativan efekat na odnose, svaki na svoj način. Dok anksiozno vezane osobe pokušavaju svojim hiperaktivacijskim strategijama da na svojstven način izgrade odnos i ulažu znatan napor u tome, izbegavajući se

trude više oko svoje nezavisnosti od drugih. Utvrđeno je da se sigurna strategija vezivanja povezuje sa višim nivoom poverenja, zadovoljstva, posvećenosti, bliskosti, podrške, otvorenosti, reciprociteta i fleksibilnosti u komunikaciji, uključenosti i zadovoljstva u dnevnim interakcijama sa bliskom osobom (Feeney, 1999). Brojna druga istraživanja potvrđuju da postoji značajna povezanost afektivne vezanosti i kvaliteta bliskih odnosa različitih vrsta (Simpson, 1990; Grabill i Kerns, 2000; Zimmerman, 2004; Shaver i Mikulincer, 2006; Tianyuan i Chan, 2012).

H3: Postoji statistički značajna povezanost autoritarnosti i kvaliteta bliskih odnosa

Očekuje se da autoritarnije osobe imaju niži kvalitet bliskih odnosa

Jedno od istraživačkih pitanja postavljenih u ovom radu, jeste pitanje: kakvi su bliskih odnosi autoritarnih osoba? Očekivanje statistički značajne povezanosti fenomena autoritarnosti i bliskih odnosa, se oslanja na teorijske pretpostavke i empirijske pokazatelje veza između crta ličnosti i autoritarnosti s jedne strane, i povezanosti konstrukta afektivne vezanosti i autoritarnosti s druge strane. U teorijskom delu rada, autoritarnost je opisana kao kompleksan fenomen duboke psihološke ukorenjenosti koja povlači za sobom određene socijalne implikacije. Autoritarne osobe su opisane kao agresivne, destruktivne, cinične, rigidne i netolerantne ličnosti. Ovakav sklop ličnosti se posmatra kao posledica odrastanja u porodicama sa neadekvatnim odnosima, ali i specifičnim shvatanjima sveta i života uopšte. Takvi aspekti odrastanja su prema teorijskim navodima doveli do specifičnog stava kako prema svetu i životu, tako i prema sebi. Za autoritarne osobe svet je preteće mesto, opasno, bez mogućnosti ličnog uticaja i kontrole. Život sam po sebi je težak i neizvestan. Odnos prema sebi je kod ovih osoba ispunjen strahom, nesigurnošću, nezadovoljstvom i osećanjem krivice. Kao najbolji način efikasnog ovladavanja i snalaženja u tako shvaćenom svetu, jeste oslanjanje na proverene, tradicionalne vrednosti i insistiranje na poštovanju autoriteta. Na ovaj način se uspostavlja osećanje lične sigurnosti i kontrole. Postavlja se pitanje kako ovako opisane ličnosti, sa negativnim shvatanjem sveta oko sebe i sa osećanjem ličnog nezadovoljstva i nesigurnosti u sopstvene vrednosti, sagledavaju bliske odnose i kako se snalaze u njima?. U pokušaju odgovaranja na ovo pitanje, moguće je osloniti se na empirijske podatke o kvalitetu bliskih odnosa osoba različitih crta ličnosti, te teorijskim tumačenjima teorije afektivne vezanosti o povezanosti radnih modela sebe i drugih i kvaliteta bliskih odnosa. Istraživanja ukazuju da osobe koje su imaju izraženije crte ličnosti-

agresivnost, neuroticizam, anksioznost, nesigurnost u vlastitu vrednost, imaju niži kvalitet bliskih odnosa (Robins, Caspi i Moffit, 2002). S druge strane, teorija afektivne vezanosti ukazuje, a empirijski rezultati potvrđuju da se viši nivo kvaliteta bliskih odnosa u većoj meri ispoljava kod osoba sa pozitivnim modelom sebe i drugih (Furman, Simon, Shaffer i Bouchey, 2002; Monteoliva i Garcia-Martinez, 2005).

H4: Postoji statistički značajna povezanost komunikacijskog stila i kvaliteta bliskih odnosa

Očekuje se da osobe koje komuniciraju na opušten, prijateljski, otvoren, pažljiv, animiran način imaju kvalitetnije bliske odnose, u odnosu na osobe sa dominantnim i argumentativnim stilom komuniciranja.

Ovo očekivanje se bazira na teoriji interpersonalne komunikacije (Norton, 1983). Prema ovoj teoriji specifičan način komuniciranja je individualna karakteristika svakog pojedinca putem koje se sagovorniku sugerise pravac interpretacije komunikacijske poruke. Svaka osoba, na svoj lični način sagovornicima daje instrukciju kako shvatiti bukvalno značenje poruke, što može imati pragmatične efekte na bliske odnose, jer se time utiče na percepciju i očekivanja vezana za komunikaciju relacijskih pitanja. Tumači se da treba razlikovati tzv. direktivni i nedirektivni način komuniciranja, koji svaki na svoj način određuje tok komunikacije (Norton i Brenders, 1996). Direktivni način komuniciranja, koji se ogleda u dominantnom i svadljivom komunikacijskom nastupu, ide u pravcu preuzimanja kontrole u komunikaciji, pri čemu se slabo vodi računa o drugima. Nedirektivni način, odnosno opušteno, prijateljski, otvoreno, pažljivo i animirano komuniciranje podrazumeva ohrabrivanje drugih u komunikaciji, pažljivost prema njihovim potrebama, podsticanje i prilagođavanje drugima. Mnogobrojna literatura ukazuje kako način komuniciranja podstiče razvoj i održavanje bliskih odnosa. Da pomenemo samo neka od njih: komunikacijska responsivnost je važan faktor zadovoljstva/nezadovoljstva odnosom (Sillars i Vangelisti, 2006); većina ljudi preferira partnere sa visokim nivoom responsivnosti, koji različitim verbalnim i neverbalnim komunikacijskim strategijama pokazuju zainteresovanost za partnera, te samootkrivanjem ličnih informacija razvijaju i održavaju visok nivo intimnosti (Regan, 2011); istraživanja iz okvira teorije afektivne vezanosti ukazuju da ono što doprinosi pozitivnom načinu povezivanja sa drugima jeste: veća konverzacijska fleksibilnost, veće

samootkrivanje ličnih informacija, veća ekspresivnost u komunikaciji, veća sposobnost konstruktivnog regulisanja emocija. (Anders i Tucker, 2000); tendencija iniciranja kontakta u odnosu može doprineti stabilizaciji odnosa (Denton i Burleson, 2007); komunikacijska anksioznost u početnoj fazi odnosa dovodi do smanjene interpersonalne privlačnosti i poželjnosti za produblivanjem odnosa (McCroskey, Daly, Richmond i Cox, 1975); ekspresija afekcije je izuzetno važna za bliske odnose, njihov razvoj i održavanje, kao i osećanje zadovoljstva (Floyd i Morman, 1997); slično tome, tzv. neverbalna neposrednost, odnosno proces bliskosti i sviđanja kreiran kroz komunikaciju pogoduje percepciji bliskosti, signalizira interes, stimuliše interakciju i razvija odnos (Houser, Horan i Furler, 2008).

H5: Postoji statistički značajna povezanost između porodične interakcije i kvaliteta bliskih odnosa

Očekuje se da osobe, čiji su roditelji bili poŕrtvovaniji, intimniji i bliskiji, te manje zahtevni, kaŕnjavajući i kontrolišući tokom odrastanja, imaju viši nivo kvaliteta bliskih odnosa.

Porodični odnosi su određeni kao najvažniji faktor socijalizacije čoveka. Zadovoljavajući osnovne psihološke i socijalne potrebe, roditelji učestvuju u formiranju razvojnih puteva deteta. Iako sam termin porodična interakcija ima brojna značenja, u radu se polazi od shvatanja koje se odnosi na različita ponašanja i stavove roditelja prema detetu u procesu odrastanja, usmerenih ka zadovoljenju njihovih fizičkih, emocionalnih i socijalnih potreba (Grolnick i Marbell, 2009). Porodična interakcija predstavlja izvor iskustava tokom kojih svaki pojedinac stiče znanja o bliskim odnosima koja ostaju njegovo trajno vlasništvo, a koja igraju važnu ulogu u formiranju kasnijih bliskih odnosa (Furman, Simon, Shaffer i Bouchey, 2002). Verovatno bi bilo teško nabrojati varijable koje čine domen porodične interakcije. Ipak postoji slaganje oko dva osnovna faktora porodične interakcije- faktor emocionalnog aspekta porodične interakcije (prihvatanje nasuprot odbijanju) koji se tiče emocionalne dostupnosti i spremnosti roditelja da pokažu afekciju i empatiju; i faktor funkcionalnog aspekta porodične interakcije (kontrola nasuprot autonomije) koji se tiču roditeljske spremnosti da kod dece podstiču osećanje slobode, pravo izbora i donošenja odluka. Najzastupljenija teorijska gledišta koja povezuju varijable porodične interakcije i kvaliteta bliskih odnosa su gledišta teorije afektivne vezanosti i teorije socijalnog

učenja, koja se slažu da emocionalno topli i responsivni roditelji omogućavaju deci da usvoje pozitivna iskustva i stavove u vezi sa bliskim odnosima.

H6: Individualne (osobine ličnosti, afektivna vezanost, komunikacija i autoritarnost) i socijalne (porodična interakcija) pojave su značajne determinante kvaliteta bliskih odnosa

Očekuje se veća prediktorska snaga osobina ličnosti, afektivne vezanosti i porodične interakcije za kvalitet bliskih odnosa od komunikacijskog stila i autoritarnosti.

Najveća značajnost za kvalitet bliskih odnosa se očekuje od onih varijabli koje se tiču ličnosti i iskustava iz ranijih bliskih odnosa. Kao što je već bilo reči u delu koji se bavi pretpostavkama o povezanosti ličnosti i kvaliteta bliskih odnosa, osobine ličnosti su sastavni deo svih odnosa. Bliski odnosi su neodvojivi od ličnosti pojedinaca koji čine taj odnos. S druge strane, iskustva koja smo stekli tokom ranijih bliskih odnosa osposobljavaju nas i uče šta su odnosi i usmeravaju naša razmišljanja, ponašanja i osećanja u određenom pravcu. Iako je i komunikacija sastavni deo bliskih odnosa, pretpostavlja se manji značaj za kvalitet odnosa. Može se reći da komunikacija može imati više indirektnu važnost za kvalitet bliskih odnosa, kao medijum kroz koga se ostvaruju relacijski ciljevi. Takođe, očekuje se i slabija značajnost fenomena autoritarnosti za kvalitet bliskih odnosa u poređenju sa varijablama ličnosti, afektivne vezanosti i porodične interakcije. Ovakvo očekivanje se temelji pre svega na posmatranju autoritarnosti kao fenomena vezanog primarno za grupu, društvo i život u celini.

VARIJABLE I INSTRUMENTI

Zavisna varijabla:

Kvalitet bliskih odnosa

U istraživanju se polazi od pretpostavke da se kvalitet bliskih odnosa tiče niza pozitivnih (druženje, poverenje, bliskost, afekcija) i negativnih karakteristika (konflikti, rivalstvo, kompeticija) kojima se taj odnos opisuje (Berndt, 1996). Odnosno, radi se o subjektivnim procenama pojedinih aspekata bliskih odnosa, bilo procenama ispunjenosti određenih potreba (potreba za intimom, bliskošću, sigurnošću) ili procenama oblika interakcije između bliskih osoba (rešavanje konflikata, međusobno poveravanje) (Furman i Buhrmester, 1985). Najčešće se uzimaju u obzir obe vrste operacionalizacije: kao procesi, tj. opazajne forme razmene ili interakcije i kao dobiti/koristi („provisions“) koje se ostvaruju kroz bliski odnos (Ladd, Kochenderfer i Coleman, 1996).

Na pitanje šta obuhvata pojam kvaliteta odnosa, gotovo svaki istraživač ima svoju listu aspekata bliskih odnosa, koji se zajedno nazivaju kvalitet bliskih odnosa. Neki od tih aspekata su sledeći: količina kontakta, konflikti, nesigurnost, zadovoljstvo odnosom, afektivna vezanost, zavisnost, važnost partnera, bliskost s partnerom, nesigurnost, zajedničke aktivnosti i interesovanja, raspodela moći, poštovanje, emocionalna intima i poverenje, otvorena komunikacija i mnogi drugi (Asendorpf i Wilpers, 1998; Robins, Caspi i Moffitt, 2002; Neyer i Voigt, 2004).

Za procenu kvaliteta bliskih odnosa u ovom istraživanju koristiće se upitnik NRI (Network of Relationship Inventory) (Furman i Buhrmester, 1985) koji meri 9 aspekata relacionih iskustava (prijateljstvo, konflikti, instrumentalna pomoć, antagonizam, intima, privrženost, poštovanje, briga, sigurnost u trajnost odnosa) u nekoliko tipova bliskih odnosa (odnos sa majkom, sa ocem, braćom/sestrama, prijateljem, partnerom).

Navedene subskale su grupisane oko dva faktora- faktor *socijalne podrške* koji se odnosi na pozitivne aspekte odnosa, i opisan je subskalama prijateljstvo, instrumentalna pomoć, intimnost, briga, privrženost, poštovanje i sigurnost u trajnost odnosa; dok se faktor *negativna razmena* sastoji od subskala konflikti i antagonizam.

Upitnik je izabran iz nekoliko razloga: ima adekvatne metrijske karakteristike, proveren je na domaćem uzorku, moguća je primena kod ispitanika širokog raspona uzrasta, procenjuje veliki broj aspekata bliskih odnosa, primenljiv je na različite tipove bliskih odnosa.

Upitnik NRI sadrži 9 skala, koje imaju po 3 ajtema, ukupno 27 ajtema. Ispitanici navode putem petostepene Likertove skale u kojoj meri se slažu sa određenim tvrdnjama koje opisuju različita iskustva sa bliskim osobama. Upitnik NRI, kao i svi preostali instrumenti korišteni u istraživanju su u celosti prikazani u odeljku Prilozi (br.1). Skale NRI:

- **Prijateljstvo**- se odnosi na količinu vremena koje se provodi sa bliskom osobom („*Svoje slobodno vreme provodim sa ovom osobom*“), kao i osećanje zadovoljstva i uživanja tokom druženja („*Uživam kada smo zajedno*“; „*Zabavno mi je sa ovom osobom*“).
- **Konflikt**- se odnosi na učestalost neslaganja („*Ne slažemo se oko mnogih stvari i često se prepiremo*“; „*Često se svađamo*“), kao i prisutnost osećanja besa („*Ljutimo se i besnimo jedno na drugo*“).
- **Instrumentalna pomoć**- primanje konkretne pomoći („*Pomaže mi u obavljanju mnogih poslova*“; „*Pomaže mi da rešim probleme*“), i mogućnost učenja od bliske osobe („*Mogu mnogo toga da naučim od ove osobe*“).
- **Antagonizam**- prisutnost netrpeljivosti („*Idemo jedno drugom na nerve*“; „*Nerviramo jedno drugo svojim ponašanjem*“), iskazivanje netrpeljivosti („*Prigovaramo jedno drugom*“).
- **Intimnost**- odavanje tajni („*Sve svoje tajne delim sa ovom osobom*“; „*Često joj pričam stvari koje drugi ne smeju da znaju*“) i otvorenost u razgovoru („*Mogu o svemu da pričam sa ovom osobom*“).
- **Briga**- ispoljavanje brige i zaštite prema bliskoj osobi („*Brinem o njoj*“, „*Štitim ju i vodim računa o njoj*“), pomaganje bliskoj osobi („*Puno joj pomažem u svemu što treba*“).
- **Privrženost**- sigurnost u postojanje pozitivnih emocija od strane bliske osobe („*Siguran sam da joj je zaista stalo do mene*“, „*Siguran sam da me voli*“; „*Siguran sam da gaji snažne pozitivne emocije prema meni*“).
- **Poštovanje**- percipiranje da nas bliska osoba ceni i podržava i veruje u naše sposobnosti („*Odobrava stvari koje radim*“; „*Smatra da sam sposoban za mnoge stvari*“; „*Siguran sam da me poštuje*“).

- **Sigurnost u trajnost odnosa**- uverenost u opstanak odnosa kroz vreme, bez obzira na sve prepreke („*Siguran sam da će naš odnos ostati još godinama*“; „*Siguran sam da će naša veza opstati bez obzira na sve*“; „*Siguran sam da će naš odnos ostati isti još godinama*“).

Unutrašnja konzistentnost upitnika NRI je merena putem Kronbah alfe i dobijeni su sledeći rezultati za svaku vrstu bliskog odnosa posebno: odnos sa majkom (.93), *odnos sa ocem* (.95), *odnos sa bratom/sestrom* (.93), *odnos sa prijateljem* (.92), *odnos sa partnerom* (.94).

Nezavisna varijabla

Osobine ličnosti

U prilog činjenici, da se na mnogo različitih načina može pristupiti proučavanju ličnosti, govori podatak da je još u prvoj polovini prošlog veka postojalo preko 50 različitih definicija (Allport, 1937). Prisutno je nekoliko teorijskih i metodoloških okvira izučavanja strukture ličnosti: patocentrični (patološka ponašanja), interpersonalna (komunikacija), biologistička (genetički, biohemijski i fiziološki nivo ličnosti) i leksička (Knežević, Radović i Opačić, 1997). Leksički pristup, koji je primenjen i u ovom istraživanju, govori da jezik može poslužiti kao polazna osnovna tumačenja i ispitivanja ličnosti, jer su svi indikatori dimenzija ličnosti prisutni u jeziku (Smederevac, Mitrović i Čolović, 2010).

U radu se polazi od opšte definicije crta ličnosti kao specifičnih i relativno stabilnih načina na koji se osoba oseća, kako razmišlja i ponaša se (Pervin, Cervone i John, 2005). Prema ovome, ličnost se operacionalizuje preko:

- Osećanja prema sebi i drugima (npr. skala neuroticizam sadrži subskalu anksioznosti koja se tiče osećanja stida i krivice, i subskalu depresivnosti, koja obuhvata osećanje tuge i gubitništva.);
- Ponašanja (npr. skala agresivnost podrazumeva agresivne reakcije, neprijateljsko ponašanje);
- Razmišljanja (npr. skala negativna valenca sadrži negativnu sliku o sebi).

Radi procene crta ličnosti u radu se koristi skraćena verzija upitnika Velikih pet plus dva (Smederevac, Mitrović i Čolović, 2010) koji je nastao na osnovu psiholeksičkog istraživanja na srpskom jeziku. Upitnik je odabran zbog prilagođenosti domaćem uzorku, zadovoljavajućih metrijskih karakteristika, praktičnosti u primeni. Upitnik sadrži 70 kratkih opisa ličnosti (po 10 ajtema za svaku osobinu ličnosti) uz koje je priložena petostepena skala Likertovog tipa za odgovaranje. Upitnik meri sedam osobina ličnosti: neuroticizam, ekstraverzija, agresivnost, savesnost, otvorenost prema iskustvu, pozitivna valenca, negativna valenca.

Sledi opis pojedinačnih skala ličnosti, kao i prikaz mera pouzdanosti izraženih Kronbah alfom. Kronbah Alfa celokupne skale Velikih pet plus dva iznosi 0,86.

- **Neuroticizam**- ukazuje na stepen reaktivnosti na ugrožavajuće stimulse (od hiperaktivnosti do izražene hladnokrvnosti i emocionalne hladnoće). Sadrži indikatore depresivnosti (pad voljnih dinamizama, pesimizam, tuga, osećanje gubitništva), negativnog afekta (opšte stanje neprijatnosti, zabrinutosti, brige, samosažaljenja) i anksioznosti u manjoj meri (napetost, stid, osećanje krivice i kajanja), ($\alpha = ,87$);
- **Ekstraverzija**- ukazuje na stepen reaktivnosti na spoljnje okruženje (od preteranog traženja stimulacije i nemogućnosti prilagođavanja na samoću do distanciranog i rezervisanog ponašanja). Sadrži indikatore srdačnosti (osoba ulaže napor da uspostavi dobre odnose sa drugima), društvenosti (lako uspostavljanje interpersonalnih odnosa i komunikacije), pozitivnog afekta u manjoj meri (optimizam, životni elan), ($\alpha = ,85$);
- **Agresivnost**- učestalost i intenzitet agresivnih impulsa i reakcija (od deficita kontrole impulsa i neprijateljskog ponašanja do izbegavanja sukoba i inhibicije besa). Sadrži indikatore besa (netolerantnost, svadljivost, kriticizam), nepopustljivosti (suzbijanje agresivnosti koja se ispoljava kroz teško praštanje i osvetoljubivost) i teške naravi (dominacija u interpersonalnim odnosima), ($\alpha = ,87$);
- **Savesnost**- ukazuje na stav prema obavezama (od radoholičarstva i opsesivnosti do pasivnosti i lenjosti). Sadrži indikatore samodiscipline (visoki skorovi ukazuju na teškoće prepoznavanja prioriteta, a niski neodlučnost i impulsivnost), istrajnosti (ambicija da se vlastitim naporima postigne visok cilj), promišljenosti (opreznost u donošenju odluka, poštovanje pravila, sklonost planiranju), ($\alpha = ,81$);
- **Otvorenost prema iskustvu**- ukazuje na široka interesovanja, radoznalost i potrebu za raznovrsnošću. Sadrži indikatore intelekta (ulaže napor da kreira stimulatívne situacije), traženja novina (spremnost isprobavanja novih stvari i težnja ka novim iskustvima), ($\alpha = ,82$);

- **Pozitivna valenca**- ukazuje na samoevaluaciju (od osećanja superiornosti i egocentričnosti do samonipodaštavanja). Sadrži indikatore superiornosti (potenciranje sopstvene važnosti, narcizam), u manjoj meri pozitivne slike o sebi (poštovanje vlastitih vrednosti i osobina, bez primesa narcizma), ($\alpha = ,86$);
- **Negativna valenca**- ukazuje na objektivnost prema sebi (od nekritičnosti prema sebi i površnosti do preterane kritičnosti). Sadrži indikatore manipulativnosti (ostvarivanje ličnih ciljeva pod svaku cenu, isticanje sopstvene važnosti nauštrb drugih) i negativne slike o sebi (povišena svest o vlastitim manama), ($\alpha = ,87$).

Afektivna vezanost

Pod konstruktom afektivne vezanosti podrazumeva se organizacija osećanja, kognicije i ponašanja osoba u odnosima koji obezbeđuju osećaj sigurnosti i pripadanja (Weiss, 1994). Afektivna vezanost se može operacionalizovati i kao stil vezanosti, vezanost za određene osobe (roditelje, prijatelje, partnere), te kao specifičan način organizacije afektivne vezanosti (Hanak, 2004). Prvobitno je afektivna vezanost definisana kao vrsta emocionalnog odnosa koji je trajan, emocionalno značajan, a podrazumeva ispoljavanje naklonosti prema određenoj osobi, kao i negodovanje pri odvajanju od nje (Bowly i Ainsworth, prema Cassidy, 1999). Pored ovih opštih karakteristika afektivni odnosi se odlikuju i specifičnim karakteristikama koje ih određuju kao afektivne odnose: traženje blizine, separacioni protest, sigurno utočište i baza sigurnosti (Ainsworth, prema Stefanović-Stanojević, 2005).

Za procenu afektivne vezanosti u ovom istraživanju koristio se Upitnik za procenu afektivne vezanosti (UPIPAV) Nataše Hanak (2004). Upitnik je izabran iz nekoliko razloga: ima adekvatne metrijske karakteristike, proveren je i konstruisan za domaći uzorak, primenljiv je na širi opseg godišta, meri uopštenu afektivnu vezanost ne ograničavajući se na konkretan odnos, može se koristiti za klasifikaciju ispitanika u četiri kategorije vezanosti i meri neke od osnovnih fenomena afektivne vezanosti. Treba napomenuti da ovaj upitnik nije izvorno konstruisan radi procene stilova afektivne vezanosti niti dimenzija anksioznost i izbegavanje na osnovu kojih se utvrđuju individualne razlike u vezanosti, nego radi procene osnovnih fenomena afektivne vezanosti, koji su opisani putem teorije afektivne vezanosti i indikatora različitih organizacija afektivne vezanosti preuzetih iz kliničkih instrumenata AAI (Adult Attachment Interview, Main i saradnici, 1985) i AAP (Adult Attachment Projective, George i West, 2001).

Upitnik sadrži 7 skala (Nerazrešena porodična traumatizacija, Negativan model sebe, Slaba regulacija besa, Korišćenje spoljašnje baze sigurnosti, Negativan model drugih, Strah od gubitka spoljne baze sigurnosti, Kapacitet za mentalizaciju) sa po 11 ajtema za svaku skalu. Ispitanici navode pomoću sedmostepene skale u kojoj meri se slažu sa određenim tvrdnjama koje opisuju različita iskustva, osećanja i stavove prema drugim ljudima i sebi. U ovom istraživanju su korišćene dve skale upitnika koje imaju sledeća značenja:

- **Negativan model sebe**- ovu komponentu čine stavke koje izražavaju verovanja o sopstvenoj nedostojnosti i neadekvatnosti, kao i nesigurnost u sebe i svoje vrednosti.
- **Negativan model drugih**- obuhvata stavke koje se odnose na negativna ubeđenja o ljudskoj prirodi, kao i stavke u kojima se izražava potreba da se bude oprezan i distanciran u odnosu sa drugima.

Pošto upitnik UPIPAV ispituje osnovne fenomene afektivnog vezivanja koje se tiču organizacije afektivne vezanosti, skale Negativan model sebe i Negativan model drugih su odabrane kao skale koje se tiču jednog od najvažnijih koncepata teorije afektivne vezanosti- unutrašnjih radnih modela vezanosti. Unutrašnji radni modeli imaju funkciju regulacije kognitivnih, bihevioralnih i emocionalnih procesa važnih za afektivno vezivanje. Poseduju relativnu stabilnost što ima dugoročne posledice po brojne domene života pojedinca- razvoj ličnosti, bliskih odnosa i dr.

U ovom istraživanju unutrašnja konzistentnost celokupne skale i dve pojedinačne subskale je merena putem Kronbah alfe i dobijeni su sledeći rezultati: Negativan model sebe (,89) i Negativan model drugih (,90). Pouzdanost obe skale zajedno je 0,91. Obe subskale pojedinačno i ukupno imaju visoke granične vrednosti za pouzdanost.

Autoritarnost

Iako postoje dva dominantna pristupa konstrukturu autoritarnosti, kao sklopa ličnosti i kao skupa stavova, ima pokušaja prevazilaženja ovih suprotstavljenih gledišta. Pokušava se naglasiti kompleksna priroda fenomena autoritarnosti, uz prepoznavanje činjenice da “autoritarnost ima dosta vidova javljanja i verovatno više od jednog uzroka“. (Petrović, 2003, str. 113). U istraživanju se polazi od shvatanja da je autoritarnost složen socijalno-psihološki fenomen, koji

je s jedne strane psihološki zasnovan u crtama ličnosti, a s druge strane ima širok spektar afektivnog, bihevioralnog i kognitivnog ispoljavanja.

Autoritarne ličnosti, su između ostalog, okarakterisane kao konvencionalne, cinične, destruktivne, agresivne, rigidne, submisivne prema autoritetima. Imaju stav da se treba potčinjavati autoritetu, da je opravdano biti agresivan ukoliko autoritet odobri i da je neophodno prihvatiti pravila koja autoritet nameće.

Za procenu autoritarnosti upotrebljena je skala AutoritarNoSt (Mihić, Čolović, Bodroža, Biro i Smederevac, 2009). Upitnik je nastao spajanjem dve skale autoritarnosti sa različitim teorijskim konceptima u osnovi. Sadrži 47 ajtema sa Likertovim formatom odgovora. Ovim upitnikom se procenjuju tri faktora autoritarnosti:

- **Autoritarna submisivnost**- ukazuje na sklonost poslušnosti autoritetu, i uopšteno pravilima i zakonima (ukupno 19 ajtema);
- **Autoritarna agresivnost**- ukazuje na nepoštovanje različitosti, antiintraceptivnost, agresivnost prema osobama čije ponašanje nije u skladu sa društvenim normama (ukupno 19 ajtema);
- **Rigidnost**- ukazuje na nefleksibilnost u mišljenju, te sklonost osobe da stoički, bez žalbe izdrži životne napore (ukupno 9 ajtema).

Unutrašnja konzistentnost cele skale AutoritarNost, merena putem Kronbah Alfe iznosi 0,94, dok pojedinačne skale dosežu sledeće vrednosti: autoritarna submisivnost ($\alpha = ,90$), autoritarna agresivnost ($\alpha = ,90$) i autoritarna rigidnost ($\alpha = ,79$).

Komunikacija

Bez komunikacije, kao dinamičnog procesa kreiranja značenja kroz verbalne i neverbalne simbole, nemoguće je zamisliti socijalni život i bliske odnose (Wood, 2009). Mnogi autori govore o isprepletenosti fenomena komunikacije i bliskih odnosa (Nicotera, 1993; Fletcher, 2002; Sillars i Vangelisti, 2006; Andersen, 2009; Berko, Aitken i Wolvin, 2010; Regan, 2011). Komunikacija se posmatra kao primarni mehanizam razvoja i održavanja odnosa. Ukoliko se krene od početka razvoja odnosa, pojedinci započinju putem verbalnih i neverbalnih strategija pokazivati svoju zainteresovanost prema potencijalnom relacijskom partneru. Dalji razvoj odnosa se sastoji od usmeravanja površne komunikacije ka dubljim nivoima intime i

posvećenosti. Jednom uspostavljen bliski odnos održava se putem komunikacije, a i eventualni završetak odnosa nije moguće ostvariti na drugačiji način nego komunikacijskim sredstvima.

U radu se ispituje jedan od aspekata komunikacije, tzv. komunikacijski stil. Radi se o specifičnom načinu komuniciranja koji je svojstven svakom pojedincu. Polazi se od shvatanja komunikacijskog stila kao „načina na koji se neko verbalno i neverbalno ponaša kako bi signalizirao drugima kako bukvalno značenje poruke treba prihvatiti, interpretirati, filtrirati i shvatiti“ (Norton, 1983, str. 19). Specifičnim načinom komunikacije usmerava se interpretacija značenja u određenom pravcu, čime se utiče na percepciju i očekivanja u bliskim odnosima. Osim toga, stilom komuniciranja se ispoljava identitet svake osobe. Istraživanjem se pokušava ispitati značaj ovog aspekta komunikacije za bliske odnose, s obzirom da se navodi da stil komuniciranja ima pragmatične posledice po bliske odnose (Norton, 1983; Norton i Brenders, 1996; Payne, 1996).

Komunikacijski stil se operacionalizuje preko percepcije načina komuniciranja i tiče se:

- Verbalnih znakova- smeh, pričanje viceva i anegdota, glasovna anksioznost, učestalost govora;
- Neverbalnih znakova- gestikulacija, pokreti očiju, facijalna ekspresija;
- Osećanja i raspoloženja tokom komunikacije- osećanje prijatnosti, anksioznosti, opuštenosti;
- Komunikacijsko ponašanje u socijalnim situacijama- dominantno ponašanje, otvorenost.

Za procenu načina komuniciranja u ovom istraživanju koristi se upitnik CSM (Communicator Style Measure, Norton, 1983), koji je preveden sa engleskog za potrebe ovog istraživanja. Upitnik sadrži 50 opisa načina komuniciranja. Meri se ukupno 11 stilova komuniciranja sa po 4 ajtema za svaku skalu, putem petostepene skale Likertovog tipa. Skale upitnika CSM označavaju sledeće načine komuniciranja: (uz prikaz dobijene pouzdanosti u ovom istraživanju izraženih Kronbah alfa za svaku skalu posebno)

- **Prijateljski stil** („friendly“)- podrazumeva odsustvo neprijateljstva u komunikaciji i težnju ka intimnosti. Kronbah alfa iznosi 0,82;
- **Upečatljivi** („impression leaving“)- način komunikacije koji je primećen od strane drugih, koji ostavlja utisak i koji ljudi lako pamte. Kronbah alfa iznosi 0,84;

- **Opušteni** („relaxed“)- ukazuje na odsustvo anksioznosti u načinu komuniciranja. Kronbah alfa iznosi 0,82;
- **Argumentativni** („argumentative“)- ovaj način komuniciranja podrazumeva sklonost ka traženju i pružanju objašnjenja, obrazloženja, argumenata. Kronbah alfa iznosi 0,90;
- **Pažljivi** („attentive“)- ukazuje na spremnost osobe da drugima pokaže i stavi do znanja da ih pažljivo sluša. Kronbah alfa iznosi 0,84;
- **Precizni** („precise“)- uključuje fokusiranje na tačnost i detalje tokom komunikacije. Kronbah alfa iznosi 0,85;
- **Animirani** („animated“)- podrazumeva učestalo korištenje brojnih neverbalnih, fizičkih znakova. Kronbah alfa iznosi 0,81;
- **Dramatični** („dramatic“)- ukazuje na preterivanja, prenaglašavanja u komuniciranju. Kronbah alfa iznosi 0,85;
- **Otvoreni** („open“)- predstavlja ekstrovertan način komuniciranja, okrenut ka drugima, pristupačan. Kronbah alfa iznosi 0,89;
- **Dominantni** („dominant“)- ukazuje na tendenciju preuzimanja kontrole u komunikaciji, nametljivost. Kronbah alfa iznosi 0,88;
- **Komunikacijski imidž**- jeste mera procene vlastitog načina komuniciranja, odnosno na koji način osoba sebe doživljava kao komunikatora, i kako uopšteno ocenjuje svoj stil komuniciranja. Kronbah alfa iznosi 0,90.

Prema rezultatima analize pouzdanosti, celokupno gledano upitnik načina komuniciranja CSM pokazuje visoku pouzdanost (,90). Celokupno i pojedinačno po skalama ovaj upitnik pokazuje zadovoljavajući nivo pouzdanosti, koji se kreće od ,81 do ,90.

Porodična interakcija

U istraživanju se polazi od definicije porodične interakcije kao niza ponašanja i stavova roditelja usmerenih ka zadovoljenju fizičkih, emocionalnih i socijalnih potreba deteta (Grolnick i Marbell, 2009). Kao primarni faktor socijalizacije, porodični odnosi usmeravaju razvoj deteta, osposobljavajući ga za formiranje bliskih odnosa i socijalni život uopšte. Iako postoji širok raspon ponašanja i stavova roditelja koji su predmet proučavanja, kada je u pitanju porodična interakcija, većina autora se slaže da postoje dve dimenzije roditeljskog ponašanja: kontrola

nasuprot autonomije i prihvatanje nasuprot odbijanju. Prvi faktor se tiče funkcionalnog aspekta odnosa roditelja i deteta (disciplinovanje, ograničavanje slobode deteta i postavljanje zahteva), a drugi faktor se tiče emocionalnog aspekta odnosa (međusobno poverenje, ljubav, podrška).

Za procenu porodične interakcije koristiće se modifikovana verzija upitnika odnosa u porodici SRDI (Opačić i Kos, 1987). Pošto je prvobitno upitnik bio konstruisan za merenje različitih dimenzija odnosa adolescenata i roditelja, u ovom istraživanju će biti prilagođen za stariji uzrast. Modifikacija ide u pravcu ispitivanja sećanja na period odrastanja i odnos sa roditeljima. Ispitanici će procenjivati prošla iskustva sa roditeljima, tokom perioda svog odrastanja. U istraživanju se koristi 6 skala upitnika (46 ajtema) koje procenjuju sledeće dimenzije odnosa sa roditeljima, posebno sa majkom i ocem: požrtvovanost, intimnost, zanemarivanje, zahtevnost, kažnjavanje i kontrola. Sledi objašnjenje pojedinačnih skala porodične interakcije, kao i prikaz unutrašnje konzistentnosti izražene Kronbah Alfom. Pouzdanost skale porodične interakcije sa majkom iznosi ,85, a sa ocem ,83, a celokupne skale (majka i otac) ,90.

Na emocionalni aspekt odnosa roditelj-dete ukazuju sledeće skale:

- **Intimnost**- obuhvata ajteme koji se tiču percipiranja odnosa sa roditeljima kao bliskog, intimnog, toplog i podržavajućeg (7 ajtema). Kronbah Alfa za interakciju sa majkom iznosi 0,92, a oca 0,94.
- **Zanemarivanje**- obuhvata stavke koje se odnose na percipiranje odnosa sa roditeljima kao hladnog, nepodržavajućeg i distanciranog (9 ajtema). Kronbah Alfa za interakciju sa majkom iznosi 0,93, a oca 0,94.
- **Požrtvovanost**- obuhvata stavke koje se odnose na percipiranje roditelja kao požrtvovanih, koji ulažu dodatni napor da zadovolje potrebe deteta (8 ajtema). Kronbah Alfa za interakciju sa majkom iznosi 0,92, a oca 0,95.

Na funkcionalni aspekt ukazuju sledeće skale:

- **Zahtevnost**- stavke ove skale ukazuju na percipiranje roditelja koji postavljaju previsoke zahteve pred dete, koji prevazilaze njegove sposobnosti i koje je nemoguće ispuniti (8 ajtema). Kronbah Alfa za interakciju sa majkom iznosi 0,86, a oca 0,84.
- **Kažnjavanje**- stavke ukazuju na percepciju roditeljskog ponašanja kao grubog i agresivnog u uspostavljanju discipline, upotrebu kazni, omalovažavanja (8 ajtema). Kronbah Alfa za interakciju sa majkom iznosi 0,92, a oca 0,93.

- **Kontrola**- stavke ukazuju na percipiranje ograničavanja slobode i autonomije deteta od strane roditelja (6 ajtema). Kronbah Alfa za interakciju sa majkom iznosi 0,92, a oca 0,91.

UZORAK

Uzorak čini 400 ispitanika oba pola, uzrasta od 19 do 51 godina. Od ukupno 537 podeljenih upitnika, dobijeno je 400 valjanih. Ispitanike čine većinom stanovnici Novog Sada, okolnih gradskih i prigradskih naselja.

Od ukupno 400 ispitanika, njih 277 (69,3%) čine žene, dok je njih 123 (30,8%) muškog pola. I pored dodatno uloženog napora da se uključi više muškaraca u istraživanje, žene su činile većinu. Što se tiče uzrasta, prosečna starost ispitanika iznosi 29 godina. Najmlađi ispitanik ima 19, a najstariji 51 godinu. Veći deo uzorka čine ispitanici uzrasta od 19 do 29 godina (216 ispitanika ili 54%), slede ispitanici od 30 do 39 godina (137 ispitanika ili 34,3%), te ispitanici od 40 do 51 godine (47 ispitanika ili 11,8%).

Kada je u pitanju **obrazovanje** ispitanika najveći deo čine srednje obrazovane osobe (222 ispitanika ili 55,5%), slede ispitanici sa višim i visokim obrazovanjem (162 ili 40,5%), zatim ispitanici sa magistraturom ili doktoratom (9 ispitanika ili 2,3%), dok ispitanika sa osnovnim obrazovanjem ima najmanje (7 ili 1,8%). Zbog neujednačenosti uzorka, ispitanici će tokom daljih analiza biti svrstani u dve grupe. Prvu grupu će činiti ispitanici sa osnovnim i srednjim obrazovanjem, a drugu ispitanici sa višim i visokim obrazovanjem, te magistraturom i doktoratom.

Struktura uzorka prema **mestu boravka** je sledeća: većina ispitanika, njih 312 ili 78% živi u gradu, slede ih ispitanici koji žive u seoskom naselju, njih 51 ili 12,8%, dok su najmanje zastupljeni ispitanici koji žive u manjem mestu, njih 37 ili 9,3%. Neujednačenost uzorka je razlog zbog kojega će varijabla mesto boravka biti izostavljena iz daljih analiza.

S obzirom na **bračni status** najviše ispitanika izjavljuje da su u braku (125 ispitanika ili 31,3%), i u vezi (121 ispitanik ili 30,3%), slede ispitanici koji su slobodni (119 ili 29,8%), zatim ispitanici koji žive u vanbračnim zajednicama (17 ili 4,3%), razvedeni (10 ispitanika ili 2,5%), oni koji se izjašnjavaju kao neoženjeni/neudate (5 ispitanika ili 1,3%) i udovci/udovice (3 ili

0,8%). U daljnim analizama ispitanici koji su u braku ili vanbračnim zajednicama čine jednu grupu, drugu grupu ispitanici koji su u vezi, a treću ostali ispitanici (koji su slobodni, razvedeni, udovci).

Što se tiče **dece**, 263 ispitanika (65,8%) izjavljuje da ima dece, dok njih 137 ili 34,2% izjavljuje da nema dece.

Prema varijabli **zaposlenje**, struktura uzorka je sledeća: pola ispitanika 200 ili 50% izjavljuje da je zaposleno, a druga polovina da je nezaposleno.

Ispitanici koji su izjavili da imaju partnera, odgovarali su na pitanja koja se tiču njegovog zaposlenja i obrazovanja. Što se tiče **zaposlenja partnera**, njih 181 ili 68,6% izjavljuje da je njihov partner zaposlen, a njih 83 ili 31,4% imaju partnera koji je nezaposlen. Što se tiče **obrazovanja partnera**, bilo je 147 ili 56,5% ispitanika čiji partner ima srednje obrazovanje, zatim 104 ili 40% ispitanika čiji partner ima više ili visoko, 8 ili 3,1% magistraturu ili doktorat i 1 ili 0,4% osnovno obrazovanje. Kao i u slučaju obrazovanja ispitanika, grupisanje će se svesti na dve kategorije (osnovno/srednje i /više/visoko/magistratura/doktorat).

Kada je u pitanju **struktura porodice**, najviše ispitanika živi sa supružnikom i decom, njih 86 ili 21,6%, slede ispitanici koji žive sa ocem, majkom i bratom ili sestrom, njih 73 ili 18,3%, zatim ispitanici koji žive sami, njih 46 ili 11,6%. Celokupna struktura porodice je prikazana u odeljku Prilozi, i prema pojedinačnim članovima sa kojima ispitanici žive i prema kombinacijama članova porodice.

Ispitanici su odgovarali i na pitanja koja se tiču perioda njihovog odrastanja. Tako na pitanje o **mestu boravka tokom odrastanja**, ispitanici izjavljuju sledeće: 216 (54%) ispitanika je živelo tokom odrastanja u gradskom naselju, 110 (27,5%) je živelo u seoskom naselju i 74 (18,5%) u manjem mestu. U daljnim analizama ispitanici su prema mestu boravka tokom odrastanja raspodeljeni u dve grupe (gradsko naselje i grupa koja živi u manjem mesto ili seoskom naselju). Što se tiče **strukture porodice tokom odrastanja**, utvrđeno je da je najveći broj ispitanika, njih 217 (54,3) živelo zajedno sa ocem, majkom i bratom ili sestrom, slede ispitanici koji su živeli sa ocem, majkom, bratom/sestrom, bakom i dekom (58 ili 14,5%). Što se tiče **bračnog statusa roditelja ispitanika**, 351 ili 87,8% ispitanika izjavljuje da su roditelji tokom njihovog odrastanja živeli u braku (ili u vanbračnoj zajednici). Preostali deo uzorka, njih 49 ili 12,3% izjavljuju da su se roditelji razveli. Najviše ispitanika je u trenutku razvoda imalo

9,4 godine, s tim da se raspon godina koje su ispitanici imali u trenutku razvoda kreće od godinu dana do 21 godine života.

Što se tiče procene **odnosa između roditelja tokom odrastanja i odnosa između svih članova porodice, kao i celokupne emocionalne atmosfere u porodici**, odgovori ispitanika su prikazani u tabelama 1 i 2.

Tabela 1.

Odnos između roditelja tokom odrastanja

	F	P
Loš	37	9,3
Zadovoljavajući	50	12,5
Dobar	150	37,5
Odličan	163	40,8

F- Frekvencije; P- Procenti

Tabela 2.

Odnos između svih članova porodice, kao i celokupna emocionalna atmosfera u porodici tokom odrastanja

	F	P
Jako loši	1	,3
Loši	11	2,8
Nisam siguran	44	11,0
Dobri	201	50,3
Jako dobri	143	35,8

F- Frekvencije; P- Procenti

OBRADA PODATAKA

Tokom statističke analize podataka koristiće se sledeće metode obrade:

1. Deskriptivna statistika za opis uzorka,
2. Povezanost između pojedinih varijabli je merena putem Pirsonovog koeficijenta korelacije,
3. Za utvrđivanje razlika na pojedinim varijablama primenjena je MANOVA,
4. Regresionom analizom je merena prediktivna snaga pojedinačnih varijabli.

SPROVOĐENJE ISTRAŽIVANJA

Prikupljanje podataka za istraživanje je realizovano tokom 2015 godine na području Novog Sada. Pošto je istraživanje uključivalo ispitanike širokog raspona uzrasta, baterije testova su podeljene grupaciji studenata, zaposlenima u različitim privatnim i državnim kompanija, nezaposlenima. Veliki broj upitnika nije vraćen, a deo nije adekvatno popunjen. Bateriju testova, čine sledeći upitnici- opšti upitnik za prikupljanje osnovnih podataka o ispitanicima, upitnik kvaliteta bliskih odnosa NRI, upitnik afektivne vezanosti UPIPAV, upitnik crta ličnosti Velikih pet+2, upitnik za procenu autoritarnosti AutoritarNoSt, upitnik komunikacijskih stilova CSM, upitnik porodične interakcije SRDI. Pre glavnog istraživanja pristupilo se prevođenju upitnika komunikacijskih stilova CSM sa engleskog na srpski, kao i modifikaciji upitnika porodične interakcije SRDI. Istraživanje je bilo anonimno.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

- **Deskriptivni pokazatelji izraženosti varijabli na uzorku**

Tabela 3.

Pokazatelji distribucija odgovora ispitanika za svaki pojedinačni bliski odnos

	AS	SD	Min	Max	S	K	K-S	p
Majka	4,11	,56	2	5	-1,41	2,64	,12	,000
Otac	3,94	,63	1	5	-1,68	3,69	,19	,000
Brat/sestra	3,99	,57	2	5	-1,18	1,71	,16	,000
Prijatelj	4,06	,51	2	5	-,84	,37	,12	,000
Partner	4,23	,47	2	5	-1,61	3,08	,25	,000

AS- Aritmetička sredina; SD- Standardna devijacija; Min./Max.- Minimum i Maximum; S- Skjunis (Standardna greška Skjunisa = 0,12); K- Kurtosis (Standardna greška Kurtosisa = 0,24); K-S- Kolmogorov-Smirnov test; p- Nivo značajnosti Kolmogorv-Smirnov testa

Pokazatelji distribucija odgovora ispitanika ukazuju da se odgovori ispitanika ne raspoređuju u skladu sa normalnom distribucijom, već su za sve bliske odnose pomereni u pravcu viših odgovora. Ispitanici generalno procenjuju sve svoje bliske odnose kao odnose višeg kvaliteta. Za odnos sa ocem i bratom/sestrom se vezuje blago niži kvalitet, u poređenju sa ostalim odnosima. Odnos sa partnerom se procenjuje kao odnos najvišeg kvaliteta. Sledi odnos sa majkom i prijateljem.

Sledi tabelarni prikaz deskriptivnih pokazatelja za pojedinačne kvalitativne karakteristike različitih vrsta bliskih odnosa.

Tabela 4.

Srednje vrednosti ispitanika na skalama kvaliteta različitih vrsta bliskih odnosa

	Majka		Otac		Brat/sestra		Prijatelj		Partner	
	AS	SD	AS	SD	AS	SD	AS	SD	AS	SD
Sig.u traj.odn.	4,80	,54	4,72	,71	4,75	,60	4,33	,76	4,44	,69

Privrženost	4,79	,58	4,72	,70	4,67	,67	4,28	,78	4,73	,59
Briga	4,33	,81	4,12	,92	4,26	,85	4,06	,84	4,55	,55
Poštovanje	4,32	,75	4,19	,78	4,16	,78	4,22	,64	4,31	,58
Instr. pomoć	3,98	,96	3,76	,99	3,41	,97	3,41	,97	3,97	,71
Prijateljstvo	3,70	,83	3,51	,83	3,83	,77	4,10	,66	4,48	,55
Intimnost	3,33	1,13	2,61	1,01	3,28	1,06	3,73	,98	3,97	,78
Konflikt	2,13	,75	2,07	,71	2,15	,70	1,84	,54	2,14	,59
Antagonizam	2,10	,77	2,07	,73	2,15	,72	1,92	,56	2,12	,59

AS- Aritmetička sredina; SD- Standardna devijacija

Analiza odgovora ispitanika na pojedinačnim skalama kvaliteta pet vrsta bliskih odnosa ukazuje da se najviši skorovi dodeljuju različitim emotivnim aspektima bliskih odnosa- sigurnost u trajnost odnosa, privrženost, briga i poštovanje, dok se niži skorovi vezuju za negativne pojave u odnosima (konflikti i antagonizam).

Od svih kvalitativnih karakteristika odnosa, najizraženija je uverenost da se odnos neće promeniti i da će trajati (sigurnost u trajnost odnosa). Ovaj aspekt kvaliteta odnosa se u najvećoj meri vezuje za porodične odnose (majka, otac, brat/sestra). Ispitanici najmanje veruju u opstanak prijateljskog odnosa. Ispitanici izjavljuju i da najviše veruju u ljubav (privrženost) porodice i partnera, a najviše brinu i štite (briga) partnera, majku te brata/sestru, a slabije oca i prijatelja. Nadalje, ispitanici izjavljuju da ih najviše ceni i podržava (poštovanje) majka, partner i prijatelj, a slabije otac i brat/sestra. Kada je u pitanju pomoć (instrumentalna pomoć) ispitanici se najviše oslanjaju na majku i partnera, te oca, a slabije prijatelja i brata/sestru. Najviše vremena provode (prijateljstvo) sa partnerom i prijateljem, a slabije sa članovima porodice.

Što se tiče negativnih aspekata bliskih odnosa, konfliktnih situacija i netrpeljivosti, oni su slabije izraženi u svim vrstama bliskih odnosa. Odnosi sa bratom/sestrom i partnerom prednjače kada su u pitanju ovi manje prijatni momenti bliskosti.

Sledi prikaz (tabele 5-10) pokazatelja distribucija odgovora ispitanika dobijenih putem preostalih mernih instrumenta.

Tabela 5.

Pokazatelji distribucija odgovora ispitanika za osobine ličnosti upitnika Velikih pet plus dva

	AS	SD	Min	Max	S	K	K-S	p
Agresivnost	2,66	,82	1	5	,30	-,41	,06	,001
Ekstraverzija	3,97	,63	2	5	-,58	,35	,07	,000
Neuroticizam	2,32	,80	1	5	,39	-,43	,07	,000
Neg. valenca	1,82	,70	1	5	1,22	1,41	,13	,000
Otvorenost	3,86	,65	1	5	-,56	,43	,06	,001
Poz.valenca	3,31	,72	1	5	,00	,00	,05	,036
Savesnost	3,84	,72	1	5	-,42	-,26	,08	,000

AS- Aritmetička sredina; SD- Standardna devijacija; Min./Max.- Minimum i Maximum; S- Skjunis (Standardna greška Skjunisa = 0,12); K- Kurtosis (Standardna greška Kurtosisa = 0,24); K-S- Kolmogorov-Smirnov test; p- Nivo značajnosti Kolmogorv-Smirnov testa

Tabela 6.

Pokazatelji distribucija odgovora ispitanika na skalama upitnika afektivne vezanosti UPIPAV

	AS	SD	Min	Max	S	K	K-S	p
Neg.m.sebe	2,55	1,10	1	7	,84	,31	,12	,000
Neg.m.drugih	4,17	1,19	1	7	-,05	-,19	,04	,170

AS- Aritmetička sredina; SD- Standardna devijacija; Min./Max.- Minimum i Maximum; S- Skjunis (Standardna greška Skjunisa = 0,12); K- Kurtosis (Standardna greška Kurtosisa = 0,24); K-S- Kolmogorov-Smirnov test; p- Nivo značajnosti Kolmogorv-Smirnov testa

Tabela 7.

Pokazatelji distribucija odgovora ispitanika na skalama upitnika autoritarnosti AutoritarNoSt

	AS	SD	Min	Max	S	K	K-S	p
Submisivnost	1,48	,37	1	3	,42	,10	,07	,000
Agresivnost	2,34	,73	1	5	,73	,72	,07	,000
Rigidnost	3,59	,71	1	5	-,53	,83	,07	,000
Autoritarnost	2,14	,48	1	4	,24	,46	,04	,134

AS- Aritmetička sredina; SD- Standardna devijacija; Min./Max.- Minimum i Maximum; S- Skjunis (Standardna greška Skjunisa = 0,12); K- Kurtosis (Standardna greška Kurtosisa = 0,24); K-S- Kolmogorov-Smirnov test; p- Nivo značajnosti Kolmogorv-Smirnov testa

Tabela 8.

Pokazatelji distribucija odgovora ispitanika na skalama upitnika stilova komunikacije CSM

	AS	SD	Min	Max	S	K	K-S	p
Prijateljski	3,77	,65	2	5	-,34	,22	,08	,000
Upečatljivi	3,56	,70	1	5	,05	-,07	,11	,000
Opušteni	3,42	,69	1	5	-,19	,10	,08	,000
Argumentovani	3,34	,87	1	5	-,22	-,10	,08	,000
Pažljivi	3,73	,59	2	5	-,29	,09	,12	,000
Precizni	3,39	,73	2	5	,01	-,12	,07	,000
Animirani	3,37	,74	1	5	-,34	,45	,09	,000
Dramatični	2,73	,76	1	5	-,02	-,19	,08	,000
Otvoreni	2,96	,72	1	5	-,10	,11	,12	,000
Dominantni	3,10	,77	1	5	,01	,08	,08	,000
Kom. imidž	3,59	,81	1	5	,41	4,36	,09	,000

AS- Aritmetička sredina; SD- Standardna devijacija; Min./Max.- Minimum i Maximum; S- Skjunis (Standardna greška Skjunisa = 0,12); K- Kurtosis (Standardna greška Kurtosisa = 0,24); K-S- Kolmogorov-Smirnov test; p- Nivo značajnosti Kolmogorv-Smirnov testa

Tabela 9.

Pokazatelji distribucija odgovora ispitanika na skalama upitnika porodične interakcije SRDI (majka)

	AS	SD	Min	Max	S	K	K-S	p
Intimnost	4,08	,81	1	5	-,91	,83	,13	,000
Zanemarivanje	1,48	,73	1	5	1,82	3,32	,27	,000
Požrtvovanost	4,41	,70	1	5	-1,35	1,64	,20	,000
Kažnjavanje	1,94	,81	1	5	1,16	1,12	,13	,000
Zahtevi	1,95	,75	1	5	1,24	2,04	,12	,000

Individualne i socijalne determinante kvaliteta bliskih interpersonalnih odnosa:
značaj osobina ličnosti, porodične interakcije i komunikacije

Kontrola	1,99	,88	1	5	,87	,49	,12	,000
-----------------	------	-----	---	---	-----	-----	-----	------

AS- Aritmetička sredina; SD- Standardna devijacija; Min./Max.- Minimum i Maximum; S- Skjunis (Standardna greška Skjunisa = 0,12); K- Kurtosis (Standardna greška Kurtosisa = 0,25); K-S- Kolmogorov-Smirnov test; p- Nivo značajnosti Kolmogorv-Smirnov testa

Tabela 10.

Pokazatelji distribucija odgovora ispitanika na skalama upitnika porodične interakcije SRDI (otac)

	AS	SD	Min	Max	S	K	K-S	p
Intimnost	3,38	1,03	1	5	-,46	-,43	,08	,000
Zanemarivanje	1,78	,91	1	5	1,15	,55	,19	,000
Požrtvovanost	3,99	,95	1	5	-1,05	,53	,15	,000
Kažnjavanje	2,02	,88	1	5	1,16	1,12	,13	,000
Zahtevi	2,03	,71	1	5	,87	,77	,09	,000
Kontrola	2,01	,85	1	5	,89	,65	,13	,000

AS- Aritmetička sredina; SD- Standardna devijacija; Min./Max.- Minimum i Maximum; S- Skjunis (Standardna greška Skjunisa = 0,12); K- Kurtosis (Standardna greška Kurtosisa = 0,25); K-S- Kolmogorov-Smirnov test; p- Nivo značajnosti Kolmogorv-Smirnov testa

Pokazatelji distribucija odgovora ispitanika za osobine ličnosti ukazuju da su odgovori ispitanika za osobine Ekstraverzija, Otvorenost i Savesnost pomerene u smeru viših odgovora, a za osobine Agresivnost, Neuroticizam, Negativna valenca i Pozitivna valenca u smeru nižih odgovora. Srednje vrednosti ukazuju da se ispitanici generalno procenjuju kao ekstravertne, otvorene i savesne ličnosti.

Kada je u pitanju procena afektivne vezanosti, ispitanici u većoj meri izražavaju negativan stav i nepoverenje prema drugima, nego prema sebi. Distribucije odgovora na skali Negativan model drugih su pomerene ka višim odgovorima, a na skali Negativan model sebe ka nižim odgovorima.

Mera autoritarnosti je nešto niže vrednosti. Od svih aspekata autoritarnosti najizraženija je Rigidnost. Distribucije odgovora na skali Rigidnosti, u odnosu na skalu Agresivnost i Submisivnost su pomerene u smeru viših odgovora.

Rezultati za upitnik stilova komunikacije ukazuju da ispitanici u najvećoj meri procenjuju svoj način komuniciranja kao prijateljski i pažljiv. Pokazatelji distribucija odgovora ukazuju na pomeranje ka višim vrednostima u slučaju skala Prijateljski, Opušteni, Argumentovani, Pažljivi, Animirani, Dramatični i Otvoreni, a ka nižim vrednostima na skalama Upečatljivi, Precizni, Dominantni i Komunikacijski imidž.

Što se tiče porodične interakcije, gledano ukupno, skorovi za odnos sa majkom su viših vrednosti, u poređenju sa odnosom sa ocem. Odnos sa majkom je okarakterisan visokom intimnošću i požrtvovanošću. Skorovi za oca su niži u odnosu na skorove za majku po pitanju pozitivnog aspekta interakcije (intimnost i požrtvovanost), a viši za negativne aspekte (zanemarivanje, kažnjavanje, zahtevi i kontrola). Pokazatelji distribucija odgovora za interakciju sa majkom i ocem ukazuju na pomeranje ka višim odgovorima na skalama- Intimnost i Požrtvovanost, a ka nižim odgovorima na skalama- Zanemarivanje, Kažnjavanje, Zahtevi i kontrola.

Relacije kvaliteta bliskih odnosa i personalnih i kontekstualnih varijabli

Istraživanjem se pokušalo ustanoviti da li se ispitanici različitih personalnih i kontekstualnih karakteristika međusobno razlikuju s obzirom na kvalitet bliskih odnosa. Uzete su u obzir sledeće varijable: *pol, uzrast, obrazovanje, zaposlenje, bračni status, deca, struktura porodice sa kojom se trenutno živi, struktura porodice tokom odrastanja, bračni status roditelja tokom odrastanja (u slučaju razvoda roditelja- uzrast ispitanika u trenutku razvoda roditelja), procena odnosa roditelja tokom odrastanja i procena celokupne porodične atmosfere tokom odrastanja.*

Kvalitet bliskih odnosa i pol

Razlika između polova po pitanju kvaliteta različitih bliskih odnosa je utvrđena putem multivarijantne analize varijanse (manova). Analiza pokazuje statistički značajnu razliku između muškaraca i žena po pitanju kvaliteta bliskih odnosa (Wilks lambda=0.96; $F(5,394)=2.65$, $p=0.02$). Prosečne vrednosti pojedinačnih vrsta bliskih odnosa kod muškaraca i žena su prikazane u tabeli 11.

Tabela 11.

Razlika među polovima prema kvaliteti različitih vrsta bliskih odnosa

	Žene		Muškarci		F
	AS	SD	AS	SD	
Majka	4,17	,52	3,97	,62	11,18**
Otac	3,96	,58	3,89	,73	,91
Brat/sestra	4,02	,55	3,91	,59	3,32
Prijatelj	4,09	,50	3,98	,50	3,81*
Partner	4,23	,48	4,21	,42	,13

AS- Aritmetička sredina; SD- Standardna devijacija; F- F test; ** p<0,01; *p<0,05

Dalja analiza razlika ukazuje da žene imaju viši kvalitet bliskih odnosa od muškaraca. Međutim, iako su te razlike primetne kod svih vrsta bliskih odnosa, statističku značajnost doseže samo razlika vezana za odnos sa majkom, dok je za odnos sa prijateljem značajnost na samoj granici. Dakle, žene imaju značajno viši nivo kvaliteta odnosa sa majkom i prijateljem. U slučaju odnosa sa ocem, bratom/sestrom i partnerom, žene takođe imaju više skorove, ali bez statističke značajnosti. Razlike za odnos sa bratom/sestrom su vrlo blizu statističke značajnosti. Najmanja razlika u kvaliteti je prisutna kod odnosa sa partnerom, gde su žene i muškarci gotovo izjednačeni. Na osnovu rezultata zaključuje se da je varijabla pol značajan faktor kvaliteta odnosa sa majkom i prijateljem.

Kvalitet bliskih odnosa i uzrast

Kakav je odnos kvaliteta bliskih odnosa i uzrasta pokušalo se ustanoviti putem procene Pirsonovog koeficijenta korelacije, a rezultati su prikazani u tabeli 12.

Tabela 12.

Povezanost kvaliteta različitih vrsta bliskih odnosa i uzrasta ispitanika

Majka	Otac	Brat/sestra	Prijatelj	Partner
-,147**	-,018	,028	-,203**	-,077

** p<0,01

Kao što tabela prikazuje, prisutna je značajna povezanost uzrasta i kvaliteta bliskog odnosa sa majkom i prijateljem. Visina i smer koeficijenta korelacije ukazuje na nisku povezanost u negativnom smeru, što ukazuje da mlađi ispitanici imaju viši nivo kvaliteta bliskog odnosa sa majkom i prijateljem. Zanimljivo je da su svi koeficijenti korelacije negativnog predznaka, osim za odnos sa bratom/sestrom. Najniža povezanost je primetna za odnos sa ocem. Rezultati ukazuju da je varijabla uzrast značajno povezana sa kvalitetom samo u slučaju odnosa sa majkom i prijateljem.

Kvalitet bliskih odnosa i zaposlenje

Multivarijantnom analizom varijanse (manova) ispitane su razlike u kvaliteti bliskih odnosa zaposlenih i nezaposlenih ispitanika. Rezultati ukazuju da se zaposleni i nezaposleni ispitanici značajno razlikuju prema kvaliteti bliskih odnosa (Wilks lambda=0.95; $F(5,394)=3.41$, $p=0.01$). Dobijene razlike ispitanika, kao i njihove značajnosti su prikazane u tabeli 13.

Tabela 13.

Razlika između zaposlenih i nezaposlenih ispitanika prema kvaliteti bliskih odnosa

	Zaposleni		Nezaposleni		F
	AS	SD	AS	SD	
Majka	4,05	,58	4,17	,53	4,24**
Otac	3,96	,57	3,92	,68	,26
Brat/sestra	4,02	,51	3,95	,61	1,14
Prijatelj	3,99	,51	4,11	,49	5,11**
Partner	4,19	,51	4,26	,42	2,08

AS- Aritmetička sredina; SD- Standardna devijacija; F- F test; ** $p<0,01$

Razlike između kvaliteta bliskih odnosa zaposlenih i nezaposlenih ispitanika su značajne samo kada je u pitanju odnos sa majkom i prijateljem. U slučaju odnosa sa ocem, bratom/sestrom i partnerom nema statistički značajne razlike između zaposlenih i nezaposlenih ispitanika. Nezaposleni ispitanici imaju, u odnosu na zaposlene, kvalitetniji odnos sa majkom i prijateljem. Preostale razlike, iako nisu statistički značajne, ukazuju da zaposleni ispitanici imaju kvalitetniji odnos sa ocem i bratom/sestrom, a nezaposleni sa partnerom.

Kvalitet bliskih odnosa i bračni status

Analiza razlika u kvaliteti bliskih odnosa s obzirom na bračni status ispitanika pokazuje da je ova varijabla značajan faktor kvaliteta određenih vrsta bliskih odnosa. Putem analize varijanse (manova) utvrđeno je da se ispitanici različitog bračnog statusa statistički značajno razlikuju prema kvaliteti bliskih odnosa (Wilks lambda=0.95; $F(10,786)=2.03$, $p=0.03$). Dobijeni rezultati su prikazani u tabeli 14.

Tabela 14.

Razlika među ispitanicima različitog bračnog statusa u kvaliteti bliskih odnosa

	U braku/vabračnoj zajednici		U vezi		Slobodni		F
	AS	SD	AS	SD	AS	SD	
Majka	4,12	,57	4,09	,60	4,12	,53	,055
Otac	3,95	,59	3,86	,73	4,01	,56	1,99
Brat/sestra	4,02	,53	3,95	,63	3,99	,55	,567
Prijatelj	3,95	,55	4,09	,51	4,14	,44	5,05**
Partner	4,19	,59	4,22	,47	-	-	,987

AS- Aritmetička sredina; SD- Standardna devijacija; F- F test; ** $p<0,01$

Napomena: kategorija Slobodni obuhvata ispitanike koji su se izjasnili kao slobodni, neoženjeni, razvedeni, udovci. Ova kategorija ispitanika je izuzeta iz analize razlika u kvaliteti odnosa sa partnerom, s obzirom da su izjavili da nemaju partnera.

Statistički značajne razlike u kvaliteti bliskih odnosa s obzirom na bračni status su primetne samo za odnos sa prijateljem. Post hoc analiza (Scheffe test) pokazuje da se ispitanici koji su slobodni značajno razlikuju samo od ispitanika koji su u braku/vanbračnoj zajednici u kvaliteti odnosa sa prijateljem. Ispitanici koji su slobodni imaju kvalitetniji odnos sa prijateljem. Preostale razlike u kvaliteti bliskih odnosa između ispitanika različitog bračnog statusa se nisu pokazale kao statistički značajne.

Kvalitet bliskih odnosa i deca

Analiza rezultata ispitanika sa i bez dece, prema kvaliteti bliskih odnosa, ukazuje na značajne razlike. Zaključuje se da je faktor potomstva značajan kada je u pitanju kvalitet bliskih odnosa (Wilks lambda=0.95; $F(5,394)=3.87$, $p=0.02$). Rezultati analize razlika (manova) u

kvaliteti različitih vrsta bliskih odnosa, ispitanika koji imaju i onih koji nemaju decu su prikazani u tabeli 15.

Tabela 15.

Razlika među ispitanicima koji imaju i koji nemaju decu u kvaliteti bliskih odnosa

	Ispitanici koji imaju decu		Ispitanici koji nemaju decu		F
	AS	SD	AS	SD	
Majka	4,06	,59	4,13	,55	1,53
Otac	3,95	,59	3,94	,65	,025
Brat/sestra	4,01	,53	3,97	,58	,316
Prijatelj	3,94	,56	4,11	,46	11,16**
Partner	4,15	,58	4,27	,39	6,31**

AS- Aritmetička sredina; SD- Standardna devijacija; F- F test; ** $p < 0,01$

Primetni su kvalitetniji odnosi sa majkom, prijateljem i partnerom kod ispitanika koji nemaju decu. S druge strane, ispitanici koji imaju decu imaju kvalitetniji odnos sa ocem i bratom/sestrom. Međutim, statistički značajne su samo razlike u slučaju kvaliteta odnosa sa prijateljem i partnerom. Ispitanici koji nemaju decu, imaju statistički značajno kvalitetniji odnos sa prijateljem i partnerom.

Kvalitet bliskih odnosa i struktura sadašnje porodice

Razmatrali smo i pitanje strukture porodice ispitanika, odnosno članova porodice sa kojima ispitanici žive. Analiza varijanse (manova) ukazuje da je faktor strukture porodice značajan za kvalitet bliskih odnosa (Wilks lambda=0.87; $F(10,396)=2.88$, $p=0.02$). Na značajnost pojedinačnih razlika između ispitanika upućuje tabela 16.

Tabela 16.

Razlika među ispitanicima različite strukture sadašnje porodice u kvalitetu bliskih odnosa

	Ispitanici koji žive sami		Supružnik i deca		Roditelji, brat/sestra		F
	AS	SD	AS	SD	AS	SD	

Individualne i socijalne determinante kvaliteta bliskih interpersonalnih odnosa:
značaj osobina ličnosti, porodične interakcije i komunikacije

Majka	3,94	,61	4,12	,60	4,28	,37	6,06**
Otac	3,89	,62	4,02	,54	4,07	,57	1,36
Brat/sestra	3,98	,49	4,04	,57	4,11	,47	,941
Prijatelj	4,11	,47	3,91	,56	4,16	,39	5,78**
Partner	4,25	,29	4,17	,58	4,24	,42	,658

AS- Aritmetička sredina; SD- Standardna devijacija; F- F test; ** p<0,01

Analiza razlika ukazuje da je struktura porodice značajna kada je u pitanju kvalitet bliskog odnosa sa majkom i prijateljem. Dalja post hoc analiza (Scheffe test), ukazuje da su po pitanju kvaliteta odnosa sa majkom i prijateljem, statistički značajne razlike prisutne samo između ispitanika koji žive sa supružnikom i decom, i onih koji žive sa roditeljima i bratom/sestrom. Ispitanici koji žive sa roditeljima i bratom/sestrom imaju statistički značajno kvalitetniji odnos sa majkom i prijateljem od ispitanika koji žive sa supružnikom i decom. Što se tiče kvaliteta odnosa sa ocem, bratom/sestrom i partnerom, ispitanici različite strukture porodice u kojoj žive se međusobno ne razlikuju.

Kvalitet bliskih odnosa i struktura porodice tokom odrastanja

Ispitivali smo i razlike između ispitanika po pitanju kvaliteta bliskih odnosa, a s obzirom na strukturu porodice u kojoj su odrasli. I u ovom slučaju su utvrđene statistički značajne razlike između ispitanika (Wilks lambda=0.90; F(10,588)=3.03, p=0.01). Značajnost pojedinačnih razlika je prikazana u tabeli 17.

Tabela 17.

Razlika među ispitanicima različite strukture porodice tokom odrastanja u kvaliteti bliskih odnosa

	Roditelji		Roditelji, brat/sestra		Roditelji, brat/sestra, baka,deka		F
	AS	SD	AS	SD	AS	SD	
Majka	3,87	,59	4,14	,54	4,26	,47	4,95**
Otac	3,84	,61	3,99	,60	3,99	,64	,658
Brat/sestra	4,06	,13	3,97	,60	4,13	,54	2,01

Prijatelj	4,24	,28	4,04	,51	4,13	,52	2,58
Partner	4,07	,64	4,24	,47	4,32	,38	2,62

AS- Aritmetička sredina; SD- Standardna devijacija; F- F test; ** p<0,01

Razlike u strukturi porodice u kojoj su ispitanici odrastali, su se značajno odrazile na kvalitet bliskog odnosa sa majkom. Za ostale bliske odnose struktura porodice se ne pokazuje kao značajan faktor, iako se razlike za odnos sa prijateljem i partnerom približavaju statističkoj značajnosti. Post hoc analiza (Scheffe test) pokazuje da ispitanici koji su odrastali sa roditeljima imaju značajno niži kvalitet odnosa sa majkom, u odnosu na druge dve grupe ispitanika (ispitanici koji su odrastali sa roditeljima i bratom/sestrom i ispitanici koji su odrastali sa roditeljima, bratom/sestrom, bakom i dekom).

Kvalitet bliskih odnosa i bračni status roditelja u periodu odrastanja ispitanika

Postavilo se i pitanje razlika u kvaliteti bliskih odnosa između ispitanika, prema bračnom statusu njihovih roditelja. Utvrđena je statistička značajnost varijable bračni status roditelja u periodu odrastanja za kvalitet bliskih odnosa (Wilks lambda=0.94; F(5,394)=4.33, p=0.01). Rezultati analize varijanse (manova) pojedinačnih razlika su prikazani u tabeli 18.

Tabela 18.

Razlika među ispitanicima različitog bračnog statusa roditelja u kvaliteti bliskih odnosa

	U braku/vanbrač. zajednici		Razvedeni		F
	AS	SD	AS	SD	
Majka	4,13	,53	3,93	,73	5,53**
Otac	3,99	,58	3,56	,80	20,71**
Brat/sestra	4,00	,56	3,85	,60	3,08
Prijatelj	4,06	,50	4,03	,50	1,54
Partner	4,23	,46	4,19	,48	,301

AS- Aritmetička sredina; SD- Standardna devijacija; F- F test; ** p<0,01

Kao što tabela pokazuje, ispitanici čiji su roditelji tokom odrastanja bili u braku ili vanbračnoj zajednici imaju viši kvalitet svih tipova bliskih odnosa. Međutim, statističku značajnost dosežu samo razlike vezane za odnos sa majkom i ocem. Tako ispitanici, čiji su

roditelji bili u braku/vanbračnoj zajednici u periodu odrastanja, imaju viši kvalitet odnosa sa majkom i ocem. U istom smeru se kreću i razlike za odnos sa bratom/sestrom, iako ne prelaze neophodnu granicu statističke značajnosti.

Kvalitet bliskih odnosa i procene odnosa između roditelja i odnosa svih članova porodice tokom odrastanja

Povezanost između varijabli procena odnosa između roditelja i odnosa između svih članova porodice tokom odrastanja i kvaliteta bliskih odnosa je ispitana putem Pirsonovog r koeficijenta korelacije, a rezultati su prikazani su tabeli 19.

Tabela 19.

Povezanost procena odnosa sa roditeljima i svih članova porodice u periodu odrastanja sa kvalitetom bliskih odnosa

	Majka	Otac	Brat/sestra	Prijatelj	Partner
Odnos između roditelja	,335**	,497**	,243**	,230**	,225**
Odnos između svih čl. porodice	,331**	,435**	,258**	,186**	,172**

** p<0,01

Statistička obrada ukazuje na statistički značajnu povezanost između kvaliteta svih tipova bliskih odnosa s jedne strane i procena odnosa roditelja i porodičnih odnosa s druge strane. Utvrđeni koeficijenti korelacije su pozitivnog predznaka i vrednosti koje se kreću od nižih ka srednjim. Jedino povezanost procena odnosa između roditelja i članova porodice i kvaliteta odnosa sa ocem i majkom doseže srednji nivo. Najniži stepen povezanosti se beleži kod odnosa sa partnerom. Primetno je i to da su povezanosti jače kod procena odnosa između roditelja, a slabije za procene celokupnih porodičnih odnosa. Pozitivan smer korelacije ukazuje da ispitanici koji su procenili odnos između roditelja i članova porodice kao odnos višeg kvaliteta i sami imaju kvalitetnije bliske odnose.

Pored navedenih karakteristika ispitanika koje su se pokazale kao značajan korelat kvaliteta bliskih odnosa, varijabla uzrast ispitanika u trenutku razvoda roditelja (za ispitanike koji su izjavili da su im se roditelji razveli) nije dosegla adekvatan nivo značajnosti za bliske

odnose {majka ($r=.240$, $p=0.10$); otac ($r=.263$, $p=0.07$); brat/sestra ($r=-.045$, $p=0.76$); prijatelj ($r=.106$, $p=0.47$); partner ($r=.130$, $p=0.37$)}.

Sledi prikaz rezultata prema postavljenim ciljevima i hipotezama istraživanja.

Utvrđivanje relacija individualnih determinanti i kvaliteta bliskih odnosa:

Relacije kvaliteta bliskih odnosa i osobina ličnosti

Jedan od ciljeva istraživanja bio je utvrđivanje povezanosti kvaliteta bliskih odnosa i osobina ličnosti. Pošlo se od pretpostavke da su osobine ličnosti značajno povezane sa kvalitetom bliskih odnosa. Konkretnije, očekivalo se da osobe sa izraženijim osobinama ličnosti-ekstraverzija, pozitivna valenca, otvorenost prema iskustvu i savesnost, imaju viši kvalitet bliskih odnosa u odnosu na osobe sa izraženim osobinama neuroticizam, negativna valenca i agresivnost.

Radi provere hipoteze pristupilo se izračunavanju Pirsonovog koeficijenta korelacije za kvalitet bliskih odnosa i osobine ličnosti. Dobijeni rezultati su prikazani u tabeli 20.

Tabela 20.

Povezanost kvaliteta različitih vrsta bliskih odnosa i osobina ličnosti

	Majka	Otac	Brat/sestra	Prijatelj	Partner
Agresivnost	-,137**	-,181**	-,183**	-,105**	-,108**
Ekstraverzija	,236**	,170**	,274**	,272**	,198**
Neuroticizam	-,276**	-,178**	-,274**	-,258**	-,282**
Negativna valenca	-,224**	-,172**	-,204**	-,152**	-,201**
Otvorenost	,066	,088	,224**	,214**	,111**
Pozitivna valenca	,053	-,017	,133**	,184**	,005
Savesnost	,146**	,103**	,225**	,109**	,202**

** $p<0,01$

Rezultati analize ukazuju da postoji povezanost osobina ličnosti i kvaliteta različitih tipova bliskih odnosa. Gotovo sve osobine ličnosti beleže značajnu povezanost sa kvalitetom bliskih odnosa. Agresivnost, ekstraverzija, neuroticizam, negativna valenca i savesnost su povezane sa kvalitetom svih vrsta bliskih odnosa. Najsnažnija veza se primećuje između neuroticizma i kvaliteta bliskih odnosa. Sledi ih ekstraverzija i negativna valenca, dok su za pozitivnu valencu i otvorenost neke veze izostale.

Potvrđuje se početna pretpostavka da ekstravertnije, otvorenije, savesnije i osobe sa pozitivnijom slikom o sebi imaju kvalitetnije bliske odnose. Izostala je povezanost otvorenosti i kvaliteta odnosa majkom i ocem, kao i povezanost pozitivne valence i kvaliteta odnosa sa majkom, ocem i partnerom. S druge strane, a opet u skladu sa pretpostavkom, agresivnije, neurotičnije, i osobe sa negativnom slikom o sebi imaju manje kvalitetne bliske odnose.

Relacije kvaliteta bliskih odnosa i afektivne vezanosti

Cilj istraživanja bio je i utvrđivanje povezanosti kvaliteta bliskih odnosa i afektivne vezanosti. Pošlo se od pretpostavke da osobe sa pozitivnim modelom sebe i drugih imaju viši kvalitet bliskih odnosa, u odnosu na osobe sa negativnijim modelom sebe i drugih.

Postojanje povezanosti i njena jačina je utvrđena putem Pirsonovog r koeficijenta, a dobijeni rezultati su prikazani u tabeli 21.

Tabela 21.

Povezanost kvaliteta različitih vrsta bliskih odnosa i afektivne vezanosti

	Majka	Otac	Brat/sestra	Prijatelj	Partner
Neg.model sebe	-,232**	-,193**	-,295**	-,238**	-,252**
Neg.model drugih	-,131**	-,129**	-,115**	-,195**	-,155**

** p<0,01

Rezultati analize povezanosti ukazuju da postoji statistički značajna povezanost između kvaliteta svih tipova bliskih odnosa i negativnog modela sebe i drugih. Sve korelacije su negativnog predznaka i većinom slabijeg intenziteta. Osobe sa pozitivnijim modelom sebe, odnosno osobe koje izražavaju pozitivno uverenje o vlastitoj adekvatnosti, koje su sigurne u svoju vrednost, te misle da su dostojne ljubavi imaju bliske odnose višeg kvaliteta. U slučaju

osoba sa negativnim modela drugih, beleži se niži kvalitet svih vrsta bliskih odnosa. Treba napomenuti, da se u slučaju negativnog modela sebe primećuju najizraženije veze sa kvalitetom odnosa sa prijateljem. Negativan model drugih, izražen u negativističkom stavu prema ljudskoj prirodi, te u ubeđenjima o potrebi distanciranja u odnosu sa drugima, beleži generalno niži intenzitet povezanosti sa kvalitetom bliskih odnosa, u poređenju sa intenzitetom povezanosti negativnog modela sebe i kvaliteta odnosa. Početnu pretpostavku o povezanosti kvaliteta bliskih odnosa i afektivne vezanosti možemo prihvatiti u celosti. Međutim, i u slučaju ove povezanosti treba zadržati dozu opreza zbog nižih vrednosti koeficijenata korelacije.

Relacije kvaliteta bliskih odnosa i autoritarnosti

Utvrđivanje veze između kvaliteta bliskih odnosa i autoritarnosti je realizovano putem procene Pirsonovog r koeficijenta. Početna pretpostavka glasi da autoritarnije osobe imaju niži kvalitet bliskih odnosa. Pokušalo se ustanoviti da li specifičan odnos prema društvu i društvenim temama obuhvata i bliske odnose, kao suštinski socijalni fenomen. Rezultati korelacione analize su prikazani u tabeli 22.

Tabela 22.

Povezanost kvaliteta različitih vrsta bliskih odnosa i autoritarnosti

	Majka	Otac	Brat/sestra	Prijatelj	Partner
Autoritarnost	-,039	,031	-,076	-,117**	-,067

** $p < 0,01$

Kao što tabela prikazuje, prisutna je samo statistički značajna povezanost kvaliteta odnosa sa prijateljem i autoritarnosti. Kao što je bilo pretpostavljeno, autoritarniji ispitanici imaju manje kvalitetan odnos sa prijateljem. Svi ostali koeficijenti su vrlo niskih vrednosti i negativnog predznaka. Zanimljivo je da je, iako bez statističke značajnosti, samo koeficijent korelacije vezan za odnos sa ocem pozitivnog predznaka.

Zbog izostanka povezanosti ovog fenomena i kvaliteta većine tipova bliskih odnosa, kao i niskog intenziteta potvrđene povezanosti između autoritarnosti i kvaliteta odnosa sa prijateljem, zaključuje se da je početna pretpostavka potvrđena u jako malom segmentu. Odnosno, veći deo pretpostavljenih veza je u potpunosti izostao.

Relacije kvaliteta bliskih odnosa i komunikacijskih stilova

Istraživanjem se pokušalo odgovoriti na pitanje da li postoji veza između načina na koji osoba komunicira i kvaliteta bliskih odnosa. Pretpostavka je da je način komuniciranja značajan faktor kvaliteta bliskih odnosa, te da osobe koje komuniciraju na prijateljski, opušten, otvoren, pažljiv i animiran način, imaju kvalitetnije bliske odnose, u odnosu na osobe sa dominantnim i svadljivim stilom komuniciranja.

Rezultati analize povezanosti ukazuju na nekoliko statistički značajnih koeficijenata korelacije između kvaliteta bliskih odnosa i komunikacijskih stilova. Detaljniji prikaz rezultata analize povezanosti je dat u odeljku Prilozi (br.2.). Primetno je da kvalitetniji odnos sa majkom imaju osobe koje u većoj meri komuniciraju prijateljski ($r=.105$, $p=0.04$). Preostale veze između kvaliteta odnosa sa majkom i komunikacijskih stilova su izostale. U slučaju odnosa sa ocem, kvalitetniji odnos imaju osobe koje komuniciraju na opušten način ($r=.099$, $p=0.05$) i manje argumentovano ($r=-.109$, $p=0.03$). Kvalitetniji odnos sa bratom/sestrom imaju osobe koje komuniciraju prijateljski ($r=.209$, $p<0.01$), upečatljivo ($r=.135$, $p=0.01$) i opušteno ($r=.128$, $p=0.01$), kao i one koje imaju viši komunikacijski imidž ($r=.139$, $p=0.01$). Utvrđeno je i da osobe koje komuniciraju na prijateljski ($r=.127$, $p=0.01$), upečatljiv ($r=.130$, $p=0.01$) i opušten način ($r=.183$, $p<0.01$), kao i one osobe koje imaju viši komunikacijski imidž ($r=.173$, $p<0.01$), imaju viši kvalitet odnosa sa prijateljem. Kvalitet odnosa sa partnerom je povezan sa prijateljskim stilom komuniciranja ($r=.099$, $p=0.05$).

S obzirom na rezultate, koji ukazuju na nekoliko statistički značajnih koeficijenata korelacije slabijeg intenziteta, između kvaliteta odnosa i komunikacije, početne pretpostavke su u manjem segmentu potvrđene. Pojedinačno gledano, prijateljski način komuniciranja je povezan sa svim vrstama bliskih odnosa, osim sa odnosom sa ocem. Sledi ih opušteno komuniciranje. Pažljivost, preciznost, otvorenost, dominantnost, animiranost i dramatičnost u komunikaciji, suprotno početnim očekivanjima, ne beleže povezanost sa kvalitetom bliskih odnosa. Još jedna specifičnost se tiče odnosa sa ocem. Samo u slučaju odnosa sa ocem, identifikovana je povezanost sa nižom argumentativnošću.

Utvrđivanje relacija socijalnih determinanti i kvaliteta bliskih odnosa:**Relacije kvaliteta bliskih odnosa i porodične interakcije**

Cilj istraživanja je bio i utvrđivanje povezanosti socijalnog faktora- porodične interakcije i bliskih odnosa. Pošlo se od pretpostavke da između ova dva fenomena postoji statistički značajna povezanost. Posebno se posmatrala interakcija sa majkom, a posebno sa ocem. Očekivalo se da osobe, čiji su majka i otac bili požrtvovani, intimni, bliski, te manje zanemarujući, zahtevni, kažnjavajući i kontrolišući tokom odrastanja, imaju viši nivo kvaliteta bliskih odnosa.

Hipoteza je proveravana ispitivanjem povezanosti putem Pirsonovog r koeficijenta, a dobijeni rezultati su prikazani u tabeli 23. za odnos sam majkom i u tabeli 24. za odnos sa ocem.

Tabela 23.***Povezanost kvaliteta različitih vrsta bliskih odnosa i porodične interakcije (majka)***

	Majka	Otac	Brat/sestra	Prijatelj	Partner
Intimnost	,623**	,257**	,273**	,329**	,224**
Zanemarivanje	-,438**	-,170**	-,217**	-,286**	-,183**
Požrtvovanost	,605**	,275**	,290**	,359**	,260**
Kažnjavanje	-,311**	-,145**	-,126**	-,206**	-,151**
Zahtevi	-,246**	-,145**	-,095	-,151**	-,127**
Kontrola	-,290**	-,127**	-,093	-,180**	-,160**

** p<0,01

Tabela 24.***Povezanost kvaliteta različitih vrsta bliskih odnosa i porodične interakcije (otac)***

	Majka	Otac	Brat/sestra	Prijatelj	Partner
Intimnost	,265**	,642**	,287**	,155**	,146**
Zanemarivanje	-,231**	-,563**	-,258**	-,215**	-,139**
Požrtvovanost	,306**	,612**	,242**	,243**	,203**
Kažnjavanje	-,116**	-,427**	-,169**	-,110**	-,088
Zahtevi	-,116**	-,291**	-,151**	-,118**	-,018
Kontrola	-,003	-,277**	-,131**	-,093	-,056

** $p < 0,01$

Kao što obe tabele prikazuju, prisutna je statistički značajna povezanost kvaliteta svih tipova bliskih odnosa i porodične interakcije, i u slučaju interakcije sa majkom i interakcije sa ocem. Gledano pojedinačno, emocionalni aspekti porodične interakcije sa majkom i ocem (intimnost, zanemarivanje i požrtvovanost) su snažnije povezani sa kvalitetom bliskih odnosa od funkcionalnih aspekata (kažnjavanje, zahtevi, kontrola), na šta ukazuje jačina koeficijenta korelacije koja se kreće od slabijeg ka umerenom intenzitetu.

Kada su u pitanju emocionalni i funkcionalni aspekti interakcije sa majkom, najznačajnije je izražena njihova povezanost upravo sa kvalitetom bliskog odnosa sa majkom. Izostale su povezanosti varijabli majčini zahtevi i kontrola i kvaliteta odnosa sa bratom i sestrom. A u slučaju aspekata interakcije sa ocem, najizraženija je njihova povezanost sa kvalitetom odnosa sa ocem. Izostaje povezanost očeve kontrole i kvaliteta odnosa sa majkom, prijateljem i partnerom, te očevog kažnjavanja i zahteva sa odnosom sa partnerom.

Najznačajnije je izražena povezanost emocionalnih aspekata porodične interakcije sa majkom i ocem i kvaliteta porodičnih odnosa (majka, otac, brat/sestra), dok je u slučaju odnosa sa prijateljem i partnerom ona slabijeg intenziteta. Za odnos sa partnerom, jačina povezanosti je najnižih vrednosti. Dakle, ispitanici čiji su majka i otac, tokom njihovog odrastanja, bili požrtvovaniji, intimniji i bliskiji imaju viši kvalitet svih tipova bliskih odnosa. Što se tiče funkcionalnih aspekata interakcije, primetna je intenzivnija povezanost sa kvalitetom bliskih odnosa ukoliko se ona odnosi na majku. Uopšteno gledano, ispitanici čiji su majka i otac bili manje kažnjavajući, kontrolišući i zahtevajući, imaju bliske odnose višeg kvaliteta. I u slučaju ovih aspekata porodične interakcije, povezanost je najizraženija kada su u pitanju porodični odnosi, a najslabijeg je intenziteta u delu odnosa sa partnerom.

Na osnovu rezultata može se zaključiti da je početna pretpostavka najvećim delom potvrđena. Posebno se to odnosi na emocionalni aspekt porodične interakcije, koji je snažnije povezan sa kvalitetom svih tipova odnosa, u odnosu na funkcionalni aspekt. Ističe se i snažnija povezanost porodične interakcije sa majkom i ocem za porodične odnose, u odnosu na partnerske i prijateljske odnose.

Utvrđivanje značajnosti individualnih i socijalnih determinanti za kvalitet bliskih odnosa

Jedan od ciljeva istraživanja je bio i utvrđivanje relativnog značaja individualnih i socijalnih faktora za kvalitet bliskih odnosa. Pokušalo se ustanoviti koje determinante imaju najveći značaj za proces formiranja odnosa određenog kvaliteta. U tu svrhu podaci su se analizirali putem regresione analize.

Postavljeno je ukupno pet regresionih modela, za pet kriterijumskih varijabli posebno, odnosno za pet vrsta bliskih odnosa. Kao prediktorske varijable, uzeti su svi pojedinačni faktori ličnosti, afektivne vezanosti, autoritarnosti, komunikacije i porodične interakcije.

Kvalitet odnosa sa majkom

Rezultati regresione analize ukazuju da je postavljeni model statistički značajan, a da prediktorske varijable zajedno objašnjavaju 53% varijanse modela ($R^2=,574$; Adjusted $R^2=,534$; $F=14,207$, $p<0,01$). Procenat objašnjene varijanse ukazuje da model značajno doprinosi kvalitetu odnosa sa majkom. Pojedinačni doprinosi svakog prediktorskog faktora iz modela je predstavljen u tabeli 25.

Tabela 25.

Pojedinačni doprinosi prediktora izraženi beta koeficijentima

	Standardizovani koeficijenti		
	β	t	p
(Constant)		4,521	,000
Ličnost:			
Agresivnost	,022	,382	,702
Ekstraverzija	,015	,260	,795
Neuroticizam	-,079	-1,396	,164
Negativna valenca	-,099	-1,804	,072
Otvorenost	-,075	-1,517	,130
Pozitivna valenca	-,006	-,108	,914
Savesnost	,005	,113	,910
Afektivna vezanost:			

Individualne i socijalne determinante kvaliteta bliskih interpersonalnih odnosa:
značaj osobina ličnosti, porodične interakcije i komunikacije

Negativan model sebe	,076	1,309	,191
Negativan model drugih	-,073	-1,478	,140
Autoritarnost:			
Autoritarnost	,080	1,757	,080
Stil komunikacije:			
Prijateljski	-,022	-,415	,678
Upečatljivi	,073	1,410	,159
Opušteni	-,066	-1,562	,119
Argumentovani	-,109	-2,096	,037
Pažljivi	-,001	-,020	,984
Precizni	-,020	-,453	,651
Animirani	,118	2,557	,011
Dramatični	-,073	-1,492	,137
Otvoreni	-,059	-1,329	,185
Dominantni	,035	,633	,527
Komunikacijski imidž	,044	,895	,371
Porodična interakcija (majka):			
Intimnost	,392	7,718	,000
Zanemarivanje	-,038	-,652	,515
Požrtvovanost	,311	5,511	,000
Kažnjavanje	-,024	-,456	,649
Zahtevi	,017	,288	,773
Kontrola	-,035	-,603	,547
Porodična interakcija (otac):			
Intimnost	,128	2,130	,034
Zanemarivanje	,084	1,314	,190
Požrtvovanost	,138	2,076	,039
Kažnjavanje	,058	1,047	,296
Zahtevi	-,027	-,453	,651
Kontrola	,161	2,868	,004

β- Standardizovani beta koeficijent; t- T test; p- Nivo značajnosti

Što se tiče kvaliteta odnosa sa majkom, nekoliko faktora iskazuje značajnu prediktorsku snagu. To su od individualnih faktora- argumentovani i animirani način komuniciranja, a od socijalnih- intimnost i požrtvovanost majke, te intimnost, požrtvovanost i kontrola oca. Ispitanici koji komuniciraju na animiran i manje argumentovani način, a čija je majka tokom odrastanja bila intimna i požrtvovana, a otac intiman, požrtvovan i kontrolišući, imaju kvalitetniji odnos sa majkom.

Ostali individualni i socijalni faktori nisu statistički značajni za kvalitet odnosa sa majkom, iako su se neki od njih približili potrebnoj granici. To su negativna valenca i autoritarnost.

Posmatrajući ceo model zajedno, može se zaključiti da socijalni faktori vezani za emocionalni aspekt interakcije sa majkom dosežu najveću vrednost predikcije, slede ih po snazi aspekti interakcije sa ocem. Naslabiju snagu predikcije imaju faktori komunikacije.

Rezultati regresione analize za odnos sa majkom ukazuju da su individualne i socijalne varijable značajne determinante kvaliteta odnosa. Pri tome, socijalni faktori imaju veću moć predikcije. Pošli smo od početne pretpostavke da su faktori ličnosti, afektivne vezanosti, autoritarnosti, komunikacije i porodične interakcije značajne determinante kvaliteta bliskih odnosa. Osim toga, pretpostavili smo i da su faktori ličnosti, afektivne vezanosti i porodične interakcije značajniji prediktori kvaliteta od komunikacije i autoritarnosti. Zaključuje se da su ove pretpostavke delimično potvrđene. Potvrđena je prediktivna snaga individualnih (komunikacije) i socijalnih faktora (porodična interakcija sa majkom i ocem). Potvrđena je i veća prediktivna moć socijalnih faktora. Ono što je izostalo, jeste prediktivna moć faktora ličnosti i afektivne vezanosti.

Kvalitet odnosa sa ocem

U slučaju odnosa sa ocem, takođe je postavljen model u kome se ispituje značaj individualnih i socijalnih faktora. Rezultati ukazuju da je model statistički značajan, a ukupan procenat objašnjene varijanse iznosi 51% ($R^2=,553$; Adjusted $R^2=,511$; $F=13,050$, $p<0,01$). Procenat objašnjenja varijanse je nešto manji nego za odnos sa majkom. Za odnos sa ocem, pretpostavljeni individualni i socijalni faktori, su značajne determinante kvaliteta. Prediktivna snaga pojedinačnih faktora je prikazana u tabeli 26.

Tabela 26.

Pojedinačni doprinosi prediktora izraženi beta koeficijentima

	Standardizovani koeficijenti		
	B	t	p
(Constant)		5,220	,000
Ličnost:			
Agresivnost	-,080	-1,372	,171

Individualne i socijalne determinante kvaliteta bliskih interpersonalnih odnosa:
značaj osobina ličnosti, porodične interakcije i komunikacije

Ekstraverzija	-,003	-,060	,952
Neuroticizam	,069	1,190	,235
Negativna valenca	,004	,077	,939
Otvorenost	-,006	-,120	,904
Pozitivna valenca	-,061	-1,056	,292
Savesnost	,025	,553	,581
Afektivna vezanost:			
Negativan model sebe	,006	,104	,917
Negativan model drugih	-,063	-1,259	,209
Autoritarnost:			
Autoritarnost	,113	2,426	,016
Stil komunikacije:			
Prijateljski	,020	,361	,718
Upečatljivi	,007	,136	,892
Opušteni	-,025	-,584	,559
Argumentovani	-,013	-,236	,814
Pažljivi	-,056	-1,191	,234
Precizni	,000	-,008	,994
Animirani	,139	2,940	,004
Dramatični	-,062	-1,238	,216
Otvoreni	,001	,018	,986
Dominantni	,034	,602	,548
Komunikacijski imidž	,001	,028	,978
Porodična interakcija (majka):			
Intimnost	,115	2,217	,027
Zanemarivanje	,151	2,539	,012
Požrtvovanost	,131	2,263	,024
Kažnjavanje	-,040	-,730	,466
Zahtevi	,090	1,477	,141
Kontrola	-,011	-,184	,854
Porodična interakcija (otac):			
Intimnost	,366	5,962	,000
Zanemarivanje	-,202	-3,078	,002
Požrtvovanost	,141	2,059	,040
Kažnjavanje	-,092	-1,612	,108
Zahtevi	-,107	-1,748	,081
Kontrola	,044	,769	,442

β- Standardizovani beta koeficijent; t- T test; p- Nivo značajnosti

Kao što tabela prikazuje, nekoliko individualnih i socijalnih faktora se pokazuju kao snažne determinante kvaliteta bliskog odnosa sa ocem. To su, od individualnih faktora, autoritarnost i animirani način komunikacije, a od socijalnih emocionalni aspekti (intimnost, požrtvovanost i zanemarivanje) interakcije sa majkom i ocem. Ispitanici koji su autoritarni kao ličnosti, a animirani u komunikaciji, te čiji su majka i otac bili intimni, požrtvovani i manje zanemarajući, imaju kvalitetniji odnos sa ocem.

Gledano pojedinačno, socijalni faktori, posebno oni vezani za odnos sa ocem, iskazuju jaču moć predikcije, u odnosu na individualne. Nijedan socijalni faktor vezan za funkcionalni aspekt interakcije sa majkom i ocem se ne pokazuje kao statistički značajan. Faktor očevi zahtevi se približava granici statističke značajnosti, ali ju ne prelazi. Dosledno, ranije prikazanim rezultatima, autoritarnost je pozitivnog predznaka i pokazuje se kao značajan prediktor samo u slučaju odnosa sa ocem. Faktori ličnosti i afektivne vezanosti, kao i u slučaju odnosa sa majkom, ne dosežu značajan nivo značajnosti.

Rezultati regresione analize ukazuju da su početne pretpostavke delimično potvrđene. Socijalni faktori su snažan faktor kvaliteta odnosa sa ocem, kao i nekoliko individualnih faktora. Izostaje važnost faktora ličnosti i afektivne vezanosti. Osim toga, suprotno početnim razmatranjima o snazi socijalnih i individualnih faktora, autoritarnost i komunikacija se pokazuju kao snažniji prediktori kvaliteta, od ličnosti i afektivne vezanosti.

Kvalitet odnosa sa bratom/sestrom

Sledeći model, koji se tiče odnosa sa bratom ili sestrom, se takođe pokazuje statistički značajnim, sa ukupno 20% objašnjenje varijanse ($R^2=,270$; Adjusted $R^2=,201$; $F=3,909$, $p<0,01$). Zapaža se manji procenat objašnjene varijanse u ovom modelu, nego u prethodna dva. Iako se radi takođe o vrsti porodičnog odnosa, pretpostavljene individualne i socijalne varijable ne dosežu toliki nivo važnosti kao u slučaju odnosa sa majkom i ocem. Pojedinačni doprinos individualnih i socijalnih faktora prikazan je u tabeli 27.

Tabela 27.

Pojedinačni doprinosi prediktora izraženi beta koeficijentima

**Standardizovani
koeficijenti**

Individualne i socijalne determinante kvaliteta bliskih interpersonalnih odnosa:
značaj osobina ličnosti, porodične interakcije i komunikacije

	B	t	p
(Constant)		5,921	,000
Ličnost:			
Agresivnost	-,066	-,886	,376
Ekstraverzija	,067	,911	,363
Neuroticizam	-,037	-,497	,620
Negativna valenca	-,006	-,081	,936
Otvorenost	,034	,529	,597
Pozitivna valenca	-,007	-,093	,926
Savesnost	,068	1,191	,235
Afektivna vezanost:			
Negativan model sebe	-,101	-1,329	,185
Negativan model drugih	,000	,007	,995
Autoritarnost:			
Autoritarnost	,030	,497	,620
Stil komunikacije:			
Prijateljski	,146	2,104	,036
Upečatljivi	,051	,758	,449
Opušteni	-,032	-,587	,558
Argumentovani	-,005	-,073	,942
Pažljivi	-,109	-1,814	,071
Precizni	-,066	-1,140	,255
Animirani	,085	1,416	,158
Dramatični	-,071	-1,113	,267
Otvoreni	-,145	-2,500	,013
Dominantni	-,001	-,016	,987
Komunikacijski imidž	,039	,611	,542
Porodična interakcija (majka):			
Intimnost	,126	1,894	,059
Zanemarivanje	,003	,033	,973
Požrtvovanost	,172	2,322	,021
Kažnjavanje	,038	,537	,592
Zahtevi	,063	,808	,420
Kontrola	,065	,852	,395
Porodična interakcija (otac):			
Intimnost	,190	2,419	,016
Zanemarivanje	-,065	-,776	,438
Požrtvovanost	-,046	-,532	,595
Kažnjavanje	,031	,432	,666

Zahtevi	,015	,192	,848
Kontrola	-,041	-,562	,575

β - Standardizovani beta koeficijent; t- T test; p- Nivo značajnosti

Porodična interakcija se takođe pokazuje kao snažna determinanta kvaliteta odnosa sa bratom/sestom, a tiče se očeve intimnosti i majčine požrtvovanosti. Intimnost majke doseže visoku, graničnu statističku značajnost predikcije. Rezultati upućuju na zaključak da ispitanici, koji su prijateljski orijentisani u komunikaciji, ali i manje otvoreni, te čiji je otac bio intiman, a majka požrtvovana i intimna u periodu odrastanja, imaju kvalitetniji odnos sa bratom/sestom.

Ponovo, faktori afektivne vezanosti i ličnosti ne dosežu potreban nivo statističke značajnosti. Pridružuje im se i faktor autoritarnosti.

Rezultati regresione analize pokazuju da su početna očekivanja potvrđena u delu koji se tiče prediktivnosti faktora komunikacije i porodične interakcije. U odnosu na prethodna dva modela, prediktivna snaga individualnih i socijalnih determinanti je mnogo niža. Ukupan procenat objašnjene varijanse je duplo niži, što ukazuje na značajnost drugih faktori koji nisu obuhvaćenim ovim istraživanjem. Primetno je da su u ovom modelu varijable porodične interakcije, kako one vezane za majku tako i one za oca, mnogo slabiji prediktori kvaliteta odnosa.

Kvalitet odnosa sa prijateljem

Četvrti postavljeni model doseže statistički značajan nivo pouzdanosti, sa ukupno 19 % objašnjene varijanse ($R^2=,260$; Adjusted $R^2=,190$; $F=3,41$, $p<0,01$). I u slučaju odnosa sa prijateljem, pretpostavljene individualne i socijalne determinante su značajne za fenomen kvaliteta. Kolika je pojedinačna snaga prediktorskih varijabli pokazuje tabela 28.

Tabela 28.

Pojedinačni doprinosi prediktora izraženi beta koeficijentima

	Standardizovani koeficijenti		
	B	t	p
(Constant)		6,788	,000
Ličnost:			

Individualne i socijalne determinante kvaliteta bliskih interpersonalnih odnosa:
značaj osobina ličnosti, porodične interakcije i komunikacije

Agresivnost	,005	,062	,950
Ekstraverzija	,074	1,002	,317
Neuroticizam	-,019	-,260	,795
Negativna valenca	-,078	-1,085	,279
Otvorenost	,041	,621	,535
Pozitivna valenca	,146	1,950	,052
Savesnost	-,016	-,277	,782
Afektivna vezanost:			
Negativan model sebe	,076	1,003	,317
Negativan model drugih	-,130	-2,007	,046
Autoritarnost:			
Autoritarnost	-,024	-,395	,693
Stil komunikacije:			
Prijateljski	-,027	-,390	,697
Upečatljivi	,033	,484	,629
Opušteni	,035	,636	,525
Argumentovani	-,043	-,628	,530
Pažljivi	-,051	-,848	,397
Precizni	-,055	-,941	,347
Animirani	,075	1,234	,218
Dramatični	-,016	-,256	,798
Otvoreni	-,004	-,068	,946
Dominantni	-,053	-,728	,467
Komunikacijski imidž	,063	,985	,325
Porodična interakcija (majka):			
Intimnost	,198	2,959	,003
Zanemarivanje	-,045	-,584	,560
Požrtvovanost	,115	1,541	,124
Kažnjavanje	-,057	-,806	,421
Zahtevi	,028	,351	,726
Kontrola	,037	,480	,631
Porodična interakcija (otac):			
Intimnost	-,108	-1,370	,172
Zanemarivanje	-,013	-,159	,874
Požrtvovanost	,216	2,454	,015
Kažnjavanje	,110	1,501	,134
Zahtevi	,019	,239	,811
Kontrola	-,077	-1,037	,300

β- Standardizovani beta koeficijent; t- T test; p- Nivo značajnosti

Pojedinačno gledano, nekoliko faktora doseže značajan nivo prediktivnosti. Najsnažniji pojedinačni doprinos kvalitetu odnosa sa prijateljem daje očeva požrtvovanost i majčina intimnost. Slede ih dva individualna faktora, afektivna vezanost (negativan model drugih) i ličnost (pozitivna valenca). Ispitanici koji imaju izraženu osobinu pozitivne valence, koji imaju pozitivan model drugih, te čija je majka bila intimna, a otac požrtvovan, imaju kvalitetniji odnos sa prijateljem. Faktori autoritarnosti i komunikacije ne dosežu značajan nivo predikcije.

Rezultati regresione analize ukazuju da nekoliko individualnih i socijalnih faktora, u skladu sa početnim pretpostavkama doseže neophodan nivo prediktivnosti. Očekivao se snažniji nivo prediktivne moći pretpostavljenih faktora. Neke pretpostavke nisu potvrđene, a tiču se prediktivnosti komunikacije i autoritarnosti. Za razliku od prethodnih modela, posebno onih vezanih za odnos sa majkom i ocem, došlo je smanjenja obima objašnjene varijanse. Osim toga, istakli su se prema značajnosti neki od faktora afektivne vezanosti i ličnosti, što nije bio slučaj sa prethodnim modelima. Posebno je smanjen značaj porodičnih varijabli. Smanjenje u procentu objašnjene varijanse upućuje, u mnogo većoj meri nego što je bio slučaj sa modelima koji se tiču odnosa sa majkom i ocem, da se značajnost treba tražiti i u faktorima koji nisu deo modela.

Kvalitet odnosa sa partnerom

Postavljeni model za kvalitet odnos sa partnerom doseže statističku značajnost sa 13% objašnjene varijanse ($R^2=,207$; Adjusted $R^2=,132$; $F=2,748$, $p<0,01$). Primetno je da od svih modela, ovaj model ima najniži procenat objašnjene varijanse, što ukazuje na manji doprinos pretpostavljenih individualnih i socijalnih determinanti. Koliki je pojedinačni doprinos prediktora prikazuje tabela 29.

Tabela 29.

Pojedinačni doprinosi prediktora izraženi beta koeficijentima

	Standardizovani koeficijenti		
	B	t	p
(Constant)		8,227	,000
Ličnost:			
Agresivnost	,104	1,334	,183
Ekstraverzija	,089	1,164	,245
Neuroticizam	-,136	-1,752	,081

Individualne i socijalne determinante kvaliteta bliskih interpersonalnih odnosa:
značaj osobina ličnosti, porodične interakcije i komunikacije

Negativna valenca	-,067	-,889	,374
Otvorenost	,040	,585	,559
Pozitivna valenca	-,138	-1,786	,075
Savesnost	,102	1,720	,086
Afektivna vezanost:			
Negativan model sebe	-,091	-1,153	,250
Negativan model drugih	-,054	-,812	,417
Autoritarnost:			
Autoritarnost	,019	,310	,757
Stil komunikacije:			
Prijateljski	,079	1,088	,277
Upečatljivi	,016	,223	,824
Opušteni	-,017	-,294	,769
Argumentovani	-,031	-,436	,663
Pažljivi	-,062	-,988	,324
Precizni	-,014	-,240	,810
Animirani	,070	1,105	,270
Dramatični	,047	,701	,484
Otvoreni	-,137	-2,260	,024
Dominantni	,069	,907	,365
Komunikacijski imidž	-,083	-1,246	,214
Porodična interakcija (majka):			
Intimnost	,057	,820	,413
Zanemarivanje	-,004	-,053	,957
Požrtvovanost	,121	1,571	,117
Kažnjavanje	,004	,050	,960
Zahtevi	-,022	-,265	,791
Kontrola	-,017	-,216	,829
Porodična interakcija (otac):			
Intimnost	,040	,486	,627
Zanemarivanje	,093	1,060	,290
Požrtvovanost	,181	1,990	,047
Kažnjavanje	,015	,199	,842
Zahtevi	,210	2,587	,010
Kontrola	-,058	-,754	,451

β- Standardizovani beta koeficijent; t- T test; p- Nivo značajnosti

Analiza pojedinačnih doprinosa prediktorskih varijabli ukazuje da samo tri faktora dosežu statistički značajnu moć predikcije, kada je u pitanju odnos sa partnerom. Prema snazi, to su

očevi zahtevi i požrtvovanost, te otvorenost u komunikaciji. Ispitanici čiji je otac bio zahtevan i požrtvovan, a koji manje otvoreno komuniciraju, imaju kvalitetniji odnos sa partnerom.

U odnosu na prethodne modele, ovde imamo najmanji procenat objašnjene varijanse, i svega tri značajna faktora, dva iz grupe socijalnih i jedan individualni. Kao i kod drugih tipova odnosa socijalni prediktori se pokazuju kao najснаžniji. U potpunosti izostaje značajnost faktora ličnosti, afektivne vezanosti, autoritarnosti i porodične interakcije sa majkom. Nekoliko faktora ličnosti se približilo granici značajnosti, ali ju ne prelazi- neuroticizam, pozitivna valenca i savesnost.

Rezultati regresione analize ukazuju da su početne pretpostavke potvrđene u manjem segmentu. U skladu sa očekivanjima, utvrđena je prediktivna snaga faktora zahtevi i požrtvovanost oca i otvoreni stil komuniciranja. Druge pretpostavljene veze nisu potvrđene. Osim toga bilo je pretpostavljeno i da su faktori vezani za porodičnu interakciju, afektivnu vezanost i ličnost značajniji od faktora autoritarnost i komunikacija. I većina ovih očekivanja nije potvrđena, s obzirom da izostaje značajnost svih varijabli ličnosti i afektivne vezanosti. Suprotno očekivanjima, a u skladu sa prethodnim regresionim modelima, komunikacija se pokazuje kao važniji prediktor od ličnosti, afektivne vezanosti i porodične interakcije sa majkom.

Posmatrajući zajedno rezultate svih pet modela regresije, moguće je izvući nekoliko opštih zaključaka. Postavljeni regresioni modeli se pokazuju kao značajniji za kvalitet odnosa sa majkom i ocem, u poređenju sa odnosom sa bratom/sestrom, prijateljem i partnerom. Na to upućuje više od 50% objašnjene varijanse odnosa sa majkom i ocem, i 20% i manje od toga objašnjene varijanse odnosa sa bratom/sestrom, prijateljem i partnerom.

Početna pretpostavka je glasila da su pretpostavljene individualne i socijalne varijable značajne determinante kvaliteta bliskih odnosa. Rezultati ukazuju da su navedene pretpostavke delimično potvrđene, s obzirom da je utvrđena značajna prediktivna moć određenih aspekata komunikacije, afektivne vezanosti i porodične interakcije, kao i varijable autoritarnost. Pojedinačno posmatrano, od individualnih faktora, komunikacija se pokazuje kao značajna determinanta svih vrsta bliskih odnosa (osim odnosa sa prijateljem). Neki individualni faktori se pokazuju značajni prediktori samo za određene vrste bliskih odnosa. Tako je osobina ličnosti pozitivna valenca značajna za odnos sa prijateljem, afektivna vezanost je značajna determinanta samo u slučaju odnosa sa bratom/sestrom, a autoritarnost odnosa sa ocem. Treba naglasiti i

činjenicu, da i pored postignute statističke značajnosti navedenih individualnih determinanti, njihova moć predikcije doseže niže vrednosti. Socijalni faktori, porodična interakcije sa majkom i sa ocem, se pokazuju kao značajni prediktori kvaliteta svih vrsta bliskih odnosa. Izostala je jedino značajnost porodične interakcije sa majkom u slučaju odnosa sa partnerom. Prediktivna moć porodične interakcije sa majkom i sa ocem je izraženija za odnos sa majkom i ocem, nego za preostale vrste bliskih odnosa gde doseže samo niže vrednosti. Na kraju, treba dodati da su u poređenju sa individualnim faktorima, socijalni faktori porodične interakcije u slučaju odnosa sa majkom i ocem, dosegli najsnažniji nivo predikcije kvaliteta odnosa. I u slučaju odnosa sa bratom/sestrom, prijateljem i partnerom, socijalni faktori su snažniji prediktori, u poređenju sa individualnim faktorima, iako u tim slučajevima dosežu niži nivo predikcije nego što je bio u slučaju odnosa sa majkom i ocem.

DISKUSIJA

Tema bliskih interpersonalnih odnosa već duži vremenski period zaokuplja pažnju istraživača širom sveta. Njena prisutnost u naučnim publikacijama ne gubi na značajnosti. Naprotiv, čini se da su bliski odnosi tema, koja je danas aktuelnija nego ranije. Opravdanje za ovakav intenzitet naučne usmerenosti ka bliskim odnosima se može pronaći u njihovoj univerzalnoj važnosti za čovekov život. Život pojedinca je najčešće organizovan oko neke vrste odnosa, s obzirom da svaki čovek u određenom stepenu oseća potrebu za pripadanjem, odnosno za formiranjem i održavanjem odnosa (Baumeister i Leary, 1995). Zbog toga ne čudi činjenica da bliski odnosi imaju značajne efekte na brojne aspekte svakodnevnog funkcionisanja čoveka, i život uopšte (Reis, Collins i Berscheid, 2000). Istraživanja ukazuju na značaj bliskih odnosa za različite segmente fizičkog i mentalnog zdravlja, kao i osećanja lične sreće i blagostanja (House, Landis i Umbreson, 1988; Kiecolt-Glaser i Newton, 2001).

S obzirom da su bliski odnosi prepoznati kao fenomen od posebne važnosti za život pojedinca, izučavaju se njihovi najrazličitiji aspekti, od vrste, broja do kvalitativnih karakteristika i dr. Pitanje kvaliteta bliskih odnosa se pokazuje kao posebno važno, s obzirom na to da se odnosi međusobno razlikuju. Istraživači sve manje postavljaju pitanje postojanja određenog odnosa u životu pojedinca u korist pitanja kakav je taj odnos po svojoj prirodi, kvaliteti. Razlozi za to se pronalaze u povezanosti kvaliteta bliskih odnosa sa varijablama zdravlja i sreće pojedinca. Kvalitetniji odnosi pozitivno doprinose fizičkom i mentalnom zdravlju pojedinaca, kao i osećanju životnog zadovoljstva i sreće (Uchino i Reblin, 2009). Kvalitet bliskih odnosa jeste i tema ovoga rada. Osnovna motivacija za realizaciju ovog istraživanja je bilo uverenje da se bliski odnosi, izučavanjem fenomena kvaliteta, i posebno njegovih determinanti, mogu unapređivati i razvijati. Na taj način bi se posredno i pozitivno moglo uticati na celokupan život pojedinca.

Istraživanje se bavilo relacijama kvaliteta bliskih odnosa i individualnih i socijalnih faktora. Osnovni problem istraživanja je bio utvrđivanje determinatni kvaliteta bliskih odnosa. Fokus pažnje je bio usmeren ka odgovaranju na pitanje da li su i na koji način individualne i socijalne determinante povezane sa kvalitetom različitih vrsta bliskih interpersonalnih odnosa u našoj populaciji?. Ispitali smo kvalitet nekoliko vrsta bliskih odnosa (odnos sa majkom, ocem, bratom/sestrom, prijateljem i partnerom) kroz pozitivne i negativne relacijske karakteristike.

Pozitivni aspekt bliskog odnosa obuhvata emocionalnu (uzajamna ljubav, poštovanje, osećanje sigurnosti, intimnost) i funkcionalnu (uzajamno pomaganje, briga, podrška) razmenu između bliskih osoba. S druge strane, obuhvataju se i negativni aspekti bliskosti ispoljeni u vidu netrpeljivosti, konflikata.

Razmatrali smo nekoliko pitanja vezanih za kvalitet bliskih odnosa. Započeli smo od osnovnog pitanja: Kakvi su bliski odnosi u našoj populaciji? Na osnovu opšte procene kvaliteta bliskih odnosa ispitanika, kao i procena pojedinačnih relacijskih aspekata, razmatrali smo karakteristike bliskih odnosa na našoj populacije. Zatim smo se, tragajući za što jasnijom slikom kvaliteta bliskih odnosa, osvrnuli na niz personalnih i kontekstualnih karakteristika koje bi ih mogle bliže određivati. Pitali smo se koji su faktori značajni kada govorimo o kvaliteti bliskih odnosa? Bliski odnosi su, kako istraživanja pokazuju, određeni brojnim ličnim karakteristikama bliskih osoba, poput pola, uzrasta, zaposlenja, bračnog statusa i sl., ali su ukorenjeni i u uže porodično i šire društveno okruženje u kome su nastali (Kelley i saradnici, 1983; Reis, Collins i Berscheid, 2000; Regan, 2011). Zbog toga se osvrćemo i na specifičnosti porodice i mesta u okviru koje se osoba razvijala, kao i specifičnosti porodice i mesta u okviru koje trenutno živi. Pored toga, na osnovu teorijskih tumačenja i rezultata brojnih istraživanja, izdvojeno je nekoliko drugih individualnih i socijalnih faktora kvaliteta bliskih odnosa, čiju značajnost smo procenjivali. Tako da je istraživanje bilo usmereno i ka proveru značaja individualnih faktora ličnosti, afektivne vezanosti, komunikacije i autoritarnosti, i socijalnih faktora porodične interakcije sa majkom i ocem za kvalitet bliskih odnosa.

Kvalitet bliskih odnosa

Na osnovu opštih procena kvaliteta bliskih odnosa zaključili smo da su ispitanici generalno procenili svoje bliske odnose kao odnose visokog kvaliteta. Naime, deskriptivni pokazatelji ukazuju na visok stepen kvaliteta bliskih odnosa ispitanika, izraženog putem viših skorova na svim aspektima pozitivne razmene (privrženost, sigurnost u trajnost odnosa, briga, poštovanje, prijateljstvo, instrumentalna pomoć i intimnost) i nižim skorovima na aspektima negativne razmene (konflikt i antagonizam). Ovi rezultati su u skladu sa rezultatima istraživanja koja su primenjivala isti ili sličan merni instrument za procenu kvaliteta bliskih odnosa (Van Horn i Marques, 2000; Seiffge-Krenke, 2003; Moilanen i Raffaelli, 2010). Ovo je i u skladu sa ranijim, sličnim istraživanjima kvaliteta bliskih odnosa na domaćoj populaciji (Petrović, 2006; Mihić i

Petrović, 2009). Iako se mnoga od ovih istraživanja tiču mladih ispitanika (adolescencija), isti trend se nazire i na kasnijim uzrastima koje ovo istraživanje obuhvata, zaključno sa kasnim četrdesetima (rano i deo srednjeg odraslog doba). Tumači se da se većina razvojnih promena, kada su u pitanju bliski odnosi, nastavlja iz perioda kasne adolescencije na period ranog odraslog doba, da bi se potpuno utvrdile i otvorile put ka narednom periodu srednjeg odraslog doba (Noack i Buhl, 2004; Collins i Madsen, 2006). Istraživanja kvaliteta pet vrsta bliskih odnosa na kasnijim uzrastima, posle adolescencije su nešto ređa. To je bila ujedno i dodatna motivacija za realizaciju ovog istraživanja, da se ispita šta se dešava sa kvalitetom bliskih odnosa na starijim uzrastima. Kao što rezultati ukazuju, tendencija ka visokom vrednovanju bliskih odnosa se zadržava i kasnije. To ukazuje na trajnu i univerzalnu potrebu ka formiranju i negovanju bliskih odnosa visokog kvaliteta.

Sagledavanjem procena pojedinačnih relacijskih aspekata, zaključili smo da su ispitanici, kada su u pitanju bliski odnosi, najpozitivnije ocenili aspekte emocionalne razmene. Slede ih funkcionalni aspekti razmene između bliskih osoba, dok su negativni elementi bliskih odnosa najslabije izraženi. Što se tiče pojedinačnih elemenata pozitivne razmene, najviše su izraženi aspekti koje se tiču emocionalne i socijalne podrške- privrženost, sigurnost u trajnost odnosa, briga i poštovanje. Ovo ukazuje da ispitanici što se tiče bliskih odnosa, naglasak stavljaju na osećanja i podršku. Emocionalni aspekt odnosa je izraženiji i od faktora intimnosti, koji se smatra izuzetno važnim elementom bliskosti. Intimnost je i onaj aspekt pozitivne razmene, koji je najslabije izražen. Teorijska tumačenja ukazuju da je intimnost jedan od najvažnijih aspekata bliskosti, čak esencijalna karakteristika interpersonalnih odnosa (Reis, 1990; Laurenceau, Barrett i Pietromonaco, 1998). Možda je naglašavanje intimnosti važnije u nekim početnim fazama odnosa, kada je neophodno upoznavanje i međusobno poveravanje. Za dugotrajnije odnose, možda nije toliko presudno naglašavanje intimnosti, jer se bliske osobe vrlo dobro poznaju. Moguće je i to da je intimnost presudna za ranije uzraste, s obzirom da većina istraživanja proučava bliske odnose na uzrastu adolescenata. Dobijeni rezultati ukazuju da u našoj populaciji ispitanici iako procenjuju ovu relaciju karakteristiku kao važnu, primat daju drugim aspektima pozitivne razmene.

Rezultati ukazuju da su bliski odnosi svih vrsta za naše ispitanike značajan izvor emotivne sigurnosti, podrške i poštovanja, ali i baza u okviru koje se uzajamno prima i pruža pomoć. Većina bliskih osoba je za ispitanike partner u zadovoljenju emocionalnih potreba za ljubavlju i

vezanošću, sigurnom bazom, podrškom i poštovanjem. Sa bliskom osobom provode vreme, razmenjuju intimne, lične informacije. Na blisku osobu računaju kada im je potrebna bilo koja vrsta pomoći. Bliski odnos za ispitanike iz naše populacije nije prostor, osim u sporadičnim slučajevima, za konflikte i sukobe, netrpeljivosti i uopšteno negativne emocije. Svaki bliski odnos uključuje i manje pozitivne pojave, kao što su nasilje, konflikti, neprijateljstvo, odbacivanje, i sl. (Vangelisti, 2006). Moguće je da osobe imaju istovremeno u različitom opsegu i pozitivan i negativan afekat prema drugome u odnosu. Međutim, dobijeni rezultati pokazuju da ispitanici posmatraju bliske odnose kao pretežno pozitivne. Negativnih elemenata ima, ali oni nisu toliko izraženi. Još jedna opcija je da ispitanici umanjuju značaj negativnih aspekata, ili da nisu dovoljno iskreni kada je ova tema u pitanju.

Iako istraživanjem nije ispitivana statistička značajnost razlika ispitanika prema pozitivnim i negativnim relacijskim aspektima u okviru pojedinačnih tipova bliskih odnosa, osvrnuli smo se na najistaknutije relacijske karakteristike različitih vrsta bliskih odnosa. Analiza deskriptivnih pokazatelja aspekata pozitivne i negativne razmene ukazuje na tendenciju razlikovanja unutar skupa pet vrsta bliskih odnosa. I pored visoko procenjenog kvaliteta svih vrsta bliskih odnosa, analiza pojedinačnih kvalitativnih karakteristika govori da različite vrste odnosa mogu imati različitu ulogu u životu pojedinca, mogu služiti različitim motivacionim sistemima i imati različite komponente. Iako suštinski slični, a opet različiti, bliski odnosi se istovremeno i preklapaju i nadopunjuju u svojim funkcijama i karakteristikama. Sve to zajedno generiše specifične sličnosti i razlike između bliskih odnosa.

Porodični odnosi (odnos sa majkom, sa ocem i bratom/sestrom) naših ispitanika pokazuju niz specifičnih tendencija. Ispitanici ukazuju da za porodične odnose pre svega vezuju osećanje sigurnosti u trajnost, kao najistaknutiju kvalitativnu karakteristiku. Trajnost je odlika koja se najviše vezuje upravo za odnos sa majkom, ocem i bratom/sestrom. Za odnos sa bratom/sestrom se kaže da je najtrajniji bliski odnos koji osoba može ostvariti tokom života (Yorgason i Miller, 2009). Određene karakteristike ovih odnosa verovatno doprinose snažnoj uverenosti u njihovu trajnost. S obzirom da su porodični odnosi najraniji odnosi u okviru kojih se zadovoljavaju brojne fizičke i emocionalne potrebe neophodne za normalan rast i razvoj, koji su dati rođenjem, koji se ne mogu formalno prekinuti, koji uključuju genetsku sličnost (Noack i Buhl, 2004), ne čudi činjenica da je većina ispitanika uverena da će ovi odnosi trajati i opstati tokom vremena

bez obzira na prepreke i probleme na koje nailaze. To može govoriti da se članovima porodice najviše veruje kao sigurnoj bazi sa koje dalje delujemo, i na kasnijim uzrastima.

Na ovu karakteristiku se nadovezuje snažna emocionalna vezanost za članove porodice. Jedna od vodećih uloga porodičnih odnosa jeste zadovoljenje emocionalnih potreba za ljubavlju, vezanošću i bliskosti. Ova funkcija porodice se zadržava tokom celog života pojedinca (Aquilino, 2009). Porodica jeste i ostaje tokom života izvor emocionalne povezanosti. S obzirom na visinu deskriptivnih pokazatelja za ove dve osobine odnosa sa članovima porodice, zaključuje se da afektivna povezanost i sigurnost čine dve najizraženije odrednice njegovog kvaliteta kod ispitanika naše populacije. S obzirom na uzrast ispitanika, koji obuhvata rano i srednje odraslo doba, podaci potvrđuju navode da porodični odnosi nastavljaju da egzistiraju kao sigurna baza emocionalne vezanosti i na kasnijim uzrastima (Lawton, Silverstein i Bengtson, 1994; Yorgason i Miller, 2009).

Dalja analiza deskriptivnih pokazatelja karakteristika porodičnih odnosa može govoriti o različitim funkcijama i ulogama pojedinačnih članova porodice. Iako je za konkretnije zaključke neophodna analiza značajnosti razlika karakteristika pojedinačnih vrsta bliskih odnosa, kratko smo se osvrnuli na najizraženije relacijske razlike. Uopšteno, *odnos sa majkom*, u okviru porodičnog sistema, blago prednjači u gotovim svim aspektima pozitivne razmene. Specifičnije, majka je osoba iz porodičnog kruga, za koju ispitanici u blago većem stepenu vezuju osećanje sigurnosti i emocionalne vezanosti, kojoj se poveravaju i koja obezbeđuje različitu vrstu pomoći i poštovanja. Prema deskriptivnim pokazateljima majka je i dalje, tokom ranog i srednjeg odraslog doba, prisna osoba sa kojom se razmenjuju intimne, lične informacije. Jedino su procene karakteristike prijateljstva u bliskom odnosu u blažem obimu išle u korist odnosa sa bratom/sestrom. Majka možda više nije bliska osoba koja u toj meri obezbeđuje druženje, zajedničko provođenje vremena i učestvovanje u različitim aktivnostima (Fingerman, Whiteman i Dotterer, 2009). U tom segmentu, ispitanici se obraćaju drugim relacijskim partnerima (u okviru porodičnog sistema braći i sestrama, a van ovog sistema romantičnom partneru i prijatelju). Određene kvalitativne tendencije su prisutne i u *odnosu sa ocem*. Uopšteno govoreći, odnos sa ocem, u poređenju sa odnosom sa majkom, definiše blago niži kvalitet. Takvi rezultati su u skladu sa sličnim istraživanjima na domaćoj populaciji za ranije uzraste (za pregled Mihić, 2010, 2012). Sa ocem ispitanici imaju blago niži obim i pozitivne i negativne razmene, što može ukazivati na procenjenu generalno nižu uključenost očeva u život odraslog deteta. Trend koji se

primećuje i na nižim uzrastima, nastavlja da egzistira. U poređenju sa majkom, odnos sa ocem se opisuje kao manje emocionalno i intimno investiran. Međutim, posmatrajući porodične odnose u celosti (majka, otac, brat/sestra), primetno je da odnos sa ocem, najvećim delom prati liniju odnosa sa majkom. Otac je, odmah posle majke, poštovana bliska osoba kojoj ispitanici veruju kao sigurnoj emocionalnoj bazi, koja je dostupna za pružanje pomoći. Za intimno poveravanje i druženje ispitanici se ne obraćaju toliko ocu. Od svih bliskih osoba, otac je najmanje procenjen kao prijatelj sa kojim se deli intima. *Odnos sa bratom/sestrom* krije nekoliko specifičnosti. Prema nekim kvalitativnim karakteristikama ovaj odnos se približava spektru drugih porodičnih odnosa, dok u nekim drugim prati liniju vanporodičnih odnosa. Odmah posle majke, ispitanici se obraćaju bratu/sestri za intimnu razmenu u okvirima odnosa koji je trajan i siguran. Braći/sestrama se najviše okreću radi druženja, prijateljstva, zajedničkih aktivnosti i provođenja slobodnog vremena, što bi moglo ukazivati na karakteristike „drugarskog“ odnosa. Vršnjačke karakteristike odnosa između braće/sestara se uočavaju i na ranijim uzrastima (Cole i Kerns, 2001). U periodu adolescencije viši nivo procenjenog druženja i konflikata su karakteristike koje obeležavaju ovu vrstu porodičnog odnosa (Mihic i Petrović, 2009).

Prijateljski odnos, kao razvojno prvi oblik dobrovoljnog vanporodičnog bliskog odnosa, prema deskriptivnim pokazateljima je procenjen kao odnos sa blago nižim nivoom kvaliteta. U prijateljstvo, kao siguran i trajan odnos ispitanici najmanje veruju. S obzirom da se radi o voljnom odnosu koji je fragilan, koji se lako može prekinuti, ne iznenađuje niže poverenje u njegovo trajanje. Prijateljstvo je odnos, u poređenju sa drugim vrstama bliskih odnosa naših ispitanika, koji obezbeđuje najmanje pozitivne emotivne razmene, ali i u kome su najmanje primetne negativne pojave. Dakle, ispitanici su slabije emocionalno vezani za prijatelja, najmanje o njemu brinu i ređe mu se obraćaju za pomoć. U odnosu sa prijateljima negativitet se najmanje izražava i pojavljuje. Odmah iza partnerskog odnosa, za prijateljski odnos se intimnost pokazala kao značajna, što ukazuje da prijatelj ima važnu funkciju kada je u pitanju poveravanje i razgovor o intimnim pitanjima. Počev od perioda adolescencije, prijatelji, a kasnije romantični partneri preuzimaju važnu funkciju, najčešće od majke, po pitanju intimnosti, odnosno poveravanja i razgovora o ličnim pitanjima (Berndt i Perry, 1990). Ispitanici ukazuju da su i na kasnijim uzrastima, prijatelji, odmah nakon partnera, bliske osobe kojima se poveravamo, koje obezbeđuju podršku i oslonac kada su u pitanju tajne i problemi.

Partnerski odnos, predstavlja prema deskriptivnim pokazateljima odnos visokog kvaliteta. Za partnerski odnos se kaže da predstavlja dominirajući oblik emocionalnog povezivanja u ranom i srednjem odraslom dobu (Collins i Madsen, 2006). Na to upućuje i rezultat našeg istraživanja prema kome je većina ispitanika iz naše populacije u braku, vanbračnoj zajednici ili vezi (oko 65%). Razvojna promena, započeta još u adolescenciji, u vidu sve veće orijentacije ka romantičnim odnosima kao centralnim bliskim odnosima, u periodu ranog srednjeg doba doživljava svoju punu realizaciju. Radi se o odnosu snažne emocionalne privrženosti u okviru koga bliske osobe brinu jedna o drugoj. Partneri su i bliske osobe kojima se ispitanici najviše okreću radi zadovoljenja potreba za intimom i prijateljstvom. Međutim, zajedno sa prijateljstvom, ispitanici najmanje veruju u opstanak ovog vanporodičnog odnosa, što je razumljivo, s obzirom na činjenicu da su oba odnosa dobrovoljna po prirodi.

Razlike u proceni kvaliteta bliskih odnosa s obzirom na različite personalne i kontekstualne varijable

Radi što boljeg razumevanja fenomena kvaliteta bliskih odnosa istraživanjem smo obuhvatili nekoliko faktora koji ih pobliže određuju. Procenjivali smo razlike u bliskim odnosima između ispitanika s obzirom na nekoliko personalnih (pol, uzrast, obrazovanje, zaposlenje i dr.) i kontekstualnih faktora (struktura porodice, odnosi unutar porodice).

Polne razlike i kvalitet bliskih odnosa

Rezultati vezani za polne razlike ukazuju na nekoliko činjenica. Primetno je da žene imaju viši kvalitet svih vrsta bliskih odnosa, međutim statističku značajnost dosežu samo razlike vezane za odnos sa majkom i prijateljem, uz napomenu da su razlike vezane za odnos sa prijateljem na granici statističke značajnosti. Ispitanici različitog pola se nisu značajno razlikovali s obzirom na kvalitet odnosa sa ocem, bratom/sestrom i partnerom. Primetno je i da su u slučaju odnosa sa partnerom polne razlike najniže.

Polne razlike u bliskim odnosima su česta tema istraživanja. Uopšteno, muškarci i žene se ne razlikuju toliko s obzirom na kompoziciju i razgranatost socijalne mreže, već su razlike izražene u kvaliteti, prirodi i funkciji bliskih odnosa (Antonucci, Langfahl i Akiyama, 2004). Dobijeni rezultati prate liniju ovih navoda u delu vezanom za odnos sa majkom i prijateljem. Najistaknutije polne razlike su vezane za odnos sa majkom. Ranija istraživanja na našoj

populaciji ukazuju na viši kvalitet odnosa sa roditeljem istog pola na ranijem uzrastu adolescencije (Petrović, 2006; Mihić i Petrović, 2009). Ovakva tendencija u slučaju odnosa ćerka-majka se zadržala i u odraslo doba. Relaciona dijada ćerka-majka kontinuirano pokazuje viši kvalitet odnosa tokom svih životnih faza, kao najintenzivnija intergeneracijska veza u pogledu vremena, emocionalne i instrumentalne pomoći (Silverstein i Bengtson, 1997; Rastogi i Wampler, 1999; Sutor i Pillemer, 2006). Deo objašnjenja za navedene rezultate je moguće tražiti u specifičnostima relacionog vezivanja kod žena na koje ukazuju brojna istraživanja, te prirodi samih odnosa. Bez obzira da li imaju ulogu majke ili ćerke, žene imaju izraženiju sklonost ka emocionalnom ulaganju u bliske odnose (Lawton, Silverstein i Bengtson, 1994; Cross i Madison, 1997; Fingerman, Whiteman i Dotterer, 2009). Odnos ćerka-majka je odnos čija osnova leži u sličnim relacionim sklonostima u vidu usmerenosti ka afektivnosti u bliskim odnosima (Mihić i Petrović, 2009). Između ostalog, utvrđeno je da žene generalno pridaju veću važnost bliskim odnosima (Cross i Madison, 1997). Usmerenost i visoko vrednovanje bliskosti i vezivanja se primećuje kod žena svih uzrasta. Tako i žene najstarijeg životnog doba sebe posmatraju kao one koje obezbeđuju emocionalnu podršku bliskim osobama (Smith i Baltes, 1997). Ženama je vezivanje za druge, bliskost i emocionalna posvećenost prioritet. Ovakva posvećenost odnosima se ispoljava i u većoj motivaciji žena za kontinuiranim održavanjem odnosa, kroz veću angažovanost i ulaganjem dodatnog napora i energije na tom polju. Za žene se vezuju i kvalitetnija prijateljstva, kao tendencija započeta još u adolescenciji, a koja se produžava i kasnije (Collins i Madsen, 2006). Žene u prijateljskim odnosima više naglašavaju značaj emocionalne podrške i pomagajuću orijentaciju, a muškarci deljenje aktivnosti (Carbery i Buhrmester, 1998). Zbog toga se može postaviti i pitanje u kojoj meri je primenjeni instrument bliskih odnosa u ovom istraživanju precizan u detektovanju specifičnosti muških prijateljstva. Viši kvalitet prijateljstava kod žena se najčešće objašnjava većom potrebom, sklonošću ka formiranju prijateljstava (Fischer i Oliner, 1983) kao odnosa u okviru kojih se zadovoljava potreba za emocionalnim vezivanjem i intimnim poveravanjem (Gillespie, Lever, Frederick i Royce, 2015). U slučaju odnosa sa ocem, bratom/sestrom i partnerom polne razlike nisu značajne. Što se tiče odnosa sa ocem, odrasli muškarci i žene slično opažaju njegov kvalitet. Izostanak polnih razlika u odnosu sa ocem u ovom uzrasnom periodu bi mogao delimično biti objašnjen činjenicom da ova vrsta odnosa nema utemeljenje, poput odnosa sa majkom, u specifičnim relacijskim sklonostima ili obrascima povezivanja. I sami očevi drugačije pristupaju

bliskom odnosu nego majke. Otac se manje od majke usmerava na afektivnost, što je možda dovelo do izostanka polnih razlika u korist žena, koje su primećene u odnosu sa majkom. Kao što naši ispitanici pokazuju, odnos sa ocem se u odraslo doba posmatra kao značajan i uticajan odnos u okviru koga se zadovoljavaju emocionalne potrebe, obezbeđuje podrška i pomoć. Adolescentska tendencija stvaranja istopolnih saveza u odnosima dete-roditelj (Petrović, 2006; Mihić i Petrović, 2009), se na ovom uzrastu naših ispitanika muškog pola izgubila. Dok žene nastavljaju sa negovanjem ekskluzivne veze sa majkom, muškarci takav obrazac prekidaju. Moguće objašnjenje za to leži u činjenici da su možda muškarci nakon perioda adolescencije, u odraslo doba razvili sa ocem odnos koji više nije toliko ekskluzivan, već je sada više izjednačen, partnerski, ali koji i dalje obezbeđuje emocionalnu i socijalnu podršku. Ispitanici ženskog i muškog pola na sličan način procenjuju i kvalitet svog odnosa sa bratom/sestrom. I u ovom slučaju bi se izostanak polnih razlika mogao objasniti samom prirodom odnosa. Kao i drugi porodični odnosi i ovaj odnos se temelji na osećanju sigurnosti u trajnost i visokom emocionalnom povezanošću, ali u poređenju sa drugim porodičnim figurama, brat/sestra su bliske osobe sa kojima provodimo vreme, družimo se (Bedford i Volling, 2004). Ovakav trend se zadržava i u odraslo doba. Pretpostavka je da drugarska, vršnjačka priroda odnosa sa bratom/sestrom vodi ka percepciji univerzalnog značaja ovog odnosa u životu muškaraca i žena, bez ispoljavanja osnove za stvaranje ekskluzivnosti po bilo kojoj osnovi. Što se tiče odnosa sa partnerom, kaže se da je odraslo doba i period primarnosti partnerskih odnosa (Collins i Madsen, 2006). U istraživanju upravo odnos sa partnerom doseže najviši kvalitet, što može govoriti o dominantnoj fokusiranosti i muškaraca i žena na partnerske odnose. Iako se tradicionalno ženski pol vezuje za viši kvalitet romantičnih odnosa, manje je empirijskih nalaza koji to i nedvosmisleno potvrđuju (Bierhoff i Schmohr, 2004; Calansanti i Harrison-Rexrode, 2009). Suštinski oba pola od partnera i romantičnog odnosa očekuju poverenje, iskrenost i responsivnost kao temeljne karakteristike bliskog odnosa (Vangelisti i Daly, 1997; Impett i Peplau, 2006).

Uzrasne razlike i kvalitet bliskih odnosa

Kada je u pitanju uzrast ispitanika, istraživanje ukazuje na statistički značajnu i nisku povezanost negativnog smera između uzrasta i kvaliteta bliskog odnosa sa majkom i prijateljem. Mlađi ispitanici, prema rezultatima imaju kvalitetniji odnos sa majkom i prijateljem. U slučaju

odnosa sa ocem, bratom/sestrom i partnerom, nema statistički značajne povezanosti uzrasta i kvaliteta.

Objašnjenje činjenice da mlađi ispitanici iz uzorka imaju viši kvalitet bliskog odnosa sa majkom i prijateljem je moguće tražiti u određenim karakteristikama uzorka. Naime, većina mlađih ispitanika ranog srednjeg doba (19-29 g.) čine žene, koje žive sa roditeljima i bratom/sestrom ili same, i koje su nezaposlene. S jedne strane imamo suočavanje sa razvojnim pritiscima ranog odraslog doba u vidu društveno poželjnog i očekivanog ostvarenja u domenu karijere, osamostaljivanja, ostvarenja u ulozi roditelja, i dr. Takvi pritisci mogu izazvati psihološke teškoće u suočavanju, nezadovoljstvo, anksioznost. S druge strane, ekonomska situacija u našoj zemlji otežava realizaciju ovih razvojnih zadataka. Ima istine i u tome da vrlo često mladi ljudi i sami ne osećaju spremnost za ostvarenje ovih zadataka usled brojnih faktora. Odnos sa majkom, u tom smislu može poslužiti kao značajan izvor emocionalne i socijalne podrške, koja ima kompenzatorni efekat za mladu odraslu osobu. U odraslom dobu dostupnost bliske osobe ima snažnu ulogu zaštite od stresa (Cohen, Sherrod i Clark, 1986). To pokazuje specifični položaj i ulogu majke i prijatelja u životu mlade odrasle osobe koja zadržava razvojno ranije obrasce vezanosti ispoljenoj u centralnosti majke i prijatelja kao figura vezanosti i podrške. Moguće je i da nastavak suživota sa roditeljima u ovom periodu doprinos održavanju bliskosti sa majkom. S druge strane, kvalitetnijem odnosu sa prijateljem mlađih ispitanika može doprineti i višak slobodnog vremena. Promene relacionih sklonosti sa godinama idu u pravcu povećanja socijalne selektivnosti, pogotovo u domenu prijateljskih odnosa. Smanjuje se kvantitet socijalnih kontakata, čime se socijalna mreža sužava na manji broj bliskih osoba (Carstensen, 1992), najčešće usled životnih okolnosti (Palkovitz, 2009). Po tom pitanju su najugroženiji pojedinci srednjih godina (srednje odraslo doba), s obzirom na povećan broj važnih životnih uloga i poslovnih obaveza. Naime, moguće je da stariji ispitanici imaju kako porodične uloge koje podrazumevaju više brige i obaveza oko drugih članova porodice (npr. deca, roditelji i sl.), tako i poslovne uloge, što je izvor stresora koji mogu modifikovati značaj bliskih odnosa, ali uzrokovati i nedostatak vremena tokom kojeg bi se negovao visok kvalitet bliskih odnosa. Pretpostavka je da su se navedene odlike svakodnevnice ispitanika srednjeg doba odrazile na kvalitet odnosa sa majkom i prijateljem.

Zaposlenje i kvalitet bliskih odnosa

Zaposlenje se pokazuje kao značajna varijabla kada je u pitanju kvalitet određenih bliskih odnosa. Nezaposleni ispitanici, u odnosu na zaposlene, imaju viši nivo kvaliteta odnosa sa majkom i prijateljem. U slučaju drugih tipova bliskih odnosa statistički značajne razlike nije bilo.

Dobijeni rezultati ukazuju da na našoj populaciji značajno viši kvalitet bliskih odnosa sa majkom i prijateljem ide u korist nezaposlenosti. Razloge, s jedne strane, je moguće naći u činjenici da nezaposleni ispitanici imaju više vremena i energije da ulažu u bliske odnose. Faktor zaposlenja se najčešće dovodi u vezi sa bliskim odnosima zbog vremena i energije koje se ulaže u posao (Zvonkovic i Peters, 2009). Činjenica da je neko zaposlen, utiče na konzumiranje vremena i pažnje van prostora bliskih odnosa koji zahtevaju prisustvo, posvećenost, a posledično dovode do smanjenja njihovog kvaliteta. Moguće je da su odnosi sa majkom i prijateljem odnosi koji su osetljiviji na nedostatak posvećenosti i stalne fizičke prisutnosti, koju zaposlenost povlači za sobom. S druge strane nezaposlenost može voditi brojnim stresnim trenucima. Iako je zaposlenost povezana sa manjkom vremena, donosi brojne psiho-socijalne prednosti u vidu osećanja profesionalnog zadovoljstva, profesionalne ostvarenosti, mogućnosti za formiranje kvalitetnih odnosa sa kolegama, adekvatnih prihoda, što zajedno može uticati na samopouzdanje, lično zadovoljstvo, fizičko i psihičko blagostanje (Pinquart i Fabel, 2009). Nezaposlena osoba je lišena ovakvih prednosti, što može voditi nezadovoljstvu i stresnim trenucima. Moguće je da su zbog toga nezaposleni ispitanici usmereni na majku i prijatelja, koje prepoznaju kao bliske osobe koje im u najvećoj meri mogu obezbediti pomoć, sigurnost i podršku u ovakvim trenucima. Razmatranje zaposlenja je složeno i često dovodi do suprotnih podataka, jer se i poslovi razlikuju prema broju sati, vrsti, fizičkoj sredini, visini plate, radnoj atmosferi što zajedno može imati kako pozitivan tako i negativan efekat na kvalitet bliskih odnosa (Strom, 2003).

Bračni status i kvalitet bliskih odnosa

Kada je u pitanju bračni status ispitanika, utvrđena je statistički značajna razlika ispitanika različitog bračnog statusa i kvaliteta bliskog odnosa sa prijateljem. U slučaju drugih vrsta bliskih odnosa, razlika nije bilo. Ispitanici koji su se izjasnili kao slobodni, odnosno bez emotivne veze imaju značajno kvalitetniji odnos sa prijateljem u poređenju sa ispitanicima koji su u braku ili vanbračnoj zajednici.

Odraslo doba je obojeno brojnim razvojnim promenama i važnim životnim događajima, od kojih brak zauzima posebno mesto. Sa ulaskom u brak menja se odnos prema socijalnoj mreži i stepenu socijalne uključenosti. Brojna istraživanja pokazuju tendenciju socijalnog povlačenja, smanjenja socijalnih kontakata sa svim bliskim osobama van partnerskog odnosa (Carbery i Buhrmester, 1998; Gillespie, Lever, Frederick i Royce, 2015). To se između ostalog odnosi i na prijateljske odnose, što se ovim istraživanjem potvrđuje. U slučaju drugih bliskih odnosa, postojanje bračne/vanbračne zajednice nije dovelo do promena u kvaliteti. Usled preokupiranosti partnerskim relacijama, i fokusiranosti na partnera, smanjuje se frekvencija i kvalitet prijateljskih relacija. Partner preuzima većinu emocionalnih i instrumentalnih funkcija od dotadašnjih vanporodičnih bliskih figura, u vidu druženja, intime, podrške, usmeravanja (Blieszner i Roberto, 2004). Smatra se da prijateljski odnosi dosežu svoj vrhunac u ranom periodu odraslog doba ukoliko je osoba slobodna. To ne znači da prijateljstva sa ulaskom u ozbiljan partnerski odnos nestaju. Naprotiv, prijatelji i dalje imaju važno mesto u životu odrasle osobe, pružajući svoju pomoć, podršku. Ali dolazi do značajnog „pročišćavanja“ mreže prijatelja, najviše zbog nedostatka vremena i energije neophodne za održavanje kvalitetnog odnosa (Carstensen, 2006).

Roditeljstvo i kvalitet bliskih odnosa

Primetni su značajno kvalitetniji odnosi sa prijateljem i partnerom kod ispitanika koji nemaju decu. U slučaju drugih bliskih odnosa razlika između ispitanika koji imaju decu i onih koji nemaju decu nije bilo.

Ovi rezultati su delimično u skladu sa rezultatima istraživanja, prema kojima je kvalitet bliskih osoba kod osoba sa decom niži u odnosu na one koji nemaju decu (Neyer i Lang, 2003; Buss, 2004). Pored osetljivosti kvalitativnog aspekta bliskih odnosa osoba koje imaju potomstvo, utvrđeno je i da su osobe bez dece mnogo zadovoljnije partnerskim i drugim vrstama odnosa (Bradbury, Fincham i Beach, 2000; Twenge, Campbell i Foster, 2003). Objašnjenja se najviše vode činjenicom da roditeljstvo zahteva vremensko i emocionalno investiranje u odnos sa decom, što smanjuje kapacitete za ulaganja u druge vrste odnosa. Činjenica je da roditeljstvo donosi brojne stresne trenutke, odgovornost, nemogućnost željenog ostvarenja na drugim poljima poput karijere, socijalnog života, slobodnih aktivnosti i hobija, što kod mnogih rađa nezadovoljstvo, pad samopouzdanja, osećanje uskraćenosti. Prijateljski i partnerski odnosi su možda zbog toga posebno osetljivi, jer su dobrovoljni odnosi koji traže posvećenost, ulaganje i

konstantno obnavljanje i potvrđivanje bliskosti i poverenja, za razliku od porodičnih odnosa koji su ipak trajni i sigurni, pa su možda i manje osetljivi na emocionalno funkcionisanje osoba, i različite životne okolnosti.

Struktura porodice i kvalitet bliskih odnosa

Istraživanjem su se ispitivale i razlike u kvaliteti bliskih odnosa ispitanika s obzirom na strukturu porodice u sadašnjem trenutku i strukturu porodice u periodu odrastanja. Varijabla struktura porodice se tiče sastava porodice, odnosno broja članova porodičnog domaćinstva. Istraživači pitanje porodične strukture najčešće razmatraju u okvirima razvoja pojedinca, ispitujući efekte na različite aspekte socioemotivnog funkcionisanja (Teachman, 2002). Kada je u pitanju varijabla *struktura porodice u sadašnjem trenutku* istraživanje pokazuje da ispitanici koji žive sa primarnom porodicom (roditelji, brat/sestra) imaju kvalitetniji odnos sa majkom i prijateljem, u odnosu na ispitanike koji žive sami ili sa supružnikom i detetom. Kada su u pitanju odnosi sa ocem, bratom/sestrom i partnerom, razlika nije bilo. Ovakva struktura porodice je mogla pozitivno da se odrazi na odnos sa majkom jer omogućava bliske i konstantne kontakte, obezbeđivanje direktne pomoći i podrške. Moguće je da je majka koja je glavni „pokretač“ porodične bliskosti i nosioc porodične atmosfere, najosetljivija na promenu porodične strukture, što se onda nepovoljno odražava na kvalitet odnosa sa detetom. Odlazak iz primarne porodice je najčešće praćen i drugim promenama u životu pojedinca, kao što je formiranje ozbiljnih partnerskih odnosa koji preuzimaju važne uloge od porodice po pitanju druženja, podrške i pomoći, zatim zaposlenje i roditeljstvo kao najistaknutiji. To može dodatno uticati na kvalitet odnosa sa majkom, s obzirom da zbog toga ostaje manje vremena i emotivne angažovanosti neophodnog za održavanje bliskog odnosa. Odnos sa prijateljem je takođe višeg kvaliteta kod ispitanika koji žive sa primarnom porodicom. Moguće je da život sa primarnom porodicom obezbeđuje bolje pogodnosti za održavanje odnosa sa prijateljem. Možda život sa primarnom porodicom, gde većinu obaveza obavljaju roditelji, omogućava više vremena za održavanje prijateljstava. Samostalni život, kao i život sa supružnikom i decom ostavlja manje mogućnosti i motivacije za negovanje socijalnog života. S druge strane, kao što je već bilo ranije reč, moguće je da je kvalitet prijateljstva posebno osetljiv na izostanak kontinuiranog ulaganja i održavanja bliskosti s obzir da se radi o dobrovoljnom odnosu koji ne počiva ni na kojem obliku obligacije. *Struktura porodice tokom odrastanja* se takođe pokazuje kao značajna za kvalitet bliskih odnosa,

ali samo u slučaju odnosa sa majkom. Ispitanici koji su živeli sa proširenom porodicom (roditelji, brat/sestra, baka/deka) imaju kvalitetniji odnos sa majkom od ispitanika koji su živeli sa roditeljima i bratom/sestrom ili samo sa roditeljima. To se može objasniti delimično činjenicom da proširene porodice imaju specifičnu funkciju u životu jedne porodice, jer omogućavaju lakšu i bržu instrumentalnu razmenu, razmenu dobara i materijalnih sredstava, ali i umnožavanje socijalne i emocionalne podrške što zajedno može olakšati i unaprediti život pojedinačnih članova (Settles i Earland, 2009). Posebno se ističe značaj porodica koje pored dece i roditelja ubrajaju i treću generaciju, bake i deke (Schmeeckle, 2009). Značaj ovakvih porodica se ogleda pre svega u prednostima po razvoj deteta, koje se ogledaju u obezbeđivanju dodatne brige i nege, zaštite u stresnim situacijama (Kalil, Ryan i Chor, 2014). Bake i deke stoga delimično dele roditeljsku ulogu sa svojom decom u pogledu odgajanja i vaspitanja unučića (Goodman, 2007). U istraživanju se život u proširenoj porodici odrazio samo na odnos sa majkom. Moguće je da je pomoć pri odgajanju deteta, od strane članova proširene porodice osposobila majke za veće emocionalno i vremensko ulaganje u odnos sa detetom, što se kao relacijski kapital ispoljava i u odraslom dobu. S druge strane, moguće je da očuvanost strukture proširene porodice blagotvornije deluje na relacijski kapacitet majki s obzirom da se za ženske članove porodice vezuje aktivna uloga očuvanja bliskosti, obezbeđivanja prilika za kontaktiranje između članova porodice i uopšteno negovanja porodičnih odnosa (Fingerman, Whiteman i Dotterer, 2009).

Bračni status roditelja i kvalitet bliskih odnosa

Što se tiče bliskih odnosa, neke studije ukazuju da su stabilnost i broj promena unutar porodične strukture važnije od broja ili sastava porodice (Aquilino, 1996; Fomby i Cherlin, 2007). Odnosno, mnogo je važnije šta se dešava unutar strukture, nego sama struktura. Ne samo odnos između roditelja i deteta, već i odnos između roditelja ima jedinstvenu ulogu u procesu osposobljavanja deteta za buduće bliske odnose (Bryant i Conger, 2002). Razvod roditelja se povezuje sa negativnim posledicama po relacijske kapacitete deteta u odraslo doba (Wallerstein i Lewis, 2004). Odnosno, deca koja su doživela razvod roditelja imaju veće šanse za relacijske poteškoće u periodu odraslog doba (Amato i Booth, 2001). Istraživanjem je utvrđeno da se promena bračnog statusa roditelja značajno odrazila samo na kvalitet odnosa sa roditeljima. Odnosno, ispitanici čiji su se roditelji razveli, imaju niži kvalitet odnosa sa majkom i ocem u odraslo doba u poređenju sa ispitanicima čiji su roditelji bili u braku. Kada su u pitanju druge

vrste bliskih odnosa, razlika između ispitanika nije bilo. Porodični odnosi su posebno pogođeni razvodom roditelja. To bi govorilo o selektivnom, a ne difuznom efektu razvoda na kasnije bliske odnose. Odnosno da razvod roditelja, pogađa samo budućnost odnosa sa roditeljima, ali ne i kvalitet drugih odnosa u odraslo doba što je u skladu sa nekim istraživanjima (Masarik, Donnellan, Stallings, Martin, Schofield, Neppi, Scaramella, Smolen i Widamon, 2014). Odnos dete-roditelj nakon razvoda roditelja doživljava određene promene. Utvrđeno je da kvalitet interakcije deteta sa oba roditelja nakon razvoda opada (Zill, Morrison i Coiro, 1993). Komunikacija unutar porodice značajno osiromašuje, s obzirom na smanjen kontakt deteta sa roditeljem koji nije staratelj i preokupiranost roditelja koji je staratelj egzistencijalnim potrebama i zadacima odgajanja i vaspitanja deteta. Posebno je vulnerabilan odnos sa ocem, s obzirom na činjenicu da većina dece nakon razvoda ostaje sa majkom (Van Schaick i Stolberg, 2001). Smanjenje kontakta, lošija komunikacija, očevo povlačenje, nedostatak truda i brige, jeste slika odnosa sa ocem nakon razvoda za mnogu decu. Ukoliko to povežemo sa činjenicom da se za odnos sa ocem vezuje niži kvalitet bliskost, u poređenju sa odnosom sa majkom, čak i u očuvanim porodicama, ne čudi slika veće osetljivosti odnosa sa ocem na poremećaj u porodičnoj strukturi. Tome treba pridružiti i navode da je odnos dete-majka dijadni po prirodi, dok je odnos dete-otac trijadni (Fingerman, Whiteman i Dotterer, 2009). Odnos dete-otac je u većoj meri posredovan od strane majke, odnosno u većoj zavisnosti od partnerskog odnosa sa suprugom. Povezano sa bračnim statusom roditelja (odnosno razvodom roditelja) istraživanjem se postavilo i pitanje značaja *uzrasta ispitanika u trenutku razvoda roditelja* za buduće bliske odnose. Utvrđeno je da ova varijabla nije statistički značajno povezana sa kvalitetom bliskih odnosa. Povezujući ovaj podatak sa prethodnim rezultatom, koji ukazuje na niži kvalitet odnosa sa roditeljima kod ispitanika koji su odrastali u nepotpunim porodicama, zaključuje se da bez obzira koliko su ispitanici imali godina u trenutku razvoda, taj događaj je ostavio nepovoljan trag po porodične odnose u odraslo doba. Očekivanje povezanosti ovih varijabli se temeljio na tumačenju postojanja tzv. senzitivnog perioda koji obuhvata rani uzrast u razvoju pojedinca (Fraley i Heffernan, 2013). Sve što se dogodi ranije tokom razvoja, ostavlja snažniji i dugotrajni efekat. Međutim, pokazuje se da nije bilo važno kada su se roditelji razveli, jer je efekat odrastanja u nepotpunoj porodici isti. Dakle, ispitanici čiji su se roditelji razveli (bez obzira koliko su tada imali godina), imaju lošiji odnos sa roditeljima u odraslo doba.

Procena kvalitet odnosa između roditelja i članova porodice i kvaliteta bliskih odnosa

Istraživanjem se procenjivao i značaj kvaliteta odnosa roditelja i svih drugih članova porodice u periodu odrastanja za kasnije bliske odnose. Utvrđena je značajna povezanost procena kvaliteta odnosa između roditelja i procena kvaliteta odnosa svih članova porodice u periodu odrastanja i kvaliteta svih vrsta bliskih odnosa u odraslo doba. Pozitivne procene kvaliteta odnosa između roditelja i unutar porodice u periodu odrastanja su povezane sa kvalitetnijim odnosima u odraslo doba. Ovo je u skladu sa prethodnim navodima da je pored porodične konstelacije izuzetno važno šta se dešava u samoj porodici, odnosno pitanje porodičnih procesa (Lansford, Ceballo, Abbey i Stewart, 2001). Odrastanje deteta je uronjeno u sistem bliskih odnosa koji formiraju kontekst za sticanje emocionalnih i socijalnih iskustava i doživljaja čiji se efekti uočavaju u brojnim razvojnim segmentima. Posmatranjem bliskih odnosa, dete tokom odrastanja uči važne relacijske lekcije o tome šta su odnosi, kako se u njima ponašati, izvode se zaključci o značenjima, uzrocima, posledicama, doživljavaju se različita emocionalna iskustva afekcije, sigurnosti. Osim toga, odnosi između relacijskih partnera utiču na njihova konkretna ponašanja prema drugim članovima sistema (Erel i Burman, 1995). Posebno su značajni odnosi između roditelja koji svojim kvalitativnim karakteristikama najneposrednije određuju smer razvojnih događaja deteta (Erel i Burman, 1995; Amato i Booth, 2001; Kouros, Goeke-Morey, Papp i Cummings, 2014). Kvalitetniji odnosi između roditelja su povezani, između ostalog, sa efikasnijim snalaženjem deteta u interpersonalnim odnosima (Cunningham i Thorton, 2006). Posebno se to odnosi na kvalitet budućih romantičnih odnosa deteta, s obzirom na povezanost negativnih aspekata porodične strukture i nestabilnosti, negativnog stava prema braku u periodu adolescencije i kasnije u odraslom dobu (Teachman, 2002).

Radi što boljeg razumevanja fenomena kvaliteta bliskih odnosa ispitivali smo razlike u procenama kvaliteta bliskih odnosa s obzirom na niz personalnih i kontekstualnih faktora. Rezultati dobijeni ovim istraživanjem ukazuju da većina navedenih faktora ima značaja za fenomen kvaliteta bliskih odnosa ali u ograničenom opsegu. Naime, većina predloženih faktora se pokazala značajnim samo za kvalitet odnosa sa majkom i prijateljem.

Rezultati ukazuju da kvalitetniji odnos sa majkom imaju žene, ispitanici ranog odraslog doba, ispitanici koji su nezaposleni i oni koji trenutno žive sa primarnom porodicom, kao i ispitanici koji su tokom odrastanja živeli sa proširenom porodicom. Odnos sa majkom započet i

pre rođenja zauzima posebno mesto u životu pojedinca (Barnard, 2009). Za majku se kaže da je centralna figura vezivanja u periodu detinjstva. I nakon perioda detinjstva njeno mesto u života pojedinca je od posebnog značaja s obzirom da je odnos sa majkom trajan izvor bliskosti, ljubavi, sigurnosti i podrške (Fingerman, Whiteman i Dotterer, 2009). Važnost majčine uloge ostaje visoko rangirana i celoživotna. Rezultati ovog istraživanja ukazuju na osetljivost kvaliteta odnosa sa majkom na različite personalne i kontekstualne faktore. Iako poseban i značajan, odnos sa majkom nije statičan već podložan različitim razvojnim i životnim promenama (Noack i Buhl, 2004; Aquilino, 2009). Objašnjenje za ovakve rezultate se najviše oslanja na tumačenje majčinog pretežno afektivnog afiniteta i motivacije u domenu bliskog odnosa sa detetom (Lawton, Silverstein i Bengston, 1994). U poređenju sa odnosom dete-otac gde je interakcija možda više motivisana instrumentalnim i obligatornim obavezama, odnos dete-majka je više obojen ličnim, afektivnim sklonostima. Neizbežne razvojne i životne promene počev od ranog razvojnog doba, mogu značajno remetiti ustaljene afektivne obrasce u odnosu sa majkom, što možda povlači za sobom promene u percepciji kvaliteta bliskog odnosa. Tako na primer, smanjenje učestalosti kontakta sa detetom usled zaposlenosti deteta, majka može tumačiti kao nedostatak ljubavi. Moguće je da odnos sa majkom zahteva kontinuirano potvrđivanje kvaliteta, što je moguće putem stalnog vremenskog i emotivnog ulaganja u odnos. Međutim, brojne promene u životu deteta, poput zaposlenja, odlaska iz primarne porodice i sl. otežavaju ovaj proces, što se u dugoročnom smislu nepovoljno odražava na kvalitet odnosa sa majkom.

Rezultati vezani za prijateljske odnose ukazuju da viši kvalitet prijateljskog odnosa imaju žene, ispitanici ranog odraslog doba, nezaposleni, ispitanici koji su slobodni i koji nemaju decu, kao i ispitanici koji žive sa primarnom porodicom. Promene u kvaliteti prijateljskog odnosa u skladu sa određenim razvojnim i životnim zadacima su najverovatnije odraz prirode samog odnosa, koji je dobrovoljan, horizontalan i kao takav podložan fluktuacijama u kvaliteti. Iako je za sve bliske odnose važan proces njihovog održavanja, za prijateljske odnose je to od posebne važnosti, usled odsustva bilo kakve obligatorne osnove na kojima bi ovaj odnos počivao. Počev od perioda adolescencije, prijateljstva počinju zauzimati važno mesto u životu pojedinca, i vremenski i po pitanju razmene emotivne i socijalne podrške (Collins i Madsen, 2006). Kao što ovo istraživanje pokazuje, ovakav trend se zadržava i u periodu ranog odraslog doba. Isto tako istraživanje ukazuje da je kvalitet prijateljskih odnosa značajno osetljiv na razvojne i životne promene, poput zaposlenja, roditeljstva, bračnih odnosa. Smanjena količina slobodnog vremena

nastala ovim promenama smanjuje intenzitet kontakta sa prijateljem što se nepovoljno odražava na prijateljski odnos, koji zahteva posvećenost (Blieszner i Roberto, 2004). Osim toga, fokus pažnje se usmerava ka drugim bliskim odnosima (parner, deca), u okviru koji se obezbeđuje podrška, ljubav i bliskost (Gillespie, Lever, Frederick i Royce, 2015; Sarkisian i Gerstel, 2016). Time se smanjuje motivacija za ulaganjem u druge odnose.

Povezanost kvaliteta bliskih odnosa i individualnih i socijalnih faktora

Jedan od istraživačkih ciljeva ovog istraživanja je bio i utvrđivanje relacija između individualnih i socijalnih faktora i kvaliteta bliskih odnosa. Ispitali smo povezanost individualnih (osobine ličnosti, afektivna vezanost, autoritarnost i komunikacijski stilovi) i socijalnih (porodična interakcija sa majkom i porodična interakcija sa ocem u periodu odrastanja) faktora i kvaliteta bliskih odnosa u odraslom dobu.

Osobine ličnosti i kvalitet bliskih odnosa

Istraživanjem se procenjivao odnos kvaliteta bliskih odnosa i osobina ličnosti pojedinaca, a rezultati ukazuju na postojanje značajne povezanosti većine osobina ličnosti i kvaliteta bliskih odnosa. Treba napomenuti da je izostalo nekoliko pretpostavljenih veza između osobina otvorenost i pozitivna valenca i kvaliteta bliskih odnosa, kao i to da su svi dobijeni koeficijenti korelacije nižih vrednosti u odnosu na početna očekivanja. Najviši koeficijent korelacije ne prelazi nivo niske povezanosti. Jačina korelacije između fenomena bazičnih crta ličnosti i bliskih odnosa, u određenom broju istraživanja, doseže vrlo sličan, slabiji nivo izraženosti (Asendorpf i Wilpers, 1998; Neyer i Voigt, 2004; Barelds, 2005; Parker, Ludtke, Trautwein i Roberts, 2012). Primetno je da su povezanosti najizraženije za osobine neuroticizam, ekstraverzija i negativna valenca.

Blaga prednost, u odnosu na sve crte ličnosti, se daje povezanosti neuroticizma i bliskih odnosa. *Neuroticizam* je ona crta ličnosti za koju se dosledno beleži značajna i viša statistička povezanost sa različitim relacijskim varijablama, među kojima je i kvalitet različitih bliskih odnosa (Karney i Bradbury, 1995; Robins, Caspi i Moffit, 2000). Što se tiče drugih crta ličnosti, istraživanja ukazuju na veze koje često variraju. Generalno se zaključuje da su negativne ličnosne tendencije snažnije povezane sa kvalitetom bliskih odnosa. Povezanost neuroticizma i bliskih odnosa se objašnjava specifičnim, negativistički obojenim načinom razmišljanja,

ponašanja i osećanja u relacijskim situacijama, koje rezultiraju nepovoljnim efektom na kvalitet odnosa. Osobe sa izraženom crtom neuroticizma su sklonije da iskrivljuju relacijske događaje, jer imaju negativne atribucije koje ih usmeravaju ka čestom doživljavanju događaja kao pretnji (Bradbury i Fincham, 1991). Neuroticizam se povezuje sa anksioznim pristupom svetu i ljudima, sa tendencijom da preterano reaguju na sve što se događa oko njih, a posebno ukoliko se to odnosi na bliske odnose (Costa i McCrae, 1992). Ovakva tendencija posmatranja i doživljavanja, stvara pogodno tlo za često osećanje stresa, negativnog afekta i emocionalne nestabilnosti. Tako osobe sa izraženom crtom neuroticizam doživljavaju veći stres i u svakodnevnim situacijama (Bolger i Zuckerman, 1995). Trajna vulnerabilnost neuroticizma, adaptacijski napori u odnosu na svakodnevne i relacijske situacije predisponira osobu za doživljavanje stresa, što smanjuje ne samo individualne relacijske kapacitete, već i stvara pritisak na blisku osobu. Ovakva reagovanja vrlo često i kod partnera izazivaju povratne negativne reakcije, čime se formira cirkularno međudelovanje koje smanjuje zadovoljstvo i kvalitet bliskog odnosa (Neyer i Wrzus, 2009). Uzevši zajedno sve rečeno, osobina neuroticizam stvara nepovoljne uslove za ostvarenje visoko kvalitetnog bliskog odnosa (Karney i Bradbury, 1995). U objašnjenjima veze neuroticizma i bliskih odnosa, najveći naglasak je na sklonosti ka negativnom afektivitetu. Naime, specifična raspoloženja i emocionalna stanja sa kojima bliske osobe pristupaju jedna drugoj, snažno određuju kvalitet bliskosti. Neurotične osobe su sklonije da se osećaju anksiozno, uplašeno, imaju izraženo osećanje krivice. Utvrđena je veza između nesrećnih raspoloženja i negativnih relacijskih interakcija (Furr i Funder, 1998). Generalno, neurotične osobe ispoljavaju ponašanja koja smanjuju bliskost i kvalitet odnosa (Neyer i Asendorph, 2001). Neurotične osobe ispoljavaju više kriticizma, ohrabrenosti i prezira prema relacijskom partneru, manje traže socijalnu podršku od partnera (Redecker-Bush, Farrell i Bush, 1993). Sklonost pogrešnim interpretacijama događaja i negativnim emocionalnim stanjima, je možda razlog što se neurotične osobe povezuju i sa neefikasnim načinima reagovanja u konfliktnim situacijama. Za njih je karakteristično izbegavanje konflikata i distanciranje od bliske osobe, zanemarivanje partnerskih zahteva, odnosno pasivno-agresivan način suočavanja sa problemima (Berry i Willingham, 1997). U interpretaciji povezanosti neuroticizma i nižeg kvaliteta bliskih odnosa, treba voditi računa i o većoj pomenutoj perceptivnoj sklonosti ovih osoba da iskrivljuju relacijske događaje i sve što se tiče bliskih odnosa. Moguće je isto tako da ove osobe percipiraju kvalitet bliskih osoba kao mnogo nepovoljniji i niži, nego što on to zaista i jeste. Ovim

istraživanjem je dobijen i rezultat koji se tiče blago niže povezanosti neuroticizma i kvaliteta odnosa sa ocem, u poređenju sa drugim vrstama bliskih odnosa. Ovakav rezultat je možda odraz tradicionalnog posmatranja oca kao autoriteta sa specifičnom ulogom stuba porodice koji treba poštovati. To je možda uslovalo veću kontrolu u ispoljavanju negativnih stavova i raspoloženja koji se vezuje za crtu neuroticizam u odnosu sa ocem. Osim toga, očevi su manje afektivno usmereni u bliskim odnosima što je takođe moglo usloviti veću samokontrolu u odnosu sa njim. U svakom slučaju ovakav podatak zahteva dodatna ispitivanja.

Druge dve crte ličnosti koje bi se mogle uklopiti u objašnjenje povezanosti negativističkih ličnosnih tendencija i kvaliteta bliskih odnosa, su agresivnost i negativna valenca. Negativna valenca će se diskutovati zajedno sa pozitivnom valencom, s obzirom da se tiču načina na koji osobe procenjuju sebe same, odnosno načina na koji se samovrednuju. Što se tiče povezanosti crte *agresivnost* i kvaliteta bliskih odnosa, svi dobijeni koeficijenti korelacije su statistički značajni i negativnog predznaka što ukazuje da ispitanici koji su se procenili kao agresivniji, imaju niži kvalitet svih vrsta bliskih odnosa. Agresivnost, kao složen fenomen sa mnogobrojnim vidovima ispoljavanja, se pojavljuje u svim vrstama bliskih odnosa (Johnson, 2006). U pogledu bliskih odnosa, najviše se ispituju manifestni oblici agresivnosti (fizička i verbalna agresija), koji predstavljaju ozbiljnu pretnju i izvor poteškoća za relacijske partnere (Vangelisti, Reis i Fitzpatrick, 2004). Ukoliko posmatramo agresivnost iz perspektive ličnosti, onda uočavamo niz kognitivnih, bihevioralnih i emocionalnih tendencija agresivnih osoba koje mogu nepovoljno delovati na bliske odnose. Uočeno je da agresivne ličnosti, još na ranijim uzrastima, počev od detinjstva i preko adolescencije, pokazuju sklonost ka donošenju atribucijskih zaključaka na osnovu manjeg broja pokazatelja, sa tendencijom interpretacije dvosmislenih ponašanja relacijskih partnera kao pretežno hostilnih, što je posledično praćeno češćim agresivnim reakcijama (Vangelisti, Reis i Fitzpatrick, 2004). Zanimljivo je da agresivne osobe veruju da agresivno reagovanje vodi rešavanju interpersonalnih problema (Orobio de Castro, Veerman, Koops, Bosch, i Monshouwer, 2002). Istraživanja na ranijim uzrastima pokazuju da agresivni pojedinci bude negativne reakcije kod relacijskih partnera, čime se stvara pogodno tlo za pojavu negativnog interakcijskog obrasca (Anderson, Lytton i Romney, 1986). Osim toga, osećanje besa, koje najčešće ide ruku pod ruku sa agresivnošću takođe ima negativne posledice po bliski odnos (Fittnes, 2009). Iako dobijeni rezultati ovim istraživanjem, u pogledu povezanosti agresivnosti i bliskih odnosa, idu u smeru navedenih tvrdnji o negativnom efektu agresivnosti,

dobijeni koeficijenti korelacije su vrlo niski. Očekivala se snažnija povezanost ovih fenomena. Moguće je da je to delimično odraz težnje ispitanika da doživljavaju i opisuju svoje bliske odnose kao pozitivne, uz umanjivanje učestalosti ili značaja negativnih relacijskih aspekata. Na to mogu upućivati i niske vrednosti na skalama konflikti i antagonizam inventara bliskih odnosa. Pojavila se i pomisao da je koncepcija agresivnosti kao sklonosti ka doživljavanju i neinhibiranom ispoljavanju gneva, više odgovarala muškom principu agresivnog reagovanja, nego ženskom. S obzirom da žene preovladavaju u uzorku, moguće je da nisu u dovoljnoj meri obuhvaćene agresivne tendencije žena. Međutim, rezultati drugih istraživanja ukazuju na izostanak polnih razlika na skali agresivnosti ovog mernog instrumenta (Smederevac, Mitrović i Čolović, 2010; Čolović, Smederevac i Mitrović, 2014). Još jedan rezultat dobijen istraživanjem zaslužuje pažnju, a tiče se snažnije povezanosti agresivnosti i kvaliteta odnosa sa bratom/sestrom i ocem. Kao što je bilo reči, ranije tokom diskusije, odnos sa bratom/sestrom je označen kao odnos koji je u značajnoj meri ispunjen konfliktima i netrpeljivošću, počev još od najranijeg doba. Na neki način, to se i očekuje s obzirom da je reč o odnosu koji je trajan i porodičan, a opet hijerarhijski izjednačen što je pogodno tlo za ispoljavanje različitih oblika agresije. U odrasлом dobu se, međutim, od brata/sestre očekuje podrška i pomoć u savladavanju važnih životnih i razvojnih zadataka, pa agresivne sklonosti koje tome ne doprinose dovode do smanjenja kvaliteta odnosa. Što se tiče odnosa sa ocem, negativni aspekti su procenjeni kao najniži, u poređenju sa svim vrstama odnosa. Osim toga, ovaj odnos je osetljiviji na agresivne sklonosti. Tradicionalno se više očekuje od dece, bilo kog uzrasta, da se ne suprotstavljaju ocu, već da ga uvažavaju. Osim toga, moguće je da i muškarci manje tolerišu agresivnost, pa i sami reaguju agresivnije, što povratno ugrožava bliski odnos sa detetom.

Negativni smer neuroticizma i agresivnosti u pogledu bliskih odnosa prati i crta ličnosti negativna valenca. Istraživanjem je dobijen rezultat koji ukazuje da negativna valenca beleži statistički značajne i negativne povezanosti sa svim vrstama bliskih odnosa. Osobe sa negativnijom slikom o sebi i sklonije manipulativnom ponašanju imaju bliske odnose nižeg kvaliteta. Istraživanjem je utvrđeno da je osobina ličnosti *pozitivna valenca* statistički značajno povezana samo sa kvalitetom odnosa sa bratom/sestrom i prijateljem. Što se tiče drugih tipova bliskih odnosa, povezanosti nije bilo. Osobe sa pozitivnijom slikom o sebi i izraženijim narcističkim tendencijama, imaju viši kvalitet odnosa sa bratom/sestrom i prijateljem. Upoređujući ove dve evaluativne dimenzije, koje sadrže indikatore samoevaluacije, primećuje se

da je dimenzija negativna valenca snažnije povezana sa kvalitetom svih bliskih odnosa. Povezanost evaluativnih dimenzija i kvaliteta bliskih odnosa počiva na tumačenju da se radi o intrapersonalnim procesima samoevaluacije koji povlače za sobom snažnu težnju ka stalnom dokazivanju da posedujemo kvalitete na kojima počiva naše samovrednovanje (Park, Crocker i Vohs, 2006). Ovakva težnja se još više pojačava ukoliko osoba bazira samoevaluaciju na domen bliskih odnosa, odnosno na podršku i odobravanje bliskih osoba. Tada se osoba trudi da dokaže nešto u vezi sa svojom ličnom, i često se to dešava nauštrb potreba drugih. Fokusiranje više na sebe nego na bliske odnose sigurno ne doprinosi njihovom kvalitetu i osećanju zadovoljstva u domenu odnosa. Osim toga, fragilna slika o sebi dovodi do češćih fluktuacija u osećanjima vezanim za vlastitu ličnost (Kernis i Waschull, 1995). Posledično, osoba ima povišen nivo ego uključenosti na dnevnoj bazi, sa osećajem da je njena vrednost na stalnoj proveri (Kernis, Cornell, Sun, Berry i Harlow, 1993). Ovakva ego osetljivost vodi često u odbrambenost i bes, i održavanje interpersonalne distance (Kernis, Cornell, Sun, Berry i Harlow, 1993; Mikulincer i Horesh, 1999). Utvrđeno je da osobe sa nepovoljnijom slikom o sebi koriste manje direktne strategije očuvanja selfa (Blaine i Crocker, 1993). Na osnovu navedenih teorijskih i empirijskih činjenica, zaključuje se da crta negativna valenca više pogoduje stvaranju negativne interpersonalne klime koja urušava kvalitet bliskih odnosa. S druge strane, pozitivna samoevaluacija nema toliko dodira sa kvalitetom porodičnih odnosa i odnosa sa partnerom. Moguće je da ovi odnosi u odraslo doba imaju drugačiju ulogu u odnosu na ranije periode kada su značajno doprinosili procesu self validacije. Ovi odnosi su značajno usmereni ka obavljanju emocionalnih i socijalnih zadataka. Odsustvo emocionalne komponente u dimenziji pozitivne samoevaluacije može da objasni odsustvo pretpostavljenih asocijacija. Iako i negativna valenca ne nosi preovlađujuću emocionalnu komponentu, ipak se povezuje sa bliskim odnosima koji su jako osetljivi na negativne pojave, a koje negativna valenca može buditi. Odnos sa prijateljem i bratom/sestrom se bazira na ravni druženja, a manje na emocionalnim komponentama. Možda zato osobe sa pozitivnom valencom predstavljaju poželjne bliske osobe za druženje jer mogu da obezbede zanimljivije i pozitivnije relacijske trenutke.

Zajedno sa pozitivnom valencom, preostale crte ličnosti ekstraverzija, otvorenost i savesnost ostvaruju pozitivne korelacije sa kvalitetom bliskih odnosa. *Ekstraverzija* se, u odnosu na ove crte ličnosti, najsnažnije pozitivno povezuje sa kvalitetom svih bliskih odnosa. Dobijeni rezultati potvrđuju nalaze ranijih istraživanja (Asendorpf i Wilpers, 1998; Neyer i Voigt, 2004;

Barelds, 2005; Parker, Lüdtke, Trautwein i Roberts, 2012). Sama struktura dimenzije ekstraverzija korištenog mernog instrumenta sadrži indikatore koji direktno pogoduju stvaranju pozitivne interpersonalne klime. To su indikatori srdačnosti (osoba ulaže napor da uspostavi dobre odnose sa drugima), društvenosti (lako uspostavljanje interpersonalnih odnosa i komunikacije) i pozitivnog afekta u manjoj meri (optimizam, životni elan) (Čolović, Smederevac i Mitrović, 2014). Povezanost nekih crta ličnosti i različitih aspekata bliskih odnosa, se pokušava objasniti putem dve temperamentalne dimenzije- pristupanja i izbegavanja (Elliot i Trash, 2002). S jedne strane imamo crtu neuroticizam, koja zajedno sa negativnim afektivitetom i bihevioralnim sistemom inhibicije čini dimenziju izbegavanja, a crta ekstraverzija, zajedno sa pozitivnim afektivitetom i bihevioralnim sistemom aktivacije čini dimenziju pristupanja. Dimenzija pristupanja, a u okviru nje posebno ekstraverzija i pozitivan afekat, se povezuju sa većim brojem kvalitetnijih bliskih odnosa različite vrste. Brojni kognitivni, bihevioralni i emocionalni aspekti ekstraverzije doprinose formiranju i održavanju bliskih odnosa višeg kvaliteta. Ekstraverzija je značajno povezana sa životnim ciljevima koji se tiču bliskih odnosa (Otašević i Kodžopeljić, 2016). Ovo je u skladu sa tumačenjem da su osobe sa tendencijom pristupanja aktivnije uključene u socijalne situacije koje uključuju različite vrste odnosa. Osim toga one aktivno kreiraju i oblikuju pozitivna relacijska iskustva. Za ekstavertne osobe se vezuje viši nivo interakcije sa bliskim osobama, ali i veći stepen formiranja novih odnosa (Asendorpf i Wilpers, 1998). Pozitivnije posmatraju relacijskog partnera i uopće bliski odnos. Percipiraju viši stepen dobijene podrške (Asendorpf i Wilpers, 1998), tokom vremena opažaju značajnije povećanje relacijske bliskosti te važnost bliskog odnosa (Neyer i Asendorpf, 2001). Mnogo uspešnije rešavaju konflikte koristeći aktivan način rešavanja problema. Ovakav interpersonalni stil interakcije pozitivno utiče i na blisku osobu, koja pozitivnim fdbekom može doprineti održavanje pozitivne interakcije. Generalno doživljavaju više pozitivnog afekta, što se objašnjava činjenicom da su češće izloženi ili sami sebe izlažu pozitivnim dnevnim događajima (Gable, Reis i Elliott, 2000). Utvrđeno je da ekstravertne osobe najviše doživljavaju optimistična i vesela raspoloženja (DeNeve i Cooper, 1998). Osobe sa ovakvim raspoloženjem imaju zabavne i nagrađujuće interakcije sa drugima (Vittengl i Holt, 1998).

Crta ličnosti *savesnost* takođe ostvaruje pozitivne korelacije sa kvalitetom svih vrsta bliskih odnosa. Savesnije osobe imaju kvalitetniji odnos sa članovima porodice, prijateljem i partnerom. Iako su rezultati ranijih istraživanja raznoliki, dobijene korelacije prate liniju onih

istraživanja koja pronalaze značajnu povezanost savesnosti i bliskih odnosa (Asendorpf i Wilpers, 1998; Robins, Caspi i Moffitt, 2002; Heller, Watson i Iles, 2004; Malouff, Thorsteinsson, Schutte, Bhullar i Rooke, 2009; Parker, Lüdtke, Trautwein i Roberts, 2012). Savesnost je povezana sa brojnim relacijskim aspektima. Utvrđena je povezanost savesnosti i većeg broja bliskih odnosa (Asendorpf i Wilpers, 1998), višeg kvaliteta odnosa i generalno percepcije odnosa kao pozitivnih, sa preovlađujućim pozitivnim karakteristikama brižnosti, bliskosti i podrške (Asendorpf i Wilpers, 1998; Bouchard, Lussier i Sabourin, 1999; Watson, Hubbard i Wiese, 2000); većim relacijskim zadovoljstvom (Heller, Watson i Iles, 2004; Neyer i Voigt, 2004; Malouff, Thorsteinsson, Schutte, Bhullar i Rooke, 2009). Skala savesnost korištenog mernog instrumenta sadrži indikatore upornosti, istrajnosti i odgovornog stava prema obavezama (Čolović, Smederevac i Mitrović, 2014). Sve ove karakteristike se pokazuju kao značajan faktor bliskih odnosa, kako u početnoj fazi odnosa, tako i kasnijim periodima održavanja. Tako je za početnu fazu formiranja odnosa neophodna upornost i kontinuitet što odlikuje savesne osobe (Watson, Hubbard i Wiese, 2000; Neyer i Voigt, 2004). Savesne osobe su posvećene bliskim odnosima i ozbiljno shvataju relacijske obaveze, što se važno za održavanje odnosa i veću stabilnost tokom vremena (Robins, Caspi i Moffitt, 2002; Heller, Watson i Iles, 2004). Tako savesni pojedinci češće kontaktiraju sa članovima porodice, najverovatnije usled osećanja obaveze (Asendorpf i Wilpers, 1998), skloniji su smanjenju konflikata sa bliskim osobama (Parker, Lüdtke, Trautwein i Roberts, 2012), aktivno pristupaju stresnim situacijama tražeći više podrške, fokusiraju se na problem, pozitivno razmišljaju (Heller, Watson i Iles, 2004). Sve zajedno može doprinositi boljim relacijskim ishodima, pozitivnijem stavu prema odnosima, ali i pozitivnijem fidbeku od strane relacijskog partnera. Jedan od mehanizama koji povezuje savesnost i domen bliskih odnosa jeste samokontrola i samoregulacija (Jensen-Campbell i Malcolm, 2007), koji omogućavaju veću kontrolu impulsa i emocija, veću sposobnost fokusiranja pažnje, mogućnost planiranja, osetljivost na socijalna pravila i preferiranje socijalno poželjnih ponašanja.

Crta ličnosti *otvorenost* ukazuje na široka interesovanja i radoznalost, a sadrži indikatore intelekta (kreiranje stimulativnih situacija) i traženja novina (isprobavanje novih stvari i težnja ka novim iskustvima) (Čolović, Smederevac i Mitrović, 2014). Ovako koncipirana dimenzija otvorenosti pokazuje značajnu povezanost sa kvalitetom bliskog odnosa sa bratom/sestrom, prijateljem i partnerom. Otvoreniji ispitanici imaju kvalitetniji odnos s navedenim bliskim

osobama. Ranija istraživanja ukazuju na inkonzistentnu sliku povezanosti otvorenosti i bliskih odnosa (Neyer i Voigt, 2004). Dok neka istraživanja ne potvrđuju ove veze (Asendorpf i Wilpers, 1998), druga ih potvrđuju (Heller, Watson i Iles, 2004; Parker, Lüdtke, Trautwein i Roberts, 2012). Objašnjenje ovih relacija se temelji na činjenici da otvorenije osobe možda čine bliskim osobama život zanimljivijim, kroz interesantne svakodnevne situacije i otvorenost prema relacijskim iskustvima. Ovo je moguće objašnjenje i za dobijene korelacije otvorenosti i odnosa sa bratom/sestrom, prijateljem i partnerom. Za ove odnose, koji se povezuju sa funkcijom druženja, dosta je važno kakav je kvalitet interakcije s obzirom na količinu vremena koje se provodi sa bliskom osobom i aktivnosti koje ih ispunjavaju. Otvorenost je povezana i sa inteligencijom, kreativnošću i bitkošću uma, što ove osobe može učiniti poželjnim relacijskim partnerom (Neyer i Voigt, 2004).

Afektivna vezanost i kvalitet bliskih odnosa

Istraživanjem se procenjivao odnos između kvaliteta bliskih odnosa i afektivne vezanosti, a dobijeni rezultati ukazuju na postojanje povezanosti između ovih fenomena sa napomenom da utvrđene korelacije nisu preterano visoke. Ispitanici sa negativnim modelom sebe i drugih, imaju bliske odnose nižeg kvaliteta. Dobijeni rezultati su u skladu sa ranijim istraživanjima koja pronalaze povezanost afektivne vezanosti i bliskih odnosa (Grabill and Kerns, 2000; Zimmerman, 2004; Shaver i Mikulincer, 2006), od kojih neka, kao i ovo istraživanje, utvrđuju niži stepen povezanosti (Furman, Simon, Shaffer i Bouchey, 2002; Monteoliva i Garcia-Martinez, 2005; Tianyuan i Chan, 2012).

Negativan model sebe i drugih predstavljaju kognitivne, reprezentacijske modele koji omogućavaju pojedincima snalaženje u relacijama vezivanja. Kao specifični načini posmatranja i interpretacije relacijskih informacija, u kombinaciji sa posledičnim emocionalnim i bihevioralnim reakcijama, model sebe i drugih, ostvaruje pozitivne ili negativne efekte u domenu bliskih odnosa (Collins, 1996). Komponenta afektivne vezanosti- *negativan model sebe* se fokusira na ličnu poziciju u relacijama vezivanja i uključuje verovanje o sopstvenoj nedostojnosti i neadekvatnosti, kao i nesigurnost u sebe i svoje vrednosti (Hanak, 2004). Niži kvalitet svih bliskih odnosa kod osoba sa negativnim modelom sebe, utvrđen ovim istraživanjem, se najpre objašnjava činjenicom da negativna samoprocena u relacijama vezivanja povlači za sobom specifične emocionalne i bihevioralne odgovore u situacijama vezanim za pitanje

vezanosti. Osoba sa negativnim modelom sebe je sklona ka traženju i pronalaženju objašnjenja za relacijske situacije u samoj sebi, svojoj neadekvatnosti, bezvrednosti (Collins, 1996). Osim toga, ove osobe su sklone da u interakciji sa drugima traže i pronalaze negativne evaluacije u vezi svoje ličnosti, oslanjaju se na tuđe odobravanje kao izvor samovrednovanja, sklonije su samokritici, što zajedno usmerava osobu ka korespondirajućim ponašanjima, koja verovatnije vode ka negativnim relacijskim interakcijama (Fincham i Bradbury, 1988), u vidu pasivnosti i samokrivljenja (Abramson, Metalsky i Alloy, 1989), depresivnih, anksioznih i drugih negativnih emocionalnih reakcija (ljubomora, uznemirenost, strah, bes) (Mikulincer i Shaver, 2016). Skloniji su i ponašanjima koja vode ka konfliktima i destruktivnim interakcijama, poput kritičizma, napadanja, preteranih zahteva i dr. (Collins, 1996; Tianyuan i Chan, 2012).

Druga komponenta afektivne vezanosti- negativan model drugih se fokusira na poziciju bliske osobe u relacijama vezivanja, a tiče se stavki koje se odnose na negativna ubeđenja o ljudskoj prirodi, kao i stavke u kojima se izražava potreba da se bude oprezan i distanciran u odnosu sa drugima (Hanak, 2004). To se negativno odražava na bliske odnose, koji beleže nižu povezanost između bliskih osoba, manje podrške, poverenja, posvećenosti i opšteg zadovoljstva (Tianyuan i Chan, 2012). Negativna procena ljudske prirode i bliske osobe povlači za sobom kognitivni stil ispunjen, između ostaloga, nedostatkom uvažavanja i prihvatanja drugih, sumnjom u poverljivost drugih, nepoštovanja bliske osobe, preovlađujućim ciničnim stavom prema drugima (Mikulincer, Shaver i Pereg, 2003). Nepovoljne relacijske situacije ove osobe najčešće objašnjavaju nedostatkom poverenja, responsivnosti bliske osobe na koju se ne može i ne treba oslanjati. Primetna su i negativna očekivanja od budućih interakcija sa bliskim osobama, kao i negativne emocije u vezi bliskosti i intime. Osoba se više oslanja na sebe, te naglašava neophodnost održavanja distance u bliskim odnosima (Shaver i Mikulincer, 2006).

Generalno niže korelacije modela sebe i drugih sa kvalitetom bliskih odnosa dobijene u ovom istraživanju su možda rezultat činjenice da se procenjivao opšti stav prema sebi i drugima. Utvrđeno je da osobe imaju za svaki bliski odnos specifične radne modele, koji se međusobno mogu značajno razlikovati (Caron, Lafontaine, Bureau, Levesque i Johnson, 2012). Na to možda ukazuje i različit intenzitet korelacija utvrđen za različite odnose. Možda bi procena radnih modela za svaki pojedinačni bliski odnos, s obzirom na kontekstualnu specifičnost ukazala na snažnije veze. S druge strane većina istraživanja procenjuje odnos stilova vezivanja i kvaliteta bliskih odnosa, dok se u ovom istraživanju bavimo pojedinačnim radnim modelima vezivanja.

Stilovi vezivanja se najčešće procenjuju putem mernih instrumenta koji obuhvataju različite kombinacije radnih modela vezivanja u okviru pojedinačnih stilova, što ih možda čini preciznijim u detektovanju relacijskih razlika.

Autoritarnost i kvalitet bliskih odnosa

Istraživanjem se postavilo pitanje povezanosti fenomena autoritarnosti i bliskih odnosa. Rezultati istraživanja ukazuju na statistički značajnu povezanost autoritarnosti i kvaliteta odnosa sa prijateljem. Autoritarniji ispitanici imaju niži kvalitet odnosa sa prijateljem. U slučaju drugih vrsta bliskih odnosa, povezanosti nije bilo.

Kakvi su bliski odnosi autoritarnih osoba? Istraživanje je pokušalo ustanoviti, da li autoritarnost, koja se određuje kao izraz bazičnih psiholoških dispozicija u formi socio-političkih stavova (Todosijević i Enyedi, 2002), ima određene implikacije za bliske odnose. S obzirom na izostanak većine veza autoritarnosti i bliskih odnosa, generalni zaključak bi ukazivao da se autoritarnost ne ispoljava značajno u domenu bliskih odnosa, što utvrđuje i nekoliko drugih istraživača (Roccatto, 2008; Vigil, 2010). Moguće je da i pored činjenice da je autoritarnost postulirana kao dimenzija ličnosti, ne pokazuje situacionu konzistenciju u ponašanju kao bazične crte ličnosti, već se pretežno tiče socijalnih stavova i uverenja koja imaju samo ideološku implikaciju (Duckitt, 2001). Možda autoritarnost ima jasnije i konzistentnije implikacije za šire grupne odnose, u odnosu na uži domen bliskih odnosa. U interpersonalnom kontekstu, koji ne podrazumeva pitanja vezana za grupu, autoritarnost možda neće ispoljiti svoj uticaj na mišljenje i ponašanje pojedinca (Duckitt, 1989). Osim toga, autoritarnost nije stabilan psihološki mehanizam, već je pod uticajem socijalnih i istorijskih okolnosti, jer se povećava tokom ugrožavajućih prilika, nestabilnih, nesigurnih vremena (Sales, 1972). Možda bi se istraživanjem u takvim istorijskim okolnostima, u većoj meri ispoljila veza autoritarnosti i bliskih odnosa, s obzirom da bi se osećala ugroženost najužeg kruga bliskih osoba. Za osobe sklone konzervativnim vrednostima, među koje se ubrajaju i autoritarne osobe, vezuje se vernost porodici, vrednovanje tradicionalnih vrednosti i vrednosti grupe kojoj pripadaju (Thorhill i Fincher, 2007). Pretnja porodici i vrednosti grupe kojoj pripadaju bi bila pogodno tlo za snažnije ispoljavanje autoritarnih tendenciju. Ispoljavanje značajne ali niske povezanosti autoritarnosti i kvaliteta bliskih odnosa u prijateljskoj relaciji, ali ne i u porodičnim i partnerskim relacijama, možda treba tražiti u prethodno navedenim činjenicama. Prijateljski odnos je odnos koji nije deo

porodičnih relacija, niti je deo partnerskih odnosa, koji su u odraslo doba dominantni vid bliskog povezivanja, a za koje je rečeno da autoritarne osobe visoko vrednuju i sa kojima se poistovećuju. Moguća je veća osetljivost prijateljstva na autoritarna ispoljavanja, pošto se ipak radi o osobama van najužeg kruga, koji je deo spoljašnjeg sveta, za koji je rečeno da predstavlja opasno i preteće mesto. S jedne strane imamo autoritarne sklonosti u vidu agresivnih, rigidnih i submisivnih tendencija, a sa druge strane imamo odnos koji bi trebalo da počiva na jednakosti, zajedničkom provođenju vremena, zabavljanju, međusobnom oslanjanju i pomoći.

Komunikacijski stil i kvalitet bliskih odnosa

Komunikacija se prepoznaje kao neodvojiv deo bliskih odnosa s obzirom da obezbeđuje osnovni kanal prenosa relacijskih poruka. Istraživanjem se ispitivao specifičan aspekt komunikacije, za koji se pretpostavljalo da daje važan doprinos kvaliteti odnosa. Radi se o tzv. komunikacijskom stilu kao načinu prenosa komunikacijske poruke, koji je svojstven svakom pojedincu. Istraživanje ukazuje na značajnu povezanost kvaliteta bliskih odnosa i nekoliko komunikacijskih stilova.

Prijateljski vid komuniciranja, izražen stavkama koje govore o podsticanju drugih u komunikaciji, izražavanju divljenja i priznanja prema drugome, i generalno ljubaznost i srdačnost tokom komuniciranja (Norton, 1983), ostvaruje značajne povezanosti sa većinom bliskih odnosa. Istraživanja ukazuju da nedirektivan način komunikacije, koji nije okrenut nametanju ličnih ciljeva, već podrazumeva negovanje pozicije drugoga, kroz podsticaj na komunikaciju, značajnije doprinosi razvoju i održavanju bliskosti u odnosima (Norton, 1983; Houser, Horan i Furler, 2008; Regan, 2011). Na ovaj način se sagovorniku signalizira nekoliko relacijskih poruka: zainteresovanost za drugoga, važnost drugoga kao relacijskog partnera, poštovanje i slično. Prenosi se generalno pozitivan stav prema drugome, prijatno raspoloženje što može pogodovati percepciji partnera kao bliskog, responsivnog i brižnog. Povezanost prijateljskog načina komunikacije sa većinom bliskih odnosa bi govorilo o značaju afektivno orijentisanih komunikacijskih veština za bliske odnose (Burleson, 2003). U odnosu na druge vrste socijalnih odnosa, bliski odnosi se temelje na pitanjima emocionalne povezanosti, stoga je upotreba afektivnih veština koje obezbeđuju ego podršku, slušanje, poštovanje, tešenje od presudne važnosti za osećanje bliskosti i vezanosti. S druge strane važnost različitih komunikacijskih veština zavisi i od vrste bliskog odnosa. Tako se romantični odnosi, koji se

procenjuju kao najintimniji u odraslo doba (Rubin, 1970), povezuju u većoj meri sa afektivnim komunikacijskim veštinama, nego npr. prijateljski odnos (Burlison, 2003). Ovo tumačenje se može odnositi i na rezultate ovog istraživanja, s obzirom da je prijateljski vid komunikacije jedini stil komunikacije koji ostvaruje značajnu povezanost sa odnosom sa partnerom i majkom. Deskriptivni pokazatelji za kvalitet bliskih odnosa pokazuju da ispitanici iz uzorka procenjuju odnose sa majkom i partnerom kao odnose najvišeg kvaliteta. Majka zadržava poziciju najvažnije bliske osobe iz kruga porodičnih odnosa i u odraslo doba, odnosno tokom celog života (Fingerman, Whiteman i Dotterer, 2009), a sa druge strane, partnerski odnos postaje dominantni vid emocionalnog povezivanja odraslih osoba (Collins i Madsen, 2006). Moguće je da je za ova dva bliska odnosa prijateljski način komunikaciji, u poređenju sa svim drugim stilovima komunikacije, od presudne važnosti i dovoljan za prenos afektivnih relacijskih poruka.

Opuštenost u komunikaciji, je takođe povezana sa nekoliko bliskih odnosa. Ovaj nedirektivni način komunikacije se tiče odsustva anksioznosti, kako one tokom verbalnog izražavanja, tako i generalno opuštenog nastupa tokom komuniciranja (Norton, 1983). Opušteni način komuniciranja nije samo važan faktor interpersonalne privlačnosti (McCroskey, Daly, Richmond, Cox, 1975), već značajno doprinosi kvaliteti odnosa, s obzirom da se na taj način prenosi relacijska poruka o vezanosti za drugoga, poverenju i sigurnosti što pogoduje percepciji bliskosti (Andersen, Andersen i Jensen, 1979).

Upečatljivi stil komunikacije tiče se utiska koji se ostavlja na sagovornika. Osoba govori i ima komunikacijski nastup koji je upečatljiv, prepoznatljiv, ljudi ga pamte (Norton, 1983). Ovaj aspekt komunikacije bi govorio o većoj ekspresivnosti koja može stimulisati interakciju, pobuđivati i održavati pažnju sagovornika, što čini kontakt zanimljivim. Veća ekspresivnost i stimulisanje interakcije doprinose održavanju bliskih odnosa, s obzirom da mogu, između ostalog, signalizirati relacijsku zainteresovanost (Anders i Tucker, 2000; Houser, Horan i Furler, 2008).

Komunikacijski imidž je još jedna komunikacijska varijabla koja je povezana sa nekoliko bliskih odnosa. Ona govori o načinu na koji ispitanik percipira svoje komunikacijske veštine (Norton, 1983). Osoba sa izraženim komunikacijskim imidžom smatra da je dobar komunikator, koji sa lakoćom ulazi u komunikaciju i sa strancima i suprotnim polom. Sigurnost koju osoba oseća dok komunicira može ukazivati na razvijenu komunikacijsku kompetentnost. Osoba vlada komunikacijskim veštinama, oseća se lagodno dok komunicira, neposredna je, opušteno

započinje komunikaciju i sa poznatim i nepoznatim ljudima. Za navedene komunikacijske karakteristike je utvrđena povezanost sa interpersonalnom privlačnosti (Norton, 1978). Siguran komunikator koji sa lakoćom komunicira je poželjan sagovornik, koji stvara opuštenu i zanimljivu komunikacijsku atmosferu. Osim toga, ovakav sagovornik lakše i otvorenije komunicira relacijske poruke. Komunikacijska kompetencija se povezuje i sa drugim relacijskim varijablama: razvijenost socijalne mreže, zadovoljstvo socijalnim odnosima (Anders i Tucker, 2000). U slučaju odnosa sa prijateljem i bratom/sestrom primetan je sličan obrazac povezanosti sa komunikacijim stilovima prijateljski, opušteni, upečatljivi i komunikacijski imidž. To bi ukazivalo da je za ove odnose, pored prijateljskog načina komuniciranja, važan instrumentalni aspekt komunikacije u vidu zabavljanja, informisanja, narativnih veština. Za ove odnose se pokazuje značajno druženje, razgovori, pomaganje i dr. instrumentalni relacijski ciljevi, za koje je važna opuštenost, zanimljivost u komunikaciji kao i razvijena komunikacijska kompetentnost.

Argumentativnost u komunikaciji ukazuje na direktivan način komunikacije, koji za posledicu ima nametanje kontrole i dominaciju. Argumentativni stil komunikacije je izražen stavkama koje ukazuju na sklonost raspravama, traženju i davanju objašnjenja, nemogućnost prekidanja polemike (Norton, 1983). Na ovaj način se sagovorniku može sugerisati nekoliko negativnih relacijskih poruka, kao i generalno stvoriti atmosferu konflikta i antagonizma. Dominantnijim vidom komunikacije se podržava poruka o ličnoj moći i dominaciji (Dunbar i Burgoon, 2005). Za odnos sa ocem, argumentativni i opušteni stil komunikacije pokazuju značajnu povezanost. Objašnjenje za to se možda nalazi u činjenici da se u našoj populaciji percepcija figure oca zadržava u tradicionalnim okvirima (Mihić i Petrović, 2009). To je moglo usloviti snažnije naglašavanje roditeljskog autoriteta u odnosu sa ocem. Zbog toga se, komunikacija koja je ispunjena anksioznošću i tenzijom kao i sklonošću ka raspravama i polemikama, ne pokazuje kao prihvatljiv oblik komunikacije između hijerarhijski neravnopravnih bliskih osoba.

Porodična interakcija i kvalitet bliskih odnosa

Istraživanjem se ispitala i relacija bliskih odnosa i porodične interakcije. S obzirom da je porodica prepoznata kao osnovni socijalizacijski činioc za različite socioemocionalne aspekte razvoja pojedinca, ispituju se relacije jednog aspekta ranih porodičnih odnosa i kasnijih bliskih odnosa. Porodična interakcija se u ovom istraživanju ispituje putem percepcije emocionalnih i

funkcionalnih aspekata odnosa majka-dete i otac-dete u periodu odrastanja ispitanika. Procenjuju se konkretna ponašanja i stavovi roditelja bazirani na prisećanju ispitanika. Istraživanje ukazuje na nekoliko značajnih podataka. Utvrđeno je da su emocionalni aspekti porodične interakcije (intimnost, zanemarivanje i požrtvovanost), posebno za majku a posebno za oca, snažnije povezani sa kvalitetom bliskih odnosa. Funkcionalni aspekti (kažnjavanje, zahtevi, kontrola) su u slabijoj meri povezani sa kvalitetom bliskih odnosa. Najizraženija je povezanost emocionalnih aspekata porodične interakcije sa majkom i ocem i kvaliteta porodičnih odnosa (majka, otac, brat/sestra), dok je u slučaju odnosa sa prijateljem i partnerom ona slabijeg intenziteta. Ispitanici čiji su majka i otac, tokom njihovog odrastanja, bili požrtvovaniji, intimniji i bliskiji, te manje kažnjavajući, kontrolišući i zahtevajući, imaju viši kvalitet svih tipova bliskih odnosa.

Rezultati istraživanja ukazuju da su emocionalni aspekti porodične interakcije sa majkom i ocem, u poređenju sa funkcionalnim aspektima, snažnije povezani sa svim vrstama bliskih odnosa. Ovakav rezultat je u skladu sa očekivanjima, s obzirom na tumačenja o emocionalnim elementima bliskih odnosa kao presudnim i dominantnim vrednostima bliskosti i vezivanja (Rubin, 1970; Burleson, 2003). Emocionalni aspekti se tiču suštine emocionalnih odnosa između bliskih osoba, a obuhvataju intimnost, zanemarivanje i požrtvovanost. Istraživanja povezanosti porodične interakcije na ranijem uzrastu i kasnijih bliskih odnosa, najčešće pokazuju snažnije veze emocionalnih aspekata odnosa sa roditeljima i kasnijih bliskih odnosa (Cui, Conger, Bryant i Elder, 2002; Simons, Simons, Landor, Bryant i Beach, 2004; Žuvela, 2004). Kada je u pitanju značaj porodične interakcije, navodi se da su toplina, pozitivni emocionalni ton, responsivnost, suportivnost roditelja od presudne važnosti. Pošto su bliski odnosi, suštinski odnosi bazirani na emocionalnoj vezanosti, onda ne čudi što je upravo taj segment odnosa sa roditeljima, kao prvog bliskog odnosa u životu pojedinaca, za koji se tvrdi da je prototip svih bliskih odnosa, od presudne važnosti za sva kasnija iskustva bliskosti. Odnos sa roditeljima obezbeđuje prostor za učenje šta su bliski odnosi i kako se u njima ponašati (Parke i Buriel, 1998; Bryant i Conger, 2002; Updegraff, Thayer, Whiteman, Denning i McHale, 2005). Kroz odnos sa roditeljima, dete stiče i veštine i sposobnosti neophodne za snalaženje u bliskim odnosima, a koje kasnije tokom života primenjuje. Tako dete, između ostalog, uči od roditelja kako pravilno razumevati emocije i izražavati ih (Isley, O'Neil, Clatfelter i Parke, 1999), kako kontrolisati emocije (Simons, Simons, Landor, Bryant i Beach, 2014), tehnike rešavanja konflikata (Updegraff, Thayer, Whiteman, Denning i McHale, 2005), kako pružiti podršku bliskoj osobi (Cui, Conger, Bryant i

Elder, 2002). Osim toga, dete kroz iskustva sa roditeljima usvaja znanja, stavove, očekivanja i vrednosti, ne samo na temu bliskosti, već i o sebi i ljudima uopšte, što se reflektuje u odnosima (Mikulincer, Shaver i Pereg, 2003). To se ogleda i u činjenici da proces obrade socijalnih informacija takođe ima porodične korene, pošto je utvrđeno da roditeljska interakcija sa detetom određuje pozitivan ili negativan smer obrade kasnijih socijalnih informacija (Rah i Parke, 2008).

Funkcionalni aspekti porodične interakcije su takođe važan segment odnosa roditelj-dete. Tiču se roditeljske uloge koja, između ostalih podrazumeva, vaspitne mere nadgledanja, disciplinovanja dečijeg ponašanja i njegovog usmeravanja u socijalno poželjnom pravcu. Ovaj aspekt porodične interakcije se obično kosi sa dečijom potrebom za nezavisnošću i autonomijom. Preterano ograničavanje dečije autonomije vodi obično ka sukobima, otežava komunikaciju, pojačava osećanje lične ugroženosti (Opačić, Pjurkovska-Petrović, Ševkušić i Joksimović, 1995). Ukoliko primenimo tumačenja teorije socijalnog učenja i afektivne vezanosti na ovaj aspekt porodične interakcije, onda bi dominacija roditeljskih ponašanja koja ograničavaju ličnu slobodu i potrebu za nezavisnošću mogla voditi učenju neadekvatnih relacijskih veština (i/ili ograničavanju mogućnosti da se relacijske veštine stiču i uvežbavaju), kao i usvajanju negativnih stavova prema drugima i sebi, što se negativno odražava na kasnije bliske odnose. Istraživanja ukazuju da je, porodična interakcija koja omogućava veću autonomiju deteta, povezana sa socijalno kompetentnim ponašanjem (Baumrind, 1991), većim relacijskim zadovoljstvom (Amitay, Mongrain i Fazaa, 2008), većom podrškom i bliskosti sa bratom/sestrom (Milevsky, Schlechter i Machlev, 2011), učestalijim suportivnim ponašanjem prema romantičnom partneru (Conger, Cui, Byrant i Elder, 2000), većim kvalitetom prijateljstva (Betts, Trueman, Chiverton, Stanbridge i Stephens, 2012).

Primetna je i izraženija povezanost porodične interakcije sa majkom i ocem i porodičnih odnosa. Tako su emocionalni aspekti porodične interakcije sa majkom i ocem snažnije povezani sa kvalitetom bliskih odnosa sa majkom, ocem i bratom/sestrom. Pogotovo je emocionalna interakcija sa majkom snažno povezana sa kvalitetom odnosa sa majkom, a emocionalna interakcija sa ocem sa kvalitetom odnosa sa ocem. Povezanost sa kvalitetom bliskih odnosa sa prijateljem i posebno partnerom su slabije izražene. Prema postavljenoj hipotezi očekivala se snažnija povezanost porodične interakcije sa majkom i ocem i vanporodičnih bliskih odnosa. Najsnažnije povezanosti su izražene kod iste vrste odnosa. To je u skladu sa tumačenjima značaja relacije istorije za kvalitet bliskog odnosa (Whitbeck, Hoyt i Huck, 1993). Kroz odnos

sa bliskom osobom uzajamno se formiraju specifični obrasci interakcije koji se kontinuirano održavaju i međusobno osnažuju kroz, za par bliskih osoba jedinstvenu, interpretaciju događaja i uzajamna očekivanja (Patterson, 1986). Tako su porodični odnosi međusobno i sličniji po prirodi nego prijateljski i partnerski odnosi s obzirom na svoju istoriju, ustanovljene obrasce interakcije i kognitivne obrade socijalnih informacija.

Zanimljiva je značajnija povezanost porodične interakcije sa majkom i vanporodičnih odnosa, u poređenju su porodičnom interakcijom sa ocem. Interakcija sa majkom se pokazuje kao „relacioni rezervoar“ iz koga se prelivaju značajniji efekti na kasnije vanporodične odnose (Doyle, Markiewicz i Hardy, 1994). Rezultati o različitom značaju interakcije sa majkom i ocem za kasnije bliske vanporodične odnose su generalno inkonzistentni. Jedni naglašavaju presudni značaj ranog odnosa sa majkom (Van Ijendoorn, 1995), s obzirom na njenu ulogu primarnog nosioca socijalizacije deteta (Youniss i Ketterlinus, 1987), dok drugi naglašavaju presudnu ulogu oca za kasnije vanporodične odnose (Rice, Cunnigham i Young, 1997).

Značajnost individualnih i socijalnih faktora za kvalitet bliskih odnosa.

Istraživanje se bavi i pitanjem značajnosti pojedinačnih individualnih i socijalnih faktora za kvalitet bliskih odnosa. Raznovrsnost faktora kvaliteta bliskih odnosa je velika, a njihov broj gotovo nepregledan (Berscheid i Peplau, 1983), što ovu oblast čini neiscrpnom. U istraživanju smo se ograničili na nekoliko individualnih i socijalnih fenomena, koji su teorijski i empirijski označeni kao uticajni faktori bliskih odnosa. Primetno je da i pored brojnosti i raznovrsnosti determinišućih faktora, ne dosežu svi isti stepen važnosti za kvalitet odnosa. Determinante vezane za rane bliske odnose i ličnost su među najznačajnijima (Asendorph i Wilpers, 1998; Neyer i Asendorpf, 2001; Robins, Caspi i Moffitt, 2001; Masarik i saradnici, 2013). Ovoj listi smo dodali faktor komunikacije koji se posmatra kao osnovni medijum ostvarenja relacijskih ciljeva, kao i faktor autoritarnosti zbog širih socijalnih implikacija.

Rezultati dobijeni putem 5 regresionih analiza, za svaki bliski odnos posebno, ukazuju na nekoliko opštih zaključaka. Pre svega, uočljivo je da postavljeni modeli bolje objašnjavaju kvalitet odnosa sa majkom i ocem, s obzirom da je u oba modela procenat objašnjene varijanse preko 50. U slučaju odnosa sa bratom/sestrom, prijateljem i partnerom procenat objašnjene varijanse je 20 i manje od toga. Postavljena kombinacija varijabli ima najslabiju prediktivnu značajnost za odnos sa partnerom (13%). Objašnjenje za ovu činjenicu se može videti u pregledu

prediktivne snage pojedinačnih faktora, koji govori da su varijable rane porodične interakcije za kasniji odnos sa majkom i ocem dominirajuće, te da ostvaruju najsnažniji pojedinačni značaj upravo za odnos sa majkom i ocem. U slučaju odnosa sa majkom, faktor intimnosti u ranom odnosu sa majkom ima najveći značaj, a u slučaju odnosa sa ocem, faktor intimnosti u ranom odnosu sa ocem je najsnažniji pojedinačni faktor. To govori da su najvažnije determinante za kasniji odnos sa majkom i ocem, upravo ranija relaciona iskustva u okviru istog odnosa, koju su majka i otac ostvarili sa detetom. Relaciona istorija u okviru jednog odnosa se pokazuje kao najvažnija determinanta kvaliteta tog odnosa kroz vreme. Ovakav rezultat je u skladu sa studijama relacionog kontinuiteta u odnosu roditelj-dete (Whitbeck, Hoyt i Huck, 1993; Thornton, Orbuch i Axinn, 1995; Sutor, Sechrist, Plikuhn, Pardo i Pillemer, 2008). Ove studije utvrđuju značaj kvaliteta odnosa roditelj-dete iz ranog detinjstva i adolescencije za kvalitet tog odnosa u periodu ranog i srednjeg odraslog doba. Slične navode pronalazimo i u studijama kontinuiteta obrazaca afektivne vezanosti za roditelje (Van Ijzendoorn, 1995; Fraley, 2002; Zhang i Hazan, 2002). Razvijeni kao adaptacija na ponašanje roditelja tokom rane interakcije, modeli vezivanja za roditelje teže održavanju i u periodu odraslog doba. Stabilnost obrazaca vezivanja se objašnjava njihovom autonomnošću i aktivnom ulogom koju imaju u kreiranju ili traženju okruženja koje je konzistentno sa prvobitnim modelom vezivanja (Fraley, 2002). Pored toga, stabilnost obrazaca vezivanja se povezuje najviše sa stabilnošću u socijalnom okruženju (Lamb, Thompson, Gardner i Charnov, 1985), odnosno sa odsustvom izrazito stresnih događaja i okolinskih promena (Weinfield, Sroufe i Egeland, 2000; Crittenden, 2008). Slična tumačenja se pronalaze i u teoriji socijalnog učenja, prema kojoj ponavljani obrasci interakcije roditelja i deteta postaju trajni i teže održavanju tokom vremena (Whitbeck, Simons i Conger, 1994). Posebno se aktiviraju u novim ili nejasnim situacijama, što ih čini rezistentnima na promene. Činjenica da se relaciona istorija pokazala kao najvažnija determinanta kvaliteta bliskog odnosa, može upućivati i na jasnije razgraničavanje unutar spektra bliskih odnosa jedne osobe. Smatra se da svaka osoba poseduje tzv. „relacijska gledišta“ (relationship views), odnosno specifično shvatanje svakog svog pojedinačnog bliskog odnosa, selfa i partnera u tom odnosu, a koja su oblikovana prošlim interakcijama i iskustvima u tom odnosu (Furman i Wehner, 1994). Pošto istraživanjem nismo obuhvatili i relacionu istoriju odnosa sa bratom/sestrom, prijateljem i partnerom, ne mogu se doneti konačni zaključci koji bi govorili o većem značaju relacione

istorije za kvalitet svakog bliskog odnosa u odraslom dobu, već se ograničavamo na odnos sa majkom i ocem.

Rezultati regresionih analiza ukazuju na veći značaj emocionalnih aspekata porodične interakcije. Aspekti emocionalne povezanosti sa roditeljima u periodu odrastanja su najsnažniji pojedinačni prediktori kvaliteta svih tipova bliskih odnosa. To se posebno odnosi na intimnost i požrtvovanost oca i majke. Ispitanici čiji su roditelji bili intimniji i požrtvovaniji u odnosu prema njima, imaju kvalitetnije bliske odnose u odraslom dobu. Skale intimnosti i požrtvovanosti zajedno obuhvataju najvažnije aspekte emocionalne vezanosti za roditelje: dostupnost roditelja, responsivnost, bliskost, ljubav, senzitivnost roditelja na dečje potrebe, suportivnost, uteha, poveravanje roditelju i razumevanje od strane roditelja. Većina ovih aspekata predstavljaju, prema teoriji afektivne vezanosti, suštinu sistema roditeljske nege i brige za dete, koji se prepoznaje kao osnovni put razvoja emocionalne vezanosti za roditelje (Bowlby, 1969; Ainsworth, Blehar, Waters i Wall, 1978). Brojne su studije ustanovile značaj navedenih aspekata emocionalne vezanosti za roditelje za kvalitet kasnijih bliskih odnosa, što je opet u skladu sa tumačenjem teorije afektivne vezanosti o prototipskom značaju afektivne vezanosti za kasnije bliske odnose (Mikulincer i Shaver, 2016).

U odnosu na emocionalne aspekte porodične interakcije sa majkom i ocem, funkcionalni aspekti su ostvarili mnogo manji značaj za kvalitet bliskih odnosa u odraslo doba. Tako su funkcionalni aspekti interakcije (kontrola i zahtevi) sa ocem značajni samo za odnos sa majkom i partnerom, dok funkcionalni aspekti interakcije sa majkom ne pokazuju značajnu prediktorsku snagu za bliske odnose u odraslo doba. Objašnjenje za, iako blage ali приметne razlike u značaju funkcionalnih aspekata interakcije sa majkom i ocem, je moguće tražiti u činjenici da deca posmatraju očeve u većoj meri kao autoritete, te se češće i brže povinuju njegovim zahtevima u poređenju sa majkama (Goldstein, 2001). Nametanje pravila, standarda kako za život uopšte, tako i za važne domene kao što je socijalno, interpersonalno funkcionisanje je više nego značajna funkcija uloge oca (Williams i Kelly, 2005). U skladu sa tim je i njegova regulatorna funkcija onoga koji postavlja pravila koja treba slediti. Izostanak značaja funkcionalnih aspekata interakcije sa majkom za kasnije bliske odnose je možda moguće naći u njenoj specifičnoj socijalizacijskoj ulozi. Majke su tradicionalno više zadužene za bazične socijalizacijske zadatke, kao što su pružanje nege i briga o deci (Mihić i Petrović, 2009). S druge strane, u odnosu sa detetom, negujuća ponašanja majke su preovladavajuća što je najverovatnije odraz ekspresivnih i

afektivnih karakteristika koje odlikuju majčine relacijske sklonosti. To je možda uslovalo izostanak značaja funkcionalnih aspekata interakcije sa majkom u korist afektivnih.

Rezultati pojedinačnih regresionih analiza ukazuju na različiti značaj pojedinačnih prediktorskih varijabli za kvalitet različitih vrsta bliskih odnosa. Regresioni model za *odnos sa majkom* ukazuje da kvalitetniji odnos sa majkom u odraslo doba imaju ispitanici čija je majka u periodu odrastanja bila intimna i požrtvovana, a otac kontrolišući, požrtvovan i intiman, te koji komuniciraju na animiran i manje argumentativan način. Iako je na osnovu regresione analize teže shvatiti interakciju unutar skupa prediktorskih varijabli, moguće je izvesti određene pretpostavke, koje svakako zahtevaju dalju proveru i potvrdu. Pretpostavka je, utemeljena na već gore pomenutim studijama značaja porodične interakcije, da izražena emocionalna povezanost sa ocem i majkom u kombinaciji sa očevom kontrolom omogućava takvo socio-emocionalno usmeravanje i učenje kod deteta koje pogoduje očuvanju visokog kvaliteta odnosa sa majkom, ispoljenog kroz kontinuirano održavanje emocionalne vezanosti sa majkom, brižnosti, poštovanja i pomoći i u odraslo doba. Emocionalna toplina oca, a posebno majke omogućava relacijsko modelovanje i učenje pozitivne afektivne i socijalne orijentacije, kao i razvoj jedinstvene interakcijske istorije na čijim „krilima“ se održava kvalitet odnosa sa majkom.

Varijabla očeva kontrola kao funkcionalni aspekt porodične interakcije sa ocem se pokazuje kao značajan prediktor kvaliteta odnosa sa majkom u odraslom dobu. Uloga i značaj očeve kontrole za domen bliskih odnosa se ogleda u činjenici da adekvatan monitoring dečjeg ponašanja i postavljanje granica koriguje potencijalno ugrožavajuća ponašanja po bliski odnos (Laible i Carlo, 2004; Karavasilis, Doyle i Markiewicz, 2009). Postavljanjem granica kroz adekvatne reakcije roditelja na socijalno prihvaćene i neprihvaćene aktivnosti deteta i ograničavanjem socijalnog okruženja deteta, usmerava se ponašanje u socijalno poželjnom pravcu (Snyder i Patterson, 1987). Na taj se način, u okviru tople emocionalne porodične klime sa jasnim granicama i standardima ponašanja, formira sigurna baza za uspostavljanje balansa između autonomije i emocionalne povezanosti, kao osnove za kvalitetne bliske odnose (Karavasilis, Doyle i Markiewicz, 2009). Značaj očeve kontrole za kvalitet odnosa sa majkom u odraslo doba se objašnjava time da je odnos sa majkom možda osetljiviji na neadekvatna i socijalno nepoželjna ponašanja. Moguće je da odnos sa majkom zahteva socijalno adekvatna i prihvaćena ponašanja kao preduslov za održavanje njegovog kvaliteta. Moguće je da majke svaki

oblik neadekvatnog ponašanja deteta percipiraju kao odusustvo bliskosti i ljubavi, što je potencijalna opasnost po kvalitet odnosa, koji je stalno iznova i u kontinuitetu potrebno potvrđivati.

Na nivou komunikacijskog ponašanja, prethodno rečeno se možda može uočiti kroz pokazanu sklonost ispitanika, koji imaju kvalitetniji odnos sa majkom, ka neverbalno ekspresivnom načinu komunikacije, koji je manje argumentativan. Neverbalno ekspresivnim načinom komunikacije se u većoj meri prenose poruke afekcije i intime (Guerrero i Floyd, 2006), što pogoduje održavanju bliskog odnosa. S druge strane, način komunikacije koji podrazumeva sklonost raspravama, polemikama, ne doprinosi kvaliteti bliskog odnosa jer otvara mogućnost konfliktima i generalno napetoj i negativnoj relacionoj atmosferi.

Regresioni model za *odnos sa ocem* pokazuje da kvalitetniji odnos sa ocem u odraslo doba imaju ispitanici, čiji je otac tokom odrastanja bio intiman i požrtvovan, te koji ih nije zanemarivao, dok je majka bila istovremeno intimna i požrtvovana, te zanemarujuća, dok su karakteristike samih ispitanika autoritarnost i animirani način komunikacije. Kao i u slučaju prethodnog regresionog modela, emocionalni aspekti porodične interakcije sa ocem i majkom su najznačajniji faktori kvaliteta odnosa sa ocem u odraslo doba. Pri tome, značajniji su faktori emocionalne interakcije sa ocem, sa intimnošću oca, kao pojedinačno najsnažnijim prediktorom kvaliteta odnosa sa ocem. Najverovatnije da i u ovom slučaju, kvalitet emocionalne interakcije sa ocem formiran tokom perioda odrastanja, nastavlja da egzistira i dalje kroz jedinstveni obrazac afektivne razmene, ali delom predstavlja i naučeni model emocionalne bliskosti koji se reflektuje u ovom odnosu kao stečeno relacijsko znanje i iskustvo.

Zanimljiv je podatak u vezi porodičnog faktora zanemarivanje. Samo u slučaju odnosa sa ocem faktor porodične interakcije zanemarivanje oca i majke pokazuje značajnu prediktivnu snagu. Značaj faktora zanemarivanje oca u periodu odrastanja je možda odraz karakteristika očeve uloge u procesu odgajanja deteta. Za očeve se ne očekuje da imaju dominantnu ulogu kada je u pitanju briga i nega deteta, već se više očekuje, u tradicionalnom smislu da materijalno obezbeđuje porodicu omogućavajući joj fizički opstanak (Mihić i Petrović, 2009). Između ostalog, deca i vremenski ostvaruju manje kontakta sa očevima tokom dana, u poređenju sa majkom (Fingerman, Whiteman i Dotterer, 2009). Dok se majčina vezanost i ljubav prema detetu podrazumeva ili je lakše uočljiva, s obzirom na njenu dominantnu usmerenost ka detetu, za

očevu ulogu je važna aktivna uključenost u život deteta, koja je primetna kroz očevu kontinuirano pokazivanje interesovanja za dečije želje i potrebe, vremensko investiranje u odnos sa detetom, posvećivanje pažnje detetu. Navedeni aspekti očeve uključenosti su ujedno i osnovni indikatori faktora zanemarivanje korištenog mernog instrumenta (Opačić i Kos, 1987).

Ukoliko se ne radi o specifičnosti vezanoj za uzorak, negativna prediktivnost zanemarivanja oca i pozitivna prediktivnost zanemarivanja majke za kvalitet odnosa sa ocem, možda može upućivati delimično i na kompenzatorsku ulogu oca. Majke obično imaju poziciju dominantne figure vezivanja u okviru porodičnih odnosa, ali ako se to ne desi, onda je moguće da otac preuzima njenu ulogu. S druge strane, navedena kombinacija faktora porodične interakcije sa majkom, prema kojoj se percipira istovremena majčina intimnost, požrtvovanost i zanemarivanje podseća na percepciju majki preokupiranih, ambivalentnih ispitanika, koji navode da je majka tokom njihovog odrastanja bila emocionalno nedosledna, sa čestim promenama dostupnosti i responsivnosti, čas topla, čas hladna i udaljena (Mikulincer i Shaver, 2016).

Rezultati regresione analize ukazuju i na značaj faktora autoritarnosti za odnos sa ocem. Utvrđeno je da autoritarniji ispitanici imaju kvalitetniji odnos sa ocem u odraslo doba. Značajnost autoritarnosti za kasniji odnos sa ocem se može ogledati u činjenici da između ostalog, autoritarnost ispitanika može ukazivati na sklonost visokog vrednovanja tradicionalnih, porodičnih vrednosti. Za autoritarnost se vezuju konzervativne vrednosti ispoljene i kroz orijentaciju ka porodici, kao užoj grupi kojoj pripadaju i čijim vrednostima su verni (Thorhill i Fincher, 2007). To je možda od značaja za odnos sa ocem koji u našoj populaciji i dalje ima tradicionalnu poziciju autoriteta i stuba porodice. Moguće je da se naši očevi i dalje percipiraju kao čuvari tradicionalnih shvatanja porodice, porodičnih uloga i odnosa. Autoritarne sklonosti ispitanika koje se ispoljavaju u poštovanju i vezanošću za porodicu i roditelje koji i u odraslo doba predstavljaju dominirajuće figure vezanosti, može najpre pogodovati očevima, koji i sami neguju iste porodične vrednosti.

Kao i u slučaju odnosa sa majkom, animirani način komuniciranja se pokazuje kao značajan prediktor kvaliteta odnosa sa ocem. Animirani način komunikacije je značajan prediktor samo u slučaju odnosa sa majkom i ocem, dok za druge vrste bliskih odnosa ne pokazuje značajnu prediktorsku snagu. Objasnjenje za ove rezultate je možda moguće naći u činjenici da odraslo doba menja odnose sa roditeljima, kako zbog razvojnih promena tako i životnih okolnosti (Blieszner, 2006). Odnosi sa roditeljima više nisu primarni s obzirom da

većina odraslih formira svoje porodice. To podrazumeva i manje vremensko i afektivno investiranje u odnos sa roditeljima, što se može odraziti na kvalitet odnosa (Aquilino, 2009). Odnos sa roditeljima sada treba održavati na ravni više partnerskog odnosa, koji podrazumeva uzajamni trud i aktivno održavanje bliskosti i intimnosti (Noack i Buhl, 2004). U tom smislu animirani način komunikacije može poboljšati proces kontinuiranog ulaganja u odnos sa roditeljima. Naime, animirani način komunikacije podrazumeva izražajnu neverbalnu komunikaciju u socijalnim situacijama, koja uključuje učestalu gestikulaciju, izraženu facijalnu ekspresiju i posebno upotrebu očiju pri emocionalnom izražavanju (Norton, 1983). Ovakvim vidom komuniciranja se jasnije i izražajnije komuniciraju afektivne poruke koje roditeljima mogu signalizirati ljubav i bliskost. Moguće je da roditelji preferiraju stalno potvrđivanje značaja njihove uloge i mesta u životu deteta. U tom slučaju bi dečija neverbalna ekspresivnost mogla pomoći da roditelj prepozna zainteresovanost i bliskost. Ekspresivna komunikacija se označava kao onaj vid komunikacije koji najviše doprinosi razvoju i održavanju bliskih odnosa (Floyd i Morman, 1997). Posebno se to odnosi na sklonost ka afektivnoj ekspresiji putem učestalih neverbalnih znakova. Takva komunikacija prenosi relacijskom partneru poruku zainteresovanosti, bliskosti i intimnosti, čime se stimuliše interakcija i održava bliski odnos (Houser, Horan i Furler, 2008; Regan, 2011).

Regresioni model za *odnos sa bratom/sestrom* ukazuje da kvalitetniji odnos sa bratom/sestrom u odraslo doba imaju ispitanici čiji je otac tokom odrastanja bio intiman, a majka poštovana i intimna. Osim toga viši kvalitet ovog odnosa je moguće predvideti na osnovu prijateljskog i manje otvorenog načina komuniciranja. Treba napomenuti da ova kombinacija prediktora objašnjava mnogo manji procenat varijanse kvalitet odnosa, u poređenju sa prethodna dva modela. To ukazuje da su neki drugi faktori, koji nisu obuhvaćeni modelom značajne determinante kvaliteta odnosa sa bratom/sestrom. Po uzoru na prethodna dva modela, moguće je da bi relaciona interakcija ostvarena između braće i sestara u periodu do odraslog doba bila značajna determinanta njihovog odnosa u odraslo doba.

Iako sa mnogo nižom prediktorskom snagom u poređenju sa prethodna dva bliska odnosa, faktori porodične interakcije se pokazuju kao značajne determinante kvaliteta odnosa sa bratom/sestrom. Iako se radi o vrsti porodičnog odnosa, faktori porodične interakcije imaju mnogo manji pojedinačni značaj. Objašnjenje za to se možda može pronaći u činjenici da je

odnos sa bratom/sestrom po prirodi drugačiji od odnosa sa majkom i ocem, što je dovelo do smanjenja značaja porodične interakcije po principu sličnosti, koji se uočava u prethodna dva odnosa. Radi se o porodičnom odnosu koji ne podrazumeva hijerarhijsku raspodelu već izjednačenost po pitanju prava i moći. Deskriptivni pokazatelji za odnos sa bratom/sestrom ukazuju da, po relacijskim karakteristikama koje se tiču sigurnosti i privrženosti, ovaj odnos prati liniju porodičnih odnosa, dok prema intenzitetu druženja podseća na vanporodične odnose. Značaj aspekata emotivne razmene sa ocem i majkom za kasniji odnos sa bratom/sestrom se objašnjava najviše procesom relacijskog učenja. Afektivna interakcija sa roditeljima, kao što je bilo reči ranije, omogućava sticanje neophodnih znanja i veština za snalaženje u bliskim odnosima (Parke i Buriel, 1998; Bryant i Conger, 2002; Updegraff, Thayer, Whiteman, Denning i McHale, 2005).

Rezultati regresione analize ukazuju i na to da kvalitetniji odnos ostvaruju braća/sestre koji komuniciraju na prijateljski način, te manje otvoreno. Objašnjenje za značaj prijateljskog stila komunikacije za odnos sa bratom/sestrom se može tražiti u činjenici da, kao što je bilo reči ranije, prijateljski način komunikacije deluje podsticajno na bliske odnose. Prijateljski komunikator akcent stavlja na sagovornika, uz izražavanje divljenja i priznanja i stvaranja generalno pozitivne, prijateljske komunikacijske atmosfere. Iako je odnos braće/sestara porodični odnos, hijerarhijski je ujednačen i podseća delom i na prijateljski odnos („peer-like“). U odraslom dobu braća i sestre su u značajnom opsegu osobe za druženje, prijateljstvo, uzajamno pomaganje i utehu. Ovakvom odnosu pogoduje prijateljski način komunikacije koji ne teži nametanju moći i dominacije, već naprotiv stvaranju podsticajne, prijateljske atmosfere. Otvoreni način komunikacije bi prema teorijskom tumačenju trebao biti pozitivno povezan sa kvalitetom bliskih odnosa (Norton i Pettegrew, 1977). Međutim u ovom istraživanju ostvaruje negativni prediktivni značaj. Pregled pojedinačnih stavki ukazuje da, otvoreni način komunikacije govori o lakoći u ispoljavanju osećanja i odavanju ličnih informacija sagovorniku (Norton, 1983). Moguće je da se ovde ispoljila kulturalna specifičnost, koja preteranu komunikacijsku otvorenost, insistiranje na ličnim pitanjima i temama, kao i direktnom ispoljavanju emocija, posmatra kao suviše napadna, ugrožavajuća. Deskriptivni pokazatelji za komunikacijske stilove ukazuju da se ispitanici procenjuju kao manje otvoreni u komunikaciji, što bi takođe ukazivalo na kulturalnu specifičnost.

Regresioni model za *odnos sa prijateljem* pokazuje da kvalitetniji odnos sa prijateljem u odraslo doba imaju ispitanici čiji je otac bio požrtvovan, a majka intimna, a koji imaju izraženu osobinu ličnosti pozitivna valenca, i pozitivan model drugih. Kao i u slučaju odnosa sa braćom/sestrama, procenat objašnjene varijanse ovim regresionim modelom ne prelazi 20% što ukazuje na značaj determinanti kvaliteta van pretpostavljenog modela. Socijalni faktori emocionalne vezanosti za oca i majku su i u ovom slučaju najsnažniji prediktori kvaliteta odnosa, što se najpre objašnjava činjenicom da majčina intimnost i očeva požrtvovanost tokom interakcije sa detetom u periodu odrastanja, obezbeđuju model učenja o bliskim odnosima (Parke i Buriel, 1998; Bryant i Conger, 2002; Updegraff, Thayer, Whiteman, Denning i McHale, 2005). Prijateljski odnos u odraslo doba, počiva na pretpostavkama uzajamne pozitivne razmene (Collins i Madsen, 2006). Na to upućuju i deskriptivni pokazatelji za ovaj odnos dobijeni u ovom istraživanju, koji govore da je prijatelj bliska osoba za koju smo privrženi, koju poštujemo i o kojoj brinemo. U poređenju sa drugim bliskim osobama, prijatelj je osoba, odmah posle partnera, sa kojom se družimo i kojoj se poveravamo. Za ovakvu prirodu odnosa, majčina intimnost se pokazuje kao značajan aspekt relacione istorije. Majčina afektivna orijentacija u bliskim odnosima, u okviru koje je intimnost, odnosno, poveravanje i deljenje tajni važan aspekt bliskosti, može detetu obezbediti znanja i iskustva da bliskost podrazumeva poverenje, oslanjanje na blisku osobu, emocionalnu podršku što je od izuzetne važnosti za prijateljski odnos. S druge strane, očeva požrtvovanost može obezbediti učenje veština koje na bihevioralnom nivou omogućavaju ispoljavanje bliskosti. Moguće je da dete kroz očevu požrtvovanost uče da bliski odnos podrazumeva trud, aktivno delovanje u procesu njegovog održavanja putem pružanja podrške i pomoći, obraćanja pažnje na potrebe drugoga i zadovoljavanje tih potreba, ali i često odustajanje od ličnih zahteva i žrtvu zarad bliske osobe. Sve ove lekcije su važne za prijateljski odnos, koji je dobrovoljan i stoga osetljiv na pad kvaliteta, što povlači za sobom važnost njegovog održavanja i kontinuiranog afektivnog i instrumentalnog investiranja (Laursen, 1993).

Ono što podržava kvalitet ovog odnosa, pored afektivne komponente odnosa sa roditeljima, jeste osećanje lične superiornosti, odnosno narcistička tendencija i pozitivna slika o sebi izražena u osobini ličnosti pozitivna valenca. Preterano osećanje lične superiornosti i narcističkih tendencija bi se moglo negativno odražavati na bliske odnose, s obzirom na veću okrenutost ka sebi i egocentričnost. Međutim, u ovom regresionom modelu se pozitivna valenca pozitivno odražava na kvalitet bliskog odnosa sa prijateljem. Pretpostavka je da se ova osobina ličnosti, u

kombinaciji sa drugim značajnim faktorima modela (pozitivna afektivna iskustva sa roditeljima i pozitivan model drugih), više odražava na polju bliskih odnosa kao društvenost, dobro snalaženje u socijalnim odnosima, samopouzdanost i lakoća u komunikaciji i druženju, otvorenost ka drugima i odnosima. To može osobu činiti poželjnim prijateljem, koji ovaj odnos čini zanimljivim, iskrenijim, usled otvorenosti ka relacionim iskustvima. Ovakva osoba može spremnije pružati pomoć i utehu i afektivno investirati u odnos usled veće sigurnosti u sebe i generalno pozitivnijeg doživljavanja drugih osoba, te većih emocionalnih kapaciteta izgrađenih kroz odnos sa roditeljima.

Ispoljavanje prediktivne značajnosti faktora negativan model drugih u ovom modelu se pronalazi u specifičnoj prirodi prijateljskog odnosa. Ovaj odnos nije deo porodičnih odnosa, u okviru kojih se relacije gotovo podrazumevaju bez mogućnosti njihovog formalnog prekida. Ovaj odnos nije ni obligatoran, poput bračnih odnosa koji dominiraju u odraslo doba. Baziran je na slobodnoj volji, jednakosti i uzajamnosti primanja i davanja (Laursen, 1993). Zbog toga ne čudi činjenica da je baš za ovaj bliski odnos ispoljena značajnost faktora negativan model drugih, koji se tiče pozicije drugoga u našem svetu intimnih odnosa. Pozitivniji stav prema drugim ljudima, izražen kroz stavove i uverenja da su bliski odnosi važni, a da su ljudi vredni poverenja mogu doprineti prijateljstvu u smislu većeg uvažavanja i prihvatanja prijatelja, poklanjanja poverenja u prijateljski odnos, oslanjanja na njega, veću posvećenost i osećanje vezanosti (Mikulincer, Shaver i Pereg, 2003; Tianyuan i Chan, 2012).

Regresioni model za *odnos sa partnerom* ukazuje da kvalitetniji odnos sa partnerom u odraslo doba imaju ispitanici čiji je otac bio zahtevan i požrtvovan, a koji komuniciraju manje otvoreno. U odnosu na sve regresione modele, ovim se objašnjava najmanji procenat varijanse kvaliteta bliskog odnosa. Socijalni faktori porodične interakcije sa ocem i komunikacija objašnjavaju 13% procenata varijanse kriterijuma, što ukazuje na značaj determinanti kvaliteta koje model nije obuhvatio.

Kombinacija dva faktora porodične interakcije sa ocem, emocionalna povezanost sa detetom i zahtevi, predstavlja socijalizacijski put koji se vezuje za visok kvalitet budućih partnerskih odnosa. Roditeljski obrazac interakcije sa detetom koji podrazumeva emocionalnu toplinu i zahtevnost se povezuje sa kvalitetnijim romantičnim odnosima u periodu ranog odraslog doba (Dinero, Conger, Shaver, Widaman i Larsen-Rife, 2008). Posmatrajući

požrtvovanost oca, koja se ogleda u očevom ulaganju u bliski odnos, naporima da bliskoj osobi obezbedi napredak, zainteresovanosti za potrebe bliske osobe i uopšteno proaktivnom ponašanju u oblasti bliskih odnosa, dete može da nauči da bliskost podrazumeva posvećenost, aktivno ulaganje truda i napora da se unapredi život bliske osobe. To je posebno važno u oblasti partnerskih odnosa, s obzirom da se život odrasle osobe organizuje oko partnera sa kojim se dele brojne obaveze. U tom smislu je vrlo važno uzajamno pomaganje i brižnost, podrška, konkretni napori u zadovoljavanju potreba bliske osobe. Razloge za isticanje očevog modela požrtvovanosti, a ne majčinog, se može tražiti delimično u specifičnoj prirodi očeve socijalizacijske uloge. Iako istraživanja najčešće daju prednost aspektima interakcije sa majkama, u skladu sa tumačenjima primarnosti njene socijalizacijske uloge, određen broj studija pokazuje presudan značaj oca u domenu socijalnog funkcionisanja deteta (Fustenberg i Harris, 1993; Amato, 1994; McDowell, Parke i Wang, 2003; Williams i Kelly, 2005). Prema uvreženom shvatanju značaj oca za dečiji razvoj se ostvaruje kroz instrumentalnu ulogu onoga koji štiti i materijalno obezbeđuje porodicu, ali se njegova značajnost ogleda i činjenici da predstavlja model socijalnog, kognitivnog i psihološkog razvoja (Mackey, 1996). Otac ostvaruje značaj u socioemocionalnom razvoju deteta ne samo putem procesa učenja po modelu, već i zahvaljujući postavljanju konkretnih zahteva pred dete, a vezanih za različite segmente detetovog funkcionisanja. Tako otac, s obzirom da je predstavnik spoljnog sveta sa snažnijom pozicijom autoriteta, može predstavljati značajniji model socijalno prihvatljivog ponašanja (Williams i Kelly, 2005). Osim toga, očeva zahtevnost pomaže u formiranju samopouzdanja, samokontrole i autentičnosti kod dece. Inače roditeljsko, a posebno očevo usmeravanje omogućava detetu da ovlada grupnim i društvenim standardima, a iskustva sa pravilima i njihovim kršenjem može pomoći detetu da razvije veštine donošenja odluke i uspostavi kontrolu nad svojim ponašanjem (Gaag i Münow, 2012).

Pored faktora porodične interakcije sa ocem, komunikacijska varijabla otvorenost se pokazuje kao značajni prediktor za kvalitet bliskog odnosa sa partnerom u odraslom dobu. Kao i u slučaju odnosa sa bratom/sestrom, u komunikacijskom smislu manje otvoreni ispitanici imaju kvalitetniji odnos sa partnerom. Komunikacijska otvorenost se povezuje sa kvalitetom bliskih odnosa s obzirom da doprinosi razvoju i održavanju intimnosti i bliskosti (Norton i Pettegrew, 1977). Posebno se to odnosi na oblast romantičnih odnosa, u okviru kojih otvorenost predstavlja jedan od osnovnih relacijskih pravila i standarda (Campbell, Simpson, Kashy i Fletcher, 2001).

Međutim, uprkos centralnosti otvorenosti vrlo često se registruje njen manjak u partnerskim odnosima (Vangelisti i Daly, 1997). Rezultati ovog istraživanja potvrđuju ovakve navode. Jedno od objašnjenja može biti da se radi o specifičnosti naše populacije, koja otvorenost u romantičnom odnosu posmatra kao nepoželjnu. Moguće je i da je otvorenost u komunikaciji povezana sa strahom od ugrožavanja bliskosti u odnosu. To je u skladu sa navodima da često romantični partneri održavaju bliskost upravo izbegavanjem određenih, po blizak odnos osetljivih tema (Ayres, 1983; Knobloch i Carpenter-Theune, 2004). Preterana otvorenost na određene teme se može doživljavati kao kontraproduktivna jer negativno utiče na sliku partnera ili odnosa.

ZAKLJUČAK

Ovim radom smo želeli dati doprinos razumevanju fenomena kvaliteta bliskih odnosa u našoj populaciji. Značajan deo našeg vremena i psiholoških napora su usmereni upravo na relacije sa bliskim osobama kroz koje svaki pojedinac realizuje brojne psihološke i socijalne motive i ciljeve. Stoga je važno kakvog je kvaliteta taj odnos, s obzirom da kvalitativne karakteristike usmeravaju interakciju između bliskih osoba u pravcu ili relacijskog zadovoljstva ili u pravcu nezadovoljstva. Osnovni cilj istraživanja je bio ispitivanje značaja nekoliko faktora kvaliteta bliskih odnosa. Ispitivanjem determinišućih faktora kvaliteta bliskih odnosa može se doprineti njegovom boljem razumevanju i unapređenju, što je bila osnovna motivacija ovog rada.

Istraživanjem su dobijeni rezultati koji upućuju na nekoliko osnovnih zaključaka vezanih za kvalitet bliskih odnosa sa majkom, ocem, bratom/sestrom, prijateljem i partnerom u našoj populaciji:

Odrasli ispitanici u našoj populaciji percipiraju svoje bliske odnose kao odnose visokog kvaliteta. Istraživanja u kojima se ispituje kvalitet većeg broja različitih vrsta bliskih odnosa kod istih pojedinaca su nešto ređa, posebno u našoj populaciji. Želja je bila da se radom, između ostalog, ispita na koji način ista odrasla osoba percipira veći broj svojih bliskih odnosa. Generalno, ispitanici procenjuju bliske odnose kao odnose visokog kvaliteta, u kojima dominiraju aspekti pozitivne relacijske razmene. Emocionalna razmena, izražena putem karakteristika privrženosti i sigurnosti u trajnost odnosa, između bliskih osoba je najistaknutija odlika bliskih odnosa odraslih osoba. Za odrasle ispitanike naše populacije bliski odnosi su sigurna baza ispunjena ljubavlju i uzajamnom vezanošću. Većinu vremena ispitanici provode sa bliskim osobama i najviše im se obraćaju kada im je potrebna podrška i pomoć. Ispitanici posmatraju svoje bliske odnose kao pretežno pozitivne, sa minimalno izraženim negativnim pojavama poput netrpeljivosti i konflikata. Blago viši kvalitet ispitanici percipiraju u svom odnosu sa majkom i romantičnim partnerom. Majka i romantični partner su za odrasle osobe naše populacije, blago izdvojeni u odnosu na druge bliske osobe, kao dominirajuće figure emocionalne vezanosti.

Ispitanici se značajno razlikuju u percepciji kvaliteta bliskih odnosa s obzirom na nekoliko personalnih i kontekstualnih karakteristika. Prilikom traganja za značajnim determinantama bliskih odnosa moramo uzeti u obzir činjenicu da su bliski odnosi smešteni u socijalne okvire koje, između ostalih, čine uže porodično, te šire društveno okruženje. S druge strane, bliski odnosi kao dijadni fenomen obuhvataju i personalne karakteristike njihovih aktera. Istraživanje je bilo usmereno i ka ispitivanju relacija nekoliko personalnih i kontekstualnih karakteristika i kvaliteta bliskih odnosa u odraslo doba. Utvrđeno je da se percepcija kvaliteta određenih bliskih odnosa u odraslo doba značajno razlikuje u zavisnosti od faktora pola, uzrasta, zaposlenja, roditeljstva, bračnog statusa, strukture porodice, te bračnog statusa roditelja i kvaliteta porodičnih odnosa. Utvrđeno je da kvalitetniji *odnos sa majkom* imaju ispitanici ženskog pola, ranog odraslog doba, nezaposleni, ispitanici koji su odrastali u proširenoj porodici (majka, otac, brat/sestra, baka i deka), koji trenutno žive sa primarnom porodicom (majka, otac, brat/sestra), ispitanici čiji se roditelji nisu razveli, kao i ispitanici koji su odnose između roditelja i između svih članova porodice ocenili kao kvalitetne. Kvalitetniji *odnos sa ocem* imaju ispitanici čiji se roditelji nisu razveli, kao i ispitanici koji su odnose između roditelja i unutar porodice procenili kao kvalitetne. Kvalitetniji *odnos sa bratom/sestrom* imaju ispitanici koji su odnose između roditelja i unutar porodice procenili kao kvalitetne. Kvalitetniji *odnos sa prijateljem* imaju žene, mlađi ispitanici (rano odraslo doba), nezaposleni, ispitanici koji nisu u braku i koji nemaju decu, koji žive sa primarnom porodicom, kao i ispitanici koji su procenili odnos između roditelja i između članova porodice kao kvalitetan. I na kraju, kvalitetniji *odnos sa partnerom* imaju ispitanici koji nemaju decu i koji su odnose između roditelja i članova porodice procenili kao kvalitetne. Kao što se primećuje iz rezultata, navedeni faktori se pokazuju kao posebno značajni korelati kvaliteta odnosa sa majkom i prijateljem, s obzirom na činjenicu da su razlike najizraženije upravo za ova dva odnosa. Ova činjenica se objašnjava specifičnom prirodom odnosa sa majkom i prijateljem, za koju se pretpostavlja da značajno određuje navedene razlike. Percepcija drugih tipova bliskih odnosa nije toliko podložna personalnim i kontekstualnim karakteristikama pojedinaca. To ukazuje da je, percepcija kvaliteta većine bliskih odnosa stabilna, odnosno nije u tolikoj meri podložna navedenim ličnim i kontekstualnim prilikama, koliko se to možda očekuje.

Individualni (osobine ličnosti, afektivna vezanost, komunikacijski stil i autoritarnost) i socijalni faktori (porodična interakcija sa majkom i ocem) su značajno povezani sa kvalitetom bliskih odnosa. Dalje traganje za značajnim determinantama kvaliteta bliskih odnosa je nastavljeno ispitivanjem relacija između nekoliko individualnih i socijalnih faktora. Rezultati su ukazali da je većina navedenih faktora, statistički značajno povezana sa kvalitetom bliskih odnosa. Sve *osobine ličnosti* su značajno povezane sa kvalitetom bliskih odnosa. Ekstravertnije, otvorenije, savesnije i osobe sa pozitivnijom slikom o sebi imaju kvalitetnije bliske odnose, dok agresivnije, neurotičnije, i osobe sa negativnom slikom o sebi imaju manje kvalitetne bliske odnose. Naj snažnija povezanost je utvrđena između neuroticizma i kvaliteta bliskih odnosa, dok su veze između otvorenosti i kvaliteta odnosa majkom i ocem, kao i pozitivne valence i kvaliteta odnosa sa majkom, ocem i partnerom izostale. *Afektivna vezanost* je takođe značajno povezana sa kvalitetom bliskih odnosa. Ispitanici sa pozitivnim modelom sebe i pozitivnim modelom drugih imaju kvalitetnije bliske odnose u odraslo doba. Kada je u pitanju faktor *autoritarnost*, utvrđena je povezanost autoritarnosti i kvaliteta odnosa sa prijateljem, dok su veze sa drugim bliskim odnosima izostale. Autoritarnije osobe beleže kvalitetniji odnos sa prijateljem. Određeni tipovi *komunikacijskih stilova* su značajno povezani sa kvalitetom bliskih odnosa. Kvalitetniji odnos sa majkom i partnerom imaju osobe koje komuniciraju na prijateljski način, a sa ocem oni koji komuniciraju opušteno i manje argumentovano. Kvalitetniji odnos sa bratom/sestrom i prijateljem je povezan sa prijateljskim, upečatljivim, opuštenim načinom komunikacije, kao i sa komunikacijskim imidžom. Preostali komunikacijski stilovi nisu povezani sa kvalitetom bliskih odnosa. Prisutna je i povezanost *porodične interakcije* sa majkom i ocem i kvaliteta bliskih odnosa. Ispitanici čiji su majka i otac, tokom njihovog odrastanja, bili požeštvovani, intimniji i bliskiji, kao i manje kažnjavajući, kontrolišući i zahtevajući imaju viši kvalitet bliskih odnosa. Iako su rezultati pokazali da su prisutne značajne relacije između navedenih fenomena, visina koeficijenta korelacije je ukazala da pretpostavljene veze nisu toliko snažne koliko se pretpostavljalo. Većina koeficijenta doseže nivo slabe do umerene povezanosti, što bi upućivalo na druge faktore kvaliteta bliskih odnosa, koji nisu uvršteni istraživanjem.

Socijalni faktori (porodična interakcija sa majkom i ocem) su snažniji prediktori kvaliteta bliskih odnosa u poređenju sa individualnim (osobine ličnosti, afektivna vezanost, komunikacijski stil i autoritarnost). Ispitivanje determinanti kvaliteta bliskih odnosa se završava

sa procenom značajnosti pojedinačnih individualnih i socijalnih determinanti za kvalitet bliskih odnosa odraslog doba. Rezultati ukazuju da predloženi individualni i socijalni faktori na različite načine doprinose kvaliteti bliskih odnosa. Dok neki pokazuju značajnu prediktivnu snagu za određenu vrstu odnosa, za druge ta snaga izostaje. Posmatrajući pojedinačne vrste bliskih odnosa, rezultati ukazuju da kvalitetniji *odnos sa majkom* imaju ispitanici čija je majka bila intimna i požrtvovana, a otac intiman, požrtvovan i kontrolišući, te koji komuniciraju animirano i manje argumentovano. Pojedinačno gledano, najsnažniji prediktor kvalitetnijeg odnosa sa majkom jeste intimnost majke u periodu odrastanja. Faktor intimnost oca u periodu odrastanja je pojedinačno najsnažniji prediktor kvalitetnijeg *odnosa sa ocem*. Ispitanici čiji je otac bio intiman, požrtvovan i manje zanemarujući, a majka intimna, zanemarujuća i požrtvovana, te autoritarni ispitanici koji komuniciraju na animirani način imaju kvalitetniji odnos sa ocem. Ispitanici čija je majka bila intimna i požrtvovana, a otac intiman, te koji komuniciraju manje otvoreno i na prijateljski način imaju kvalitetniji *odnos sa bratom/sestrom*. Faktor intimnost oca u periodu odrastanja je najsnažniji prediktor kvaliteta odnosa sa bratom/sestrom. U slučaju *odnosa sa prijateljem* najsnažniji prediktor je požrtvovanost oca. Ispitanici čija je majka tokom odrastanja bila intimna, a otac požrtvovan, te koji imaju pozitivan model drugih, kao i izraženu osobinu ličnosti pozitivna valenca imaju kvalitetniji odnos sa prijateljem u odraslo doba. *Odnos sa partnerom* je najviše određen faktorima porodične interakcije sa ocem (požrtvovanost i zahtevi), kao i faktorom otvoreni način komunikacije. Najsnažniji prediktor kvaliteta odnosa sa partnerom jeste faktor zahtevi oca. Ispitanici čiji je otac bio požrtvovan i zahtevan, te koji komuniciraju manje otvoreno imaju kvalitetniji odnos sa partnerom. Socijalni faktori porodične interakcije sa majkom i ocem u periodu odrastanja su snažnije determinante kvaliteta svih vrsta bliskih odnosa u odraslo doba, u poređenju sa individualnim faktorima ličnosti, afektivne vezanosti, autoritarnosti i komunikacije. U okviru socijalnih faktora, najviše se ističu aspekti emocionalne interakcije sa majkom i ocem. Faktori intimnost i požrtvovanost su pojedinačno gledano najsnažniji prediktori kvaliteta većine bliskih odnosa. Od individualnih faktora, prema prediktivnoj značajnosti za određene vrste bliskih odnosa, ističe se nekoliko faktora komunikacije. Istraživanjem smo došli do zaključka da predloženi individualni i socijalni faktori samo delimično određuju kvalitet različitih vrsta bliskih odnosa, što ukazuje na potrebu traganja za korelatima kvaliteta bliskih odnosa koji nisu bili obuhvaćeni ovim istraživanjem.

LITERATURA

1. Abramson, L.Y., Metalsky, G.I. and Alloy, L.B. (1989). Hopelessness depression: A theory-based subtype of depression. *Psychological Review*, 96, 358-372.
2. Adams, R. and Allan, G. (1998). *Placing Friendship in Context*. Cambridge. London: Cambridge University Press.
3. Ainsworth, M., Blehar, M., Waters, E. and Wall, S. (1978). *Patterns of Attachment: A Psychological Study of the Strange Situation*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
4. Allan, G. (2006). Social networks and personal communities. In: A.L. Vangelisti and D. Perlman (Eds.), *The Cambridge Handbook of Personal Relationships* (657-673). New York: Cambridge University Press.
5. Allen, J.P., Moore, C., Kuperminc, G. and Bell, K. (1998). Attachment and adolescent psychosocial functioning. *Child Development*, 69(5), 1406-1419.
6. Allport, G.W. (1937). *Personality: A Psychological Interpretation*. New York: Henry Holt and Company.
7. Altemeyer, B. (1988). *Enemies of Freedom: Understanding Right-Wing Authoritarianism*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
8. Altman, I. and Taylor, D.A. (1973). *Social Penetration: The Development of Interpersonal Relationships*. Oxford, England: Holt, Rinehart and Winston.
9. Amato, P.R. (1986). Emotional arousal and helping behavior in a real life emergency. *Journal of Applied Social Psychology*, 16(7), 633-641.
10. Amato, P.R. (1994). Father-child relations, mother-child relations, and offspring psychological well-being in early adulthood. *Journal of Marriage and Family*, 56(4), 1031-1042.
11. Amato, P.R. and Booth, A. (2001). The legacy of parents' marital discord: Consequences for children's marital quality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81(4), 627-638.
12. Amitay, O.A., Mongrain, M. and Fazaa, N. (2008). Love and control: Self-criticism in parents and daughters and perceptions of relationship partners. *Personality and Individual Differences*, 44(1), 75-85.

13. Anders, S. and Tucker, J. (2000). Adult attachment style, interpersonal communication competence, and social support. *Personal Relationships*, 7, 379-389.
14. Andersen, P., Andersen, P.A. and Jensen, A.D. (1979). The measurement of nonverbal immediacy. *Journal of Applied Communication Research*, 7, 153-180.
15. Andersen, P.A. (2009). When one cannot not communicate: A challenge to Motley's traditional communication postulates. *Journal of Communication Studies*, 42(4), 309-325.
16. Anderson, K.E., Lytton, H. and Romney, D.M. (1986). Mothers' interactions with normal and conduct-disordered boys: Who affects whom? *Developmental Psychology*, 22(5), 604-609.
17. Antonucci, T.C., Langfahl, E.S. and Akiyama, H. (2004). Relationships as contexts and outcomes. In: F.R. Lang and K.L. Fingerman (Eds.), *Growing Together: Personal Relationships Across the Lifespan* (24-44). New York: Cambridge University Press.
18. Asendorpf, J.B. and Wilpers, S. (1998). Personality effects on social relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 1531-1544.
19. Aquilino, W.S. (1996). The life course of children born to unmarried mothers: Childhood living arrangements and young adult outcomes. *Journal of Marriage and Family*, 58, 293-310.
20. Aquilino, W.S. (2009). Family relationships in young adulthood. In: H.T. Reis and S. Sprecher (Eds.), *Encyclopedia of Human Relationships* (648-653). Thousand Oaks: Sage Publications.
21. Ayres, J. (1983). Strategies to maintain relationships: Their identification and perceived usage. *Communication Quarterly*, 31, 62-67.
22. Baldwin, M.W. (1992). Relational schemas and the processing of social information. *Psychological Bulletin*, 112, 461-484.
23. Barelds, D.P.H. (2005). Self and partner personality in intimate relationships. *European Journal of Personality*, 19(6), 501-518.
24. Barnard, K.E. (2009). Mother-child relationships in early childhood. In: H.T. Reis and S. Sprecher (Eds.), *Encyclopedia of Human Relationships* (1125-1127). Thousand Oaks: Sage Publications.
25. Baumeister, R.F. and Leary, M. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117, 497-529.

26. Baumrind, D. (1971). Current patterns of parental authority. *Developmental Psychology Monographs*, 4 (1,2). 1-103.
27. Baumrind, D. (1991). The influence of parenting style on adolescent competence and substance use. *The Journal of Early Adolescence*, 11(1), 56-95.
28. Baxter, L.A. and Montgomery, B.M. (1996). *Relating: Dialogues and Dialectics*. New York: Guilford Press.
29. Baxter, L.A., Braithwaite, D.O. and Nicholson, J.H. (1999). Turning points in the development of blended families. *Journal of Social and Personal Relationships*, 16, 291-313.
30. Beck, A.T., Steer, R.A. and Garbin, M.G. (1988). Psychometric properties of the Beck Depression Inventory: Twenty-five years of evaluation. *Clinical Psychology Review*, 8, 77-100.
31. Bedford, V.H. and Volling, B.L. (2004). A dynamic ecological systems perspective on emotion regulation development within the sibling relationship context. In: F.R. Lang and K.L. Fingerman (Eds.), *Growing Together: Personal Relationships Across the Lifespan* (76-102). New York: Cambridge University Press.
32. Belsky, J. (1984). The determinants of parenting: A process model. *Child Development*, 55(1), 83-96.
33. Berger, C.R. and Burgoon, M. (1995). *Communication and Social Influence Processes*. East Lansing: Michigan State University Press.
34. Berko, R., Aitken, J.E. and Wolvin, A. (2010). *Interpersonal Concepts and Competencies: Foundations of Interpersonal Communication*. Lanham: Rowan and Littlefield Publishers.
35. Berndt, T.J. and Perry, T.B. (1986). Children's perceptions of friendships as supportive relationships. *Developmental Psychology*, 22, 640-648.
36. Berndt, T.J. (1996). Exploring the effects of friendship quality on social development. In: W.M. Bukowski, A.F. Newcomb and W.W. Hartup (Eds.), *The Company They Keep: Friendship in Childhood and Adolescence* (346-365). Cambridge, England: Cambridge University Press.
37. Berndt, T.J. (2002). Friendship Quality and Social Development. *Current Directions in Psychological Science*, 11(1), 7-10.

38. Berndt, T.J. and McCandless, M.A. (2009). Effects of a family move on the academic adjustment of children and adolescents. *Poster presented at the biennial meeting of the Society for Research in Child Development, Denver, CO.*
39. Berry, D.S. and Willingham, J.K. (1997). Affective traits, responses to conflict, and satisfaction in romantic relationships. *Journal of Research in Personality, 31(4)*, 564-576.
40. Berscheid, E. and Peplau, L.A. (1983). The emerging science of relationships. In: H.H. Kelley, E. Berscheid, A. Christensen, J.H. Harvey, T.L. Huston, G. Levinger, E. McClintock, L.A. Peplau and D.R. Peterson (Eds.), *Close Relationships* (1-19). New York: Freeman.
41. Berscheid, E. i Reis, H. T. (1998). Attraction and close relationships. In: D.T. Gilbert, S.T. Fiske and G. Lindzey (Eds.), *The Handbook of Social Psychology* (193-281). New York: McGraw-Hill.
42. Betts, L.R., Trueman, M., Chiverton, L., Stanbridge, A. and Stephens, J. (2013). Parental rearing style as a predictor of attachment and psychosocial adjustment during young adulthood. *Journal of Social and Personal Relationships, 30*, 675-693.
43. Bierhoff, H.W. and Schmohr, M. (2004). Romantic and marital relationships. In: F.R. Lang, and K.L. Fingerman (Eds.), *Growing Together: Personal Relationships Across the Lifespan* (103-129). New York: Cambridge University Press.
44. Blaine, B. and Crocker, J. (1993). Self-esteem and self-serving biases in reactions to positive and negative events: An integrative review. In: R.E Baumeister (Ed.), *Self-Esteem: The Puzzle of Low Self-Regard* (55-85). New York: Plenum Press.
45. Blieszner, R. and Roberto, K.A. (2004). Friendship across the life span: Reciprocity in individual and relationship development. In: F.R. Lang, and K.L. Fingerman (Eds.), *Growing Together: Personal Relationships Across the Lifespan* (159-182). New York: Cambridge University Press.
46. Blieszner, R. (2006). Close relationships in middle and late adulthood. In: A.L. Vangelisti and D. Perlman (Eds.), *The Cambridge Handbook of Personal Relationships* (211-227). New York: Cambridge University Press.
47. Boase, J. and Wellman, B. (2006). Personal relationships: On and off the internet. In: A.L. Vangelisti and D. Perlman (Eds.), *The Cambridge Handbook of Personal Relationships* (709-747). New York: Cambridge University Press.

48. Bobić, M. (2003). Prekomponovanje braka, partnerstva i porodice u savremenim društvima. *Stanovništvo*, 1-4, 65-91.
49. Bolger, N. and Zuckerman, A. (1995). A framework for studying personality in the stress process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69(5), 890-902.
50. Bouchard, G., Lussier, Y. and Sabourin, S. (1999). Personality and marital adjustment: Utility of the five-factor model of personality. *Journal of Marriage and the Family*, 61, 651-660.
51. Bowlby, J., Ainsworth, M., Boston, M. and Rosenbluth, D. (1956). The effects of mother-child separation: A follow-up study. *Psychology and Psychotherapy*, 29(3-4), 211-247.
52. Bowlby, J. (1969). *Attachment and Loss, vol. I: Attachment*. Basic Books, New York.
53. Bowlby, J. (1977). The making and breaking of affectional bonds. I. Aetiology and psychopathology in the light of attachment theory. *The British Journal of Psychiatry*, 130, 201-210.
54. Bradbury, T.N. and Fincham, F.D. (1991). Attributions and behavior in marital interaction. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63(4), 613-628.
55. Bradbury, T.N., Fincham, F.D. and Beach, S.R.H. (2000). Research on the nature and determinants of marital satisfaction: A decade in review. *Journal of Marriage and Family* 62(4), 964-980.
56. Brennan, T. (1986). Loneliness at adolescence. In: L.A. Peplau and D. Perlman (Eds.), *Loneliness: A Sourcebook of Current Theory, Research and Therapy* (269-309). New York: Wiley.
57. Bronfenbrenner, U. (1981). *The Ecology of Human Development*. Cambridge: Harvard University Press.
58. Brown, B.B., Werner, C.M. and Altman, I. (1996). Choicepoints for dialecticians: A dialectical/transactional perspective on close relationships. In: L. Baxter and B. Montgomery (Eds.), *Dialectical Approaches to Studying Personal Relationships* (137-154). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
59. Brown, B.B., Werner, C.M. and Altman, I. (2006). Relationships in home and community environments: A transactional and dialectic analysis. In: A.L. Vangelisti and D. Perlman (Eds.), *The Cambridge Handbook of Personal Relationships* (673-693). New York: Cambridge University Press.

60. Bryant, C.M. and Conger, R.D. (2002). An intergenerational model of romantic relationship development. In: A.L. Vangelisti, H.T. Reis and M.A. Fitzpatrick (Eds.), *Stability and Change in Relationships* (57-82). New York: Cambridge University Press
61. Bugental, D.B. and Goodnow, J.G. (1998). Socialization processes. In: N. Eisenberg (Ed.), *Handbook of Child Psychology: Vol. 3. Social, Emotional, and Personality Development* (389-462). New York: Wiley.
62. Buhrmester, D. and Furman, W. (1987). The development of companionship and intimacy. *Child development*, 58(4), 1101-1113.
63. Buhrmester, D. and Chow, C.M. (2009). Friendships in adolescence. In: H.T. Reis and S. Sprecher (Eds.), *Encyclopedia of Human Relationships* (717-721). Thousand Oaks: Sage Publications.
64. Bukowski, W.M., Hoza, B. and Boivin, M. (1994). Measuring friendship quality during pre- and early adolescence: The development and psychometric properties of the Friendship Qualities Scale. *Journal of Social and Personal Relationships*, 11, 471-484.
65. Burleson, B.R. (2003). The experience and effects of emotional support: What the study of cultural and gender differences can tell us about close relationships, emotion, and interpersonal communication. *Personal relationships*, 10(1), 1-23.
66. Burton, M.L. and Romney, A.K. (1975). A multidimensional representation of role terms. *American Ethnologist*, 2(3), 397-407.
67. Buss, D.M. (1987). Selection, evocation and manipulation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53(6), 1214-1221.
68. Byrne, D. (1961). Interpersonal attraction and attitude similarity. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 62(3), 713-715.
69. Calasanti, T. and Harrison-Rexrode, J. (2009). Gender roles in relationships. In: H.T. Reis and S. Sprecher (Eds.), *Encyclopedia of Human Relationships* (754-757). Thousand Oaks: Sage Publications.
70. Campbell, L., Simpson, J.A., Kashy, D.A. i Fletcher, G.J.O. (2001). Ideal standards, the self, and flexibility of ideals in close relationships. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 27, 447-462.
71. Canary, D.J. and Stafford, L. (1992). Relational maintenance strategies and equity in marriage. *Communication Monographs*, 59, 243-267.

72. Carassa, A. and Colombetti, M. (2015). Interpersonal communication as social action. *Philosophy of the Social Sciences*, 45(4-5), 407-423.
73. Carbery, J. and Buhrmester, D. (1998). Friendship and need fulfillment during three phases of young adulthood. *Journal of Social and Personal Relationships*, 15(3), 393-409.
74. Caron, A., Lafontaine, M.F., Bureau, J.F., Levesque, C. and Johnson, S.M. (2012). Comparisons of close relationships: An evaluation of relationship quality and patterns of attachment to parents, friends, and romantic partners in young adults. *Canadian Journal of Behavioural Science*, 44(4), 245-256.
75. Carstensen, L.L. (1992). Social and emotional patterns in adulthood: Support for socioemotional selectivity theory. *Psychology and Aging*, 7(3), 331-338.
76. Cassidy, J. (1999). The nature of the child's ties. In: J. Cassidy and P.R. Shaver (Eds.), *Handbook of Attachment: Theory, Research, and Clinical Applications* (3-20). New York: Guilford Press.
77. Cobb, S. (1976). Social support as a moderator of life stress. *Psychosomatic Medicine*, 38, 300-314.
78. Cohen, S., Sherrod, D.R. and Clark, M.S. (1986). Social skills and the stress-protective role of social support. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50(5), 963-73.
79. Cole, A. i Kerns, K.A. (2001). Perceptions of sibling qualities and activities of early adolescents. *The Journal of Early Adolescence*, 21, 204-227.
80. Collins, N.L. (1996). Working models of attachment: Implications for explanation, emotion, and behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 4, 810-832.
81. Collins, W.A. and Madsen, S.D. (2006). Personal relationships in adolescence and early adulthood. In: A.L. Vangelisti and D. Perlman (Eds.), *The Cambridge Handbook of Personal Relationships* (191-204). New York: Cambridge University Press.
82. Conger, R.D., Cui, M., Bryant, C.M. and Elder, G.H. (2000). Competence in early adult romantic relationships: A developmental perspective on family influences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79(2), 224-237.
83. Cooper, C. (2002). *Individual Differences*. London: Arnold.
84. Cooper, M.L. (2002b). Personality and close relationships: Embedding people in important social contexts. *Journal of Personality*, 70(6), 757-782.

85. Costa, P.T. and McCrae, R.R. (1992). *Revised NEO Personality Inventory (NEO-PI-R) and NEO Five-Factor Inventory (NEO-FFI) Professional Manual*. Odessa, Florida: Psychological Assessment Resources, Inc.
86. Crittenden, P.M. (2008). *Raising Parents: Attachment, Parenting and Child Safety*. London: Routledge.
87. Crook, T., Raskin, A. and Eliot, J. (1981). Parent-child relationships and adult depression. *Child development*, 52, 950-957.
88. Cross, S.E. and Madson, L. (1997). Models of the self: Self-construals and gender. *Psychological Bulletin*, 122 (1), 5-37.
89. Cunningham, M. and Thornton, A. (2006). Direct and indirect influences of parents' marital instability on children's attitudes toward cohabitation in young adulthood. *Demography*, 43, 659-672.
90. Cui, M., Conger, R.D., Bryant, C.M. and Elder, G.H. (2002). Parental behavior and the quality of adolescent friendships: A social contextual framework. *Journal of Marriage and Family*, 64, 676-689.
91. Čolović, P., Smederevac, S. i Mitrović, D. (2014). Velikih pet plus dva: validacija skraćene verzije. *Primenjena psihologija*, 7(3-1), 227-254.
92. DeNeve, K.M. and Cooper, H. (1998). The happy personality: A meta-analysis of 137 personality traits and subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 124, 197-229.
93. Denton, W.H. and Burleson, B.R. (2007). The initiator style questionnaire: A scale to assess initiator tendency in couples. *Personal Relationships*, 14, 45-268.
94. Diamant, L. and Windholz, G. (1981). Loneliness in college students: Some theoretical, empirical and therapeutic considerations. *Journal of College Students Personality*, 22, 515-252.
95. Dinero, R.E., Conger, R.D., Shaver, P.R., Widaman, K. and Larsen-Rife, D. (2008). Influence of family of origin and adult romantic partners on romantic attachment security. *Journal of Family Psychology*, 22(4), 622-632.
96. Dion, K., Berscheid, E. and Walster, E. (1972). What is beautiful is good. *Journal of Personal and Social Psychology*, 24, 285-90.
97. Dragon, W. And Duck, S. (2005). *Understanding Research in Personal Relationships*. Thousand Oaks: Sage Publications.

98. Doyle, A.B., Markiewicz, D. and Hardy, C. (1994) Mother's relationships and children's friendships: Intergenerational associations. *Journal of Social and Personal Relationships*, *11*, 363-379.
99. Duck, S.W. and Sants, H.K.A. (1983). On the origins of the specious: Are personal relationships really interpersonal states? *Journal of Clinical and Social Psychology*, *1*, 27-41.
100. Duck, S. (2007). *Human Relationships*. London: Sage Publications.
101. Duckitt, J. (1989). Authoritarianism and group identification: A new view of an old construct. *Political Psychology*, *10*(1), 63-84.
102. Duckitt, J. (2001). A dual-process cognitive-motivational theory of ideology and prejudice. *Advances in Experimental Social Psychology*, *33*, 41-113.
103. Dunbar, N.E. and Burgoon, J.K. (2005). Perceptions of power and interactional dominance in interpersonal relationships. *Journal of Social and Personal Relationships*, *22*(2), 207-233.
104. Durkheim, E. (1956). *Education and Sociology*. Glencoe: Free Press.
105. Eckermann, C.O. and Peterman, K. (2001). Peers and infant social/communicative development. In: G. Bremner and A. Fogel (Eds.), *Blackwell Handbook of Infant Development* (326-350). Oxford: Blackwell.
106. Elliot, A.J. and Trash, T.M. (2001). Achievement goals and the hierarchical model of achievement motivation. *Educational Psychology Review*, *12*, 139-156.
107. Erel, O. and Burman, B. (1995). Interrelatedness of marital relations and parent-child relations: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, *118*, 108-132.
108. Feeney, J.A. (1999). Adult attachment, emotional control, and marital satisfaction. *Personal Relationships*, *6*, 169-185.
109. Fincham, F.D. and Bradbury, T.N. (1988). The impact of attributions in marriage: Empirical and conceptual foundations. *British Journal of Clinical Psychology*, *27*(1), 77-90.
110. Fincham, F.D. and Rogge, R. (2010). Understanding relationship quality: Theoretical challenges and new tools for assessment. *Journal of Family Theory and Review*, *2*, 227-242.

111. Fine, M.A. and Harvey, J.H. (2006). *Handbook of Divorce and Relationship Dissolution*. New York: Lawrence Erlbaum.
112. Fingerman, K.L, Whiteman, S.D. and Dotterer, A.M. (2009). Mother-child relationships in adolescence and adulthood. In: H.T. Reis and S. Sprecher (Eds.), *Encyclopedia of Human Relationships* (1121-1125). Thousand Oaks: Sage Publications.
113. Fisher, C.S. i Oliner, S.J. (1983). A research note on friendship, gender and the life cycle. *Social Forces*, 62, 124-133.
114. Fitness, J. and Fletcher, G.J.O. (1993). Love, hate, anger and jealousy in close relationships: A cognitive appraisal and prototype analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65, 942-958.
115. Fitness, J. (2009). Anger in relationships. In: H.T. Reis and S. Sprecher (Eds.), *Encyclopedia of Human Relationships* (94-97). Thousand Oaks: Sage Publications.
116. Fitzpatrick, M.A. and Koerner, A.F. (2002). Understanding family communication patterns and family functioning: The roles of conversation orientation and conformity orientation. *Communication Yearbook*, 26, 37-69.
117. Fiske, A.P. (1991). *Structures of Social Life: The Four Elementary Forms of Human Relations*. New York: Free Press.
118. Fletcher, G.J.O., Simpson, J.A. and Thomas, G. (2000). The measurement of perceived relationship quality components: A confirmatory factor analytic approach. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26, 340-354.
119. Fletcher, G.J.O. (2002). *The New Science of Intimate Relationships*. New York: Wiley-Blackwell.
120. Fletcher, G.J.O., Simpson, J.A., Campbell, L. and Overall, N.C. (2013). *The Science of Intimate Relationships*. New York: Wiley-Blackwell.
121. Floyd, K. and Morman, M.T. (1997). Affectionate communication in nonromantic relationships: Influences of communicator, relational, and contextual factors. *Western Journal of Communication*, 61, 279-298.
122. Foa, U.G. and Foa, E.B. (1974). *Societal Structures of The Mind*. Springfield, IL: Charles C. Thomas.
123. Foley, J.P. (1940). The 'baboon boy' of South Africa. *The American Journal of Psychology*, 53(1), 128-133.

124. Fomby, P. and Cherlin, A.J. (2007). Family instability and child well-being. *American Sociological Review*, 72(2), 181-204.
125. Forgas, J.P. and Fitness, J. (2008). *Social Relationships: Cognitive, Affective and Motivational Processes*. New York: Psychology Press.
126. Fraley, R.C. (2002). Attachment stability from infancy to adulthood: Meta-analysis and dynamic modeling of development mechanisms. *Personality and Social Psychology Review*, 6, 123-151.
127. Fraley, R.C. and Heffernan, M.E. (2013). Attachment and parental divorce: A test of the diffusion and sensitive period hypotheses. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 39, 1199-1213.
128. Fraley, R.C., Roisman, G.I. and Haltigan, J.D. (2013). The legacy of early experiences in development: Formalizing alternative models of how early experiences are carried forward over time. *Developmental Psychology*, 49, 109-126.
129. Freud, S. (1910). The origin and development of psychoanalysis. *American Journal of Psychology*, 21, 181-218.
130. Freud, A. and Burlingham, D. (1943). *War and children*. New York: Medical War Books.
131. Fromm, E. (1942). *The Fear of Freedom*. London: Routledge.
132. Furman, W. and Buhrmester, D. (1985). Children's perceptions of the personal relationships in their social networks. *Developmental Psychology*, 21(6), 1016-1024.
133. Furman, W. and Wehner, E.A. (1994). Romantic views: Toward a theory of adolescent romantic relationships. In: R. Montemayor, G.R. Adams and G.P. Gullotta (Eds.), *Relationships During Adolescence: Advances in Adolescent Development: Volume 6* (168-175). Thousand Oaks, CA: Sage.
134. Furman, W., Simon, V.A., Shaffer, L. and Bouchey, H.A. (2002). Adolescents' working models and styles for relationships with parents, friends, and romantic partners. *Child Development*, 73(1), 241-255.
135. Furr, R.M. and Funder, D.C. (1998). A multimodal analysis of personal negativity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 1580-1591.
136. Furstenberg, F.F. and Harris, K.M. (1993). When and why fathers matter: Impacts of father involvement on children of adolescent mothers. In: R.I. Lerman and T.J. Ooms (Eds.), *Young Unwed Fathers* (117-138). Philadelphia: Temple University.

137. Gable, S.L., Reis, H.T. and Elliot, A.J. (2000). Behavioral activation and inhibition in everyday life. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78(6), 1135-49.
138. Gable, S.L. and Impett, E.A. (2012). Approach and avoidance motives and close relationships. *Social and Personality Psychology Compass*, 6, 95-108.
139. Gaag, E. and Münow, M. (2012). Diminishing demandingness of parents: Children with recurrent infections. *Health*, 4, 483-489.
140. George, C., Kaplan, N. and Main, M. (1985). *The Adult Attachment Interview*. Unpublished manuscript, University of California at Berkeley.
141. George, C. and West, M. (2001). The development and preliminary validation of a new measure of adult attachment: The Adult Attachment Projective. *Attachment and Human Development*, 3(1), 30-61.
142. Gillespie, B.J., Lever, J., Frederick, D. and Royce, T. (2015). Close adult friendships, gender and the life cycle. *Journal of Social and Personal Relationships*, 32(6), 709-736.
143. Giordano, P.C., Manning, W.D. and Longmore, M.A. (2009). Dating relationships in adolescence and young adulthood. In: H.T. Reis and S. Sprecher (Eds.), *Encyclopedia of Human Relationships* (386-390). Thousand Oaks: Sage Publications.
144. Glenn, N.D. (1990). Quantitative research on marital quality in the 1980s: A critical review. *Journal of Marriage and the Family*, 52, 818-831.
145. Goldstein, J.S. (2001). *War and Gender: How Gender Shapes the War System and Vice Versa*. Cambridge: Cambridge University Press.
146. Goodman, S.H. (2007). Depression in mothers. *Annual Review of Clinical Psychology*, 3, 107-35.
147. Goodwin, R. (1999). *Personal Relationships Across Cultures*. London: Routledge.
148. Goodwin, R. and Pillay, U. (2006). Relationships culture and social change. In: A.L. Vangelisti and D. Perlman (Eds.), *The Cambridge Handbook of Personal Relationships* (695-709). New York: Cambridge University Press.
149. Goswick, R.A. and Jones, W.H. (1981). Loneliness, self-concept, and adjustment. *Journal of Psychology*, 107, 237-240.
150. Gottman, J.M. and Levenson, R.W. (1985). A valid procedure for obtaining self-report of affect in marital interaction. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 53, 151-160.

151. Grabill, C.M. and Kerns, K.A. (2000). Attachment style and intimacy in friendship. *Personal Relationships*, 7(4), 363-378.
152. Griffin, D. and Bartholomew, K. (1994). Models of the self and other: Fundamental dimensions underlying measures of adult attachment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67(3), 430-445.
153. Grolnick, W.S. and Marbell, K. (2009). Parenting. In: H. Reis and S. Sprecher (Eds.), *Encyclopedia of Human Relationships* (1207-1210). Thousand Oaks: Sage Publications.
154. Guerrero, L.K. and Floyd, K. (2006). *Nonverbal Communication in Close Relationships*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
155. Hanak, N. (2004). Konstruisanje novog instrumenta za procenu afektivnog vezivanja kod odraslih i adolescenata - UPIPAV. *Psihologija*, 37(1), 123-141.
156. Harlow, H.F. (1958). The nature of love. *American Psychologist*, 13, 673-685.
157. Haslam, N. (1994). Mental representation of social relationships: Dimensions, laws and categories? *Journal of Personality and Social Psychology*, 67,575-584.
158. Haslam, N. (1995). Factor structure of social relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 12, 217-227.
159. Haslam, N. and Fiske, A.P. (1999). Relational models theory: A confirmatory factor analysis. *Personal Relationships*, 6, 241-250.
160. Hasserbrauck, M. and Fehr, B. (2002). Dimensions of relationship quality. *Personal Relationships*, 9, 253-270.
161. Hazan, C. and Shaver, P.R. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 511-524.
162. Hazan, C. and Zeifman, D. (1994). Sex and the psychological tether. In: K. Bartholomew and D. Perlman, (Eds.), *Attachment Processes in Adulthood. Advances in Personal Relationships. Vol 5* (151-178). Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
163. Heller, D., Watson, D. and Ilies, R. (2004). The role of person vs. situation in life satisfaction: A critical examination. *Psychological Bulletin*, 130, 574-600.
164. Hendrick, C., Hendrick, S. and Dicke, A. (1998). The Love Attitudes Scale: Short form. *Journal of Personal and Social Relationships*, 15, 147-159.
165. Hendrick, C.A. and Hendrick, S.S. (2000). *Close Relationships: A Sourcebook*. New York: Sage Publications.

166. Hinde, R.A. (1979). *Towards Understanding Relationships*. Waltham: Academic Press.
167. Hinde, R.A. (1995). A suggested structure for a science of relationships. *Personal Relationships*, 2(1), 1-15.
168. Hopf, C. (1993). Authoritarians and their families: Qualitative studies on the origins of authoritarian dispositions. In: W.F. Stone, G. Lederer, and R. Christie (Eds.), *Strength and Weakness: The Authoritarian Personality Today* (119-143). New York: Springer-Verlag.
169. House, J.S, Landis, K.R. and Umberson, D. (1988). Social relationships and health. *Science*, 241, 540-545.
170. Houser, M.L., Horan, S.M. and Furler, L.A. (2008). Dating in the fast lane: How communication predicts speed-dating success. *Journal of Social and Personal Relationships*, 25, 749-768.
171. Howes, C., Hamilton, C.E. and Matheson, C.C. (1994). Children`s relationships with peers: Differential associations with aspects of the teacher-child relationship. *Child Development*, 65(1), 253-263.
172. Howes, C. (1996). The earliest friendships. In: W.M. Bukowski, A.F. Newcomb and W.W. Hartup, (Eds.), *The Company They Keep: Friendships in Childhood and Adolescence* (66-86). Cambridge: Cambridge University Press.
173. Hughes, R. and Hans, J. (2009). Technology and relationships. In: H.T. Reis and S. Sprecher (Eds.), *Encyclopedia of Human Relationships* (1628-1631). Thousand Oaks: Sage Publications.
174. Isley, S.L., O'Neil, R., Clatfelter, D. and Parke, R.D. (1999). Parent and child expressed affect and children's social competence: Modeling direct and indirect pathways. *Developmental Psychology*, 35, 547-560.
175. Impett, E.A. and Peplau, L.A. (2006). "His" and "Her" Relationships? A Review of the empirical evidence. In: A.L. Vangelisti and D. Perlman (Eds.), *The Cambridge Handbook of Personal Relationships* (273-293). New York: Cambridge University Press.
176. Jensen-Campbell, L.A. and Malcolm, K.T. (2007). The importance of conscientiousness in adolescent interpersonal relationships. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 33(3), 368-383.

-
177. John, O.P. and Srivastava, S. (1999). The Big Five trait taxonomy: History, measurement, and theoretical perspectives. In: L.A. Pervin and O.P. John (Eds.), *Handbook of Personality: Theory and Research* (102-138). New York: Guilford.
178. Johnson, H. (2006). *Measuring Violence Against Women*. Statistical trends 2006. Ottawa, Canada: Canadian Centre for Justice Statistics, Statistics, Canada.
179. Kalil, A., Ryan, R.M. and Chor, E. (2014). Time investments in children across family structures. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 654, 150-68.
180. Karavasilis, L., Doyle, B.A. and Markiewicz, D. (2003). Associations between parenting style and attachment to mother in middle childhood and adolescence. *International Journal of Behavioral Development*, 27 (2), 153-164.
181. Karney, B.R. and Bradbury, T.N. (1995). The longitudinal course of marital quality and stability: A review of theory, method, and research. *Psychological Bulletin*, 118(1), 3-34.
182. Kelley, H.H. and Thibaut, J.W. (1978). *Interpersonal Relations: A Theory of Interdependence*. New York: Wiley.
183. Kelley, H.H., Berscheid, E., Christensen, A., Harvey, J.H., Huston, T.L., Levinger, G., McClintock, E., Peplau, L.A. and Peterson, D. (1983). Analyzing close relationships. In: H.H. Kelley, E. Berscheid, A. Christensen, J.H. Harvey, T.L. Huston, G.E. Levinger, E. McClintock, L.A. Peplau and D. Peterson, (Eds.), *Close Relationships: Development and Change* (20-67). New York: Freeman.
184. Kelley, H.H., Holmes, J.G., Kerr, N.L., Reis, H.T., Rusbult, C.E. and Van Lange, P.A.M. (2003). *An Atlas of Interpersonal Situations*. Cambridge: Cambridge University Press.
185. Kenrick, D.T. and Trost, M.R. (1987). A biosocial model of relationship formation. In: K. Kelley (Ed.), *Females, Males and Sexuality: Theories and Research* (59-100). Albany: Suny Press.
186. Kerckhoff, A.C. and Davis, K.E. (1962). Value consensus and need complementarity in mate selection. *American Sociological Review*, 27(3), 295-303.
187. Kerns, K.A., Klepac, L. and Cole, A. (1996). Peer relationships and preadolescents' perceptions of security in the child-mother relationship. *Developmental Psychology*, 32, 457-466.

188. Kernis, M.H., Cornell, D.P., Sun, C.R., Berry, A. and Harlow, T. (1993). There's more to self-esteem than whether it is high or low: The importance of stability of self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65(6), 1190-1204.
189. Kernis, M.H. and Waschull, S.B. (1995). The interactive roles of stability and level of self-esteem: Research and theory. *Advances in Experimental Social Psychology*, 27, 93-141.
190. Kiesler, D.J. (1983). The 1982 Interpersonal Circle: A Taxonomy for Complementarity in Human Transactions. *Psychological Review*, 90(3), 185-214.
191. Kiecolt-Glaser, J.K. and Newton, T.L. (2001). Marriage and health: His and hers. *Psychological Bulletin*, 127(4), 472-503.
192. Klinger, E. (1977). *Meaning and Void: Inner Experience and Incentives in People's Lives*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
193. Knapp, M.L. (1978). *Social Intercourse: From Greeting to Goodbye*. Needham Heights, MA: Allyn and Bacon.
194. Knežević, G., Radović, B. i Opačić, G. (1997). Evaluacija „Big Five“ modela ličnosti kroz analizu inventara ličnosti NEO PI-R. *Psihologija*, 1-2, 7-40.
195. Knobloch, L.K. i Carpenter-Theune, K.E. (2004). Topic avoidance in developing romantic relationships: Associations with intimacy and relational uncertainty. *Communication Research*, 31, 173-205.
196. Kochanska, G., Aksan, N., Knaack, A. and Rhines, H.M. (2004). Maternal parenting and children's conscience: Early security as moderator. *Child Development*, 75, 1229-1242.
197. Kouros, C.D., Papp, L.M., Goeke-Morey, M.C. and Cummings, E.M. (2014). Spillover between marital quality and parent-child relationship quality: Parental depressive symptoms as moderators. *Journal of Family Psychology*, 28, 315-325.
198. Ladd, G.W., Kochenderfer, B.J. and Coleman, C.C. (1996). Friendship quality as a predictor of young children's early school adjustment. *Child Development*, 67(3), 1103-18.
199. Laible, D.J. and Carlo, G. (2004). The differential relations of maternal and paternal support and control to adolescent social competence, self-worth and sympathy. *Journal of Adolescent Research*, 19(6), 759-782.
200. Lamb, M.E., Thompson, R.A., Gardner, W. and Charnov, E.L. (1985). *Infant-Mother Attachment: The Origins and Developmental Significance of Individual Differences in Strange Situation Behavior*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

201. Lamb, M.E. (1987). Introduction: The emergent American father. In: M.E. Lamb (Ed.), *The Father's Role: Cross-Cultural Perspectives* (3-25). New York: Wiley.
202. Lang, F.R., Fingerman, K.L. and Fitzpatrick, M.A. (2003). *Growing Together: Personal Relationships Across the Life Span*. New York: Cambridge University Press.
203. Lang, F.R. and Fingerman, K.L. (2004). *Personal Relationships Across the Life Span*. New York: Cambridge University Press.
204. Lansford, J.E., Ceballo, R., Abbey, A. and Stewart, A.J. (2001). Does family structure matter? A comparison of adoptive, two-parent biological, single-mother, stepfather, and stepmother households. *Journal of Marriage and Family*, 63(3), 840-851.
205. Laurenceau, J-P., Pietromonaco, P.R. and Barrett, L.F. (1998). Intimacy as an interpersonal process: The importance of self-disclosure, partner disclosure and perceived partner responsiveness in interpersonal exchanges. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(5), 1238-1251.
206. Laurenceau, J-P. and Kleinman, B. M. (2006). Intimacy in personal relationships. In: A. Vangelisti and D. Perlman (Eds.), *Cambridge Handbook of Personal Relationships* (637-653). New York: Cambridge University Press.
207. Laursen, B. (1993). Perceived impact of conflict on adolescent relationships. *Merrill-Palmer Quarterly*, 39, 535-550.
208. Lawton, L., Silverstein, M. and Bengtson, V. (1994). Affection, social contact, and geographic distance between adult children and their parents. *Journal of Marriage and the Family*, 56, 57-68.
209. Leary, T. and Coffey, H. (1955). Interpersonal diagnosis: Some problems of methodology and validation. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 50(1), 110-124.
210. Levinger, G. (1965). Marital cohesiveness and dissolution: An integrative review. *Journal of Marriage and the Family*, 27, 19-28.
211. Lieberman, M., Doyle, A.B. and Markiewicz, D. (1999). Developmental patterns in security of attachment to mother and father in late childhood and early adolescence: Associations with peer relations. *Child Development*, 70(1), 202-13.
212. Livesay, C. and Duck, S. (2009). Personal relationships: Defining characteristics. In: H.T. Reis and S. Sprecher (Eds.), *Encyclopedia of Human Relationships* (1220-1224). Thousand Oaks: Sage Publications.

213. Lykken, D. and Tellegen, A. (1996). Happiness is a stochastic phenomenon. *Psychological Science*, 7(3), 186-189.
214. Lynch, J.J. (1977). *The Broken Heart: The Medical Consequences of Loneliness*. New York: Basic Books.
215. Locke, H.J. and Wallace, K.M. (1959). Short marital-adjustment and prediction tests: Their reliability and validity. *Marriage and Family Living*, 21, 251-255.
216. Loucks, A.D. and Zamble, E. (1994). Some comparisons of female and male serious offenders. *Forum on Corrections Research*, 6(1), 22-24.
217. Mackey, W.C. (1996). *The American Father: Biocultural and Developmental Aspects. The Plenum Series in Adult Development and Aging*. New York: Plenum.
218. Maccoby, E.E. (1992). The role of parents in the socialization of children: An historical overview. *Developmental Psychology*, 28(6), 1006-1017.
219. Malouff, J.M., Thorsteinsson, E.B, Schutte, N.S., Bhullar, N. and Rooke, S.E. (2009). The five-factor model of personality and relationship satisfaction of intimate partners: A meta-analysis. *Journal of Research in Personality*, 44, 124-127.
220. Marris, P. (1991). The social construction of uncertainty. In: J. Stevenson-Hinde, C.M. Parkes, and P. Marris (Eds.), *Attachment Across the Life Cycle* (77-90). London: Routledge.
221. Masarik, A.S., Donnellan, M.B., Stallings, M.C., Martin, M.J., Schofield, T.J. Neppl, T.K., Scaramella, L.V., Smolen, A. and Widamon, K.F. (2014). For better and for worse: Genes and parenting interact to predict future behavior in romantic relationships. *Journal of Family Psychology*, 28(3), 357-367.
222. McCloskey, H. (1958). Conservatism and personality. *American Political Science Review*, 52, 27-45.
223. McCrae, R.R. (1996). Social consequences of experiential openness. *Psychological Bulletin*, 120(3), 323-337.
224. McCrae, R.R. and Costa, P.T. (1999). A Five-Factor Theory of personality. In: L.A. Pervin and O.P. John (Eds.), *Handbook of Personality: Theory and Research* (139-153). New York: Guilford Press.

225. McCroskey, J.C., Daly, J.A., Richmond, V.P. and Cox, B. (1975). The effects of communication apprehension on interpersonal attraction. *Human Communication Research*, 2, 51-65.
226. McDowell, D.J., Parke, R.D. and Wang, S.J. (2003). Differences between mothers' and fathers' advice-giving style and content: Relations with social competence and psychological functioning in middle childhood. *Merrill-Palmer Quarterly*, 49, 55-76.
227. Meins, E. (2013). Sensitive attunement to infants' internal states: Operationalizing the construct of mind-mindedness. *Attachment and Human Development*, 15(5-6), 524-544.
228. Mihić, I. i Petrović, J. (2009). Percepcija kvaliteta odnosa unutar porodice- iskustvo adolescenata iz Srbije. *Primenjena psihologija*, 4, 339-384.
229. Mihić, I. (2010). Uključenost oca u brigu o detetu: efekti očevih iskustava iz porodice porekla i kvaliteta relacija u porodici prokreacije. *Primenjena psihologija*, 3, 197-222.
230. Mihić, I. (2012). Modelovanje roditeljske uloge oca: iskustvo u porodici porekla i uključenost oca. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 2, 332-348.
231. Mihić, V., Bodroža, B. i Čolović, P. (2009). Latentna struktura i konvergentna validnost nove skale autoritarnosti. *Primenjena psihologija*, 2(2), 111-127.
232. Mihić, V., Čolović, P. Bodroža, B., Biro M. i Smederevac, S. (2009): Procena autoritarnosti. U: M. Biro, S. Smederevac i Z. Novović (Ur.). *Procena psiholoških i psihopatoloških fenomena* (153-164). Beograd, Centar za primenjenu psihologiju.
233. Mikulincer, M. and Horesh, N. (1999). Adult attachment style and the perception of others: The role of projective mechanisms. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76, 1022-1034.
234. Mikulincer, M., Shaver, P.R. and Pereg, D. (2003). Attachment theory and affect regulation: The dynamics, development, and cognitive consequences of attachment-related strategies. *Motivation and Emotion*, 27(2), 77-102.
235. Mikulincer, M. And Shaver, P.R. (2016). *Attachment in Adulthood: Structure, Dynamics and Change*. New York: The Guilford Press.
236. Milevsky, A., Schlechter, M.J. and Machlev, M. (2011). Effects of parenting style and involvement in sibling conflict on adolescent sibling relationships. *Journal of Social and Personal Relationships*, 28(8), 1130-1148.

237. Miller, L.M. (1940). The wolf-girls and the baboon-boy. *The Science News-Letter*, 38(2), 26-29.
238. Moilanen, K. and Raffaelli, M. (2010). Support and conflict in ethnically diverse young relationships with parents and friends. *International Journal of Behavioral Development*, 34(1), 46-52.
239. Monteoliva, A. and Garcia-Martinez, J.M.A. (2005) Adult attachment style and its effect on the quality of romantic relationships in spanish students. *The Journal of Social Psychology*, 145(6), 745-747.
240. Morry, M.M. (2007). The attraction-similarity hypothesis among cross-sex friends: Relationship satisfaction, perceived similarities, and self-serving perceptions. *Journal of Social and Personal Relationships*, 24(1), 117-138.
241. Morse, C i Metts, S. (2011). Situational and communicative predictors of forgiveness following a relational transgression. *Western Journal of Communication*, 75, 239-258.
242. Murstein, B.I. (1970). Stimulus value role: A theory of marital choice. *Journal of Marriage and the Family*, 32(3), 465-481.
243. Neyer, F.J. and Asendorpf, J.B. (2001). Personality-relationship transaction in young adulthood. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81(6), 1190-1204.
244. Neyer, F.J. and Lang, F.R. (2003). Blood is thicker than water: Kinship orientation across adulthood. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84, 310-321.
245. Neyer, F.J. and Voigt, D. (2004). Personality and social network of effects on romantic relationships: A dyadic approach. *European Journal of Personality*, 18(4), 279-299.
246. Neyer, F.J. and Wrzus C. (2009). Personality traits, effects on relationships. In: H.T. Reis and S. Sprecher (Eds.), *Encyclopedia of Human Relationships* (1215-1220). Thousand Oaks: Sage Publications.
247. Newcomb, T.M. (1956). The prediction of interpersonal attraction. *American Psychologist*, 11(11), 575-586.
248. Nicoreta, A.M. (1993). The importance of communication in relationships. In: A.M. Nicoreta (Ed.), *Interpersonal Communication in Friend and Mate Relationships* (3-12). Albany: State University of New York Press.

249. Noack, P. and Buhl, H.M. (2004). Child-parent relationships. In: F.R. Lang and K.L. Fingerman (Eds.), *Growing Together: Personal Relationships Across the Lifespan* (45-75). New York: Cambridge University Press.
250. Norton, R. and Miller, L.D. (1975). Dyadic perception of communicator style. *Communication Research*, 4(2), 99-112.
251. Norton, R.W. and Pettegrew, L.S. (1977). Communicator style as an effect determinant of attraction. *Communication research*, 4(3), 257-282.
252. Norton, R.W. (1977). Foundation of a communicator style construct. *Human Communication Research*, 4, 99-112.
253. Norton, R. (1983). *Communicator Style: Theory, Applications and Measures*. Thousand Oaks: Sage Publications.
254. Norton, R. and Brenders, D. (1996). *Communication and Consequences: Laws of Interaction*. New York: Lawrence Erlbaum Associates.
255. Opačić, G. i Kos, G. (1987). Pokušaj identificiranja faktorske strukture nekih aspekata porodične interakcije. U: Dani psihologije (VI). *Zbornik radova*, 4, 61-71. Zadar: Filozofski fakultet.
256. Opačić, G. (1995): *Ličnost u socijalnom ogledalu*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
257. Opačić, G., Pjurkovska-Petrović, K., Ševkušić, S. i Joksimović, S. (1995). Uloga porodice u formiranju vrednosti kod mladića, *Psihologija*, 1-2, 109-122.
258. Orobio de Castro, B., Veerman, J.W., Koops, W., Bosch, J.D. and Monshouwer, H. (2002). Hostile attribution and aggressive behavior: A meta-analysis. *Child Development*, 73(3), 916-934.
259. Otašević, B. i Kodžopeljić, J. (2016). Osobine ličnosti modela Velikih pet i sociodemografske varijable kao prediktori važnih životnih ciljeva. *Primenjena psihologija*, 9, 23-40.
260. Palkovitz, R. (2009). Father-child relationships. In: H.T. Reis and S. Sprecher (Eds.), *Encyclopedia of Human Relationships* (674-677). Thousand Oaks: Sage Publications.
261. Park, L.E., Crocker, J. and Vohs, K.D. (2006). Contingencies of self-worth and self-validation goals: Implications for close relationships. In: K.D. Vohs and E.J. Finkel (Eds.),

- Self and Relationships: Connecting Intrapersonal and Interpersonal Processes* (84-103). New York: Guilford Press.
262. Parke, R.D. and Buriel, R. (1998). Socialisation in the family: Ethnic and ecological perspective'. In: W. Damon and N. Eisenberg (Eds.), *Handbook of Child Psychology. Volume 3: Social, Emotional and Personality Development* (463-552). New York: Wiley.
263. Parke, R.D. (2000). Father involvement: A developmental psychological perspective. *Marriage and Family Review*, 29, 43-58.
264. Parker, J.G. and Asher, S.R. (1993). Friendship and friendship quality in middle childhood: Links with peer group acceptance and feelings of loneliness and social dissatisfaction. *Developmental Psychology*, 29, 611-62.
265. Parker, P.D, Ludtke, O., Trautwein, U. and Roberts, B. (2012). Personality and relationship quality during the transition from high school to early adulthood. *Journal of Personality*, 80(4), 1061-1089.
266. Patterson, G.R. (1986). Performance models for antisocial boys. *American Psychologist*, 41, 432-444.
267. Payne, J.E. (1996). Communicator style: A study of human resource managers. *Paper presented at the Annual Meeting of the Southern Regional Council on Education Administration*.
268. Perlman, D., Gerson, A.C. and Spinner, B. (1978). Loneliness among senior citizens: An empirical report. *Essence*, 2, 239-248.
269. Perlman, D. and Duck, S. (2006). The seven seas of the study of personal relationships: From "The thousand islands" to interconnected waterways. In: A. Vangelisti and D. Perlman (Eds.), *Cambridge Handbook of Personal Relationships* (11-34). New York: Cambridge University Press.
270. Pervin, L.A., Cervone, D. and John, O.P. (2005). *Personality: Theory and Research*. New York: John Wiley and Sons.
271. Peterson, J.L. and Zill, N. (1986). Marital disruption, parent-child relationships, and behavior problems in children. *Journal of Marriage and Family*, 48, 295-307.
272. Petrović, J. (2006). Percepcija kvaliteta socijalnih odnosa u adolescenciji. *Teme*, 30(2), 291-305.

273. Petrović, N. (2003). Pregled pristupa za izučavanje autoritarnosti i srodnih fenomena. *Sociološki pregled*, 37, 101-115.
274. Pinquart, M. and Fabel, K. (2009). Social change demands, coping and intimate relationship development among German adolescents and adults. *Journal of Social and Personal Relationships*, 26, 793-810.
275. Radecki-Bush, C., Farrell, A.D. and Bush, J.P. (1993). Predicting jealous responses: The influence of adult attachment and depression on threat appraisal. *Journal of Social and Personal Relationships*, 10(4), 569-588.
276. Rah, Y. And Parke, R.D. (2008). Pathways between parent-child interactions and peer acceptance: The role of children` social information processing. *Social Development*, 17, 341-357.
277. Rastogi, M. and Wampler, K.S. (1999). Adult daughters' perceptions of the mother-daughter relationship: A cross-cultural comparison. *Family Relations: An Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies*, 48(3), 327-336.
278. Regan, P. (2011). *Close relationships*. London: Routledge.
279. Reis, H.T. (1990). The role of intimacy in interpersonal relationships. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 9, 15-30.
280. Reis, H.T., Collins, W.A. and Berscheid, E. (2000). The relationship context of human behavior and development. *Psychological Bulletin*, 126, 844-872.
281. Reis, H.T., Sheldon, K.M., Gable, S.L., Roscoe, J. and Ryan, R.M. (2000). Daily well-being: The role of autonomy, competence, and relatedness. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26, 419-435.
282. Reis, H.T., Capobianco, A. and Tsai, F.F. (2002). Finding the person in personal relationships. *Journal of Personality*, 70(6), 813-850.
283. Reis, H.T. and Sprecher, S. (2009). *Encyclopedia of Human Relationships*. New York: Sage.
284. Reis, H.T., Aron, A., Clark, M.S. and Finkel, E.J. (2013). Ellen Berscheid, Elaine Hatfield and the emergence of relationship science. *Perspectives on Psychological Science*, 8(5), 558-572.
285. Reiss, I. (1960). Toward a sociology of the heterosexual love relationship. *Marriage and Family Living*, 22(2), 139-145.

286. Reynolds, J., Houlston, C. and Coleman, L. (2014). *Understanding Relationship Quality*. London: OnePlusOne.
287. Rice, K.G., Cunningham, T.J. and Young, M. (1997). Attachment, social competence, and emotional well-being: A comparison of black and white late adolescents. *Journal of Counseling Psychology*, 44(1), 89-101.
288. Robins, R.W., Caspi, A. and Moffitt, T.E. (2002). It's not just who you're with, it's who you are: Personality and relationship experiences across multiple relationships. *Journal of Personality*, 70(6), 925-64.
289. Roisman, G.I., Collins, W.A., Sroufe, L.A. and Egeland, B. (2005). Predictors of young adults' representations of and behavior in their current romantic relationship: Prospective tests of the prototype hypothesis. *Attachment and Human Development*, 7(2), 105-121.
290. Roccato, M. (2008). Right-wing authoritarianism, social dominance orientation, and attachment: An Italian study. *Swiss Journal of Psychology*, 67(4), 219-229.
291. Rubin, Z. (1970). Measurement of romantic love. *Journal of Personality and Social Psychology*, 16(2), 265-273.
292. Rusbult, C.E. (1983). A longitudinal test of the investment model: The development (and deterioration) of satisfaction and commitment in heterosexual involvements. *Journal of Personality and Social Psychology*, 45, 101-117.
293. Russell, D., Peplau, L.A. and Cutrona, C.E. (1980). The revised UCLA Loneliness Scale: Concurrent and discriminant validity evidence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39, 472-80.
294. Ryff, C.D. and Keyes, C.L.M. (1995). The structure of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69(4), 719-727.
295. Sales, S.M. (1972). Economic threat as a determinant of conversion rates in authoritarian and nonauthoritarian churches. *Journal of Personality and Social Psychology*, 23(3), 420-428.
296. Sarkisian, N. i Gerstel, N. (2016). Does singlehood isolate or integrate? Examining the link between marital status and ties to kin, friends and neighbours. *Journal of Social and Personal Relationships*, 33(3), 361-384.
297. Schmeekle, M. (2009). Extended families. In: H.T. Reis and S. Sprecher (Eds.), *Encyclopedia of Human Relationships* (572-574). Thousand Oaks: Sage Publications.

298. Sears, R.R., Maccoby, E. and Levin, H. (1957). *Patterns of Childrearing*. Evanston: Row.
299. Seiffge-Krenke, J. (1993). Close friendship and imaginary companions in adolescence. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 60, 73-87.
300. Settles, B.H. and Earland, T.V. (2009). Multi-generational households. In: H.T. Reis and S. Sprecher (Eds.), *Encyclopedia of Human Relationships* (1132-1135). Thousand Oaks: Sage Publications.
301. Sharabany, R., Gershoni, R. and Hofman, J.E. (1981). Girlfriend, boyfriend: Age and sex differences in intimate friendship. *Developmental Psychology*, 17, 800-808.
302. Shaver, P.R. and Mikulincer, M. (2006). Attachment theory, individual psychodynamics, and relationship functioning. In: A. Vangelisti and D. Perlmann (Eds.), *The Cambridge Handbook of Personal Relationships* (251-271). Cambridge, MA: Cambridge University Press.
303. Shulman, S., Scharf, M., Lumer, D. i Maurer, O. (2001). Parental divorce and young adult children's romantic relationships: Resolution of the divorce experience. *American Journal of Orthopsychiatry*, 71(4), 473-478.
304. Snyder, J. and Patterson, G. (1987). Family interactions and delinquent behavior. In: H.C. Quay (Ed.), *Handbook of Juvenile Delinquency* (216-243). New York: John Wiley and Sons.
305. Sillars, A.L. and Vangelisti, A.L. (2006). Communication: Basic properties and their relevance to relationship research. In: A.L. Vangelisti and D. Perlman (Eds.), *The Cambridge Handbook of Personal Relationships* (331-351). New York: Cambridge University Press.
306. Silverstein, M. and Bengtson, V.L. (1997). Intergenerational solidarity and the structure of adult child–parent relationships in American families. *American Journal of Sociology*, 103(2), 429-460.
307. Simons, L., Simons, R., Landor, A., Bryant, C. and Beach, S. (2014). Factors linking childhood experiences to adult romantic relationships among African Americans. *Journal of Family Psychology*, 28, 368-79.
308. Simpson, J.A. (1990). Influence of attachment styles on romantic relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59(5), 971-980.

309. Smederevac, S., Mitrović, D. i Čolović, P. (2010). *Velikih pet plus dva, primena i interpretacija*. Beograd: Centar za primenjenu psihologiju.
310. Smith, J. and Baltes, P. B. (1997). Profiles of psychological functioning in the old and oldest old. *Psychology and Aging*, 12, 458-472.
311. Spanier, G.B. (1976). Measuring dyadic adjustment: New scales for assessing the quality of marriage and similar dyads. *Journal of Marriage and the Family*, 38, 15–28.
312. Sprecher, S., Felmlee, D., Orbuch, T.L. and Willetts, M.C. (2002). Social networks and change in personal relationships. In: A. Vangelisti, H.T. Reis and M.A. Fitzpatrick (Eds.), *Stability and Change in Relationships* (257-284). New York: Cambridge University.
313. Sroufe, L.A. and Fleeson, J. (1986). Attachment and the construction of relationships. In: W.W. Hartup and Z. Rubin (Eds.), *Relationships and Development* (51-71). New York: Lawrence Erlbaum Associates.
314. Sroufe, L.A. (2005). Attachment and development: A prospective, longitudinal study from birth to adulthood. *Attachment and Human Development*, 7(4), 349-367.
315. Staley, C.C. and Cohen, J.L. (1988). Communicator style and social style: Similarities and differences between the sexes. *Communication Quarterly*, 36, 192- 202.
316. Stefanović-Stanojević, T. (2005). *Emocionalni razvoj ličnosti*. Filozofski fakultet: Prosveta, Niš.
317. Stefanović Stanojević, T. (2008). Konflikti u ljubavnim vezama- iz ugla teorije afektivnog vezivanja. *Teme*, 5, 789-807.
318. Stefanović Stanojević, T., Mihić, I. i Hanak, N. (2012). *Afektivna vezanost i porodični odnosi- razvoj i značaj*. Beograd: Centar za primenjenu psihologiju.
319. Sternberg, R.J. (1986). A triangular theory of love. *Psychological Review*, 93(2), 119-135.
320. Ström, S. (2003). Unemployment and families: A review of research. *Social Service Review*, 77, 399-430.
321. Sutor, J.J. and Pillemer, K. (2006). Choosing daughters: Exploring why mothers favor adult daughters over sons. *Sociological Perspectives*, 49, 139-162.
322. Sutor, J.J., Sechrist, J., Plikuhn, M., Pardo, S.T. and Pillemer, K. (2008). Within-family differences in parent-child relations across the life course. *Current Directions in Psychological Science*, 17, 334-338.
323. Sullivan, H.S. (1953). *The Interpersonal Theory of Psychiatry*. New York: Norton.

324. Teachman, J.D. (2002). Stability across cohorts in divorce risk factors. *Demography*, 9(2), 331-351.
325. Thornhill, R. and Fincher, C. (2007). What is the relevance of attachment and life history to political values?. *Evolution and Human Behavior*, 28 (4), 215-222.
326. Thornton, A., Orbuch, T.L. and Axinn, W.G. (1995). Parent-child relationships during the transition to adulthood. *Journal of Family Issues*, 16, 538-564.
327. Tianyuan, L. and Chan, D. (2012). How anxious and avoidant attachment affect romantic relationship quality differently: A meta-analytic review. *European Journal of Social Psychology*, 42(4), 406-419.
328. Todosijević, B. i Enyedi, Zs. (2002). Značenje autoritarnosti: Uloga agresivnosti, alijenacije i anksioznosti. *Pedagoška stvarnost*, 49(3-4), 252-271.
329. Tošić-Radev, M. (2013). Kvalitet braka i determinante porodičnog okruženja. *Godišnjak za psihologiju*, 10 (12), 25-40.
330. Towler, A.J. and Stuhlmacher, A.F. (2013). Attachment styles, relationship satisfaction, and well-being in working women. *Journal of Social Psychology*, 153, 279-98.
331. Trifunović, B., Šakotić-Kurbalija, J. i Strizović, I. (2016). Razlike u percepciji bračnog kvaliteta među parovima različitih kombinacija obrazaca partnerske afektivne vezanosti. *Primenjena psihologija*, 9(3), 313-332.
332. Twenge, J.M., Campbell, W.K. and Foster, C.A. (2003). Parenthood and marital satisfaction: A meta-analytic review. *Journal of Marriage and Family*, 65(3), 574-583.
333. Uchino, B.N., Cacioppo, J.T. and Kiecolt-Glaser, J.K. (1998). The relationship between social support and physiological processes: A review with emphasis on underlying mechanisms and implications for health. *Psychological Bulletin*, 119(3), 488-531.
334. Uchino, B.N. and Reblin, M. (2009). Health and relationships. In: H.T. Reis and S. Sprecher (Eds.), *Encyclopedia of Human Relationships* (792-797). Thousand Oaks: Sage Publications.
335. Updegraff, K.A., Thayer, S.M., Whiteman, S.D., Denning, S.A. and McHale, S.M. (2005). Sibling relational aggression in adolescence: Links to parent-adolescent and sibling relationship quality. *Family Relations*, 54, 373-385.

336. Vandell, D.L., Belsky, J., Burchinal, M., Vandergrift, N. and Steinberg, L. (2010). Do effects of early child care extend to age 15 years? Results from the NICHD study of early Child care and youth development. *Child Development*, 81(3), 737-756.
337. Vangelisti, A.L. and Daly, J.A. (1997). Gender differences in standards for romantic relationships. *Personal relationships*, 4(3), 203-219.
338. Vangelisti, A.L., Reis, H. and Fitzpatrick, M.A. (2004). *Stability and Change in Relationships*. Cambridge: Cambridge University Press.
339. Vangelisti, A.L. (2006). Hurtful interactions and the dissolution of intimacy. In: M.A. Fine and J.H. Harvey (Eds.), *Handbook of Divorce and Relationship Dissolution* (133-152). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
340. Vangelisti, A.L. and Perlman, D. (2006). *The Cambridge Handbook of Personal Relationships*. New York: Cambridge University Press.
341. Van Horn, K.R. and Marques, J.C. (2000). Interpersonal relationships in Brazilian adolescents. *International Journal of Behavioral Development*, 24, 199-203.
342. Van Ijzendoorn, M.H. (1995). Adult attachment representations, parental responsiveness, and infant attachment: A meta-analysis on the predictive validity of the Adult Attachment Interview. *Psychological Bulletin*, 117(3), 387-403.
343. VanLear, A., Koerner, A.F. and Allen, D. (2006). Relationship Typologies. In: A. Vangelisti and D. Perlmann (Eds.), *Handbook of Personal Relationships* (91-111). Cambridge, MA: Cambridge University Press.
344. Van Schaick, K. and Stolberg, A.L. (2001). The impact of paternal involvement and parental divorce on young adults' intimate relationships. *Journal of Divorce and Remarriage*, 36(1-2), 99-122.
345. Vigil J.M. (2010). Political leanings vary with facial expression processing and psychosocial functioning. *Group Processes and Intergroup Relations*, 13, 547-558.
346. Vittengl, J.R. and Holt, CS. (1998). A time-series diary study of mood and social interaction. *Motivation and Emotion*, 22, 255-275.
347. Volling, B.L. and Belsky, J. (1992). The contribution of mother-child and father-child relationships to the quality of sibling interaction: A Longitudinal study. *Child Development*, 63(5), 1209-1222.

-
348. Wallerstein, J.S i Blakeslee, S. (1989). *Second Chances: Men, Women and Children a Decade After Divorce*. Boston: Houghton Mifflin.
349. Walster, E., Walster, G.W. and Berscheid, E. (1978). *Equity Theory and Research*. Boston: Allyn and Bacon, Inc.
350. Watson, D., Hubbard, B. and Wiese, D. (2000). Self-other agreement in personality and affectivity: The role of acquaintanceship, trait visibility, and assumed similarity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78(3), 546-558.
351. Watzlawick, P., Beavin, J.H. and Jackson, D.D. (1967). *Pragmatics of Human Communication: A Study of Interactional Patterns, Pathologies, and Paradoxes*. New York: W.W. Norton and Company.
352. Weinfield, N.S., Sroufe, L.A. and Egeland, B. (2000). Attachment from infancy to young adulthood in a high-risk sample: Continuity, discontinuity and their correlates. *Child Development*, 71(3), 695-702.
353. Weise, D.R., Pyszczynski, T., Cox, C.R., Arndt, J., Greenberg, J., Solomon, S. and Kosloff, S. (2008). Interpersonal politics: The role of terror management and attachment processes in shaping political preferences. *Psychological Science*, 19(5), 448-455.
354. Weiss, R.S. (1994). Is the attachment system of adults a development of Bowlby's attachment system of childhood?. *Psychological Inquiry*, 5(1), 65-67.
355. Weiss, R.S. (1998). A taxonomy of relationships. *Journal of Social and Personal Relationships*, 15, 671-684.
356. Williams, S.K. and Kelly, F.D. (2005). Relationships among involvement, attachment, and behavioral problems in adolescence: Examining father's influence. *Journal of Early Adolescence*, 25, 168-196.
357. Whitbeck, L.B., Simmons, R.L. and Conger, R.D. (1991). The effects of early family relationships on contemporary relationships and assistance patterns between adult children and their parents. *Journal of Gerontology: Social Sciences*, 46(6), 330-337.
358. Whitbeck, L.B., Hoyt, D.R. and Huck, S. (1993). Family relationship history, contemporary parent-grandparent relationship quality, and the grandparent-grandchild relationship. *Journal of Marriage and the Family*, 55, 1025-1035.
359. Wood, J.T. (2009). *Communication in Our Lives*. Boston: Wadsworth/Cengage Learning.

360. Zhang, F. and Hazan, C. (2002). Working models of attachment and person perception processes. *Personal Relationships*, 9, 225–235.
361. Zill, N., Morrison, D.R. and Coiro, M.J. (1993). Long-term effects of parental divorce on parent-child relationships, adjustment, and achievement in young adulthood. *Journal of Family Psychology*, 1, 91-103.
362. Zimmermann, P. (2004). Attachment representations and characteristics of friendship relations during adolescence. *Journal of Experimental Child Psychology*, 88, 83-101.
363. Zvonkovic, A.M. and Peters, C.L. (2009). Employment: Effects on relationships. In: H.T. Reis and S. Sprecher (Eds.), *Encyclopedia of Human Relationships* (520-523). Thousand Oaks: Sage Publications.
364. Žuvela, B. (2004). Affective bonding of adolescents in partner relationships. *Facta Universitatis Series: Philosophy, Sociology and Psychology*, 3(1), 83-97.
365. Yorgason, J.B. and Miller, R.B. (2009). Family relationships in middle adulthood. In: H.T. Reis and S. Sprecher (Eds.), *Encyclopedia of Human Relationships* (643-648). Thousand Oaks: Sage Publications.
366. Youniss, J. and Ketterlinus, R.D. (1987). Communication and connectedness in mother- and father-adolescent relationships. *Journal of Youth and Adolescence*, 16(3), 265-280.

PRILOZI

Prilog 1. Prikaz mernih instrumenata korištenih u istraživanju

Opšti upitnik

Poštovani ispitanici, pred Vama se nalazi nekoliko psiholoških upitnika, kojima se ispituju Vaša iskustva, osećanja i stavovi u vezi sa pojavama komunikacije, porodičnih i dr. bliskih odnosa. Popunjavanjem ovih upitnika učestvujete u psihološkom istraživanju koje pokušava odgovoriti na pitanje: koji su faktori koji doprinose određenom kvalitetu bliskih odnosa između pojedinaca? Istraživanje je u potpunosti anonimno, a dobijeni podaci će se koristiti isključivo u naučne svrhe, za potrebe izrade doktorske disertacije. Unapred Vam se zahvaljujem na Vašoj pomoći i trudu. Molim vas da odgovorite na sledeća pitanja tako što ćete zaokružiti jedan (ili više) od ponuđenih odgovora ili upisati odgovor na praznu liniju:

1. Pol: m/ž
2. Uzrast:
3. Mesto sadašnjeg boravka: <ul style="list-style-type: none"> • gradsko naselje • manje mesto • seosko naselje
4. Mesto odrastanja (mesto u kome sam proveo detinjstvo ili njegov veći deo) <ul style="list-style-type: none"> • gradsko naselje • manje mesto • seosko naselje
5. Obrazovanje: <ul style="list-style-type: none"> • osnovno • srednje • visoko • magistratura/doktorat
6. Zaposlenje: <ul style="list-style-type: none"> • zaposlen • nezaposlen
7. Potomstvo: <ul style="list-style-type: none"> • da • ne

8. Bračni status: <ul style="list-style-type: none"> • oženjen/udata • neoženjen/neudata • razveden/razvedena • udovac/ca • u vanbračnoj zajednici • u vezi • slobodan/na
9. Članovi sa kojima trenutno živim: (zaokruži onoliko članova koliko ih ima u zajedničkom domaćinstvu): <ul style="list-style-type: none"> • Otac • Majka • Brat/sestra • Suprug • Supruga • Deca • Baka • Deka • Rođaci • Partner • sam • _____

10. Članovi sa kojima trenutno živim: (zaokruži onoliko članova koliko ih ima u zajedničkom domaćinstvu): <ul style="list-style-type: none">• Otac• Majka• Brat/sestra• Suprug• Supruga• Deca• Baka• Deku• Rođaci• Partner• sam• _____
11. (samo za ispitanike koji imaju partnere): <u>Obrazovanje partnera:</u> <ul style="list-style-type: none">• osnovno• srednje• visoko• magistratura/doktorat <u>Zaposlenje partnera:</u> <ul style="list-style-type: none">• da• ne

12. Tokom svog odrastanja živeo/la sam sa: (zaokruži potreban broj članova) <ul style="list-style-type: none">• otac• majka• brat/sestra• baka• deka• rođaci• _____
13. Bračni status roditelja tokom odrastanja: <ul style="list-style-type: none">• u braku• razvedeni
14. Odnos između roditelja tokom svog odrastanja bih okarakterisao/la kao: <ul style="list-style-type: none">• odličan• dobar• zadovoljavajući• loš
15. Odnose između svih članova porodice, kao i celokupnu emocionalnu atmosferu u porodici tokom mog odrastanja bih označio sa: (odaberite jedan od ponuđenih brojeva od 1 do 5) 1. Jako loši 2. Loši 3. Nisam siguran 4. Dobri 5. Jako dobri

Inventar mreže socijalnih odnosa- NRI

Pred Vama se nalazi upitnik koji ispituje Vaše odnose sa Vama bliskim osobama (majka, otac, brat/sestra, prijatelj, partner (supružnik ili momak/devojka). Upitnik sadrži niz tvrdnji koje se tiču vaših osećanja, ponašanja ili situacija sa kojima se susrećete u odnosu sa Vašim bližnjima. Odabirom jednog od ponuđenih brojeva (1-5) iskažite u kojoj meri se slažete sa svakom tvrdnjom.

Napomena:

- Ukoliko nemate rođenog brata ili sestru, sva pitanja koja se odnose na njega (nju) ostavite prazna.
- Ako imate više braće ili sestara, odaberite jedno od njih sa kojim ste bliži
- Ukoliko trenutno nemate partnera, sva pitanja koja se odnose na njega (nju) ostavite prazna
- Ukoliko imate više bliskih prijatelja, odaberite jednog, sa kojim ste najbliži

1. Svoje slobodno vreme provodim sa ovom osobom						15. Štitim je i vodim računa o njoj					
	nikad	ponekad	često	vrlo često	uvek		nikad	ponekad	često	vrlo često	uvek
Majka	1	2	3	4	5	Majka	1	2	3	4	5
Otac	1	2	3	4	5	Otac	1	2	3	4	5
Brat/ sestra	1	2	3	4	5	Brat/ sestra	1	2	3	4	5
Prijatelj	1	2	3	4	5	Prijatelj	1	2	3	4	5
Partner	1	2	3	4	5	Partner	1	2	3	4	5
2. Ljutimo se i besnimo jedno na drugo						16. Siguran sam da joj (mu) je zaista stalo do mene					
	nikad	ponekad	često	vrlo često	uvek		nikad	ponekad	često	vrlo često	uvek
Majka	1	2	3	4	5	Majka	1	2	3	4	5
Otac	1	2	3	4	5	Otac	1	2	3	4	5
Brat/ sestra	1	2	3	4	5	Brat/ sestra	1	2	3	4	5
Prijatelj	1	2	3	4	5	Prijatelj	1	2	3	4	5
Partner	1	2	3	4	5	Partner	1	2	3	4	5
3. Mogu mnogo toga da naučim od ove osobe						17. Smatra da sam sposoban za mnoge stvari					
	nikad	ponekad	često	vrlo često	uvek		nikad	ponekad	često	vrlo često	uvek
Majka	1	2	3	4	5	Majka	1	2	3	4	5
Otac	1	2	3	4	5	Otac	1	2	3	4	5
Brat/ sestra	1	2	3	4	5	Brat/ sestra	1	2	3	4	5
Prijatelj	1	2	3	4	5	Prijatelj	1	2	3	4	5
Partner	1	2	3	4	5	Partner	1	2	3	4	5
4. Idemo jedno drugom na nerve						18. Siguran sam da će ova veza opstati uprkos svadama					
	nikad	ponekad	često	vrlo često	uvek		nikad	ponekad	često	vrlo često	uvek
Majka	1	2	3	4	5	Majka	1	2	3	4	5
Otac	1	2	3	4	5	Otac	1	2	3	4	5
Brat/ sestra	1	2	3	4	5	Brat/ sestra	1	2	3	4	5
Prijatelj	1	2	3	4	5	Prijatelj	1	2	3	4	5
Partner	1	2	3	4	5	Partner	1	2	3	4	5
5. Mogu o svemu da pričam sa ovom osobom						19. Uživam kada smo zajedno					
	nikad	ponekad	često	vrlo često	uvek		nikad	ponekad	često	vrlo često	uvek
Majka	1	2	3	4	5	Majka	1	2	3	4	5
Otac	1	2	3	4	5	Otac	1	2	3	4	5
Brat/ sestra	1	2	3	4	5	Brat/ sestra	1	2	3	4	5
Prijatelj	1	2	3	4	5	Prijatelj	1	2	3	4	5
Partner	1	2	3	4	5	Partner	1	2	3	4	5
6. Puno joj pomažem u svemu što treba						20. Često se svadamo					
	nikad	ponekad	često	vrlo često	uvek		nikad	ponekad	često	vrlo često	uvek
Majka	1	2	3	4	5	Majka	1	2	3	4	5
Otac	1	2	3	4	5	Otac	1	2	3	4	5
Brat/ sestra	1	2	3	4	5	Brat/ sestra	1	2	3	4	5

Individualne i socijalne determinante kvaliteta bliskih interpersonalnih odnosa:
značaj osobina ličnosti, porodične interakcije i komunikacije

Prijatelj	1	2	3	4	5	Prijatelj	1	2	3	4	5
Partner	1	2	3	4	5	Partner	1	2	3	4	5
7. Siguran sam da me voli						21. Pomaže mi u obavljanju mnogih poslova					
	nikad	ponekad	često	vrlo često	uvek		nikad	ponekad	često	vrlo često	uvek
Majka	1	2	3	4	5	Majka	1	2	3	4	5
Otac	1	2	3	4	5	Otac	1	2	3	4	5
Brat/sestra	1	2	3	4	5	Brat/sestra	1	2	3	4	5
Prijatelj	1	2	3	4	5	Prijatelj	1	2	3	4	5
Partner	1	2	3	4	5	Partner	1	2	3	4	5
8. Siguran sam da me poštuje						22. Prigovaramo jedno drugom					
	nikad	ponekad	često	vrlo često	uvek		nikad	ponekad	često	vrlo često	uvek
Majka	1	2	3	4	5	Majka	1	2	3	4	5
Otac	1	2	3	4	5	Otac	1	2	3	4	5
Brat/sestra	1	2	3	4	5	Brat/sestra	1	2	3	4	5
Prijatelj	1	2	3	4	5	Prijatelj	1	2	3	4	5
Partner	1	2	3	4	5	Partner	1	2	3	4	5
9. Siguran sam da će naša veza opstati bez obzira na sve						23. Često joj pričam stvari koji drugi ne smeju da znaju					
	nikad	ponekad	često	vrlo često	uvek		nikad	ponekad	često	vrlo često	uvek
Majka	1	2	3	4	5	Majka	1	2	3	4	5
Otac	1	2	3	4	5	Otac	1	2	3	4	5
Brat/sestra	1	2	3	4	5	Brat/sestra	1	2	3	4	5
Prijatelj	1	2	3	4	5	Prijatelj	1	2	3	4	5
Partner	1	2	3	4	5	Partner	1	2	3	4	5
10. Zabavno mi je sa ovom osobom						24. Brinem o njoj (njemu)					
	nikad	ponekad	često	vrlo često	uvek		nikad	ponekad	često	vrlo često	uvek
Majka	1	2	3	4	5	Majka	1	2	3	4	5
Otac	1	2	3	4	5	Otac	1	2	3	4	5
Brat/sestra	1	2	3	4	5	Brat/sestra	1	2	3	4	5
Prijatelj	1	2	3	4	5	Prijatelj	1	2	3	4	5
Partner	1	2	3	4	5	Partner	1	2	3	4	5
11. Ne slažemo se oko mnogih stvari i često se prepiremo						25. Siguran sam da gaji snažne pozitivne emocije prema meni					
	nikad	ponekad	često	vrlo često	uvek		nikad	ponekad	često	vrlo često	uvek
Majka	1	2	3	4	5	Majka	1	2	3	4	5
Otac	1	2	3	4	5	Otac	1	2	3	4	5
Brat/sestra	1	2	3	4	5	Brat/sestra	1	2	3	4	5
Prijatelj	1	2	3	4	5	Prijatelj	1	2	3	4	5
Partner	1	2	3	4	5	Partner	1	2	3	4	5
12. Pomaže mi da rešim probleme						26. Odobrava stvari koje radim					
	nikad	ponekad	često	vrlo često	uvek		nikad	ponekad	često	vrlo često	uvek
Majka	1	2	3	4	5	Majka	1	2	3	4	5

Otac	1	2	3	4	5	Otac	1	2	3	4	5
Brat/sestra	1	2	3	4	5	Brat/sestra	1	2	3	4	5
Prijatelj	1	2	3	4	5	Prijatelj	1	2	3	4	5
Partner	1	2	3	4	5	Partner	1	2	3	4	5
13. Nerviramo jedno drugo svojim ponašanjem						27. Siguran sam da će naš odnos ostati isti još godinama					
	nikad	ponekad	često	vrlo često	uvek		nikad	ponekad	često	vrlo često	uvek
Majka	1	2	3	4	5	Majka	1	2	3	4	5
Otac	1	2	3	4	5	Otac	1	2	3	4	5
Brat/sestra	1	2	3	4	5	Brat/sestra	1	2	3	4	5
Prijatelj	1	2	3	4	5	Prijatelj	1	2	3	4	5
Partner	1	2	3	4	5	Partner	1	2	3	4	5
14. Sve svoje tajne delim sa ovom osobom											
	nikad	ponekad	često	vrlo često	uvek						
Majka	1	2	3	4	5						
Otac	1	2	3	4	5						
Brat/sestra	1	2	3	4	5						
Prijatelj	1	2	3	4	5						
Partner	1	2	3	4	5						

Velikih pet plus dva

Pred vama se nalazi upitnik koji sadrži tvrdnje koje se odnose na osećanja, mišljenja i ponašanja zajednička svim ljudima. Molimo Vas da zaokružite broj koji najviše odgovara Vašem stepenu slaganja sa iznetom tvrdnjom.

Brojevi imaju sledeće značenje: 1- Uopšte se ne slažem; 2- Uglavnom se ne slažem; 3- Nisam siguran; 4- Uglavnom se slažem; 5- Potpuno se slažem

1	Veoma sam uporan/na.	1	2	3	4	5
2	Često provociram druge.	1	2	3	4	5
3	Pratim nova zbivanja u umetnosti (muzika, film, književnost...)	1	2	3	4	5
4	Družim se sa velikim brojem ljudi.	1	2	3	4	5
5	Ja sam rođeni pobednik.	1	2	3	4	5
6	Lako se obeshrabrim.	1	2	3	4	5
7	Za mene važi: ono što možeš da uradiš danas, ne ostavljaj za sutra.	1	2	3	4	5
8	Često se podsmevam drugima.	1	2	3	4	5
9	Ja sam šarmantna osoba.	1	2	3	4	5
10	Uživam da me se drugi plaše.	1	2	3	4	5
11	Nije mi problem da prevarim nekog.	1	2	3	4	5
12	Imam različita interesovanja.	1	2	3	4	5

Individualne i socijalne determinante kvaliteta bliskih interpersonalnih odnosa:
značaj osobina ličnosti, porodične interakcije i komunikacije

13	Ja sam mudra osoba.	1	2	3	4	5
14	Može se reći da sam prgava osoba.	1	2	3	4	5
15	Volim ljude.	1	2	3	4	5
16	Mislim da sam veoma talentovan/na.	1	2	3	4	5
17	Ja baš nemam sreće.	1	2	3	4	5
18	Ja sam prijatna osoba.	1	2	3	4	5
19	Često iskorišćavam druge.	1	2	3	4	5
20	Bavim se mnogim zanimljivim stvarima u slobodno vreme.	1	2	3	4	5
21	Stvoren/na sam za velika dela.	1	2	3	4	5
22	Veoma sam marljiv/a i vredan/na.	1	2	3	4	5
23	Često lažem.	1	2	3	4	5
24	Uvek ispunjavam sve svoje obaveze.	1	2	3	4	5
25	Ja sam "teška" osoba.	1	2	3	4	5
26	Mislim da imam neke posebne kvalitete.	1	2	3	4	5
27	Često se osećam ogorčeno.	1	2	3	4	5
28	Sve što počnem, to i završim.	1	2	3	4	5
29	Volim da naređujem.	1	2	3	4	5
30	Osećam da je život nepravedan prema meni.	1	2	3	4	5
31	Imam blagu narav.	1	2	3	4	5
32	Ja sam nesrećna osoba.	1	2	3	4	5
33	Veoma sam temeljan/na u onome što radim.	1	2	3	4	5
34	Često me more tužne misli.	1	2	3	4	5
35	Često protivrečim drugim ljudima.	1	2	3	4	5
36	Sklon /na sam da odlažem obaveze.	1	2	3	4	5
37	Volim svuda da zabodem nos.	1	2	3	4	5
38	Pričljiv/va sam.	1	2	3	4	5
39	Ja sam važna osoba	1	2	3	4	5
40	Nemaran/na sam kada su obaveze u pitanju.	1	2	3	4	5
41	Često pobesnim.	1	2	3	4	5
42	Lako se iznerviram.	1	2	3	4	5
43	Uglavnom sam dobro raspoložen/na	1	2	3	4	5
44	Voleo/la bih da isprobam što više stvari u životu.	1	2	3	4	5
45	Ja sam moćna osoba	1	2	3	4	5
46	Često sam zabrinut/na.	1	2	3	4	5
47	Često se suprotstavljam mišljenju drugih.	1	2	3	4	5
48	Pomalo spletkarim.	1	2	3	4	5
49	Osećam da mi nova saznanja obogaćuju život	1	2	3	4	5
50	Lako planem.	1	2	3	4	5
51	Veoma sam srdačan/na.	1	2	3	4	5
52	Neka umetnička dela mogu u meni da pobude snažna osećanja.	1	2	3	4	5
53	Stalno se usavršavam i napredujem.	1	2	3	4	5
54	Ja sam uticajna osoba.	1	2	3	4	5
55	Ja sam vedra osoba.	1	2	3	4	5
56	Često me muči osećanje krivice.	1	2	3	4	5

57	Veoma sam društven.	1	2	3	4	5
58	Često tragam za informacijama o stvarima koje me zanimaju.	1	2	3	4	5
59	Ja sam lenja osoba.	1	2	3	4	5
60	Žudim za uzbuđenjima i novinama.	1	2	3	4	5
61	Često mislim da život nema smisla.	1	2	3	4	5
62	Ponekad pomislim da sam jeziv čovek.	1	2	3	4	5
63	Ja sam kreativna osoba.	1	2	3	4	5
64	Lako se zbližavam s ljudima.	1	2	3	4	5
65	Često ogovaram druge.	1	2	3	4	5
66	Često smandrljam neki posao.	1	2	3	4	5
67	Često se posvađam sa drugima.	1	2	3	4	5
68	Imam veoma visoko mišljenje o sebi.	1	2	3	4	5
69	Često osećam teskobu.	1	2	3	4	5
70	Pun/na sam energije.	1	2	3	4	5

Odnosi u porodici- SRDI skala

Pred Vama se nalazi upitnik kojim se procenjuje kakvi su bili odnosi u Vašoj porodici (odnos sa ocem i odnos sa majkom) tokom Vašeg odrastanja. Upitnik ne procenjuje Vaš trenutni odnos sa roditeljima već kakav je taj odnos bio u prošlosti, u periodu Vašeg odrastanja. Molimo Vas da uz svaku tvrdnju označite u kojoj meri se svaka tvrdnja odnosila na Vas i Vaš odnos sa ocem i majkom.

Brojevi znače sledeće: 1- Uopšte ne, 2- Ne, 3- Ni da, ni ne, 4- Da, 5- Da, u potpunosti

ODNOS SA OCEM:						
1.	Svom ocu sam se mogao/la obratiti za pomoć uvek kada mi je bilo teško	1	2	3	4	5
2.	Sa svojim ocem sam mogao/la pričati o mnogim stvarima	1	2	3	4	5
3.	Svom ocu sam se uvek mogao/la poveriti	1	2	3	4	5
4.	Sa svojim ocem sam mogao/la pričati o intimnim stvarima	1	2	3	4	5
5.	Moj otac je bio pun razumevanja za moje probleme	1	2	3	4	5
6.	Sa svojim ocem sam mogao/la pričati o „škakljivim“ stvarima	1	2	3	4	5
7.	Sa svojim ocem sam bio/la jako blizak/ka	1	2	3	4	5
8.	Činilo mi se da bi moj otac bio sretniji da mene nije bilo	1	2	3	4	5
9.	Mom ocu u stvari nije bilo važno šta ja osećam	1	2	3	4	5
10.	Moj otac je pokazivao jako malo interesovanja za ono šta mi se događalo	1	2	3	4	5
11.	Mog oca nije zanimalo kako ja u stvari živim	1	2	3	4	5
12.	Mog oca nije zanimalo šta osećam prema njemu	1	2	3	4	5
13.	Činilo mi se da me je moj otac zanemarivao	1	2	3	4	5
14.	Moj otac mi nije posvećivao dovoljno pažnje	1	2	3	4	5
15.	Mog oca nisu zanimalo moje želje	1	2	3	4	5
16.	Moj otac nije imao dovoljno vremena za mene	1	2	3	4	5
17.	Imao/la sam osećaj da bi moj otac bio žrtvovao sve za mene	1	2	3	4	5
18.	Moj otac je bio pun ljubavi prema meni	1	2	3	4	5
19.	Moj otac mi je davao sve što je potrebno	1	2	3	4	5
20.	Moj otac se bio puno žrtvovao da bi mi udovoljio	1	2	3	4	5

Individualne i socijalne determinante kvaliteta bliskih interpersonalnih odnosa:
značaj osobina ličnosti, porodične interakcije i komunikacije

21.	Svom ocu sam se mogao/la obratiti za pomoć kad god mi je bilo potrebno	1	2	3	4	5
22.	Moj otac se trudio da udovolji mojim potrebama	1	2	3	4	5
23.	Moj otac mi nikada nije uskraćivao podršku i pomoć	1	2	3	4	5
24.	Moj otac je ulagao velike napore da bi meni bilo bolje	1	2	3	4	5
25.	Moj otac me često grdio	1	2	3	4	5
26.	Moj otac je često vikao na mene	1	2	3	4	5
27.	Katkada mi nije bilo jasno zašto me moj otac kažnjavao	1	2	3	4	5
28.	Moj otac me je ponekad kažnjavao samo zato što je bio neraspoložen	1	2	3	4	5
29.	Moj otac je ponekad bio grub prema meni	1	2	3	4	5
30.	Dešavalo se da od svog oca dobijem nezasluzene batine	1	2	3	4	5
31.	Kad bih nešto pogrešio moj otac bi me nazivao pogrđnim imenima	1	2	3	4	5
32.	Katkada mi nije bilo jasno šta sam zapravo bio skrivio/la da je otac trebalo da me kazni	1	2	3	4	5
33.	Moj otac je od mene previše tražio	1	2	3	4	5
34.	Ponekad mi se činilo da je ono što je moj otac tražio od mene bilo nemoguće ispuniti	1	2	3	4	5
35.	Moj otac je pred mene postavljao takve zadatke kao da sam bio/la čudo od deteta	1	2	3	4	5
36.	Moj otac je od mene zahtevao da u svemu budem najbolji/la	1	2	3	4	5
37.	Retko sam mogao/la udovoljiti onome što je moj otac od mene tražio	1	2	3	4	5
38.	Šta god sam postizao/la u životu za mog oca nije bilo dovoljno	1	2	3	4	5
39.	Činilo mi se da je moj otac očekivao da postignem ono što njemu nije uspjelo u životu	1	2	3	4	5
40.	Moj otac nije tražio od mene ništa što nisam mogao/la da ostvarim	1	2	3	4	5
41.	Moj otac mi je davao malo slobode za moje godine	1	2	3	4	5
42.	Moj otac me je u mnogočemu ograničavao	1	2	3	4	5
43.	Moj otac mi je zabranjivao mnoge stvari	1	2	3	4	5
44.	Moj otac se previše mešao u moj život	1	2	3	4	5
45.	Mislim da je trebalo da mi moj otac dozvoljava više	1	2	3	4	5
46.	Moj otac se ponašao prema meni kao prema malom detetu	1	2	3	4	5
ODNOS SA MAJKOM:						
1.	Svojoj majci sam se mogao/la obratiti za pomoć uvek kada mi je bilo teško	1	2	3	4	5
2.	Sa svojom majkom sam mogao/la pričati o mnogim stvarima	1	2	3	4	5
3.	Svojoj majci sam se uvek mogao/la poveriti	1	2	3	4	5
4.	Sa svojom majkom sam mogao/la pričati o intimnim stvarima	1	2	3	4	5
5.	Moja majka je bila puna razumevanja za moje probleme	1	2	3	4	5
6.	Sa svojom majkom sam mogao/la pričati o „škakljivim“ stvarima	1	2	3	4	5
7.	Sa svojom majkom sam bio/la jako blizak/ka	1	2	3	4	5
8.	Činilo mi se da bi moja majka bila sretnija da mene nije bilo	1	2	3	4	5
9.	Mojoj majci u stvari nije bilo važno šta ja osećam	1	2	3	4	5
10.	Moja majka je pokazivala jako malo interesovanja za ono šta mi se događalo	1	2	3	4	5
11.	Moju majku nije zanimalo kako ja u stvari živim	1	2	3	4	5
12.	Moju majku nije zanimalo šta osećam prema njoj	1	2	3	4	5
13.	Činilo mi se da me je moja majka zanemarivala	1	2	3	4	5
14.	Moja majka mi nije posvećivala dovoljno pažnje	1	2	3	4	5
15.	Moju majku nisu zanimale moje želje	1	2	3	4	5
16.	Moja majka nije imala dovoljno vremena za mene	1	2	3	4	5
17.	Imao/la sam osećaj da bi moja majka bila žrtvovala sve za mene	1	2	3	4	5

18.	Moja majka je bila puna ljubavi prema meni	1	2	3	4	5
19.	Moja majka mi je davala sve što je potrebno	1	2	3	4	5
20.	Moja majka se bila puno žrtvovala da bi mi udovoljila	1	2	3	4	5
21.	Svojoj majci sam se mogao/la obratiti za pomoć kad god mi je bilo potrebno	1	2	3	4	5
22.	Moja majka se trudila da udovolji mojim potrebama	1	2	3	4	5
23.	Moja majka mi nikada nije uskraćivala podršku i pomoć	1	2	3	4	5
24.	Moja majka je ulagala velike napore da bi meni bilo bolje	1	2	3	4	5
25.	Moja majka me često grdila	1	2	3	4	5
26.	Moja majka je često vikala na mene	1	2	3	4	5
27.	Katkada mi nije bilo jasno zašto me moja majka kažnjavala	1	2	3	4	5
28.	Moja majka me je ponekad kažnjavala samo zato što je bila neraspoložena	1	2	3	4	5
29.	Moja majka je ponekad bila gruba prema meni	1	2	3	4	5
30.	Dešavalo se da od svoje majke dobijem nezaslužene batine	1	2	3	4	5
31.	Kad bih nešto pogrešio/la moja majka bi me nazivala pogrđnim imenima	1	2	3	4	5
32.	Katkada mi nije bilo jasno šta sam zapravo bio skrivio/la da je majka trebalo da me kazni	1	2	3	4	5
33.	Moja majka je od mene previše tražila	1	2	3	4	5
34.	Ponekad mi se činilo da je ono što je moja majka tražila od mene bilo nemoguće ispuniti	1	2	3	4	5
35.	Moja majka je pred mene postavljala takve zadatke kao da sam bio/la čudo od deteta	1	2	3	4	5
36.	Moja majka je od mene zahtevala da u svemu budem najbolji/la	1	2	3	4	5
37.	Retko sam mogao/la udovoljiti onome što je moja majka od mene tražila	1	2	3	4	5
38.	Šta god sam postizao/la u životu za moju majku nije bilo dovoljno	1	2	3	4	5
39.	Činilo mi se da je moja majka očekivala da postignem ono što njoj nije uspelo u životu	1	2	3	4	5
40.	Moja majka nije tražila od mene ništa što nisam mogao/la da ostvarim	1	2	3	4	5
41.	Moja majka mi je davala malo slobode za moje godine	1	2	3	4	5
42.	Moja majka me je u mnogočemu ograničavala	1	2	3	4	5
43.	Moja majka mi je zabranjivala mnoge stvari	1	2	3	4	5
44.	Moja majka se previše mešala u moj život	1	2	3	4	5
45.	Mislim da je trebalo da mi moja majka dozvoljava više	1	2	3	4	5
46.	Moja majka se ponašala prema meni kao prema malom detetu	1	2	3	4	5

Upitnik afektivne vezanosti- Upipav :

Ovaj upitnik sadrži tvrdnje koje opisuju različita osećanja i stavove prema drugim ljudima i sebi. Procenite koliko dobro ove rečenice opisuju Vaša iskustva, osećanja ili stavove, služeći se skalom od 1 do 7, pri čemu brojevi znače sledeće:

1- Uopšte ne, 2 i 3- Uglavnom ne, 4- Nisam sigurna, 5 i 6- Uglavnom da, 7- U potpunosti da

1.	Čovek mora da nauči da bude jedina podrška samome sebi u svim teškim trenucima.	1	2	3	4	5	6	7
2.	Teško mi je da budem spontan/na u odnosu s drugima.	1	2	3	4	5	6	7
3.	Dobro je biti oprezan čak i sa svojim prijateljima.	1	2	3	4	5	6	7
4.	Ponekad osećam da nisam dostojan/na ljubavi.	1	2	3	4	5	6	7

Individualne i socijalne determinante kvaliteta bliskih interpersonalnih odnosa:
značaj osobina ličnosti, porodične interakcije i komunikacije

5.	Ako pokažeš slabost pred drugima, oni će to sigurno zloupotrebili.	1	2	3	4	5	6	7
6.	Nema mnogo toga čime bih mogao/la da se ponosim.	1	2	3	4	5	6	7
7.	Ljudi su sebični i gledaju samo svoju korist.	1	2	3	4	5	6	7
8.	Mogu da nabrojim mnogo stvari koje bih voleo/la da promenim kod sebe.	1	2	3	4	5	6	7
9.	Ljudi su nepredvidljivi i ne možeš se na njih osloniti.	1	2	3	4	5	6	7
10.	Sumnjam da bih mogao/la nekome da budem uzor.	1	2	3	4	5	6	7
11.	Kada se oslanjam na neku blisku osobu, uvek zadržavam i dozu opreza.	1	2	3	4	5	6	7
12.	Ponekad mislim da ne zaslužujem ljubav i pažnju koji mi drugi poklanjaju.	1	2	3	4	5	6	7
13.	Znam da me mogu prevariti čak i oni ljudi koji su mi veoma bliski.	1	2	3	4	5	6	7
14.	Sam/a sebi sam najteži teret.	1	2	3	4	5	6	7
15.	U svakom trenutku treba biti na oprezu, jer nikad ne znaš šta se može desiti.	1	2	3	4	5	6	7
16.	Često sumnjam da ću se ikada dobro osećati.	1	2	3	4	5	6	7
17.	Pre ili kasnije, ljudi će ti okrenuti leđa.	1	2	3	4	5	6	7
18.	Često sam nesigurna u sopstvenu vrednost.	1	2	3	4	5	6	7
19.	Ako pokažeš slabost pred drugima, oni će te verovatno ismevati.	1	2	3	4	5	6	7
20.	Ponekad prezirem samog/u sebe.	1	2	3	4	5	6	7
21.	Opasno je potpuno verovati drugima.	1	2	3	4	5	6	7
22.	Sumnjam da mogu drugima nešto da pružim.	1	2	3	4	5	6	7

Upitnik načina komuniciranja-CSM

Upitnik načina komuniciranja sadrži niz tvrdnji koje ispituju na koji način se ponašate dok komunicirate sa drugima. Odabirom jednog od pet ponuđenih brojeva odgovorite u kojoj se meri slažete sa svakom tvrdnjom. Brojevi od 1 do 5 imaju sledeće značenje:

1-uopšte se ne slažem, 2-delimično se ne slažem, 3-nisam siguran, 4-delimično se slažem, 5-u potpunosti se slažem

1.	Osecam se prijatno u društvu različitih tipova ljudi	1	2	3	4	5
2.	Lako se nasmejem	1	2	3	4	5
3.	Lako izražavam svoje divljenje prema drugim ljudima	1	2	3	4	5
4.	Ono što govorim obično ostavlja utisak na druge	1	2	3	4	5
5.	U komunikaciji ostavljam utisak koji ljudi pamte	1	2	3	4	5
6.	Zato što sam prijateljski nastrojen/a, imam naviku da odajem priznanje drugima za njihov doprinos	1	2	3	4	5
7.	Ja sam jako dobar/a u komunikaciji	1	2	3	4	5
8.	U mom govoru se manifestuje nervoza	1	2	3	4	5
9.	Vrlo sam opušten/a u komunikaciji	1	2	3	4	5
10.	Ukoliko se ne slažem sa sagovornikom spremno ulazim u raspravu	1	2	3	4	5
11.	Svom sagovorniku uvek mogu da ponovim suštinu značenja diskusije	1	2	3	4	5
12.	Moj glas je vrlo prepoznatljiv	1	2	3	4	5
13.	Vrlo sam precizan/na u komunikaciji	1	2	3	4	5

14. Ostavljam izraziti utisak na ljude	1	2	3	4	5
15. Ritam toka mog govora je ponekad pod uticajem moje nervoze	1	2	3	4	5
16. Kada sam pod pritiskom ostavljam utisak opuštenog sagovornika	1	2	3	4	5
17. Moje oči odražavaju tačno ono što osećam dok komuniciram	1	2	3	4	5
18. Mnogo dramim	1	2	3	4	5
19. Lako mi je da komuniciram sa strancima kada smo jedan-na-jedan	1	2	3	4	5
20. Obično namerno reagujem na način kojim sagovorniku dajem do znanja da ga pažljivo slušam.	1	2	3	4	5
21. Zaista volim da pažljivo slušam ljude	1	2	3	4	5
22. Vrlo često insistiram da drugi prilože dokumenta ili prezentuju neki dokaz za ono što govore	1	2	3	4	5
23. Pokušavam da preuzmem kontrolu kada sam drugima	1	2	3	4	5
24. Opterećuje me kada se prekine diskusija tokom koje je ostalo nešto nerazrešeno	1	2	3	4	5
25. U većini socijalnih situacija obično nastupim snažno	1	2	3	4	5
26. Moja neverbalna komunikacija je vrlo izražajna u socijalnim situacijama	1	2	3	4	5
27. Način na koji govorim obično ostavlja utisak na ljude	1	2	3	4	5
28. Obično u komunikaciji podsticajno delujem na ljude	1	2	3	4	5
29. Dok komuniciram aktivno koristim dosta izraza lica	1	2	3	4	5
30. Često preuveličavam dok govorim kako bi naglasio/la suštinu	1	2	3	4	5
31. Vrlo sam pažljiv/a dok komuniciram	1	2	3	4	5
32. Po pravilu, otvoreno izražavam svoja osećanja	1	2	3	4	5
33. Obično ne govorim drugima mnogo o sebi dok ih dobro ne upoznam	1	2	3	4	5
34. Redovno pričam viceve, anegdote i priče kad komuniciram	1	2	3	4	5
35. Imam običaj da stalno gestikuliram dok komuniciram	1	2	3	4	5
36. Ja sam izuzetno otvoren/a u komunikaciji	1	2	3	4	5
37. Vrlo sam glasan/na kad komuniciram	1	2	3	4	5
38. Veoma sam dobar/a u komunikaciji u maloj grupi stranaca	1	2	3	4	5
39. Tokom rasprava insistiram na preciznim definicijama	1	2	3	4	5
40. U većini socijalnih situacija često se uključujem u komunikaciju	1	2	3	4	5
41. Lako mi je da razgovaram sa pripadnicima suprotnog pola koje sam tek upoznao/la	1	2	3	4	5
42. Volim da budem precizan/na u komunikaciji	1	2	3	4	5
43. Pošto sam glasan/na lako upadam u razgovor	1	2	3	4	5
44. Obično i fizički i vokalno izražavam ono što želim reći	1	2	3	4	5
45. Imam samopouzdan glas	1	2	3	4	5
46. Lako odajem lične stvari o sebi	1	2	3	4	5
47. Dominantan/na sam u socijalnim situacijama	1	2	3	4	5
48. Uvek sam spreman/na za polemiku	1	2	3	4	5
49. Kada se diskusija zahukta teško se zaustavljam	1	2	3	4	5
50. Uvek sam vrlo prijateljski nastrojen/na u komunikaciji	1	2	3	4	5

Upitnik AutoritarNoSt:

Ispituje Vaš odnos prema autoritetu, manjinskim grupama i svetu u celini. Odabirom jednog od pet ponuđenih brojeva odgovorite u kojoj meri se slažete sa svakom tvrdnjom. Odgovori od 1 do 5 imaju sledeće značenje:

1- uopšte se ne slažem sa tvrdnjom; 2- ne slažem se; 3- neodlučan sam; 4- slažem se; 5- u potpunosti se slažem sa tvrdnjom

1. U našim porodicama se bolje živelo dok se znalo ko je gazda u kući.	1	2	3	4	5
2. Homoseksualci, prostitutke i narkomani zaslužuju da umru od SIDE.	1	2	3	4	5
3. Prezirem ljude koji javno plaču.	1	2	3	4	5
4. Ne volim ljude koji se razlikuju od drugih.	1	2	3	4	5
5. Posle ponoći na ulici ostaju samo probisveti i barabe.	1	2	3	4	5
6. Svako treba da zna gde mu je mesto u društvu i da se ponaša u skladu sa tim.	1	2	3	4	5
7. Nema ništa gore od muškarca koji plače.	1	2	3	4	5
8. Psihičkim bolesnicima ne treba dozvoliti da se mešaju sa zdravim ljudima.	1	2	3	4	5
9. Omladina je nekada imala mnogo zdravije stavove nego danas.	1	2	3	4	5
10. Nimalo mi nije žao narkomana.	1	2	3	4	5
11. Dobra žena uvek sluša svog muža.	1	2	3	4	5
12. Ne postoji nijedan opravdan razlog za razvod braka.	1	2	3	4	5
13. Porodični problemi moraju ostati u krugu porodice.	1	2	3	4	5
14. S onim ko ne želi da zasnuje porodicu nešto nije u redu.	1	2	3	4	5
15. Ljudi su ili pametni ili glupi- trećeg nema.	1	2	3	4	5
16. Samoubice ne bi trebalo sahranjivati tamo gde i normalne ljude.	1	2	3	4	5
17. Onog ko ne sluša šefa treba momentalno otpustiti.	1	2	3	4	5
18. Vođi se uvek mora verovati.	1	2	3	4	5
19. Nikada se ne bih obratio psihologu za pomoć.	1	2	3	4	5
20. Oni koji pričaju deci o kontracepciji podstiču ih na nemoral.	1	2	3	4	5
21. Jedino su narodne mudrosti prave mudrosti.	1	2	3	4	5
22. Život je neprekidna borba.	1	2	3	4	5
23. Čovek u životu mora stojati uspravno i ne dopustiti da ga išta uzdrma.	1	2	3	4	5
24. Moj moto je "Samo najjači opstaju".	1	2	3	4	5
25. Sve nevolje se mogu izdržati, ako si dovoljno jak.	1	2	3	4	5
26. Prezirem one koji kukaju zbog svojih problema.	1	2	3	4	5
27. Odvratni su mi svi oni koji cmizdre pred drugima.	1	2	3	4	5
28. Pre bih umro nego uradio nešto što bi moglo da ugrozi moj ponos.	1	2	3	4	5
29. Moji idoli su ljudi koji su uspeli u životu oslanjajući se isključivo na sopstvene snage.	1	2	3	4	5
30. Čovek svaku životnu nedaću mora da podnese uspravno i strpljivo.	1	2	3	4	5
31. Nikada ne tražim pomoć od drugih.	1	2	3	4	5
32. Poslušna deca su najbolja deca.	1	2	3	4	5
33. Ako slušaš vlast, ne možeš pogrešiti.	1	2	3	4	5
34. Sve koji su protiv vlasti treba kažnjavati.	1	2	3	4	5

35. Čovek treba da prihvata, a ne da izmišlja pravila.	1	2	3	4	5
36. Poštovanje pravila treba da je uvek na prvom mestu, čak i onda kada je na štetu drugih.	1	2	3	4	5
37. Osnovni moto svakog čoveka treba da bude «red, rad i disciplina».	1	2	3	4	5
38. Najvažnije što dete treba naučiti jeste da poštuje i sluša roditelje.	1	2	3	4	5
39. Starije uvek treba slušati.	1	2	3	4	5
40. Sve što je novo, uvek se pokaže i kao loše.	1	2	3	4	5
41. Zakoni služe da bi se bezuslovno poštovali.	1	2	3	4	5
42. Nikada nećete pogrešiti ako uradite onako kako vam kaže šef.	1	2	3	4	5
43. Ne postoji situacija u kojoj bih ja prekršio zakon.	1	2	3	4	5
44. Važno mi je da postoje pravila po kojima mogu da se ponašam.	1	2	3	4	5
45. Volim poslove koji ne zahtevaju mnogo razmišljanja.	1	2	3	4	5
46. Ko postupa po pravilima, ne mora da brine da li je dobro postupio.	1	2	3	4	5
47. U nejasnoj situaciji jedino je ispravno postupati onako kako ti šef kaže.	1	2	3	4	5

Prilog 2. Povezanost kvaliteta različitih tipova bliskih odnosa i komunikacije

	Majka	Otac	Brat/sestra	Prijatelj	Partner
Prijateljski	,105**	,086	,209**	,127**	,099**
Upečatljivi	,091	,024	,135**	,130**	,048
Opušteni	,086	,099**	,128**	,183**	,092
Argumentovani	-,072	-,109**	-,052	-,014	-,034
Pažljivi	,090	,047	,045	,028	,046
Precizni	-,043	-,050	-,029	-,060	-,009
Animirani	,088	,062	,082	,080	,089
Dramatični	-,030	-,056	-,083	-,010	-,012
Otvoreni	,015	,072	,001	,084	-,044
Dominantni	,000	-,045	-,004	,000	,011
Kom. imidž	,068	,084	,139**	,173**	,025

** p<0,01